

DIGITALES ARCHIV

ZBW – Leibniz-Informationszentrum Wirtschaft
ZBW – Leibniz Information Centre for Economics

Höhne, Sylva; Paloncyová, Jana; Svobodová, Kamila
Other Persons: Chlapec, Dominik; Račáková, Ivana

Book

Dopady pandemie covidu-19 na sólo rodiče

Provided in Cooperation with:

ZBW Open Access

Reference: Höhne, Sylva/Paloncyová, Jana et. al. (2022). Dopady pandemie covidu-19 na sólo rodiče. Praha : Vydal Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i..
https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_510.pdf.

This Version is available at:

<http://hdl.handle.net/11159/12356>

Kontakt/Contact

ZBW – Leibniz-Informationszentrum Wirtschaft/Leibniz Information Centre for Economics
Düsternbrooker Weg 120
24105 Kiel (Germany)
E-Mail: [rights\[at\]zbw.eu](mailto:rights[at]zbw.eu)
<https://www.zbw.eu/econis-archiv/>

Standard-Nutzungsbedingungen:

Dieses Dokument darf zu eigenen wissenschaftlichen Zwecken und zum Privatgebrauch gespeichert und kopiert werden. Sie dürfen dieses Dokument nicht für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, aufführen, vertreiben oder anderweitig nutzen. Sofern für das Dokument eine Open-Content-Lizenz verwendet wurde, so gelten abweichend von diesen Nutzungsbedingungen die in der Lizenz gewährten Nutzungsrechte.

Terms of use:

This document may be saved and copied for your personal and scholarly purposes. You are not to copy it for public or commercial purposes, to exhibit the document in public, to perform, distribute or otherwise use the document in public. If the document is made available under a Creative Commons Licence you may exercise further usage rights as specified in the licence.

<https://zbw.eu/econis-archiv/termsfuse>

Leibniz-Informationszentrum Wirtschaft
Leibniz Information Centre for Economics

Mitglied der

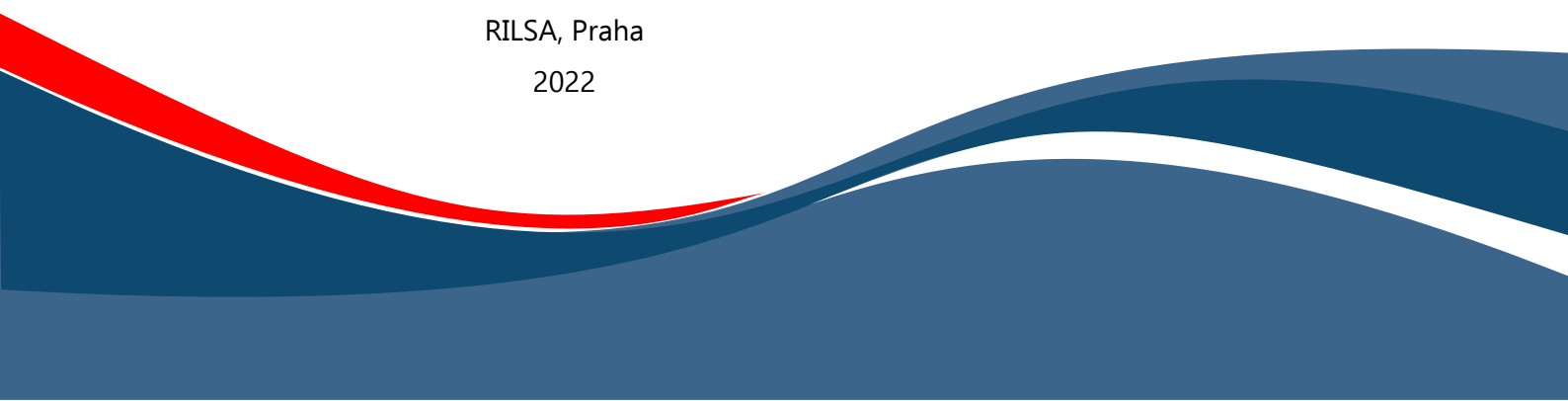

Dopady pandemie covidu-19 na sólo rodiče

Sylva Höhne
Jana Paloncyová
Kamila Svobodová

Spolupráce: Dominik Chlapec, Ivana Račáková

RILSA, Praha
2022

„Z pohledu Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV) přináší studie Dopady pandemie covid-19 na sólo rodiče cenná a unikátní data. Výstupy této studie (včetně formulovaných doporučení) využije MPSV pro další analytickou i koncepční činnost, včetně přípravy Strategie rodinné politiky 2022-2030.“ (Mgr. Kamila Vlčková)

Tato publikace vznikla v rámci projektu „Dopady pandemie COVID-19 na sólo rodiče“ (reg. č. TL04000152), který je spolufinancován se státní podporou Technologické agentury ČR v rámci Programu ÉTA. Partnerem projektu je společnost STEM/MARK, a. s. Odbornými aplikačními garanty projektu jsou Ministerstvo práce a sociálních věcí a Aperio – společnost pro zdravé rodičovství, z. s.

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons Uveďte původ 4.0 Mezinárodní veřejná licence.
(<http://www.creativecommons.org/licenses/by/4.0>)

Vzor citace:

HÖHNE, Sylva, PALONCYOVÁ, Jana, SVOBODOVÁ, Kamila et al., 2022. *Dopady pandemie covidu-19 na sólo rodiče*. Praha: RILSA, 234.

Vydal Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i.
Dělnická 213/12, Praha 7, 170 00
jako svou 603. publikaci
Vyšlo v roce 2022, 1. vydání, počet stran 234
Tisk: RILSA

Recenze: doc. Mgr. Radka Dudová, Ph.D.
Mgr. et Mgr. Lenka Formánková, Ph.D.
PhDr. Eliška Kodyšová, Ph.D.

ISBN 978-80-7416-438-5 (print)
978-80-7416-439-2 (pdf)

<https://www.vupsv.cz>

Abstrakt

Pandemie covidu-19 a vládní protiepidemická opatření ovlivňují osobní, rodinný a pracovní život české populace od března 2020. Rodiny sólo rodičů, které podle posledních doposud dostupných dat ze sčítání lidu, domů a bytů z roku 2011 představují čtvrtinu všech rodin se závislými dětmi, se v tomto ohledu řadí k nejzranitelnějším skupinám, neboť jejich finanční a materiální situace vykazuje i v bezkrizovém období horší parametry ve srovnání například s rodinami úplnými, obtížnější je pro ně také skloubení pracovních závazků s péčí o děti. Cílem knihy je zmapování dopadů pandemie na život sólo rodičů a jejich rodin, a to zejména v období od března 2020 do března 2021. Sledováno je uspořádání péče o děti a míra styku dítěte s druhým rodičem a případné změny v této oblasti v důsledku pandemie. Samostatná pozornost je věnována distančnímu vzdělávání, které se stalo nutnou realitou při výuce dětí, a s tím spojeným potíží. Poměrně značné byly dopady pandemie na výdělečnou činnost sólo rodičů, které byly diferencovány podle sociálně-ekonomického postavení rodiče či typu vykonávané pracovní činnosti. Východiskem z nastalé situace byla často práce z domova, ale i čerpání ošetřovného na dítě, s jehož pobíráním však mezi sólo rodiči ne vždy panovala spokojenost. Dalším průvodním jevem pandemie je zhoršení finanční situace u části samozivitelů, ale také jejich rostoucí obavy z dalšího nepříznivého vývoje ekonomických podmínek, navíc v kontextu růstu cen a migrační krize na jaře 2022. Nejhuře však pandemie působila na osobní život sólo rodičů, potažmo pocit životní pohody a spokojenosti. Zvýšené nároky kladla pandemie také na sladění jejich pracovních a rodinných záležitostí. Dotkla se však i poskytované neformální pomoci, sólo rodiči často využívané, jejíž dostupnost během prvního roku pandemie klesla. Využití pomoci ze strany odborníků je mezi sólo rodiči stále poměrně malé, za čímž převážně stojí jak nízké povědomí o odborných podpůrných službách, tak zároveň snaha řešit své záležitosti vlastními silami. Celkový obraz o životě sólo rodičů doplňuje jejich reflexe státní podpory (neúplných) rodin s dětmi, vnímání klimatu ve společnosti ve vztahu k samozivitelům a podněty pro nastavení podpůrných opatření.

Studie je jedním z hlavních výstupů projektu *„Dopady pandemie COVID-19 na sólo rodiče“*, který byl realizován od prosince 2020 do května 2022 s finanční podporou Technologické agentury ČR. Výsledky se opírají převážně o kvantitativní sociologické šetření, avšak doplňující podstatnou součástí jsou rovněž hloubkové rozhovory. Předkládaná kniha popisuje nejen život sólo rodičů a jejich dětí v celé šíři životních oblastí během pandemie, má také potenciál být podkladem pro koncepční činnost MPSV a oporou pro praxi dalších aktérů, například neziskových organizací pracujících se sólo rodiči.

Klíčová slova: sólo rodiče; covid-19; péče o děti; distanční vzdělávání; sladování práce a rodiny; finanční situace; služby; rodinná politika.

Abstract

The Covid-19 pandemic and the government's anti-epidemic measures affected the personal, family and working lives of the Czech population from March 2020. Single parent families which, according to the latest available data taken from the 2011 housing census, represent a quarter of all families with dependent children, rank among the most vulnerable groups in terms of the impact of the anti-epidemic measures since their financial and material situations are subject to worse parameters even in crisis-free periods than e.g. two parents families; moreover, it is also more difficult for such parents to combine their work commitments with their childcare responsibilities. The aim of the book is to map the impact of the pandemic on the lives of single parents and their families,

especially in the period from March 2020 to March 2021. The publication monitors the organisation of childcare and the level of contact between the child and the other parent, as well as changes in this respect as a result of the pandemic. Particular attention is devoted to distance education, which became a necessary reality with respect to the schooling of children, and the difficulties associated with this form of learning. The effects of the pandemic on the working regime of single parents were also significant, the extent to which depended largely on the socio-economic status of the parent and the type of work performed. The solution was often to work from home or to claim the child care allowance, the receipt of which, however, was not always satisfied by solo parents. A further accompanying phenomenon of the pandemic concerned the deterioration of the financial situation of certain groups of single parents, accompanied by their growing concern about the further unfavourable development of economic conditions, which was further exacerbated by rising prices and the migration crisis in the spring of 2022. However, the pandemic exerted the most serious impact on the personal lives of single parents, i.e. in terms of their well-being and overall satisfaction. The pandemic also placed increased demands on the reconciliation of their work and family lives, which was affected by the limited availability of informal support, which is often used by single parents, the availability of which decreased during the first year of the pandemic. The use of professional services is still relatively low among single parents due mainly to a generally low level of awareness of the availability of professional support services and their preference to solve their own problems. The overall picture of the lives of single parents is supplemented by their reflections on state support for (single parent) families with children, their perceptions of the social climate in relation to single parents and suggestions for the setting up of support measures.

The study comprises one of the main outputs of the *Impact of the Covid-19 pandemic on single parents* project, which was conducted from December 2020 to May 2022 with financial support from the Technology Agency of the Czech Republic. The results are based mainly on quantitative sociological research supplemented by in-depth interviews. The reviewed book not only describes the lives of single parents and their children in relation to a wide range of life areas during the pandemic, but also has the potential to form the basis for the conducting of conceptual research by the Ministry of Labour and Social Affairs as well as support information for the various other actors involved, e.g. non-profit organisations that work with single parents.

Keywords: single parents; Covid-19; childcare; distance learning; work-life balance; financial situation; services; family policy.

Obsah

Shrnutí hlavních zjištění z výzkumu <i>Sólo rodiče v době pandemie covidu-19</i>	7
Úvod	10
1. Pandemie covidu-19	17
1.1 Vývoj pandemie v roce 2020 a 2021 v České republice	17
1.2 Pandemie covidu-19 a její dopady na rodiny s dětmi podle zahraničních studií a výzkumů.....	21
2. Metodologie	31
3. Rodiny sólo rodičů	38
3.1 Základní údaje	38
3.2 Péče o děti a její uspořádání	42
3.3 Postoje k rodinnému životu	48
4. Vzdělávání	52
4.1 Přehled mimořádných opatření v oblasti vzdělávání.....	52
4.2 Distanční vzdělávání v legislativě a praxi.....	56
4.3 Vzdělávání během pandemie covidu-19	58
4.3.1 Péče o děti v době uzavření předškolních zařízení.....	59
4.3.2 Zajištění distančního vzdělávání.....	62
4.3.3 Volnočasové aktivity	69
5. Postavení sólo rodičů na trhu práce	71
5.1 Vládní opatření na ochranu pracovního trhu v době pandemie.....	71
5.2 Pracovní postavení sólo rodičů před vypuknutím pandemie	74
5.3 Změny v pracovním postavení sólo rodičů během prvního roku pandemie	79
5.4 Pracovní postavení sólo rodičů v době výzkumu (jaro/léto 2021)	89
6. Ošetřovné v době pandemie od března 2020 do března 2021	95
6.1 Nastavení dávky ošetřovného v době pandemie od března 2020 do konce roku 2021	95
6.2 Využívání ošetřovného sólo rodiči	99
7. Sledování práce a rodiny	106
7.1 Zvládání pracovních a rodinných povinností	106
7.2 Neformální pomoc poskytovaná sólo rodičům	114

8. Finanční a materiální situace sólo rodičů	124
8.1 Finanční situace sólo rodičů před vypuknutím pandemie.....	124
8.2 První vlna pandemie – jaro 2020 (březen–květen 2020)	127
8.3 Druhá vlna pandemie – podzim/zima 2020 (říjen 2020–březen 2021)	130
8.4 Finanční situace sólo rodičů v době výzkumu (květen–červenec 2021)	133
8.5 Půjčky a jejich splácení	137
8.6 Výživné	141
9. Bydlení sólo rodičů.....	148
9.1 Širší kontext bytové situace sólo rodičů	148
9.2 Bytová situace sólo rodičů v době pandemie	153
10. Služby pro rodiny	160
10.1 Problémy v rodině v době pandemie a jejich řešení za pomoci služeb	160
10.2 Využití služeb pro rodiny.....	165
10.3 Změny ve využití služeb pro rodiny	171
10.4 Konkrétní formy využití odborné pomoci	174
11. Rodinná politika	177
11.1 Rodinná politika z pohledu samoživitelů.....	177
11.2 Návrhy rodičů na zaměření státní podpory rodin	181
12. Hlavní dopady pandemické situace	191
13. Výhled do budoucna a pociťované obavy sólo rodičů	198
13.1 Obavy sólo rodičů z budoucího zhoršení ekonomických podmínek domácnosti deklarované v květnu až červenci 2021.....	198
13.2 Obavy sólo rodičů z budoucího zhoršení ekonomických podmínek domácnosti deklarované v listopadu 2021	203
13.3 Reflexe aktuální situace dle hloubkových rozhovorů se sólo rodiči v dubnu 2022	206
Shrnutí.....	212
Doporučení pro rodinnou politiku na základě poznatků z projektu.....	220
Literatura	225

Shrnutí hlavních zjištění z výzkumu *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*

- Rodina sólo rodiče vzniká ve stejné míře rozvodem manželství jako rozchodem nesezdaného páru.
- Sólo rodiče vychovávají častěji než rodiny úplné jedno dítě, a to zejména dítě ve věku docházky na základní školu či po jejím ukončení.
- Dítě bývá nejčastěji v péči jednoho z rodičů, většinou matky. Rovnoměrné uspořádání péče o děti mezi rodiče, tj. situace, kdy dítě/děti bydlely u každého rodiče zhruba půl napůl, bylo příznačné pro každou desátou dotázanou rodinu, častěji u dětí ve věku docházky na základní školu. Přibližně v každé třetí dotázané rodině se dítě/děti s druhým, nerezidenčním rodičem vůbec nestýkaly, tento podíl rostl spolu s věkem dítěte.
- Uzavření předškolního zařízení ve výzkumem sledované druhé vlně pandemie covidu-19 (od října 2020 do března 2021) se osobně dotklo necelé pětiny ze všech dotázaných rodin s dětmi v příslušném věku. V tříčtvrtinové většině případů převážně zajišťoval běžnou péči o dítě/děti v době, kdy nemohlo/y být v předškolním zařízení, dotázaný rodič. Druhý rodič se této péče ujal v 8 % rodin, v 7 % rodin se o ni podělili oba rodiče víceméně ve stejném rozsahu. V necelé desetině rodin péči o předškolní děti převzali prarodiče. O krizové ošetřovné přitom žádal pouze přibližně každý třetí rodič předškolních dětí.
- Téměř dvěma pětinám rodin dětí ve věku povinné školní docházky činilo menší či větší obtíže zajištění technických podmínek pro distanční výuku, tento podíl se zvyšoval spolu s vyšším počtem dětí v rodině a zhoršující se příjmovou situací.
- Pětina rodičů dětí ve věku povinné školní docházky se obrátila s žádostí o pomoc s technickým vybavením či internetovým připojením pro distanční výuku na nějaký vnější subjekt, nejčastěji na školu. Během distanční výuky bylo dítě ve 27 % rodin převážně doma samo, tj. bez přítomnosti dospělé osoby.
- Každý pátý sólo rodič pocítil během prvního roku pandemie zásadní změnu (převážně zhoršení) své pracovní situace. Zásadní vliv však měla na každého třetího sólo rodiče pracujícího formou krátkodobých smluv nebo různých dohod a na téměř každého druhého samostatně podnikajícího sólo rodiče. Změnám ve své pracovní činnosti čelili mnohem častěji rodiče předškolních a mladších školních dětí než rodiče dětí starších. Snížení pracovního příjmu zaznamenal zhruba každý čtvrtý sólo rodič.
- Práce z domova, která se v prvním roce pandemie stala mnohem využívanější, přetrvávala jako možný nástroj úpravy místa vykonávané činnosti i po jistém ústupu pandemie a uvolnění vládních protiepidemických opatření.
- Pandemie zvýšila obavy ze ztráty práce a ztížila hledání práce nové. Každý desátý sólo rodič přitom zažívá tyto obavy dlouhodobě, což ve spojení s horší příjmovou úrovní domácnosti negativně ovlivňuje život celé jeho rodiny.
- Krizového ošetřovného pomáhající rodičům v době, kdy děti nemohly chodit do vzdělávacích zařízení, využil někdy během sledovaného období pandemie každý pátý dotázaný sólo rodič, vzhledem k nastavení dávky zejména ti, kteří měli děti na 1. stupni základní školy.

- Každý čtvrtý příjemce ošetřovného vyjádřil k výši dávky a/nebo rychlosti vyplácení neutrální postoj, každý třetí považoval tyto parametry za nedostatečné, obecné podmínky nároku (věk dítěte, účast na nemocenském pojištění apod.) pokládal za adekvátní zhruba každý druhý příjemce.
- V oblasti sladování práce a rodiny pocítoval během pandemie každý druhý dotázaný sólo rodič napětí. Nejvíce zasaženi byli ti, jejichž (nejmladší) dítě chodilo na 1. nebo 2. stupeň základní školy.
- Každý druhý sólo rodič trávil se svými dětmi v prvním roce pandemie více času než dříve, přesto řada z nich stále cítila, že by potřebovali či si přáli být s dětmi ještě častěji. Kromě omezení možností volnočasového vyžití byli sólo rodiče nejméně často spokojeni s tím, kolik času věnovali spolu s dětmi přípravě do školy.
- V době pandemie se snížil podíl sólo rodičů, kteří se i v krizovém období v oblasti péče a výchovy dětí či financí stále obešli bez pomoci svého okolí. Naopak se zvýšilo zastoupení těch, kteří by během pandemie pomoc s péčí o děti uvítali, ale nedostávalo se jim jí. V případě potřeby a míry finanční/materiální výpomoci nebyly změny tak výrazné.
- Během prvního roku trvání pandemie vnímala více než třetina (37 %) sólo rodičů zhoršení finanční situace své domácnosti.
- Téměř dvě pětiny sólo rodičů musely během pandemie šetřit na jídle, každý třetí byl okolnostmi nucen čerpat své úspory. Každý jedenáctý sólo rodič požádal někdy během pandemie o potravinovou pomoc neziskové organizace a/nebo o dávku mimořádné okamžité pomoci. Se svou žádostí však uspěla pouze přibližně polovina z nich.
- Novou půjčku si během pandemie vzalo 16 % sólo rodičů, a to převážně za účelem zajištění běžných potřeb členů domácnosti, úhrady nákladů na bydlení či pořízení nezbytných věcí do domácnosti.
- Téměř tři pětiny sólo rodičů dostávají výživné na své dítě či děti pravidelně a ve stanovené částce, čtvrtina nedostává nic, což je zhruba v polovině případů kvůli platební nemožnosti či neochotě povinného rodiče. Pandemie ovlivnila placení výživného v každé páté rodině samoživitelů.
- Míra čerpání sociálních dávek sólo rodiči se během prvního roku pandemie významně nezměnila. Alespoň jednu sociální dávku dostávala téměř každá druhá rodina. Nejčastěji pobíranou dávkou zůstal přídavek na dítě.
- Třetina sólo rodičů si nemůže dovolit zaplatit či koupit dětem vše, co potřebují. Oproti situaci před pandemií přitom k výraznějším změnám v hodnocení dostatečnosti rozpočtu na potřeby dětí nedošlo.
- Sólo rodiče žijí oproti rodinám úplným častěji v nájemním bydlení, což se promítá do častějších obtíží s hrazením běžných nákladů s tím spojených i do častějšího pobírání příspěvku na bydlení.
- Z hlediska výskytu problémů v rodině zasáhla pandemie covidu-19 největší podíl respondentů v oblasti emocionální – nadpoloviční většina sólo rodičů se potýkala s pocity osamělosti v důsledku nedostatku sociálních kontaktů s blízkými osobami a s pocity vyčerpání či vyhoření. Stejný podíl rodičů vnímal jako problematické přílišné množství času tráveného na počítači, mobilním telefonu nebo internetu některým členem domácnosti.
- Třetina sólo rodičů měla v době pandemie základní existenční obtíže v podobě problémů s hrazením výdajů souvisejících se základními potřebami, jakými jsou zejména jídlo, ošacení a léky. Tři desetiny neúplných rodin řešily problémy zdravotního charakteru a problémy s dětmi. Necelá čtvrtina rodin se během pandemie potýkala s problémy s bydlením a necelá pětina s problémy

vyplývajícími z dluhů či exekucí. Všechny výše zmíněné problémy měl vyšší podíl neúplných rodin v porovnání s rodinami úplnými.

- O odbornou pomoc v případě výskytu problémů požádal jen nepatrný podíl dotázaných sólo rodičů. Nejčastěji žádaným a vyhledávaným typem odborné pomoci je pomoc psychologická a psychoterapeutická.
- Výzkum potvrdil, že stále značná část rodičů o možnostech využít pomoci odborníků nebo neziskových organizací zaměřujících se na podporu rodin neví. Při opětovném kontaktování respondentů, kteří při prvním dotazování dostali seznam a kontakty na pomáhající organizace v regionu bydliště, se ukázalo, že pokud jsou informace o těchto formách pomoci dostupné, je pravděpodobnější, že je potřební využijí.
- Nejčastější překážkou využití služeb pro rodiny je snaha řešit svou situaci sám/a bez pomoci externích subjektů.
- Téměř polovina sólo rodičů se domnívala, že v dnešní společnosti přetrvávají předsudky vůči samoživitelům, a obdobný podíl souhlasil s výrokem, že většina lidí si myslí, že samoživitelé si za svoji situaci mohou sami.
- Podle poloviny respondentů zaměstnavatelé většinou pohlízejí na samoživitele s nedůvěrou a s očekáváním problémů, necelá polovina dotázaných byla přesvědčena, že zaměstnavatelé často zneužívají toho, že samoživitel přijme jakékoliv pracovní podmínky, aby neztratil práci. Na druhou stranu však většina sólo rodičů vnímala, že zaměstnavatelé k nim během pandemie přistupovali vstřícně s ohledem na jejich rodinnou situaci nebo alespoň rovnocenně jako k dalším zaměstnancům.
- Sólo rodiče se spíše přikláněli k názoru, že v rámci rodinné politiky stát neřeší situaci samoživitelů dostatečně, a vyjadřovali poměrně vysokou míru důvěry v autonomii rodiny. Pomoc státu rodinám s dětmi během pandemie považovala třipětinová většina rodičů samoživitelů za nedostačující.
- Podpora rodin samoživitelů ze strany státu by se dle názorů dotázaných rodičů měla zaměřit na větší finanční pomoc, včetně jednorázových finančních příspěvků na nákladnější aktivity pro děti a školní pomůcky či stravování, na určitou změnu systému sociální podpory, který je pro mnohé složitý, nepřehledný a nespravedlivý, a pomoc v oblasti bydlení. Za velmi důležitou považovali též podporu v oblasti trhu práce, kupříkladu v podobě pomoci při hledání nového (vhodného) zaměstnání, podpory částečných úvazků, flexibilních pracovních forem či práce z domova za účelem snazšího skloubení rodinných a pracovních povinností. Akcentována byla dostupnost (a to jak místní, tak i finanční) mateřských škol, případně zařízení pro děti mladší tří let, i školních družin. V neposlední řadě rodiče zmiňovali téma uzavření škol během pandemie a z toho pro ně vyplývajících problémů.

Úvod

Moderní rodina nabývá rozličných forem. Důraz na seberealizaci ve veřejné i v soukromé sféře jde ruku v ruce s tím, že je rodina založena především na partnerském vztahu a majetkové či jiné utilitární vztahy jsou sekundární. Pokud vztah přestane být pro jednoho či oba partnery uspokojivý či perspektivní, bývá ukončen, a to často i v případě, že jsou v rodině nezletilé děti (Dudová, 2008; Fučík, 2008; Matoušek, 2015). V kontextu vysoké rozvodovosti, a lze se domnívat i rozchodovosti, ačkoli rozchody nesezdaných párů nejsou statistikou zachyceny, zažívá nemalá část české populace rozpad úplné rodiny (Kuchařová et al., 2020; Vohlídalová, Maříková, 2011; Žilinčíková, 2017). Tato skutečnost je závažná zejména proto, že se dotýká dětí žijících v těchto rodinách. V posledních letech je svědkem rozvodu svých rodičů v průměru 23 tisíc nezletilých dětí ročně. Připočteme-li k tomu ještě rozpady nesezdaných soužití, bude počet dětí, které zažívají rozchod rodičů, ještě vyšší.

Rodiny samoživitelů neboli sólo rodičů či také označované jako rodiny neúplné se od těch úplných liší v mnoha aspektech.¹ Prvním zřejmým je skutečnost, že je rodič na péči a výchovu dítěte po většinu času sám. Druhému biologickému rodiči však, až na výjimečné případy, zůstává rodičovská odpovědnost. Míra jeho zapojení do péče, výchovy i výživy dětí závisí v lepších případech na dohodě mezi rodiči, která by měla respektovat zájem a přání dítěte, nebo na přímém rozhodnutí soudu. Podle soudních statistik jsou přitom tři čtvrtiny rozhodnutí soudu ohledně péče a výživy dětí po rozchodu rodičů založeny na dohodě rodičů. Kvalita, resp. pevnost, udržitelnost této dohody může však být různá. Záleží na míře rodičovských kompetencí a jejich vnímání potřeb a zájmu jejich dítěte či dětí. V některých případech využívají rodiče odborné edukace či mediaci. Dohoda má obecně šanci na úspěch, pokud se s ní skutečně ztotožní oba rodiče a vyhovuje i dětem.² Podle statistik opatrovnických soudů jsou děti po rozvodu rodičů (případně rozchodu rodičů, kteří se obrátili na soud) ve většině případů stále svěřovány do výlučné péče matky. Střídavou péčí, kdy dítě bydlí po určité stanovenou dobu u jednoho i u druhého rodiče, má zhruba každé desáté dítě z neúplné rodiny (Höhne, Paloncyová, 2021). Sólo rodič musí kromě péče a výchovy dětí současně zajistit rodinu finančně a materiálně, získat a udržet pro ni odpovídající bydlení, které, jak se ukazuje, je právě jedním z faktorů nezbytných pro úspěšné plnění výchovných a dalších rodinných funkcí (Median, 2016; Prokop, 2019).

V rodinách sólo rodičů je zpravidla pouze jeden pracovní příjem, což zhoršuje samoživitelům možnosti zajistit svým dětem vhodné podmínky a zaplatit jim vše, co potřebují. Největší obtíže představuje zajištění jednorázových volnočasových aktivit dětí a pořízení dětského oblečení a obuvi. Sólo rodiče bývají častějšími příjemci vnější pomoci, například sociálních dávek od státu, ale i faktické pomoci od prarodičů svých dětí. Pracovní vytížení matek samoživitelek se při kontrole věku (nejmladšího) dítěte zásadně neliší od ostatních matek (Paloncyová et al., 2019b; Kuchařová et al., 2022). U matek zaměstnanost rapidně vzrůstá po dosažení tří let věku nejmladšího dítěte, naprostá většina matek pracuje na plný úvazek. Jde to však na úkor plnění výchovných funkcí a prožívání mateřství a vede to k reálnému a/nebo pocítovanému přetížení výkonem zaměstnání, zejména u sólo matek, které tak trápí významný nedostatek času na děti (Paloncyová et al., 2019a).

¹ V textu dále používáme pro větší čtivost textu oba pojmy.

² Blíže se těmto otázkám věnuje například projekt *Dopady míry rodičovského konfliktu na dítě a role, jakou v nich hraje konkrétní forma porozvodového uspořádání péče* (viz <https://www.vupsv.cz/projekty/?id=337>).

Tyto základní obecné rysy života sólo rodičů musely v období roku 2020 až 2022 čelit dalším výzvám, které s sebou přinesla pandemie covidu-19. Opatření realizovaná v zájmu snížení šíření této nemoci dopadala podle dosavadních dílčích výzkumů různou měrou na celou populaci ČR (např. PAQ Research, nedat.). Společnými znaky bylo snížení či dokonce ztráta příjmů, obtíže s úhradou výdajů, především těch vázaných na bydlení apod. Rodiny sólo rodičů se v tomto ohledu řadí k nejvíce postiženým skupinám. Vládní opatření realizovaná v reakci na pandemii však nebyla v zájmu rychlého řešení natolik konkrétně zacílena, aby mohla respektovat odlišnosti jednotlivých typů domácností.

Vzhledem k výše uvedeným indiciím je možné se domnívat, že tato bezprecedentní společenská situace měla výrazné dopady právě na rodiny sólo rodičů. Navíc lze očekávat, že opatření a zkušenost související s pandemií ovlivnila či ovlivní stabilitu partnerských vztahů – počet dětí, které budou vyrůstat převážně s jedním rodičem, tak může stoupat. Z těchto důvodů byl realizován projekt „Dopady pandemie COVID-19 na sólo rodiče“. Jeho cílem bylo popsat, v jakých oblastech se život samoživitelů během pandemie změnil, zda jim byla v případě potřeby poskytnuta dostatečná podpora a pomoc a zda byla účinná. Projekt cílí nejen na ekonomické důsledky pandemie, ale i na další aspekty rodinného života. Zaměřuje se zejména na první rok pandemie, tj. od března 2020 do března 2021, s částečným přesahem až do dubna 2022.

Souběžně s tímto výzkumem bylo v rámci projektu *Komplexní výzkum o situaci rodin a seniorů* realizováno rovněž kvantitativní šetření, zaměřené na rodiny úplné.³ Hlavní výsledky tohoto šetření byly již zveřejněny (Kuchařová et al., 2022), v roce 2022 však v rámci zmíněného projektu probíhá sekundární analýza těchto dat a dat z projektu „Dopady pandemie COVID-19 na sólo rodiče“ s cílem porovnat míru dopadů pandemie covidu-19 v letech 2020 až 2021 na základní typy rodin, tj. rodiny úplné a neúplné.

Podle dat sčítání lidu, domů a bytů z roku 2011⁴ byla každá čtvrtá rodina se závislými dětmi rodinou neúplnou. V těchto rodinách žilo podle tohoto zdroje na rozdíl od rodin úplných častěji pouze jedno nezaopatřené dítě (70 % versus 48 %). To je na jedné straně dáno tím, že samoživitelé kvůli ukončení partnerského vztahu další děti mít nestihnou, na druhé straně zde hraje roli i to, že děti v neúplných rodinách jsou v průměru starší než ty žijící s oběma rodiči a některé z nich již dosáhly zaopatřenosti. Nejpočetnější skupinou mezi neúplnými rodinami s dětmi byly v okamžiku sčítání v roce 2011 rodiny s jedním dítětem ve věku 6 až 14 let nebo 15 až 25 let. Mezi samoživiteli tehdy nadále převažovaly rozvedené ženy (41 %), následovány s odstupem ženami svobodnými (21 %) a vdanými (17 %). Muž samoživitel stál v čele 17 % neúplných rodin.

Neúplná rodina vzniká zejména tím, že se rodiče dítěte rozejdou. Průběžná demografická statistika neevduje případy, kdy se rozcházejí nesezdané páry, většina analýz se tedy týká rozvodů manželství. Roční počty rozvádějících se manželství od roku 2004, s výjimkou let 2010, 2013 a 2017 klesají. **V roce 2020 se rozvedlo 21 734 manželství**, což je o téměř 2,5 tisíce rozvodů méně než v roce předchozím. Tento vývoj byl odrazem jak snižujícího se počtu sňatků v předcházejících dekádách, tak změn v intenzitě rozvodovosti v jednotlivých délkách trvání manželství a prodlužování průměrné délky trvání manželství na současných 13,7 let (ČSÚ, 2021b). Roli v nižším počtu rozvedených manželství v roce 2020 však mohla hrát i protiepidemická opatření, jež se projevila v omezení činnosti soudů nebo vedla k rozhodnutí odložit rozvod na později. Otázkou je, jak se celé období

³ Více viz <https://www.vupsv.cz/projekty/?id=338>

⁴ V době finalizace této zprávy (květen 2022) zatím nebyly výsledky posledního sčítání lidu, domů a bytů z roku 2021 dostupné. Na rozdíl dat o rodinách ze sčítání a jiných šetření ČSÚ poukazuje například Palonciová et al., 2019a, podkap. 1.1. – dle sčítání 2011 tvořily neúplné rodiny jednu čtvrtinu rodin s dětmi, dle šetření SILC z tohoto roku 16 %. Tento rozdíl považujeme za zásadní a za vhodnější tak považujeme údaje o rodinách ze sčítání, byť jsou staršího data.

pandemie covidu-19, která byla velmi silná zejména v roce 2021, projeví na úrovni rozvodovosti v dalších letech. Onemocnění covid-19 a s tím související vládní opatření proti šíření této nemoci se dotkla všech oblastí života, v řadě rodin se tak objevily či prohloubily vztahové problémy, a to v kontextu celkové společenské nejistoty.

Ve většině rozvádějících se manželství jsou nezletilé děti (dlouhodobě na úrovni 57 až 59 %), přičemž tyto páry mívají v okamžiku rozvodu nejčastěji jedno (48 %), či dvě děti (46 %). V posledních letech se tak rozvod manželství rodičů týká přibližně 23 tisíc nezletilých dětí ročně, v roce 2020 zažilo rozvod svých rodičů díky meziročnímu výraznému poklesu všech rozvodů „pouze“ 20 tisíc nezletilých dětí, což je nejméně v historii samostatné České republiky (ČSÚ, 2021b). **Intenzita rozvodovosti** (počet rozvodů v dané délce trvání manželství vztahený k počtu sňatků uzavřených před daným počtem let) **je dlouhodobě nejvyšší mezi třemi až šesti lety po sňatku** a poté s prodlužující se délkou manželství postupně klesá. **Při setrvání intenzit v jednotlivých délkách trvání manželství na úrovni roku 2020 by rozvodem skončilo 41 % manželství**, meziročně je to méně o 4 p. b. Naposledy byla úhrnná rozvodovost nižší v roce 1999, kdy v důsledku změn rozvodové legislativy činila 33 %. V období let 2011 až 2019 se hodnoty ukazatele oproti tomu pohybovaly v rozmezí 45 až 48 % s maximem zaznamenaným v roce 2013.

Neúplná rodina však vzniká i tím, že se dítě narodí ženě, která partnera z nejrůznějších důvodů nemá. V České republice (dále též „ČR“), podobně jako v řadě států západní Evropy, se mimo manželství rodí téměř každé druhé dítě. Dle výzkumů se však pravděpodobně většinou jedná o dítě narozené nesezdanému páru (Nývt, Šustová, 2014). Z hlediska absolutních počtů se v posledních letech počty dětí narozených vdaným a svobodným ženám sblíží. Vůbec nejčastěji se mimo manželství rodí prvorozené děti matkám s nejvýše základním vzděláním. Případy vzniku neúplné rodiny následkem úmrtí jednoho z rodičů nezletilých či nezaopatřených dětí jsou v porovnání s předchozími situacemi spíše ojedinělé.

Oficiální demografické statistiky mají své výhody i nevýhody. Česká demografická statistika zachytí všechny narozené děti, sňatky, rozvody manželství apod., přesné údaje o počtu a složení domácností a rodin jsou však dostupné zpravidla jednou za deset let ze sčítání lidu, domu a bytů. Účast na něm je pro obyvatele⁵ České republiky podle zvláštního zákona vydaného vždy před každým sčítáním povinná, výsledky tedy, i díky zpřesňující se metodologii,⁶ co možná nejvíce odpovídají realitě. Jejich nevýhodou je, že obsahují předem vybrané proměnné, z logiky věci je i jejich počet omezený. Z tohoto důvodu je pro podrobnější popis, v našem případě rodin samoživitelů a jejich každodenního fungování, nezbytné uskutečnit cílený sociologický výzkum. Jedním z výzkumů, který se zaměřil na rodiny sólo rodičů, byl **výzkum *Samoživitelé 2019*** realizovaný Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí, v. v. i., (dále jen „RILSA“) ve spolupráci s agenturou STEM/MARK, a.s. Právě na tento výzkum pak v roce 2021 navázalo šetření *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*. **V této části se seznámíme se životem sólo rodičů v prvním uvedeném výzkumu, jenž odráží situaci sólo rodičů před vypuknutím pandemie covidu-19.**

⁵ Sčítání podléhá každá fyzická osoba, která má v rozhodný okamžik trvalý pobyt nebo povolený přechodný pobyt na území České republiky, každá další fyzická osoba, která je na území České republiky v rozhodný okamžik přítomna a nemá zde trvalý nebo povolený přechodný pobyt. Sčítání nepodléhají cizinci požívající diplomatických výsad a imunity, jakož i domy a byty ve vlastnictví jiných států, které se nacházejí na území České republiky a slouží k diplomatickým účelům (zákon č. 296/2009 Sb., zákon o sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011).

⁶ Viz <https://www.czso.cz/csu/czso/metodika-sldb-2011>

Poznatky z výzkumu *Samoživitelé 2019* jako východisko pro nastavení výzkumu *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19* lze shrnout následovně.

- Neúplná rodina vznikla v téměř shodné míře rozvodem (43 %) jako rozchodem rodičovského páru (38 %). Rozvod nastal v průměru po 10 letech společného soužití, rozchod v průměru o 5 let dříve.
- V době výzkumu bydlela většina dětí sólo rodičů s matkou, pouze každé desáté bydlelo více u otce, stejný podíl pak střídalo bydliště obou rodičů půl napůl.
- Se svým druhým rodičem se podle tvrzení respondentů nestýkalo každé čtvrté dítě, téměř dvě pětiny se s ním vídaly méně než deset dní v měsíci, každé páté bylo v kontaktu s druhým rodičem nepravidelně. S mírou zapojení bývalého partnera do péče o děti převažovala ze strany dotázaných rodičů nespokojenost.
- Naprostá většina sólo rodičů v daném výzkumu pracovala na plný úvazek (86 %), obdobně muži jako ženy. Pokud měly ženy zkrácený úvazek, byl většinou minimálně poloviční a šlo především o matky předškolních dětí. Nejčastějším důvodem práce na částečný úvazek tak bylo zabezpečení péče o děti (54 %), ale častým důvodem byly i zdravotní problémy (20 %). Nezáměr o plný úvazek vyjádřilo jen 7 % dotázaných a nemožnost najít práci na plný úvazek 9 % rodičů.
- Zaměstnavatelé sólo rodiče nijak nezvýhodňovali, ale ani k nim nepřistupovali odlišně v porovnání s ostatními rodiči (37 %). Desetina dotázaných rodičů zažila situaci, kdy zaměstnavatelé zneužívali nevýhodného postavení samoživitelů, kteří musí zohledňovat nároky rodinných povinností, což někdy znamená vybrat si nebo setrvat v zaměstnání za ne zcela výhodných podmínek. Přibližně každý druhý dotázaný se navíc domníval, že ve společnosti přetrvávají předsudky vůči samoživitelům, zejména to tak cítili lidé s nižším vzděláním.
- Podle výzkumu v roce 2019 disponovali samoživitelé nejčastěji příjmy ve výši 20 až 30 tisíc Kč nebo 10 až 20 tisíc Kč měsíčně (35 %, resp. 37 % sólo rodičů, kteří na otázku o příjmech domácnosti odpověděli). Vedle svých běžných pracovních příjmů měl každý třetí samoživitel nějaké další příjmy, například z brigád, dohod o provedení práce apod. Takový (při)výdělek byl pro řadu z nich nutností, bez něj by se obešla jen čtvrtina.
- Výživné dostávaly zhruba tři čtvrtiny oprávněných dětí, 61 % pravidelně a ve stanovené výši, 17 % v nižší částce nebo nepravidelně.
- V roce 2019 pobíralo alespoň jednu sociální dávku 60 % neúplných rodin, nejčastěji přírůstek na dítě (více než dvě pětiny rodin sólo rodičů). Příspěvek na bydlení dostávala každá pátá rodina, ve zvláště složité finanční situaci vedoucí k čerpání dávek hmotné nouze bylo 8 % rodin.
- Nějakou půjčku nebo úvěr spláceli čtyři z deseti samoživitelů, žádnou finanční rezervu nebyly schopné tvořit dvě pětiny sólo rodičů. Exekuce byla v době výzkumu podána na přibližně 6 % dotázaných samoživitelů, na dalších 7 % byla podána někdy v minulosti, ale již byla vypořádána.
- Zhruba třetina sólo rodičů byla na zabezpečení základních funkcí rodiny (zejména zajištění materiálních, finančních podmínek a péče o děti) skutečně sama. Pokud byla nějaká pomoc sólo rodiči poskytována, přicházela nejčastěji od jeho rodičů. Nerodinná podpora přicházela zejména v oblasti emocionální a morální podpory.
- Jen tři pětiny samoživitelů mohly dle svých výpovědí v roce 2019 zaplatit svým dětem vše, co potřebují. Samoživitelé obdobně jako zástupci úplných rodin s dětmi (viz např. Kuchařová et al., 2018, 2020) řadili mezi nejproblematictější výdaje spojené se zajištěním volnočasových aktivit dětí.

- Výdělečné aktivity byly vnímány jako příliš vyčerpávající, zabírající čas, který by rodiče raději věnovali jiným oblastem, zejména péči a výchově dětí. Těživě byl pocíťován deficit času na vlastní záliby a seberealizaci (dvě třetiny rodičů by si přály mít více času).
- V případě problémů s dětmi vyhledávali sólo rodiče v porovnání s jinými typy rodin služby odborné pomoci častěji. V těchto případech se rodiče obrátili nejčastěji na pedagogicko-psychologickou poradnu či psychologa, psychiatra. Užší spolupráce byla i mezi rodiči a školou, každý pátý respondent byl rovněž v kontaktu s OSPOD.

Životní podmínky sólo rodičů v předpandemickém období, jak byly popsány výše, představovaly výchozí stav pro zkoumání dopadů pandemie covidu-19 na jednotlivé oblasti života neúplných rodin v rámci projektu „*Dopady pandemie COVID-19 na sólo rodiče*“. Předchozí výzkum *Samoživitelé 2019* umožnil identifikovat oblasti života sólo rodičů, na které je třeba se zvláště zaměřit. Je zřejmé, že v nové společenské situaci bylo potřeba věnovat se daným oblastem také z jiného úhlu pohledu odpovídajícího této nové situaci (např. distanční vzdělávání, změna pracovních podmínek).

Stěžejním cílem výzkumu v době pandemie tak bylo zachytit dopady bezprecedentní celospolečenské situace na sólo rodiče, kteří, jak vyplývá z analýz, mají obecně ztížené podmínky pro plnění svých rodičovských rolí. Podrobný popis života sólo rodičů a jejich potřeb během pandemie je nezbytným východiskem pro zacílení opatření na jejich podporu v dobách případných dalších krizí. Kromě toho byl zvláštní důraz kladen na míru využívání nebo nevyužívání odborné pomoci ze strany samoživitelů, což lze považovat za jeden z možných, avšak často opomíjených, nástrojů podpory těchto rodin.

Specifikaci těchto dílčích oblastí pak odpovídají následující kapitoly, které sledují, jak pandemie ovlivnila život sólo rodičů v celé jeho šíři.

Analýze konkrétních důsledků pandemie předchází první kapitola, jež je zaměřena na jednotlivé fáze **vývoje pandemie** z pohledu vládních protiepidemických opatření a vývoje počtu nakažených. Restriktivní opatření nejsou v této kapitole postižena vyčerpávajícím způsobem, neboť vybraná opatření zasahující například sféru vzdělávání nebo oblast ošetrovného jsou pro přehlednost včleněna do příslušných kapitol. Součástí první kapitoly je také popis dopadů pandemie na rodiny s dětmi z pohledu zahraničních výzkumů.

Druhá kapitola představuje **metodologii** celého projektu založeného na sociologickém výzkumu kombinujícím kvantitativní a kvalitativní šetření. Zahrnuje také informace o tvorbě a využití seznamu podpůrných organizací pro rodiny s dětmi, který byl v rámci projektu sestaven.

Počínaje třetí kapitolou jsou sledovány dopady pandemie do jednotlivých oblastí života sólo rodičů. Zde je nejprve prezentován **základní popis rodin sólo rodičů** a jejich sociálně-ekonomická struktura. Detailnější pozornost je poté zaměřena na **uspořádání péče o dítě/děti** a míru styku s druhým rodičem. Kapitulu završují aktuální postoje k rodině a jejím dílčím aspektům, ale i případné názorové posuny oproti roku 2019.

Realitou pandemického období se stalo **distanční vzdělávání dětí**. Čtvrtá kapitola tak zachycuje, jak je tento typ výuky v České republice právně ukotven, jaká restriktivní protiepidemická opatření se oblasti vzdělávání týkala, a jak se sólo rodičům dařilo zajišťovat nejen péči o děti v době uzavřených škol, ale například i technické vybavení pro online vyučování.

Cílem páté kapitoly je po úvodním představení vládních podpůrných opatření v oblasti trhu práce popsat **pracovní situaci sólo rodičů** před vypuknutím pandemie, během prvního roku jejího trvání a v době realizace hlavního dotazníkového šetření (květen–červenec 2021). Pozornost je věnována základním charakteristikám pracovní činnosti sólo rodičů, její stabilitě a změnám, které s sebou pandemie v těchto oblastech přinesla.

Tzv. **krizové ošetřovné** se pro rodiče (mladších) dětí stalo během pandemie zásadním nástrojem finanční podpory ze strany státu. O tom, jak byla tato dávka nastavena, resp. v jednotlivých vlnách pandemie upravena a jak byla sólo rodiči využívána, pojednává šestá kapitola. Nechybí ani zhodnocení vybraných parametrů této dávky samoživiteli.

Tématem sedmé kapitoly je **sladování práce a rodiny**, které bývá pro samoživitele v porovnání s rodiči žijícími v úplné rodině o poznání složitější. V době pandemie se navíc podmínky pro harmonizaci pracovních a rodinných povinností významně změnily. Kapitola tak popisuje, jak na to sólo rodiče reagovali, a to i z hlediska časových nároků, resp. spokojenosti s časem věnovaným sobě, práci a rodině, potažmo dětem. V této souvislosti nabývá na významu neformální pomoc poskytovaná sólo rodičům, především ze strany jejich rodičů a dalších blízkých osob. Druhá část kapitoly se tak zabývá tím, v jaké míře byla tato neformální pomoc sólo rodičům poskytována, v čem spatřovali případný deficit a zda, příp. jak se míra neformální pomoci během pandemie změnila.

Finanční a materiální podmínky rodin samoživitelů bývají obecně horší ve srovnání například s rodinami úplnými. Osmá kapitola tak popisuje příjmovou situaci sólo rodičů před pandemií, soustředí se na její změny v důsledku pandemie a dále na hodnocení příjmové úrovně v době realizace výzkumu. Neopomíná pomoc poskytovanou státem ve formě sociálních dávek, všímá si rovněž možností úspor a míry zadlužení sólo rodičů a v neposlední řadě také otázky výživného.

Bydlení patří k základním životním potřebám člověka. Devátá kapitola je tedy zacílena na **bytovou situaci** sólo rodičů a na míru obtíží spojených s hrazením nákladů na bydlení. Dotýká se rovněž případného stěhování samoživitelů v důsledku pandemie a přibližuje státní podporu ve formě specifických sociálních dávek souvisejících s bydlením.

Desátá kapitola nastiňuje **výskyt problémů**, se kterými se sólo rodiče potýkají, a jejich možné prohlubování pod vlivem pandemie. Zabývá se také otázkou, nakolik se sólo rodiče za účelem jejich řešení obracejí na odborníky, do jaké míry jsou s těmito **odbornými službami** obeznámeni, jak pravděpodobné je jejich budoucí využití či jaké okolnosti pro ně představují překážky pro jejich (častější) využití. Opětovné oslovení vybraných respondentů zhruba po půl roce od hlavního dotazníkového šetření navíc umožnilo sledovat, zda skutečně došlo k nějakému posunu v míře využití služeb.

Současná rodinná politika podporuje rodiny s dětmi zejména s ohledem na jejich životní fázi a sociálně-ekonomickou situaci než s přihlédnutím k typu rodiny. Vnímání **společenského klimatu** ve vztahu k rodičům samoživitelům i z pohledu vstřícnosti zaměstnavatelů či pronajímatelů bytů k sólo rodičům je obsahem jedenácté kapitoly. Na to navazují názory sólo rodičů na **roli státu v oblasti podpory rodin** a jejich návrhy a podněty, na co by se měla státní podpora rodin zaměřovat.

Dvanáctá kapitola shrnuje, **jak se v celkovém pohledu změnil život sólo rodičů v prvním roce pandemie**, v jakých oblastech pocítovali největší zhoršení či naopak zlepšení a kterou sféru rodinného života považovali sólo rodiče za nejhůře zvládnutelnou.

Zatímco dosavadní kapitoly pojednávaly o životě sólo rodičů před pandemií a v jejím prvním roce, resp. zhruba roce a půl trvání, třináctá kapitola přináší jakýsi výhled do budoucna z hlediska možných **obav ze zhoršení ekonomických podmínek domácností** samoživitelů. V úvahu přitom

bere ne/dostatečné finanční rezervy sólo rodičů pro případ ztráty příjmů. Prostřednictvím hloubkových rozhovorů se sólo rodiči pak reflektuje rostoucí inflaci a zdražování na jaře 2022 a částečně také migrační krizi v souvislosti s válečným konfliktem na Ukrajině, čímž se dotýká nastavení a směřování státní podpory (neúplných) rodin s dětmi.

Závěrečná kapitola vše sumarizuje a přidává **doporučení** (nejen) pro oblast rodinné politiky a koncepční činnost Ministerstva práce a sociálních věcí, ale i pro další organizace a instituce, které se sólo rodičům věnují ve své praxi přímo či zprostředkovaně.

1. Pandemie covidu-19

Pandemie nemoci covidu-19, která postihuje Českou republiku podobně jako celý svět již od začátku roku 2020, si vyžádala řadu opatření, která zasáhla do pracovního, osobního a rodinného života všech obyvatel ČR. Mezi zásadní opatření patřilo omezení volného pohybu osob, omezení provozu obchodů a služeb, ale i uzavření škol a středisek poskytujících volnočasové aktivity pro děti. To vše ovlivňovalo možnosti vykonávání pracovní činnosti a zvýšilo nároky na sladování práce a rodiny a na plnění rodičovských rolí.

Tato kapitola je nejprve věnována vývoji pandemie v členění dle jejích jednotlivých fází zohledňujících počet a rozsah uplatňovaných restriktivních opatření v návaznosti na počty nakažených nemocí covid-19. Důraz je zde přitom kladen na opatření zasahující trh práce. O podpůrných programech, které byly v této souvislosti vyhlášovány, blíže pojednává podkapitola 5.1, opatřeními týkajícími se dalších oblastí se zabývají příslušné kapitoly, jako například podkapitola 4.1 v případě školství nebo podkapitola 6.1 ohledně ošetřovného. Na to navazuje podkapitola zaměřená na dopady pandemie na rodiny s dětmi z pohledu zahraničních studií a výzkumů.

1.1 Vývoj pandemie v roce 2020 a 2021 v České republice

Sylva Höhne – Dominik Chlapec

Jak již bylo zmíněno, vývoj pandemie je zde koncipován podle platnosti restriktivních protiepidemických opatření,⁷ která se významně dotkla trhu práce. Dopady těchto omezení pracovního trhu ve značné míře pocítili i sólo rodiče. Nejen kvůli nim byly zaváděny podpůrné programy, které měly za úkol trh práce chránit a zároveň udržet i stávající pracovní místa tak, aby nedocházelo ke zbytečným propouštěním zaměstnanců, kteří by takto přišli o příjem (viz podkap. 5.1).

Nástup epidemie (jaro 2020)

Velmi razantní a do té doby prakticky nepředstavitelná opatření začala být přijímána již od začátku března roku 2020, kdy se nemoc covid-19 poprvé vyskytla na území České republiky. Ještě před začátkem nouzového stavu, který byl vyhlášen 12. března 2020, došlo k uzavření základních, středních a vysokých škol. Předškolních zařízení se plošná opatření přímo netýkala, nicméně k určitým omezením či změnám v jejich provozu rovněž docházelo (viz podkap. 4.1). V návaznosti na zákaz letů z určitých zahraničních destinací, které byly pandemií zasaženy dříve, byl během následujících dní po vyhlášení nouzového stavu mimo jiné zakázán vstup cizincům z rizikových oblastí nebo zakázána

⁷ Přehled jednotlivých usnesení vlády ČR v souvislosti s bojem proti koronaviru za rok 2020 a 2021 viz <https://www.vlada.cz/cz/epidemie-koronaviru/dulezite-informace/vladni-usneseni-souvisejici-s-bojem-proti-epidemii-koronaviru---rok-2020-186999/>; <https://www.vlada.cz/cz/epidemie-koronaviru/dulezite-informace/prehled-vladnich-usneseni-od-vyhlaseni-nouzoveho-stavu-180608/>

Související tiskové zprávy Ministerstva zdravotnictví za rok 2020 viz <https://www.mzcr.cz/tiskove-centrum/tiskove-zpravy/page/26/?FilterForm%5BYear%5D=2020>; za rok 2021 viz <https://www.mzcr.cz/tiskove-centrum/tiskove-zpravy/page/30/?FilterForm%5BYear%5D=2021>

přeprava cestujících přes hranice České republiky. Dále byl vydán zákaz provozování veškerých kulturních (divadelních, hudebních, filmových, náboženských a podobných) akcí s účastí vyšší než 30 osob, došlo k uzavření provozoven stravovacích služeb od 20. hodiny večerní do 6. hodiny ranní (od 14. března 2020 poté úplné uzavření), k uzavření sportovišť, hudebních klubů, knihoven či galerií. Od 14. března 2020 byl taktéž významně omezen maloobchod, otevřené mohly zůstat jen lékárny, prodejny potravin, drogerie a dalšího nepostradatelného zboží.

Od 16. března vláda zakázala volný pohyb osob s výjimkou cest do práce, na nákup nebo k lékaři (tím zavedla tzv. lockdown), s čímž souvisel i zákaz hromadných akcí a shromažďování. Život v České republice se tímto prakticky zastavil. Od 16. března došlo taktéž k omezení v oblasti zdravotnictví – lékaři, zdravotní sestry a ostatní nemocniční personál nesměli čerpat dovolenou a byly omezeny plánované operace. Společně s tím vláda důsledně doporučila zaměstnavatelům nařídit práci z domova, pokud to typ jejich činnosti umožňoval. 19. března bylo zavedeno povinné nošení roušek či jiné ochrany dýchacích cest na všech místech mimo bydliště. Zároveň s tím byly prováděny kontroly příznaků infekčních onemocnění při přechodu státní hranice pendlery (tj. pracovníky, kteří vykonávají práci na území jiného státu, nejčastěji šlo o Německo a Rakousko). Platnost těchto opatření, která měla trvat pouze po dobu dvou týdnů, byla postupně prodlužována společně s nouzovým stavem (který byl ukončen k 17. květnu) a situace se měnila takřka každým dnem.

První rozvolnění (léto 2020)

První vlna epidemie covidu-19 nebyla na území České republiky tak závažná jako v jiných státech Evropy, a proto přibližně od poloviny dubna roku 2020 docházelo k prvnímu částečnému rozvolňování zavedených opatření. Od 20. dubna mohli znovu otevřít řemeslníci, autobazary či farmářské trhy. Dále byly povoleny svatební obřady s účastí do deseti osob. Od 27. dubna mohly otevřít všechny maloobchodní provozovny s prodejní plochou do 2 500 m², stejně tak jako fitness centra a zoologické zahrady, avšak pouze v omezeném režimu. Dále byl povolen provoz autoškol. Další rozvolnění přišlo po dvou týdnech, 11. května, kdy došlo k významným změnám v oblasti kultury – otevřít mohla muzea, galerie, kina, divadla či cirkusy, avšak pouze s omezením počtu účastníků. Rozvolnění se dočkali také živnostníci, kteří provozovali kadeřnictví a nehtové či masážní salony. Poprvé od poloviny března mohly otevřít venkovní zahrádky restaurací, kaváren či barů. Za další dva týdny, tedy od 25. května, mohly být otevřeny i vnitřní prostory těchto stravovacích zařízení, avšak pouze do 23. hodiny. Společně s tím byly povoleny i větší hromadné akce do 300 osob a došlo k otevření hotelů, kempů a koupališť.

Epidemie covidu-19 v Česku ustupovala i během začátku léta roku 2020 (s výjimkou některých lokálních ohnisek, která byla řešena samostatně). Díky tomu proběhly letní prázdniny bez větších restrikcí, od 1. července mohly mít restaurace, bary a kavárny otevřeno celou noc, oproti dosavadnímu nařízení uzavřít provozovnu nejpozději ve 23 hodin. Zvýšila se také kapacita hromadných akcí na 1 000 účastníků a byla zrušena omezení v oblasti muzeí, galerií, hradů či zámků. V reakci na přechodný nárůst počtu případů však došlo na konci července ke snížení počtu účastníků na vnitřních hromadných akcích na 500 osob. Od 1. září byla maximální kapacita znovu zvýšena.

Podzimní a zimní vlna (2020/2021)

Se začátkem školního roku 2020/2021 přišla i druhá vlna epidemie covidu-19 v České republice. V reakci na růst denního počtu případů, kterých již v září bylo více než během jarní vlny, se

znovu zaváděla opatření, která měla šíření nemoci zabránit. Od 10. září bylo znovu povinné nosit roušky ve všech vnitřních prostorech, od 18. září bylo možné pořádat vnitřní akce jen pro sedící návštěvníky. Zkracovala se také otevírací doba stravovacích zařízení, která mohla mít otevřeno nejprve do půlnoci, od 24. září do 22. hodiny. Zároveň s tím se postupně snižoval maximální počet účastníků hromadných akcí. 30. září 2020 byl znovu vyhlášen nouzový stav (od 5. října), který umožnil další omezení. Od 5. října byly zakázány hromadné akce s více než 10 účastníky uvnitř a více než 20 účastníky venku. Během října se situace nezlepšovala, a proto se v polovině měsíce život v Česku znovu téměř zastavil – zrušeny byly všechny kulturní a společenské akce, včetně bohoslužeb, zavřely téměř všechny školy a školní družiny, stravovací zařízení, bary a kluby. Od 22. října byl znovu zaveden lockdown, tzn. zákaz volného pohybu, zavřít musely maloobchodní prodejny (se stejnými výjimkami jako během jarní vlny). Od 28. října byl nařízen i noční zákaz vycházení od 21. do 5. hodiny ráni s výjimkou cest do zaměstnání či výkonu povolání a podobně.

Po poklesu denních nárůstů případů během listopadu se přistoupilo k mírnému rozvolnění – od 3. prosince mohly v omezené podobě otevřít restaurace, kavárny a bary, stejně tak jako všechny obchody a služby. Zrušen byl i noční zákaz vycházení. Situace se však začala znovu zhoršovat a v reakci na to došlo po přibližně dvou týdnech k zavření barů a restaurací a znovu byl zaveden noční zákaz vycházení. Obchody a služby však mohly zůstat otevřené. Během vánočních svátků se opatření opět zpřísnila – zakázán byl provoz skiareálů, shromažďovat se mohly pouze dvě osoby (kromě osob ve společné domácnosti), zavřít musely školy kromě mateřských a 1. a 2. ročníků základních škol. Na začátku nového roku 2021 byla platnost stávajících opatření prodlužována a některá byla i zpřísnována. Na konci ledna byly zpřísněny podmínky pro hoteliéry, na chaty mohli cestovat pouze členové společné domácnosti. Během února a března se situace nezlepšovala a od 26. února došlo k prodloužení izolace a karantény z 10 na 14 dní, což mohlo znovu negativně ovlivnit pracovní trh. Od 1. března bylo zakázáno vycestovat mimo okres svého bydliště s výjimkou cest do práce nebo k lékaři. Zároveň s tím musely zavřít i 1. a 2. ročníky základních škol, mateřské školy a další předškolní zařízení. Zredukovány byly počty výjimek ze zákazu maloobchodního prodeje a služeb, zavřené musely zůstat například i prodejny dětského oblečení, textilní galanterie, papírnictví a další.

Během března docházelo i k zavádění povinného testování zaměstnanců ve firmách, nejprve pro firmy s více než 250 zaměstnanci, postupně se však toto rozšířilo i na ty nejmenší firmy. Platnost stávajících opatření byla taktéž prodlužována, první rozvolnění přišlo až během dubna se zlepšováním epidemické situace. Nouzový stav skončil k 11. dubnu 2021.

Jarní a letní rozvolnění (2021)

Od 12. dubna nastalo rozvolnění v oblasti školství a maloobchodu. Otevřít mohly mateřské školy a 1. stupně základních škol, některé maloobchodní prodejny a stánky na tržištích. Současně s tím byl zrušen zákaz nočního vycházení a zákaz opouštění okresu. Povoleny byly malé společenské akce s účastí menší než 20 osob venku a 10 osob uvnitř. V druhé polovině dubna byl představen plán rozvolňování opatření, který závisel na počtu nakažených na 100 tisíc obyvatel. Jako první mohly otevřít zbylé maloobchodní prodejny, veškeré venkovní trhy, galerie, muzea, památky a služby péče o tělo. O 14 dní později, 17. května, mohly být zprovozněny venkovní zahrádky restaurací a kaváren s omezenou kapacitou. Zároveň s tím byly povoleny venkovní kulturní akce s kapacitou až 700 osob. Poslední květnový den mohly restaurace, bary a kavárny zpřístupnit své vnitřní prostory s omezením počtu osob u jednoho stolu, zároveň s tím mohly otevřít vnitřní i vnější koupaliště, sauny a podobně. Postupně docházelo k navyšování kapacity kulturních a sportovních událostí až na 7 000 osob venku a 3 000 uvnitř. Dále byla od 1. srpna zrušena omezení kapacity koupališť a dalších wellness zařízení.

Všechny tyto služby byly povoleny pro osoby očkované, otestované nebo ty, které covid-19 v posledních měsících prodělaly. Během prázdnin taktéž platil speciální režim pro děti na letních táborech, které mohly přijet pouze s negativním testem.

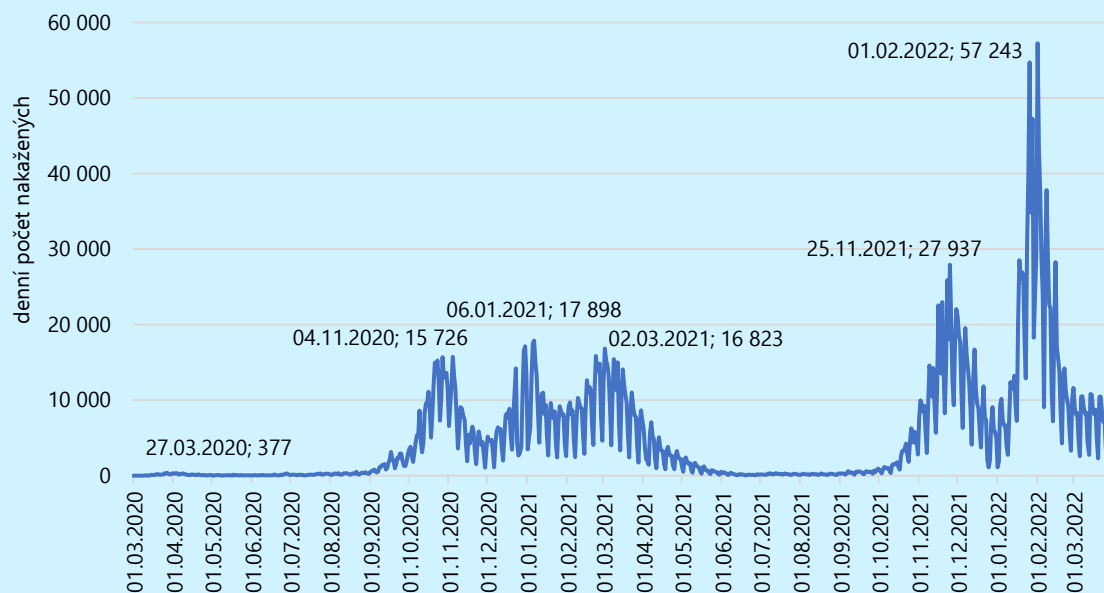
Další podzimní vlna (2021)

Epidemická situace se znovu začala zhoršovat po začátku školního roku s nástupem nové varianty koronaviru způsobujícího onemocnění covid-19. Opatření, která byla zaváděna, však byla restriktivní především pro osoby, které se dosud proti nemoci covid-19 nenačkaly. Od listopadu byly zpřísněny kontroly očkování, negativního testu nebo prodělané nemoci. Epidemická situace se přesto nelepšila, a proto byl 26. listopadu znovu vyhlášen nouzový stav, který umožnil uzavření restaurací, barů a kaváren mezi 22. a 5. hodinou ráni, snížení maximálního počtu účastníků hromadných akcí na 100 a kulturních akcí na 1 000 osob. Zároveň byly zakázány adventní trhy. O měsíc později nouzový stav skončil a s ním i restrikce týkající se provozu stravovacích zařízení. Na hromadných akcích mohlo být přítomno maximálně 1 000 sedících účastníků.

Vývoj počtu nakažených nemocí covid-19

Statistiky ministerstva zdravotnictví ukazují vývoj pandemie z hlediska počtu prokázaných onemocnění covid-19 (MZ ČR, 2022). Zatímco jarní vlna pandemie s nejvyšším průměrným denním počtem nakažených řádově na úrovni tří až čtyř set osob kulminovala na přelomu března a dubna 2020, podzimní a zimní měsíce přinesly zcela odlišný vývoj (viz graf č. 1.1). O poznání delší vlna pandemie zaznamenala tři vrcholy s denním počtem případů nákazy přesahujícím 15 tisíc osob, a to na přelomu října a listopadu 2020, na konci roku 2020 a na začátku března 2021. Následné uklidnění situace, co se počtu nemocných týče, ukončil razantní vzestup nakažených v listopadu 2021, který na konci téhož měsíce dosáhl hodnoty bezmála 28 tisíc osob. První měsíce roku 2022 pak znamenaly další zdvojnásobení maximálních hodnot s vrcholem na počátku února na úrovni kolem 57 tisíc nakažených za den. Od té doby se denní počty prokázaných onemocnění snižují.

Graf č. 1.1 Vývoj denního počtu nakažených nemocí covid-19 v České republice v období od března 2020 do března 2022

Zdroj: MZ ČR, 2022

1.2 Pandemie covidu-19 a její dopady na rodiny s dětmi podle zahraničních studií a výzkumů

Sylva Höhne – Ivana Račáková

Mnoho států po celém světě muselo v souvislosti s pandemií covidu-19 reagovat restriktivními opatřeními, která cíleně omezovala fyzický kontakt v zájmu veřejného zdraví obyvatel. Mezi nejdůležitější a nejvíce omezující opatření lze jednoznačně zařadit tzv. lockdown (neboli plošnou karanténu) či sociální izolaci domácností a restrikce veřejného života včetně zákazu pořádání hromadných akcí (např. kulturních, sportovních). Dále se jednalo o uzavření obchodů, služeb a všech školských zařízení i zařízení předškolní péče o děti a uzavírání mnoha průmyslových výroben či přechod velké části zaměstnanců na home office. Tato omezení měla vliv na spoustu jedinců, ale nejvíce se dotýkala rodin s dětmi (Christner et al., 2021).

Následující část je věnována dopadům pandemie do jednotlivých oblastí života rodin s dětmi. Vychází ze zahraničních studií a výzkumů, které byly realizovány v letech 2020 až 2022. Záměrem této části není kategorizovat dopady pandemie podle národních sociálních či rodinně-politických kontextů, ale přiblížit důsledky, které měla pandemie na rodiny s dětmi v různých (převážně) evropských zemích, a to v oblasti trhu práce, sladování práce a rodiny, distančního vzdělávání a péče o děti, finanční situace domácnosti, ale i psychického zdraví a rodinných vztahů. Závěrečná pasáž cílí v těchto souvislostech na situaci rodičů samozáživatelů.

Šíření onemocnění covid-19 a zavedení plošné karantény mělo bezprostřední dopad na ekonomiku a trh práce většiny evropských států. Pandemie přinesla dvě hlavní změny v pracovním životě, které se však nedotkly všech jedinců stejně. S cílem omezení šíření infekce mezi lidmi na pracovišti přešlo mnoho firem na práci na dálku, respektive na práci z domova. Mnozí zaměstnavatelé dále zkrátali úvazky svých zaměstnanců, aby tak zabránili rozsáhlému propouštění z důvodu ekonomické krize a ztráty firemních příjmů. Přestože příjmy zaměstnanců byly obvykle z části kompenzovány vládními programy, práce na zkrácený úvazek logicky znamenala nižší příjmy, a také vyvolávala větší nejistotu udržení si zaměstnání (Christner et al., 2021). Větší obavy z finančních problémů spojených se snížením platu pak uváděli zvláště lidé s nižším vzděláním, kteří již před počátkem krize měli nižší výdělky.

Ačkoliv **zkrácení úvazku předchází vzniku nezaměstnanosti, nižší příjem a doprovodné finanční potíže se negativně promítají do spokojenosti** v pracovním životě, což se odráží i v nižší spokojenosti s rodinným životem, pojí se s nárůstem konfliktů mezi partnery a snižuje spokojenost ve vztahu (Schmid et al., 2021; Möhring et al., 2021). Německý výzkum však současně dokládá, že muži a ženy tyto změny vnímali rozdílně (Möhring et al., 2021). Zatímco matky uváděly výrazné snížení spokojenosti v pracovním životě, obzvláště pokud přešly na zkrácený pracovní úvazek, u otců, kteří pracovali na zkrácený úvazek, se takto negativní vliv na pracovní spokojenost neprojevil a jejich rodinná spokojenost se dokonce zvýšila. To mohlo souviset s větším množstvím (nepracovního) času, který tak mohli věnovat dětem a rodině.

S prací na zkrácený úvazek je spojeno také **větší riziko nezaměstnanosti** (Möhring et al., 2021). Ztráta práce jednoho nebo více členů domácnosti nebyla přitom během pandemie neobvyklá (Langenkamp et al., 2022). Rodiny se dvěma výdělečně činnými osobami byly častěji postiženy ztrátou zaměstnání či příjmu než rodiny s jedním výdělkem, jelikož byla ohrožena dvě pracovní místa oproti jednomu (Steiber et al., 2022). **Negativní důsledky** v tomto směru zažívali častěji mladí lidé s nízkým vzděláním, ale také **rodiče nezletilých dětí ve srovnání s bezdětnými**. U rodičů přitom dochází k dalším nepříznivým následkům, neboť je prokázáno, že ztráta zaměstnání rodičů negativně ovlivňuje studijní výsledky dětí, jejich subjektivní pohodu, ale i fyzické a psychické zdraví (Steiber et al., 2022).

Pandemie ještě umocnila genderové rozdíly na trhu práce. **Ekonomické dopady covidu-19 byly silnější u žen**, vzhledem k tomu, že pandemie nejvíce postihla ta odvětví, kde pracuje vysoký podíl žen (Biroli et al., 2021). Ženy tak mohou s větší pravděpodobností přijít o své zaměstnání, na druhou stranu povaha jejich práce obvykle umožňuje ji přesunout do domova (Biroli et al., 2021; Grasso et al., 2021).

Ve spojitosti s uvedenými změnami v pracovním postavení osob se během pandemie proměnila také příjmová situace jedinců a rodin. Tyto konsekvence jsou přitom známy již z minulosti, kdy během recesí a krizí obecně klesá životní úroveň domácností (Brewer, Gardiner, 2020). Ačkoliv značná část jedinců i rodin přišla o velkou část svých příjmů, italská studie ukazuje, že z krátkodobého hlediska se tento pokles nezdá být tak dramatický, ovšem dlouhodobé důsledky krize jsou vnímány spíše pesimisticky (Gallo, Raitano, 2020).

Příjem rodin v době pandemie covidu-19 závisel na tom, zda byli ztrátou zaměstnání či přechodem na zkrácený pracovní úvazek postiženi oba rodiče nebo jen jeden z nich. **Při ztrátě zaměstnání matky se přitom předpokládala menší ztráta příjmu domácnosti**, a to vzhledem k rozdílnému platovému ohodnocení mužů a žen, ale i z toho důvodu, že otec pracuje spíše na plný úvazek a matka na zkrácený úvazek, jako je tomu ve většině rodin například v Rakousku (Steiber et al., 2022). Německá data zase sledovala případné rozdíly dle rodinného stavu. Podle nich byly manželské páry na ekonomickou krizi s větší pravděpodobností připraveny relativně lépe (obvykle mají vyšší

vzdělání a také vyšší příjem) a jejich obavy o finanční situaci by mohly být nižší než u kohabituujících partnerů s dětmi (Langenkamp et al., 2022). Roli hrál také obor činnosti a profesní kvalifikace, kdy například **pracovníci s nízkou kvalifikací mají obvykle méně příležitostí** k práci z domova i k pohybu mezi odvětvími na trhu práce. Zároveň tito jedinci pracující v odvětvích, která byla zasažena krizí nejvíce, měli nižší příjmy již před pandemií a **její dopady na ně byly proto významnější** (Gallo, Raitano, 2020).

Pandemie covidu-19 vedla k relativně většímu poklesu příjmů u osob, které se nacházely v nejnižších kvantilech dle rozložení příjmu ve společnosti, ale tyto osoby také nejvíce využívaly mimořádných vládních dávek ke kompenzaci ztráty příjmů (Gallo, Raitano, 2020). Studie z rakouského prostředí (Steiber et al., 2022) však naznačuje, že ztrátou příjmu byly relativně nejméně zasaženy nízkopříjmové domácnosti, pokud už před krizí pobíraly sociální dávky od státu. Největší ztráty byly naopak zaznamenány u vysokopříjmových rodin, a to zčásti kvůli nízké náhradě platu při zkrácení pracovní doby a také kvůli tomu, že politická opatření reagovala spíše ve prospěch rodin s nižšími příjmy. Zdá se tedy, že krize způsobila mírné snížení příjmových nerovností mezi rakouskými domácnostmi, protože nízkopříjmové rodiny si díky sociální pomoci dokázaly udržet svou výši příjmu před krizí, což potvrzují i studie z jiných evropských zemí (Steiber et al., 2022). Nízkopříjmové rodiny se ale před krizí také mnohem častěji zadlužovaly, půjčovaly si od rodiny a přátel, nebo omezovaly své úspory (Brewer, Gardiner, 2020).

Význam státní podpory zmírňující propad příjmové úrovně domácností zmiňují i další analýzy. Opatření zasahující trh práce se například ve Spojeném království do příjmů rodin tolik nepromítla, a to částečně díky posílené sociální podpoře, a také díky tomu, že mnoho lidí s nízkými příjmy nebylo postiženo ztrátou zaměstnání (Brewer, Gardiner, 2020). Z italské studie (Gallo, Raitano, 2020) vyplývá, že pokud nejsou zohledněny mimořádné finanční dávky, indexy příjmové chudoby a nerovnosti výrazně rostou oproti scénáři „bez covidu-19“. Po zohlednění těchto dávek se nárůst chudoby naopak značně snižuje a úroveň nerovnosti mírně klesá, což dokazuje **klíčovou roli peněžních dávek jako nástroje v boji proti ekonomické krizi během pandemie**. Nejvyšší efekt byl pak zjištěn u jednorázových peněžních dávek, které byly vypláceny bez ohledu na výši příjmu, a to jak u jednotlivců, tak i u celých domácností (Gallo, Raitano, 2020). Ačkoliv vlády většiny evropských zemí přijímaly opatření za účelem ochrany ekonomiky, ne všude byly například dávky v nezaměstnanosti adekvátní, mimo jiné proto, že výše dávek byla v čase účelově snížena nebo nebyla aktualizována a poklesla v důsledku inflace. Například ve Švédsku se ukázalo, že **snížení dávek v nezaměstnanosti** příliš neohrožovalo rodiny se dvěma příjmy, ale **pro rodiče samoživitele to představovalo velmi vysoké riziko chudoby**. Problematické může být také zkrácení doby, po kterou byly peněžní dávky vypláceny, a to, že uživatelé dávek museli doložit potvrzení o předchozím zaměstnání (Fisher et al., 2020).

Práce z domova, častější během pandemie, může umožňovat trávit více času s partnerem a rodinou a mít tak pozitivní vliv na rodinný život a vztahy. Někteří autoři považují **práci z domova za významné opatření v oblasti sladění práce a rodiny** (Schmid et al., 2021). Během pandemie však práce z domova **byla i zátěží**, a to zejména pro ty rodiče, kteří ji museli kombinovat s péčí o děti a jejich domácím vzděláváním (Möhring et al., 2021). Nucený home office představoval pro řadu rodičů nejednoduchou výzvu zkombinovat soukromý, pracovní a rodinný život na jednom místě, aniž by mohli požádat o pomoc někoho z jiné domácnosti. Pro osoby pečující o děti (většinou matku) bylo také nezbytné vypořádat se s omezením venkovních aktivit a sociálního kontaktu dětí s vrstevníky (Langenkamp et al., 2022). Rieth a Hagemann (2021) k tomu na základě německých dat dodávají, že **přestože s prací z domova byly v době pandemie spojeny spíše benefity, s přítomností dětí doma se vytrácely**.

Navýšení rodičovských povinností může vést k nižší produktivitě v placeném zaměstnání. Ženy, které jsou obvykle hlavními pečujícími, tak mohou snadno přijít o práci nebo se připravit o povýšení, což může negativně ovlivnit jejich celoživotní příjmy včetně penze (Power, 2020). Některé studie poukazují na **snížení podílu žen na péči o děti**, a to na základě zjištění, že převážně **ženy pracující v tzv. systémově relevantních zaměstnáních (např. zdravotnictví nebo potravinářství) musely nadále pracovat v místě svého zaměstnání a jejich pracovní doba byla často ještě prodloužena**. Pro tyto ženy pak bylo náročné v případě uzavření zařízení péče o děti a škol zkombinovat svou práci s péčí o děti (Zoch et al., 2021). Podle Miani et al. (2022) německé **zaměstnané ženy uváděly pocity vyčerpání a přetížení**, přičemž ženy bez zaměstnání (např. těhotné, na rodičovské dovolené) více zaznamenávaly pozitivní pocity, jelikož ji přibýlo času, který mohly věnovat svým dětem, ale i partnerovi (Miani et al., 2022). Zoch et al. (2021) zjistili německým výzkumem, že **podstatná část starších dětí se o sebe musela starat sama**, což pouze dokazuje, že **pro rodiče bylo velmi náročné skloubit pracovní a rodinný život a domácí vzdělávání svých dětí**.

Právě uzavření školských zařízení a zavedení domácí online výuky ovlivnilo nejvíce každodenní život dětí a celých rodin během pandemie. Ve škole nedochází pouze k procesu učení a získávání informací a dovedností, do tohoto prostředí jsou také situovány důležité sociální interakce s vrstevníky a přáteli, které jsou významným faktorem pro psychickou pohodu dětí. Uzavření školy se tak pojí nejen se **ztrátou akademického vzdělávání, s důrazným omezením sociálních kontaktů, ale také s emočním strádáním a se sníženou fyzickou aktivitou** nahrazovanou větším množstvím času stráveného u obrazovky a spánkem (Larsen et al., 2021).

Nedostatek sociálních interakcí ve škole může vést ke **zhoršení emočních schopností dětí a ohrožit kvalitu jejich budoucích sociálních interakcí** s vrstevníky, ale i s rodiči a ostatními členy domácnosti (El-Osta et al., 2021). Obzvláště náročné období zažívali dospívající, kteří jsou ve fázi vývoje, kdy se stávají nezávislími na svých rodičích a pouta s jejich vrstevníky se naopak stávají těsnějšími a důležitějšími. U dospívajících se pak projevují psychické problémy v souvislosti s nadměrným užíváním sociálních sítí a nedostatkem fyzického kontaktu s přáteli (Larsen et al., 2021). Rodiče během pandemie často uváděli zvýšení emocionálních potíží u svých dětí, potíže s chováním a neklidem a také problémy s udržením pozornosti (El-Osta et al., 2021).

Pro některé děti však mohla **domácí výuka mít určité výhody či odlehčení**, například tehdy, pokud měly doposud horší studijní výsledky nebo komplikované sociální vztahy. Děti mohly trávit více času se svými rodiči a dostávat od nich více podpory než předtím (Larsen et al., 2021). Thorell et al. (2022) uvádějí, že pozitivní dopady domácího vzdělávání se týkaly především dětí, které se v souvislosti se školou potýkaly se šikanou. Pro ně mohla být sociální izolace úlevou. Některé mohly také zažívat nižší tlak či stres při zkoušení a testování znalostí (Thorell et al., 2022).

Ačkoliv zatím není znám dlouhodobý dopad pandemie na vzdělávání, již nyní se ukazují **rozdíly mezi dětmi z nejchudších a nejbohatších rodin, které se mohou v důsledku uzavírání škol ještě více prohloubit** (El-Osta et al., 2021). Kvalita dálkového studia dětí závisela během pandemie na přístupu k technologiím, které mohly děti doma používat při online výuce. Přístup k osobním počítačům, chytrým telefonům a tabletům se však značně odlišoval podle výše příjmu domácnosti. Nově vzniklé potřeby domácího vzdělávání vyvolávaly obavy hlavně u rodičů s nízkými příjmy, kteří byli pravděpodobně méně schopni své děti ve studiu (finančně) podpořit. Z výzkumu ze Spojeného království vyplývá, že děti z lépe situovaných rodin se doma učily až o 35 % více než děti z chudších domácností (El-Osta et al., 2021). Je také obecně známo, že dlouhé prázdniny zhoršují studijní výsledky dětí pocházejících ze znevýhodněného prostředí (Fisher et al., 2020). V souvislosti s pandemií bylo zjištěno, že děti z rodin ve finanční tísní využívaly méně učebních zdrojů (např.

doučování) a uváděly zhoršenou duševní pohodu ve srovnání s dětmi, jejichž rodina finanční problémy nezaznamenala (Steiber et al., 2022). Thorell et al. (2022) dokládají, že v každé ze zkoumaných evropských zemí část rodičů uvedla, že se jejich dítě nemohlo účastnit online výuky, a je tedy pravděpodobné, že některé děti budou zaostávat za svými spolužáky a rozdíly mezi nimi se budou nadále prohlubovat. Tvůrci politik tak musí **zvážit dopady uzavření škol na děti a jejich rodiny. Jakékoliv budoucí strategie by měly pečlivě zohledňovat negativní důsledky domácího vzdělávání a brát zřetel na znevýhodňování nejzranitelnějších skupin ve společnosti** (El-Osta et al., 2021).

Uzavření škol může narušit každodenní život a prožívání nejen dětí, ale také jejich rodičů (Thorell et al., 2022). Thorell et al. (2022) ve své rozsáhlé studii zjistili, že **rodiče z několika evropských zemí** (např. ze Švédska, Nizozemí, Německa, Španělska) **uváděli negativní zkušenosti s domácím vzděláváním**, mnozí z nich se vyjadřovali o jeho nedostatečné kvalitě a nízké podpoře ze strany školy. Kontakt dětí s učiteli byl převážně během první vlny pandemie ve většině zemí omezený, **hlavní odpovědnost za vzdělávání dětí tak zůstala na rodičích**. To mohlo učitelům činit problémy po znovuotevření škol z důvodu znatelných rozdílů ve znalostech žáků. Rodiče dětí na online výuce také vyjadřovali **zvýšenou míru stresu, obav, starostí a rodinných konfliktů**, někteří také užívání alkoholu či drog. U rodin s mladšími dětmi bylo obecně zjištěno více negativních prožitků rodičů ve srovnání s těmi, kteří mají starší děti (Thorell et al., 2022).

Mezi hlavní negativní efekty pandemie covidu-19 patří zhoršení psychického stavu jedinců (Langenkamp et al., 2022). Pandemie a s ní spojená opatření celosvětově vyvolávala v lidech **pocity strachu a úzkosti, smutek, osamělost či pocit nejistoty do budoucna**, přičemž tyto pocity se objevovaly hlavně **v souvislosti se zdravím a finanční situací** (Marchetti et al., 2020). Hlavně na počátku představovala pandemie neznámé nebezpečí, mnoho lidí se tak obávalo nákazy koronavirem anebo ztráty blízké osoby, což negativně ovlivňovalo psychické zdraví, a to i u zdravých a jindy odolných jedinců (Grasso et al., 2021).

Sociální podpora, fyzický kontakt a intimita představují zásadní faktory, které zvyšují odolnost a psychickou pohodu člověka. Vzdálenost a dlouhodobé přerušení sociálních kontaktů byly pro mnoho lidí psychicky hůře zvladatelné, a obzvláště u zranitelných jedinců se mohly vyskytnout psychické problémy (Grasso et al., 2021; Canzi et al., 2021). Nedostatek sociálních interakcí může negativně ovlivňovat nejen psychické, ale i **fyzické zdraví jedince** a jako důsledek lze očekávat depresivní stavy, snížení kvality spánku, úzkosti, až kardiovaskulární či další onemocnění.

Jelikož online komunikace představuje pouze částečnou kompenzaci osobního kontaktu, bylo období pandemie **velmi náročné pro samostatně žijící i sólo rodiče** (Langenkamp et al., 2022). Mnoho rodičů s dětmi pocitovalo **osamělost během lockdownu** více než kdy jindy. Ve Spojeném království byly pocity samoty intenzivnější u žen, sólo rodičů, pečujících o dítě se speciálními potřebami, nezaměstnaných, u osob, které se nevěnovaly fyzické aktivitě, měly narušený spánkový režim. (El-Osta et al., 2021).

Vyšší míru stresu u rodičů lze vysvětlit **dlouhou sociální izolací v kombinaci s vyčerpáním souvisejícím se zvýšenými požadavky na péči o své děti**. To může být ještě **zesíleno u rodičů samoživitelů** nebo u rodičů, kteří mají více dětí (Marchetti et al., 2020). V souvislosti s nemožností využít školku/školu došlo k **navýšení rodičovských povinností**, jež zahrnovaly kromě celodenní péče o malé děti také dohánění školních povinností s těmi staršími. Rodiče nemohli v důsledku sociální izolace ani využít pomoc od osob z jiné domácnosti (např. prarodičů, sousedů) (Li et al., 2021). Zároveň byl každodenní život dětí redukován o důležité sociální interakce nejen s vrstevníky a veškerá jejich pozornost byla koncentrována dovnitř rodiny. Rodiče nemuseli tento tlak unést a poskytnout

dětem potřebnou podporu ve zvládání úzkostí, což se mohlo opět projevit ve zvýšení stresu všech členů domácnosti (Christner et al., 2021).

Nahromadění práce v domácnosti pak může vést k nezvládnutí vlastních pracovních povinností. To může u rodičů také vyvolávat zvýšený stres (Christner et al., 2021), podobně jako případná ztráta zaměstnání či části příjmu (Li et al., 2021, Grasso et al., 2021). Zvýšená úzkost se projevovала více u žen ve srovnání s muži a také u vdanců či žijících v kohabitaci ve srovnání se svobodnými a rozvedenými jedinci (Grasso et al., 2021). Z italské studie (Marchetti et al., 2020) vyplývá, že **matky pociťovaly vyšší míru stresu než otcové**. Stejně tak německé matky uváděly nižší míru spokojenosti s rodinou, prací a obecně životní spokojenost než němečtí otcové (Grasso et al., 2021). V rodinách s nerovnoměrným rozdělením neplacené práce nebo tam, kde musel vše obstarávat jeden rodič, také docházelo ke zvýšení konfliktů a stresu (Li et al., 2021).

Pandemie covidu-19 a některá opatření také vyvolala zvýšení konfliktů v partnerském životě, a to zejména v oblasti dělby práce v domácnosti a rozdělení si rodičovských povinností (Schmid et al., 2021). Většina dvoupříjmových rodin ve vyspělých zemích dosud využívala toho, že oba rodiče mohli pracovat a někdo jiný (nejčastěji instituce, ale i příbuzní či soukromé chůvy) se v té době staral o jejich děti. S uzavřením zařízení péče o děti i škol a se sociální izolací byli partneři nuceni učinit rozhodnutí, kdo z nich se bude péči o děti, ale také o celou domácnost věnovat (Power, 2020). Ze studie z Itálie i Spojeného království obecně vyplývá, že jedinci, kteří buď přišli o své zaměstnání, nebo pracovali z domova (zatímco jejich partneři stále vykonávali svou práci v místě pracoviště), dělali větší díl domácích prací (Biroli et al., 2021).

Předpoklady, že pandemie povede ke zvýšení rovnosti žen a mužů v dělbě domácích prací, vycházejí ze skutečnosti, že ženy jsou více zastoupeny v těch zaměstnáních, která byla krizí zasažena nejméně z hlediska omezení provozu apod. (např. zdravotnictví). Zároveň muži mohli během pandemie převzít větší podíl neplacené práce, pokud pracovali z domova nebo měli zkrácenou pracovní dobu (Hipp, Bünning, 2021). Specifikem této pandemie zůstává, že takto intenzivní prolínání pracovního a rodinného života znamenalo pro mnoho mužů situaci, která si vyžádala jejich zapojení se do péče o děti a domácnost, což je požadavek, který obvykle výrazně více pociťují pracující matky (Biroli et al., 2021). Muži mnohdy ve výzkumech uvádějí, že by se chtěli více zapojit do života svých dětí. Vzhledem ke skutečnosti, že více mužů pracovalo z domova, **představovala pandemie pro muže jedinečnou příležitost, aby se dle svých postojů do péče o děti a domácnost opravdu zapojili** (Fisher et al., 2020). Zároveň pandemie poskytla příležitost k tomu, aby se již chlapci naučili nezbytným domácím pracím (Power, 2020). Výsledky studie ze Spojeného království (Sánchez et al., 2021) ukazují, že **na počátku pandemie docházelo k větší rovnosti mezi muži a ženami v domácích pracích**, jelikož muži trávili doma více času, **ale tento posun byl pouze krátkodobý a brzy došlo k navrácení na původní úroveň**. Také výzkum OECD (2021) naznačuje posun směrem k větší otcovské péči, ačkoliv matky byly těmi, kdo převzal většinu neplacené pečovatelské práce. Zapojení otců však většinou vycházelo spíše z nutnosti (např. že matka nemohla pracovat z domova) než z příležitosti. Nyní záleží na veřejných politikách, zda se tyto nerovnosti mezi muži a ženami budou zmírňovat, nebo naopak prohlubovat (OECD, 2021).

Opačný názor, tedy že koronavirová krize znamená menší rovnost žen a mužů, je podporován argumentem, že pandemie covidu-19 na rozdíl od předchozích krizí zasáhla především ta odvětví, ve kterých dominují ženy, jako je například maloobchod a pohostinství. Ženy pak v tomto případě převzaly většinu povinností spojených s péčí o děti (Hipp, Bünning, 2021). Studie z Německa (Miani et al., 2022) ukazuje, že během nařízení plošné karantény se **prohlubovaly genderové nerovnosti, kdy matky nesly větší zátěž než otcové**. Ačkoliv otcové svůj podíl na domácích pracích zvýšili, byly

to matky, které spíše přizpůsobily svou pracovní dobu potřebám rodiny a péče o děti. Tato zjištění jsou v souladu s dalšími mezinárodními studiemi ze západní a severní Evropy (Miani et al., 2022). Již před začátkem pandemie byla většina neplacené práce (péče o děti, domácnost) na světě obstarávána ženami a s koronavirovou krizí a restrikcemi se tato zátěž žen spíše prohloubila (Power, 2020). V mnoha vyspělých zemích se ženy věnovaly před počátkem pandemie průměrně o 100 minut více denně domácím pracím než muži (Li et al., 2021). Z analýzy (Hipp, Bünning, 2021) vyplývá, že německé ženy, obzvláště **matky, vykonávaly během lockdownu větší množství neplacené práce než muži**. To může být důvod, proč byly matky během lockdownu méně spokojené s rodinným životem, prací a obecně se životem než otcové.

Podle některých názorů může být pandemie pro rovnost mužů a žen dokonce až zničující. Ačkoliv v předchozích hospodářských krizích byla častěji ohrožena zaměstnanost mužů, **pandemie covidu-19 připravila o pracovní místo spíše ženy. Ty kromě toho také ve větší míře obětovaly svou pracovní kariéru, aby se věnovaly zvýšeným rodičovským povinnostem**. Důvodem nejsou pouze celospolečenské normy o tom, kdo přebírá roli pečovatele, ale také postavení žen na trhu práce, které častěji pracují na částečný úvazek, s nižším platem a s menší jistotou. Toto činí ženy zranitelnější a jejich vyjednávací síla je neúměrná té mužské. Důsledky přechodu na částečný úvazek nebývají pouze krátkodobého rázu. Podle Fortier (2020) ženy, které v důsledku hospodářské recese přešly na částečný úvazek pouze na rok a poté se vrátily zpět na plný úvazek, vydělávaly až o 10 % méně, a to i po 15 letech. Na svou pracovní úroveň před krizí se navíc navracely pomaleji než muži (Fortier, 2020).

Epidemiologové a další odborníci varují před **potenciálními epidemiemi v budoucnu, a proto je nezbytné zabývat se dopady politik na rodiny, a speciálně na roli žen**. I z předchozích epidemií vyplývá, že negativní důsledky pro ženy trvaly několik let, a ačkoliv se příjmy mužů téměř okamžitě vrátily na své předchozí hodnoty, celoživotní výdělků některých žen se nikdy neobnoví, pokud nedojde k **proaktivnímu řešení genderových nerovností**. Někteří autoři nabádají například ke zkrácení pracovního týdne, aby si rodiče mohli neplacenou práci rozdělit rovnoměrněji a aby mohli oba trávit více času se svými dětmi a věnovat se sami sobě (Power, 2020).

Zdá se, že **pandemie vážně narušila kvalitu partnerských vztahů a spokojenost v partnerství, přičemž více konfliktů se vyskytovalo zejména u bezdětných párů** (Grasso et al., 2021). Výsledky německé studie (Schmid et al., 2021) potvrzují, že během pandemie došlo ke snížení spokojenosti ve vztahu u mužů i u žen. Přítomnost dětí v rodině se však v tomto směru ukázala jako protektivní. Na kvalitu vztahu působila negativně sociální izolace, finanční nejistota, ale i stres, který jedinci v souvislosti s pandemií zažívali. Kvalita vztahu se zhoršovala u respondentů, kteří začali pracovat z domova nebo na zkrácený pracovní úvazek. Další z příčin poklesu spokojenosti ve vztahu mohlo být omezení kontaktů a nemožnost trávit čas mimo domácnost, kdy partneři naopak byli nuceni pobývat častěji ve společné domácnosti (Schmid et al., 2021).

Zavedení plošné karantény mělo na druhou stranu **pozitivní vliv na rodiny v tom, že si její členové mohli užívat více společného času** (Christner et al., 2021). To, že mohli rodiče strávit během lockdownu více času se svými dětmi, vedlo mnohdy k **utuzení rodinných vztahů a sblížení členů domácnosti** (Canzi et al., 2021). Italský výzkum (Canzi et al., 2021) během prvních týdnů plošné karantény naznačil, že rodiče vnímali spíše pozitivní efekt izolace, jelikož uváděli větší emoční spojení se svými dětmi a také více společně užívané zábavy. Výsledky studie tak poukazují na **odolnost rodiny**, díky čemuž mohou jedinci efektivně reagovat na krizové situace podobné pandemii covidu-19. Větší velikost rodiny byla v tomto případě považována za protektivní faktor. Ačkoliv je obvykle spojována s vysokými ekonomickými náklady, během pandemie byl větší počet členů v domácnosti výhodný,

a to možná v důsledku omezení kontaktu s lidmi z jiných domácností (Canzi et al., 2021). Zhoršené vztahy lze identifikovat v případech, že matka pracovala z domova, naopak zlepšení bylo vidět u rodin, kde pracovali z domova otcové (Miani et al., 2022).

Rodiče se ale na druhé straně mohli cítit z důvodu dlouhodobého vystavení se rodičovskému stresu příliš vyčerpaní na to, aby trávili čas se svými dětmi, což může dále vést k citovému odstupu a nedostatečnému zapojení se do života svých dětí (Marchetti et al., 2020). Rodiče se během lockdownu mohli také cítit uvězněni, zažívat **nedostatek soukromí a osobního prostoru** a docházelo k narušení jejich denní rutiny a rituálů (Canzi et al., 2021). U rodičů pracujících z domova se **stíraly nebo úplně vymizely hranice mezi soukromým a pracovním životem**, kdy byli nuceni vykonávat své zaměstnání a pečovat o dítě (včetně domácího vzdělávání) na jednom místě a případně i ve stejnou dobu. Snaha rodičů zvládnout dvě role najednou v kombinaci s nejistotou ohledně budoucího vývoje pandemie mohla způsobovat **tlak a napětí v rodině vedoucí až ke konfliktům** (Li et al., 2021). Partnerské vztahy mohou být ohroženy potenciálními konflikty, které vyplývají z nutnosti přizpůsobit se nové situaci a potřeby upravit každodenní režim. **Stresové události, jako je pandemie covidu-19, mohou prohloubit již existující problémy v páru, zároveň vznikají konflikty nové, které mohou vést až k rozpadu manželství** (Schmid et al., 2021). Čím větší vliv měla protiepidemická opatření na životní úroveň rodiny, tím větší stres a nepohodu rodiče zažívali a tím horší behaviorální i emoční důsledky měla pandemie i na jejich děti (Canzi et al., 2021). V některých rodinách může **celková deprivace rodičů vést například až k zanedbávání či zneužívání dětí nebo též k domácímu násilí** (Marchetti et al., 2020). Zatímco vlády nabádaly své občany, aby zůstali v bezpečí svých domovů před onemocněním covidem-19, je potřeba si uvědomit, že rodina a domov neznamena vždy bezpečný prostor. Osoby (převážně ženy), které zažívaly násilí ze strany svého partnera, byly během pandemie nuceny trávit doma se svým násilníkem více času (Fisher et al., 2020).

Dopady na rodiče samoživitele

Některé rodiny mohly být restrikcemi postiženy více než jiné. Všechny dosud zmíněné náročné aspekty pandemie covidu-19 jako například finanční problémy, skloubení pracovních a rodičovských povinností, sociální izolace a s tím související pocity osamělosti a další psychické problémy mohly být ještě více zesíleny v případě sólo rodičů, kteří těmto problémům čelili sami bez pomoci nejbližšího partnera a byli tak **zvláště zranitelní, co se týče negativních dopadů pandemie covidu-19** (Langenkamp et al., 2022). Langenkamp et al. (2022) ukazují na německých datech, že **hlavním problémem byla pro sólo rodiče finanční situace a dále nedostatek sociálních interakcí**. Oproti tomu páry s dětmi uváděly jako nejpalčivější narušení každodenní rutiny, mnohem méně pak zmiňovaly finanční problémy a ve srovnání se sólo rodiči nečelily díky přítomnosti partnera tak vysokému riziku osamělosti (za předpokladu, že byl partner skutečně emočně podporující) (Langenkamp et al., 2022). Matky samoživitelky byly častěji sociálně izolované než vdané matky, pracovaly více, dostávalo se jim méně emocionální i fyzické podpory a udržovaly slabší sociální kontakty (Taylor et al., 2022).

Je logické, že z výše uvedeného vyplývá, že **samoživitelé zažívají v tomto období více stresu než jakákoliv jiná skupina** (Hertz et al., 2021). Samotné sólo-rodičovství představuje stresový faktor a vzhledem k možným problémům spojeným s vládními nařízeními může dojít k prohloubení pocíťování stresu (Christner et al., 2021). Pandemie je tedy považována za multiplikátor již existujících stresových faktorů, jako je například rozpad partnerského svazku a s tím spojený pokles příjmu domácnosti (Guetto et al., 2021). Rodiče samoživitelé častěji uvádějí, že se potýkali s depresemi ve srovnání s ostatními typy rodin (Clery et al., 2020). Vzhledem ke skutečnosti, že sólo rodiče zažívají

obecně více stresu než rodiče žijící v páru, je zjevné, že pandemie učinila tuto skupinu ještě mnohem zranitelnější, **do budoucna je tedy potřeba se zaměřit na pomoc této skupině** (např. upřednostnit děti sólo rodičů při umístění do nouzového zařízení péče o děti) (Hertz et al., 2021). Matky samoživitelky představují jednu z nejvíce pandemií zasažených skupin, proto je více než žádoucí vytvářet takové politiky a opatření, které jim v tak nelehké době usnadní existenci (Taylor et al., 2022).

Nieuwenhuis (2020) identifikoval v souvislosti s pandemií tři rizikové faktory, které se týkaly neúplných rodin. Jako první potenciální rizikový faktor uvádí domácí vzdělávání. Pro rodiče samoživitele představovalo uzavření škol a školek obrovskou výzvu ve sladění pracovního života a péče o děti, plynoucí mimo jiné z nutnosti aktivně se zapojit do vzdělávání svých dětí (Hertz et al., 2021). Druhým faktorem je pak postavení pracujících rodičů samoživitelů na trhu práce. Přijít o větší část svých příjmů či stát se nezaměstnaným znamená mnohem větší potíže pro rodiče samoživitele, vzhledem k tomu, že rodič žijící v páru se může s finančními obtížemi vždy obrátit na svého partnera. Třetí rizikový faktor se týká vlivu dalších souvisejících opatření přijatých bez ohledu na různé formy rodinného uspořádání (např. do supermarketu mohl jít pouze jeden člen domácnosti, ale rodič samoživitel zároveň nesměl dát své dítě na hlídání osobě z jiné domácnosti).

Pokud se vrátíme k postavení rodičů samoživitelů na trhu práce, například ve Velké Británii byl v posledních dvou desetiletích zaznamenán výrazný nárůst míry zaměstnanosti těchto rodičů. Ačkoliv tedy před vypuknutím ekonomické krize jako reakce na protiepidemická opatření pracovalo více rodičů samoživitelů než kdykoliv předtím, stále se **sólo rodiče potýkali s vysokou mírou chudoby**. Většina jich totiž pracovala na částečný úvazek, což se automaticky pojí s nižším platovým ohodnocením domácnosti, a ve srovnání s ostatními rodiči tak byli již před pandemií na trhu práce více znevýhodněni (Dromey et al., 2020). Ve Spojeném království byli v období od března do prosince roku 2020 častěji propouštěni rodiče samoživitelé než rodiče žijící v páru (Clery et al., 2020). Sólo rodiče pracovali častěji v odvětvích, která byla pandemií nejvíce zasažena, a bylo také méně pravděpodobné, že by mohli ve své práci pokračovat z domova (Nieuwenhuis, 2020). Například matky, které měly partnera, vydělávaly téměř dvakrát více než osamělé matky (Clery et al., 2020). Zatímco osoby v páru jsou nějak schopny nahradit ušlý zisk partnera, samoživitelé se mohou lehce dostat do finančních potíží, jelikož jejich jediný plat živí celou rodinu. Kromě toho neměli v této nelehké době nikoho, s kým by si mohli rozdělit navýšení neplacené práce, která zahrnovala jak péči o děti, tak o domácnost (Langenkamp et al., 2022). Steiber et al. (2022) pak uvádějí, že sólo rodiče v Rakousku by v případě výpadku celého příjmu nebyli schopni udržet svou životní úroveň v průměru ani jeden měsíc, kdežto páry se dvěma dětmi by byly schopny kompenzovat úplnou ztrátu příjmu po dobu 12 měsíců a déle. **Koronavirová krize tak prohlubuje již existující nerovnosti a pravděpodobně uvrhne další rodiny samoživitelů do chudoby** (Dromey et al., 2020).

Guetto et al. (2021) svým výzkumem z rané fáze pandemie v Itálii naznačují, že rodiče samoživitelé neutrpěli příliš velké ekonomické ztráty, za čímž mohou stát už tak obtížné ekonomické podmínky těchto rodin již před pandemií a také zavedení mimořádných opatření pro podporu příjmu rodin. Jejich respondenti na druhou stranu deklarovali výrazný pokles psychické pohody, což může souviset se zátěží skloubit rodinných a pracovních povinností.

Uzavření zařízení péče o děti předškolního věku a školských zařízení způsobilo přetížení všech pracujících rodičů, největší stres však zaznamenaly právě rodiny s jedním rodičem, zejména pak matky samoživitelky (Taylor et al., 2022). Obecně nedostatek cenově dostupné péče o děti brání mnoha rodičům samoživitelům nastoupit do zaměstnání a udržet se v něm a tento problém pandemie ještě více prohloubila (Clery et al., 2020). Je dokázáno, že pokud je k dispozici péče o děti financovaná z veřejných zdrojů, její hojné využívání vede ke zvýšení subjektivní pohody žen, neboť se mohou

věnovat své práci, která v případě matek samoživitelek představuje jediný zdroj příjmu rodiny (Fortier, 2020).

Uzavření škol působí negativně nejen na rodiče samoživitele, ale také na jejich děti. Dlouhodobé přerušení školní docházky v raném dětství má škodlivé dopady na děti ze sociálně znevýhodněných rodin. Mimo jiné je také dokázáno, že pro děti, které vyrůstají v chudobě, je nesmírně důležitá možnost navštěvovat školní jídelnu. **Děti z neúplných rodin věnovaly během pandemie méně času školním povinnostem.** Jedním z možných důvodů může být to, že často neměly doma přístup k technologiím anebo internetu (Nieuwenhuis, 2020). Nepřítomnost jednoho z rodičů, ekonomické problémy a rodičovský stres mohou mít také negativní dopady na studijní výsledky dětí (Guetto et al., 2021).

Na druhou stranu nám pandemie ukázala, že v mnoha povoláních mohou lidé využít flexibility pracovního místa a pracovat například z domova, což může pomoci vyřešit dosavadní nedostatek kvalitních částečných úvazků a flexibilních pracovních míst, který brání mnoha rodičům samoživitelům ve skloubení pracovního a rodinného života (Clery et al., 2020).

Protiepidemická opatření zaváděná s cílem zabránit šíření covidu-19 dopadala na jednotlivce a rodiny různě. Data a výzkumy ze zahraničí ukazují, že rodiče nezaopatřených dětí, a zvláště pak matky, se s důsledky pandemie potýkali o poznání citelněji. Zásadním faktorem ovlivňujícím dopady pandemie bylo postavení na trhu práce, obor vykonávané činnosti a pracovní pozice. Na straně jedné přechod na home office, zkrácení úvazku až případná nemožnost pracovat vůbec, nezřídka doprovázená snížením až ztrátou pracovních příjmů, nebo na straně druhé naopak vyšší pracovní zátěž zvyšovala nejistotu na pracovním trhu, ale i stres a psychickou nepohodu. Uzavírání škol a domácí distanční vzdělávání dětí pak společně s předchozím zvyšovalo nároky kladené na rodiče, jejich rodičovskou odpovědnost a sladování pracovních a rodinných povinností. Zhoršení psychického stavu nejen u dospělých, ale i u dětí, především v návaznosti na vyžadovanou sociální izolaci, se ukázalo být jedním z velmi negativních důsledků pandemie, na nějž je potřeba zaměřit pozornost, neboť se v dlouhodobém horizontu může ještě prohlubovat a nepříznivě ovlivňovat fungování rodiny, studijní výsledky dětí či jejich budoucí uplatnění apod.

V případě sólo rodičů byly podle zahraničních výzkumů zmiňované dopady pandemie na rodiny s dětmi ještě více umocněny, a to vzhledem k obecně nižší příjmové úrovni jejich domácností, horšímu postavení na trhu práce, obtížnějšímu sladování či navíc k větší potřebě vnější pomoci, jejíž využívání bylo v době pandemie v důsledku vládních restrikcí velmi ztíženo.

2. Metodologie

Jana Paloncyová

Hlavním cílem projektu *“Dopady pandemie COVID-19 na sólo rodiče”*, v rámci kterého vznikla tato publikace, bylo zmapování dopadů pandemie na různé oblasti života rodičů samoživitelů, zjištění jejich potřeb z hlediska nutnosti vyhledání odborné pomoci a zhodnocení její efektivity. Na řešení projektu se od počátku spolupodílely RILSA jako hlavní řešitel a agentura STEM/MARK, a. s. jako další uchazeč. Projekt byl realizován od prosince 2020 do května 2022 a byl spolufinancován se státní podporou Technologické agentury ČR v rámci Programu ÉTA. Aplikačními garanty projektu bylo Ministerstvo práce a sociálních věcí a Aperio – Společnost pro zdravé rodičovství. Závěry plynoucí ze stěžejní aktivity – sociologického výzkumu – budou oporou v činnosti těchto aplikačních garantů, ale i dalších neziskových a jiných organizací a institucí zaměřujících se na práci s rodinami.

Projekt byl založen na sociologickém výzkumu kombinujícím kvalitativní a kvantitativní metodologii. Zvolen byl sekvenční přístup, kdy kvalitativní šetření nejprve předcházelo tomu kvantitativnímu a bylo oporou pro dotazníkové šetření. V závěrečné fázi projektu pak doplňkový kvalitativní výzkum přispěl k souhrnnému zhodnocení dosavadních důsledků pandemie a reflexi počínající ekonomické krize spojené s migrační vlnou a nárůstem cen energií a potravin. Poznatky získané kvantitativním šetřením byly následně prohloubeny či doplněny zjištěními z hloubkových rozhovorů. Přestože data z obou typů výzkumů byla analyzována odděleně, s využitím tzv. triangulace dat byla interpretace výsledků založena na jejich kombinaci (Creswell, Clark, 2007).

Na počátku projektu v prvním čtvrtletí roku 2021, tj. v době výrazných protiepidemických opatření, byly realizovány **hloubkové rozhovory s experty**, jichž se problematika sólorodičovství dotýká zprostředkovaně nebo kteří s rodiči samoživiteli pracují přímo ve své praxi. Mezi respondenty tak byli například zástupci neziskových organizací specializujících se na práci s rodiči samoživiteli (např. Klub svobodných matek, Aperio, Fandi mámám). Druhou skupinu respondentů tvořili zástupci organizací či institucí, které se ve své praxi se samoživiteli přímo či nepřímo setkávají (např. Patron dětí, Síť pro rodinu, pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí /OSPOD/, Úřadu práce, odborníci z MPSV). Osloveno tak bylo celkem 16 organizací, realizováno bylo **10 rozhovorů** online formou (bez odezvy zůstaly žádosti o rozhovor např. na úřadech práce, OSPOD či Alimenty dětem), a to se zástupci těchto organizací: Aperio, Fandi mámám, Klub svobodných matek, Liga otevřených mužů, MPSV, Patron dětí, Poradna při finanční tísní, Síť pro rodinu, Unie rodinných advokátů, Vaševýživné.cz. Zahrnutím různě specializovaných profesí se prohloubil vzhled výzkumného týmu do problematiky samoživitelství v souvislosti s pandemií covidu-19. Rozhovory se zaměřily zejména na profesní pohled daných expertů na oblasti života sólo rodičů, které mohly být pandemií nejvíce poznamenány, a to ve spojitosti s jejich pracovním postavením, možnostmi sladování práce a rodiny, bytovou a finanční situací, psychickou pohodou a rodinnými/partnerskými vztahy či poptávkou po vnější pomoci a jejím uspokojením. Zahrnuto bylo rovněž hledisko případných odlišností v dopadech pandemie na sólo rodiče ve srovnání s rodiči žijícími s partnerem a dětmi v úplné rodině.

Kromě uvedených rozhovorů s experty byly ve fázi předvýzkumu na jaře 2021 provedeny i **hloubkové rozhovory se zástupci cílové skupiny, tj. se sólo rodiči**. Pro rekrutaci bylo osloveno 221 aktivních respondentů Českého národního panelu, kteří se účastnili online dotazování v rámci v Úvodu popsaného výzkumu *Samoživitelé 2019*. S účastí na výzkumu souhlasilo 80 respondentů, což byl dostatečný počet pro plánovaných 15 hloubkových rozhovorů. Při výběru konkrétních respon-

dentů pro rozhovory bylo zohledňováno několik faktorů, aby byla zajištěna jejich různorodost: pohlaví a vzdělání respondenta, věk nejmladšího dítěte, typ péče o dítě (výlučná, střídavá), region a velikost obce a subjektivní hodnocení vycházení s příjmem. Při rekrutaci byla respondentům vzhledem k probíhající pandemii nabídnuta možnost volby preferovaných forem rozhovoru (osobní setkání, online, telefonické). Z realizovaných **15 rozhovorů** proběhlo osm online formou a sedm telefonicky. Tématem rozhovorů byla rodinná situace samoživitelů a okolnosti vzniku sólorodičovství, zvládání péče o děti, finanční zajištění, bytová situace, pracovní postavení, potřeba vnější pomoci a životní spokojenost, a to vše v souvislosti s případnými změnami způsobenými pandemií a navazujícími vládními opatřeními. Konečný počet rozhovorů pokrýval pestrost výpovědí sólo rodičů k jednotlivým tématům. Je třeba zdůraznit, že respondenti nebyli vybíráni na základě toho, zda využívali některou z forem externí pomoci v podobě sociálních dávek, či služeb neziskových organizací (pomáhajících s problémy finančního i jiného charakteru). Z důvodu zachování anonymity respondentů jsou rodiče u výňatků z rozhovorů označováni smyšlenými, nikoliv jejich skutečnými jmény. Ze stejného důvodu jsou anonymizovány i jakékoli názvy organizací, osob apod. (uvedeno v hranatých závorkách). Přepisy z rozhovorů jsou doslovné, pouze byla příležitostně vypuštěna opakující se bezvýznamná slova (tak, jakoby apod.). V případě, že byla v citaci z důvodu krácení vypuštěna část věty nebo celá pasáž rozhovoru, je to v rozhovoru označeno tečkami (...). Není-li v textu uvedeno jinak, váží se citace z hloubkových rozhovorů právě k tomuto období (jaro 2021).

Informace získané z hloubkových rozhovorů s experty a se sólo rodiči byly podkladem pro tvorbu dotazníku pro hlavní **kvantitativní šetření realizované v roce 2021 a dále nazývané *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19***. Další oporu při přípravě dotazníku tohoto výzkumu představovalo již zmíněné výběrové šetření *Samoživitelé 2019*. Dotazník se zaměřil na oblast péče o děti, sladování práce a rodiny, pracovní sféry, finanční a materiální situace, bydlení, státní podpory a využívání služeb. Důraz byl přitom kladen na aktuální situaci sólo rodičů a na dopady pandemie do jednotlivých oblastí jejich života. Respondenty ve výzkumu *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19* byli sólo rodiče žijící sami bez partnera/partnerky se svými nezaopatřenými dětmi, a to po dobu delší než dva roky, aby mohli respondenti reflektovat změny během pandemie. Respondent však mohl bydlet například s rodiči, sourozencem, podnájemníkem. Vybráni byli navíc pouze ti rodiče, kteří o dítě pečovali po většinu dnů v měsíci, či se s druhým rodičem víceméně rovnoměrně v péči o dítě či děti střídali. **Ze šetření tedy byli ti otcové a matky, se kterými dítě či děti bydlely méně než polovinu dnů v měsíci, vyloučeni.** Důvodem bylo zachytit každodenní fungování rodiny, nikoli například péči rodiče pouze o víkendech.

Sběr dat hlavního dotazníkového šetření probíhal od konce května do začátku července 2021 kombinací osobního (PAPI)⁸ a internetového (CAWI)⁹ dotazování. Výsledný soubor čítá 1 135 respondentů, z nichž 39 %, resp. 439 bylo šetřeno přes osobní dotazování a 61 %, resp. 696 bylo získáno prostřednictvím online přístupu mezi respondenty registrovanými v Českém národním panelu a na panelu Dialog.¹⁰ Výzkum byl propagován rovněž některými výše uvedenými organiza-

⁸ PAPI – Pen-And-Paper-Interviewing je osobní dotazování pomocí papírového dotazníku.

⁹ CAWI – Computer Assisted Web Interviewing je metoda internetového dotazování, kdy respondent obdrží pozvánku k výzkumu elektronickou formou a posléze vstupuje do dotazovacího prostředí, které zaznamenává jeho odpovědi na otázky.

¹⁰ Český národní panel je místem, kde se registrují uživatelé internetu, kteří se chtějí za odměnu účastnit průzkumů trhu a veřejného mínění. Společnost Český národní panel vlastní výzkumné agentury Nielsen Admosphere, NMS Market Research a STEM/MARK. V současnosti je zde registrováno přibližně 50 tisíc osob ve věku 15 až 65 let. Panel Dialog je databází respondentů, kterou vede agentura STEM/MARK. V současné době je v ní registrováno přibližně 10,5 tisíce respondentů.

cemi zabývajících se podporou rodin na jejich webových stránkách či sociálních sítích po dobu dvou až tří týdnů (Aperio, Fandi mámám, Klub svobodných matek, Liga otevřených mužů, Nadace Sirius, Národní centrum pro rodinu, Rodinný svaz ČR, Síť pro rodinu). Klienti či návštěvníci jejich stránek se tak v případě svého zájmu mohli šetření zúčastnit. Po registraci do výzkumu jim byl na uvedený e-mail zaslán přímý odkaz na online dotazník. Důvod pro volbu této podpůrné formy oslovení respondentů spočíval v získání respondentů s vyšším rizikem řešení především materiálních problémů a respondentů aktivně se zajímajících o služby pomáhajících organizací. V rámci internetového dotazování tak figuruje 14 dotazníků, jejichž respondenti byli získáni právě přes tyto organizace. Specifickou návaznost na šetření z roku 2019 představuje oslovení stejných (online) respondentů a vytvoření tzv. **longitudinální sondy**. Z více než 300 respondentů účastnících se šetření *Samoživitelé 2019* (metodou CAWI) se v rámci výzkumu *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19* podařilo získat odpovědi od **169** z nich, což vysoce přesáhlo v plánu očekávaných 100 respondentů. Tato skupina respondentů měla v porovnání s ostatními dotázanými v roce 2021 častěji jedno dítě (73 % versus 65 %), toto dítě, případně nejmladší ve vícedětných rodinách bylo častěji ve věku docházky na 2. stupeň základní školy (27 % versus 21 %) nebo dokonce starší 16 let (37 % versus 23 %).

V samotném výzkumném nástroji (dotazníku) se z hlediska terénního šetření a následného čištění dat nevyskytly zásadně problematické otázky či bloky. Rovněž struktura dotazníku byla ověřena v rámci pilotních rozhovorů a byla jasná a přehledná. Jako problematičtější se ukázalo i přes uvedenou definici rozlišení zaopatřených a nezaopatřených dětí. To bylo nutné zohlednit při následné logické kontrole a čištění dat, například ve vztahu k roku narození dítěte, ekonomické aktivitě, počtu členů domácnosti. Téma dotazníku se pro respondenty ukázalo jako zajímavé a důležité, což vedlo k vyšší ochotě podělit se o vlastní zkušenost. Na druhou stranu se jednalo o velmi náročný a rozsáhlý dotazník, který vyžadoval velké soustředění tazatelů a respondentů.

Oporou pro výběr respondentů ve výzkumu *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19* bylo stejně jako ve výzkumu *Samoživitelé 2019* poslední dostupné sčítání lidu, domů a bytů z roku 2011. Bohužel ani v době přípravy terénního šetření, ani v době finalizace této zprávy (květen 2022) zatím nebyly výsledky posledního sčítání lidu, domů a bytů z roku 2021 dostupné. Na rozdíl dat o rodinách ze sčítání a jiných šetření ČSÚ poukazuje například Palonciová et al., 2019a (viz kap. 1.1). Podle sčítání 2011 tvořily neúplné rodiny jednu čtvrtinu rodin s dětmi, dle šetření SILC ze stejného roku 16 %. Tento rozdíl je poměrně zásadní a za vhodnější tak považujeme údaje o rodinách ze sčítání 2011, byť jsou staršího data. V tomto směru je na místě apelovat na ČSÚ (a výzkumný tým RILSA tak činí) na rychlejší dostupnost dat ze sčítání lidu, domů a bytů, která jsou pro popis rodin a výzkumy rodin nezbytná.

Data byla sbírána tzv. kvótním výběrem. Kvótní výběr napodobuje strukturu základního souboru (tj. v tomto případě rodin sólo rodičů) pomocí nastavení velikosti vybraných parametrů, tzv. kvót. Jinými slovy, kvótní výběr je založen na stejném procentuálním zastoupení vybraných vlastností (např. CVVM, 2021). Kvótními znaky byl region v členění dle NUTS3, velikost místa bydliště v členění do pěti kategorií, pohlaví respondenta, vzdělání respondenta a počet nezaopatřených dětí žijících v domácnosti s respondentem (viz tabulka č. 2.1). Kontrolovanou proměnnou byl věk nejmladšího dítěte v rodině. Výraznější odchylka ve struktuře souboru vzhledem k nastavení kvót nastala pouze v případě respondentů mužů i žen s nižším vzděláním. Jedná se o hůře dosažitelnou skupinu obyvatel a vzhledem k prudkému růstu vzdělanosti je možné, že v populaci je zastoupení těchto osob již nižší. Oproti tomu více byli naopak zastoupeni respondenti se středním vzděláním s maturitou nebo vysokoškolským vzděláním. Všechny ostatní kvóty byly dodrženy.

Tabulka č. 2.1 **Kvóty výběrového šetření *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19* a jeho struktura** (v %)

	Kvóta	Sólo rodiče v době pandemie covidu-19
Pohlaví respondenta		
Muž	17	16
Žena	83	84
Počet nezaopatřených dětí v domácnosti		
Jedno	70	66
Dvě	26	29
Tři a více	4	5
Vzdělání respondenta		
Bez/ZŠ	38	30
Maturita/nástavba	42	46
VOŠ/VŠ	19	24
Velikost obce		
Méně než 2 000 obyvatel	16	15
2 000–10 000 obyvatel	22	21
10 000–50 000 obyvatel	26	25
50 000–100 000 obyvatel	11	13
Nad 100 000 obyvatel	25	26
Kraj		
Hlavní město Praha	13	14
Středočeský kraj	12	11
Jihočeský kraj	6	7
Plzeňský kraj	5	6
Karlovarský kraj	4	2
Ústecký kraj	10	10
Liberecký kraj	5	3
Královéhradecký kraj	5	4
Pardubický kraj	4	5
Kraj Vysočina	4	4
Jihomoravský kraj	10	10
Olomoucký kraj	6	6
Zlínský kraj	5	5
Moravskoslezský kraj	12	13

Zdroj: šetření *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*

Inovací celého projektu bylo **vytvoření seznamu kontaktů na rodinám pomáhající organizace** a jejich předání respondentům. Práce na tomto seznamu probíhaly v prvním čtvrtletí roku 2021. Spolupracující pracovnice jednoho z aplikačních garantů, společnosti Aperio, při jeho vytváření rozlišovaly pět **oblastí pomoci**, kterou dané organizace či pracoviště poskytují:

- **Krize** = krizová pomoc, tj. rychlé krátkodobé poradenství v případě nenadálé události (např. výpověď, ztráta bydlení, úmrtí blízkého člověka, nehoda, psychické problémy), kterou daná osoba (rodina) nedokáže vyřešit obvyklými způsoby; případně se může jednat o vyvrcholení dlouhodobě nepříznivé situace;
- **Vztahy** = dlouhodobější podpora při řešení rodinných, příp. rodičovských vztahů (např. spory po rozchodu, výchovné problémy, mediace);
- **Finance** = poradenství či pomoc v případě finančních či materiálních problémů (např. s placením běžných výdajů, půjček), nejedná se o státní příspěvky a dávky;
- **Charita** = charita, nefinanční materiální pomoc (např. azylové bydlení, potravinové banky, pomůcky pro děti do školy);
- **Asistence** = pomoc přímo v domácnosti terénní formou s cílem usnadňovat zvládání zátěže (např. hlídání dětí, doučování, pomoc v domácnosti).

Seznam kromě vybraných celorepublikově působících organizací reflektuje **krajské a okresní členění v rámci celé ČR** s tím, že zobrazuje nabídku alespoň dvou organizací působících v jednotlivých okresech v každém kraji.

V kratší verzi byl vytvořený **seznam zakomponován do první vlny dotazníkového šetření**. Při online dotazování se respondentům zobrazil na konci dotazníku, při osobním dotazování byl respondentům předán fyzicky na papíře, a to za celý kraj (vč. celorepublikově působících organizací) podle místa bydliště respondenta. Pro představu přikládáme jako ukázkou seznam pro Ústecký kraj (viz tabulka č. 2.2). V rozšířené formě je seznam dostupný v elektronické podobě na webových stránkách projektu hlavního řešitele (<https://www.vupsv.cz/seznam-podpornych-sluzeb-pro-rodinu>).

Téma využívání služeb sólo rodiči bylo motivem pro **opětovné kontaktování respondentů výzkumu *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19 s krátkým dotazníkem v listopadu 2021***. Osloveni byli všichni respondenti účastníci se hlavního šetření metodou internetového dotazování. Ti, kteří se zúčastnili v hlavním šetření osobního dotazování a souhlasili s podzimním rekontaktem, byli v listopadu 2021 osloveni telefonicky. Úspěšnost rekontaktu byla poměrně vysoká: dosáhla celkem 57 %, což odpovídá **424 respondentům**. Údaje vážící se k této skupině jsou v publikaci označovány jako *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19 – rekontakt*. Cílem opětovného dotazování bylo jednak postihnout aktuální (finanční) situaci respondenta a jednak získat zpětnou vazbu o míře využití různých odborných služeb. Efektivita služeb byla sledována prostřednictvím spokojenosti sólo rodičů s jejich využitím, případně skrze okolnosti zdůvodňující jejich nevyužití.

Získaná kvantitativní data ze šetření data *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*, včetně dat z rekontaktu, byla zpracována v programu SPSS a analyzována pomocí obvyklých statistických metod, deskriptivních i explorativně-explanačních, mezi něž patří tabulky třídění prvního i vyšších stupňů, grafické způsoby zobrazení dat, analýza rozptylu, regresní metody, faktorová analýza apod. Konkrétní metody byly zvoleny tak, aby odpovídaly charakteru dat a výzkumným otázkám a současně aby jejich výstupy, určené zejména pro koncepční činnost Ministerstva práce a sociálních věcí a pro práci neziskových organizací a dalších institucí zabývajících se podporou rodin s dětmi, byly srozumitelné i veřejnosti bez sociologického zázemí. Rozdíly popisované v textu jsou statisticky významné na pětiprocentní (či nižší) hladině významnosti, není-li uvedeno jinak.

Od konce roku 2021 byla životní úroveň českých rodin ovlivňována výrazným růstem cen zboží a služeb a také energetickou krizí. Koncem února 2022 se k tomu v souvislosti s válečným konfliktem na Ukrajině ještě přidala uprchlická krize. V reakci na to bylo **v dubnu 2022** realizováno

ještě jedno, v projektu původně nezamýšlené kvalitativní šetření. Z vybraných 15 sólo rodičů se nakonec uskutečnilo **12 hloubkových rozhovorů**, jejichž tématem bylo celkové zhodnocení dopadů pandemie na život samoživitelů a jejich rodin, okolnosti využívání nebo nevyužívání služeb podporujících neúplné rodiny, reflexe nedávných ekonomických a společenských událostí (zdražování, růst cen energií, migrační krize) a zhodnocení státní podpory. Respondenti pro tyto rozhovory byli vybíráni z těch, kteří se zúčastnili listopadového rekontaktu a kteří s opětovným oslovením vyjádřili souhlas. Hlavními kritérii pro výběr bylo (velmi) obtížné vycházení domácnosti s příjmem v listopadu 2021 a míra ne/využívání podpůrných služeb. Dále bylo zohledňováno vzdělání sólo rodiče, počet dětí v rodině a jejich věk, typ péče o nejmladší dítě, velikost obce a kraj bydliště.

Tabulka č. 2.2 **Seznam organizací pomáhajících rodičům samoživitelům na území Ústeckého kraje**

Působnost	Název ORGANIZACE	Web	Oblasti, ve kterých je poskytována podpora				
			krize	vztahy	finance	asistence	materiální pomoc
Celá ČR	Fandí mámám z.s.	http://www.fandimamam.cz/			ano		ano
Celá ČR	Klub svobodných matek	https://www.klubsvobodnychmatek.cz/			ano		ano
Celá ČR	Fond pro rodiče samoživitele – Nadace Agrofert	https://www.nadace-agrofert.cz/			ano		
Celá ČR	Nadace J&T	https://www.nadacejt.cz/			ano		
Děčín	Charitní sdružení Děčín, z. s.	https://chsd.cz/socialne-aktivizacni-sluzba-pro-rodiny-s-detmi-v-decine/	ano	ano	ano	ano	
Děčín	Poradna pro občanství/ občanská a lidská práva, z.s.	www.poradna-prava.cz		ano	ano	ano	
Chomutov	Světlo Kadaň, z. s.	https://www.svetlokanan.cz/		ano		ano	
Chomutov	Armáda spásy	https://armadaspasy.cz/pobocky/jirkov/centrum-socialnich-sluzeb-jirkov/socialne-aktivizacni-sluzby-pro-rodiny-s-detmi/		ano		ano	
Litoměřice	Naděje	https://www.nadeje.cz/litomerice		ano	ano	ano	
Litoměřice	Farní charita Lovosice	https://www.fchlovosice.cz/	ano			ano	ano
Louny	Vavřinec, z. s.	https://vavrinec-zs.cz/			ano	ano	ano
Most	Diakonie Most	https://most.diakonie.cz/		ano	ano	ano	ano
Most	Poradna pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy	http://msss-most.cz/poradna-pro-rodinu-manzelstvi-a-mezilidske-vztahy-ul-komoranska-818/	ano	ano			
Teplice	Salesiánské středisko Štěpána Trochty	https://www.salesianiteplice.cz/		ano	ano	ano	

pokračování tabulky

Působnost	Název ORGANIZACE	Web	Oblasti, ve kterých je poskytována podpora				
			krize	vztahy	finance	asistence	materiální pomoc
Teplice	Oblastní charita Teplice	https://www.teplice.charita.cz/	ano	ano	ano		ano
Ústí nad Labem	Poradna pro občanství/občanská a lidská práva, z.s.	https://poradna-prava.cz/cz/kontakt/pobocka-usti-nad-labem		ano	ano		
Ústí nad Labem	Spirála Ústecký kraj z.s.	http://www.spirala-ul.cz/wp/	ano	ano			ano

3. Rodiny sólo rodičů

Jana Palonciová

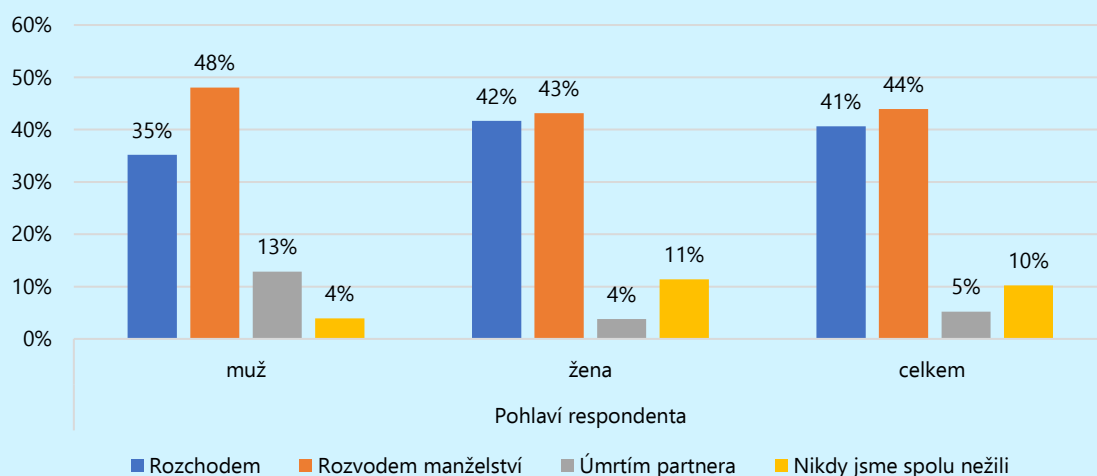
3.1 Základní údaje

Výzkum realizovaný v rámci tohoto projektu vycházel a částečně navázal na výzkum uskutečněný většinou členů projektového týmu v roce 2019, tedy před začátkem pandemie covidu-19 (viz Úvod, kap. 2). Cílovou skupinou byly tehdy rodiny samoživitelů, pozornost byla věnována jejich rodinné situaci (počtu dětí, genezi neúplné rodiny apod.), socioekonomické situaci (vč. bydlení a využívání daňového a dávkového systému, míře ekonomické aktivity, ohrožení chudobou), sladění rodinného a pracovního života, mezigenerační solidaritě, využívání sociálních a jiných služeb, vnímání společenských opatření na podporu rodin apod.

Podobně tomu bylo i v šetření realizovaném v roce 2021, které však proběhlo po roční zkušenosti s pandemickou dobou. **Výzkumný soubor hlavního sběru dat, který proběhl na přelomu jara a léta 2021, čítal 1 135 respondentů** (více viz kap. 2).

V čele neúplných rodin stály podle kvótního předpisu většinou ženy (84 %), dvě třetiny z nich vychovávaly v době výzkumu jedno dítě. U sólo otců byl příklon k jednomu dítěti ještě vyšší (téměř tři čtvrtiny). Mezi muži i ženami byli nejsilněji zastoupeni čtyřicátníci (45 %), u žen tvořily další významnou skupinu třicátnice (33 %), muži byli naopak častěji starší 50 let (31 %). S tím úzce souvisí způsob, jakým neúplná rodina vznikla. Pokud byl v čele neúplné rodiny muž, bylo tomu tak častěji než v případě žen následkem ovdovění, ženy měly naopak častější zkušenost s tím, že s otcem svého dítěte/děti vůbec nikdy nežily (viz graf č. 3.1). Ze soudních statistik přejímaných Českým statistickým úřadem vyplývá, že v posledních letech zaniká rozvodem manželství v průměru přibližně 25 tisíc manželství ročně. Nesezdaná soužití a jejich rozpad nejsou nikde evidována. Jak vyplývá z výzkumu *Samoživitelé 2019* (Palonciová et al., 2019a) a potvrzuje to i tento, neúplná rodina vzniká ve stejné míře rozvodem manželství jako rozchodem nesezdaného páru (viz graf č. 3.1). **Respondenti žili v době výzkumu sami s dětmi v průměru šest let**, polovina měla tuto zkušenost kratší než pět let, polovina delší. Čím delší doba uplynula od rozchodu s otcem/matkou nejmladšího dítěte, tím častěji navázal respondent nějaký nový partnerský vztah (37 % mezi těmi, kteří se s otcem/matkou rozešli před méně než třemi roky, 50 % po více než deseti letech od rozchodu). Polovina těchto vztahů však neobstála. Jejich křehkost se zvyšuje spolu s délkou samoživitelství, neboť je nasnadě, že nová partnerství v prvních letech sólorodičovství byla v době výzkumu zatím na svém počátku.

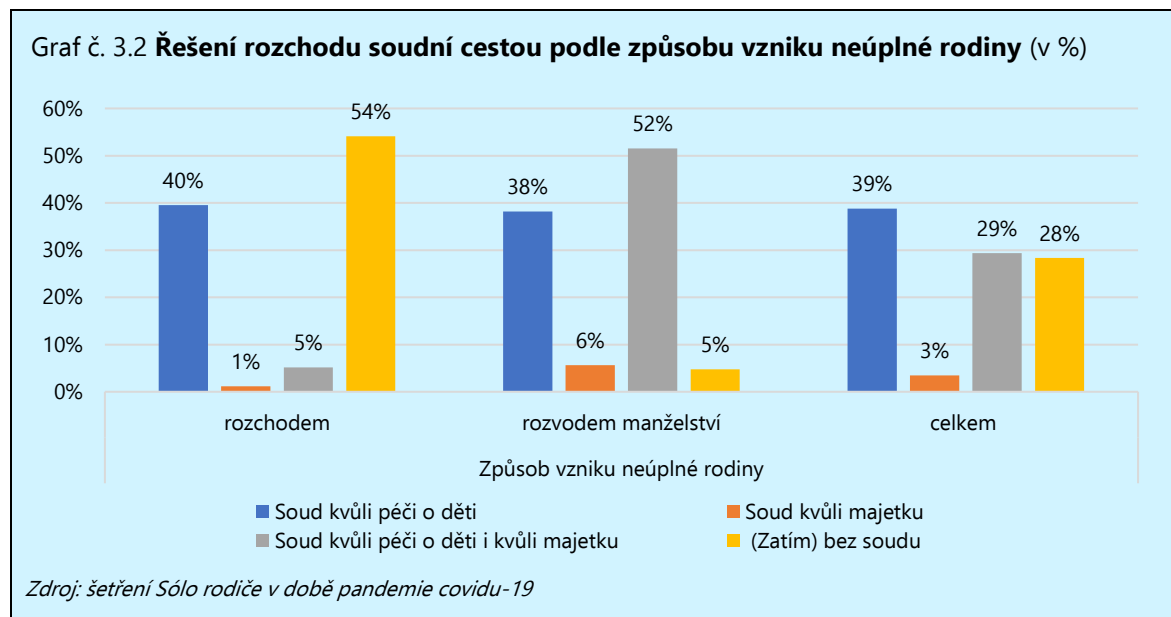
Graf č. 3.1 Způsob vzniku neúplné rodiny podle pohlaví sólo rodiče (v %)

Zdroj: šetření *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*

V případě, že se manželský pár chce rozvést, musí se obrátit na soud, a to i tehdy, když se na všech okolnostech a důsledcích rozvodu manželé dohodnou. Před rozvodem manželství je nejprve potřeba rozhodnout o tom, v jakém rozsahu bude každý z rodičů o společné děti pečovat, kde budou děti bydlet apod. Dohodu rodičů schválí opatrovnický soud, pokud se nedohodnou nebo je dohoda v rozporu se zájmem dítěte/děti, rozhodne o uspořádání péče soud. Teprve poté je možné manželství rozvést a vypořádat majetkové poměry (více např. Höhne, Paloncyová, 2021). Nesezdání partneri, pokud se sami dohodnou o uspořádání péče o děti a/nebo rozdělení majetku, k soudu jít nemusí. Z tohoto důvodu se více než polovina dotázaných sólo rodičů v souvislosti s rozpadem nesezdaného soužití nesoudila, **pokud ano, bylo cílem upravit soudem péči o děti a pravděpodobně s tím spojené výživné.**¹¹ Mezi ve výzkumu dotázanými (bývalými) manžely byla přibližně polovina těch, kteří dle svých vyjádření řešili soudní cestou péči o děti i dělení majetku, další třetina (zatím) řešila pouze to, jak bude upravena péče o děti po rozvodu (viz graf č. 3.2). Jak bylo uvedeno výše, v případě rozvodu je třeba nejprve soudně rozhodnout o péči o děti a poté vypořádat majetek. V tomto kontextu by tedy naprostá většina těch, kteří se s otcem/matkou svého dítěte/děti rozvedli, měla projít oběma zmíněnými fázemi. Na jedné straně lze tento rozpor vysvětlit obecně vysokým podílem rozvádějících se manželů, kteří se na uspořádání péče o děti po rozvodu dohodnou a soud jejich ujednání potvrdí (Höhne, Paloncyová, 2021). Nemusí tedy tento postup vnímat jako soudní řízení, kdy o dětech rozhoduje přímo soud. Pokud se navíc dohodnou i o vypořádání majetku, může soud tuto dohodu potvrdit i bez jejich osobní přítomnosti. Na druhé straně se ukazuje, že v české společnosti je obecně velmi nízké povědomí o právních souvislostech rozvodu a rozchodu rodičů (Paloncyová et al., 2022), což se navzdory osobní zkušenosti může do výpovědí promítnout. I v této oblasti je třeba zvýšit osvětu české veřejnosti (Barvíková et al., 2022).

¹¹ Zaměříme-li se na respondenty, kteří se zúčastnili šetření *Samoživitelé 2019* i *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19* (2021), pak mezi těmi, kteří se v roce 2019 ještě v souvislosti s rozpadem úplné rodiny nesoudili, měla tuto zkušenost v roce 2021 již třetina z nich. Zejména se jednalo o soudní řízení kvůli péči o děti.

Více než dvě třetiny samoživitelů (70 %) žily v domácnosti pouze se svými dětmi, necelá třetina sdílela domácnost ještě s dalšími osobami. Tyto domácnosti jsou označovány jako smíšené. Jednalo se častěji o rodiny s jedním nezaopatřeným dítětem (33 % z nich proti 28 % se dvěma a 19 % se třemi a více dětmi). Ve více než třetině smíšených rodin bylo danou další osobou jiné, již zaopatřené dítě, o něco méně často byli zastoupeni samoživitelé žijící se svými dětmi a se svým rodičem či rodiči, v každé desáté smíšené rodině nebyla další osoba se sólo rodičem v příbuzenském vztahu. Přítomnost dalších členů domácnosti logicky zvyšuje počet osob, které měly pracovní příjem (viz tabulka č. 3.1).

Tabulka č. 3.1 **Počet výdělečně činných členů v rodině podle typu domácnosti (v %)**

Počet výdělečně činných osob	Typ domácnosti		
	čistá, bez dalších osob	smíšená	celkem
Žádná	10,1	4,3	8,3
Jedna	89,9	47,4	76,7
Dvě	x	36,3	11,3
Tři a více	x	12,0	3,2
Celkem	100,0	100,0	100,0

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

V našem výzkumu měly dvě třetiny dotázaných samoživitelů jedno dítě, ostatní měli většinou děti dvě (29 %), vicedětné rodiny představovaly necelých 5 % (viz tabulka č. 3.2). Počet dětí v rodině samoživitele závisí na způsobu jejího vzniku jen nepatrně. Matky, které se svým partnerem nikdy nežily, měly častěji než ostatní jedno dítě (78 % proti zhruba dvěma třetinám u ostatních), bývalí manželé měli naopak častěji dvě či více dětí (38 % proti 32 % u dříve nesezdaných). Do počtu nezaopatřených dětí v péči samoživitele se výrazně nepromítá ani výše dokončeného vzdělání rodiče. Lze pouze konstatovat, že ženy bez maturitního vzdělání měly častěji a zejména v porovnání se ženami s maturitou více než dvě děti (8 % proti 3 %, vysokoškolačky 5 %).

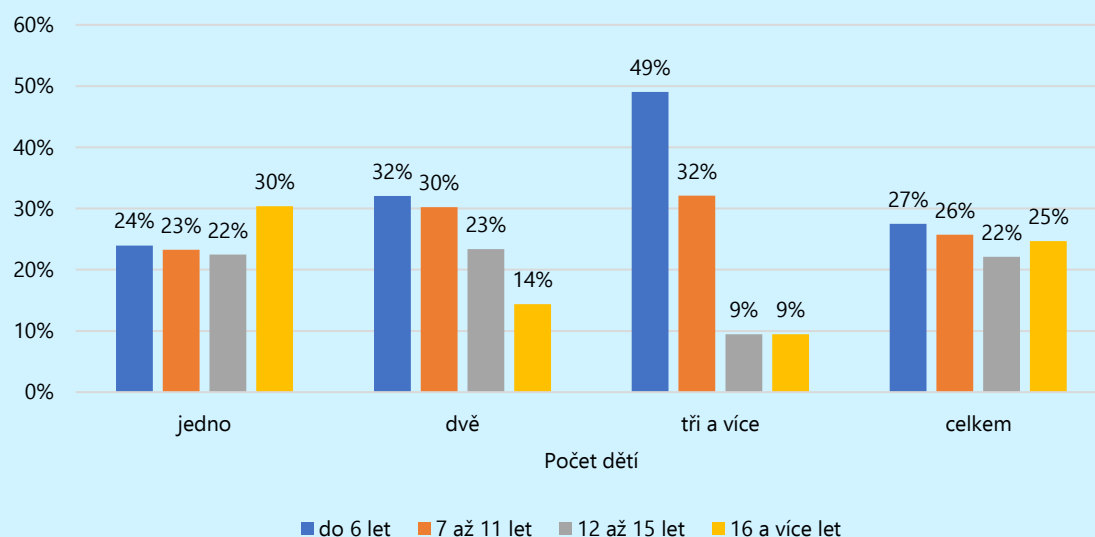
Tabulka č. 3.2 Počet nezaopatřených dětí v rodinách sólo rodičů

		Absolutně			Relativně		
		muž	žena	celkem	muž	žena	celkem
Počet dětí	jedno	130	618	748	72,6	64,6	65,9
	dvě	41	293	334	22,9	30,6	29,4
	tři a více	8	45	53	4,5	4,7	4,7
	celkem	179	956	1135	100,0	100,0	100,0

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

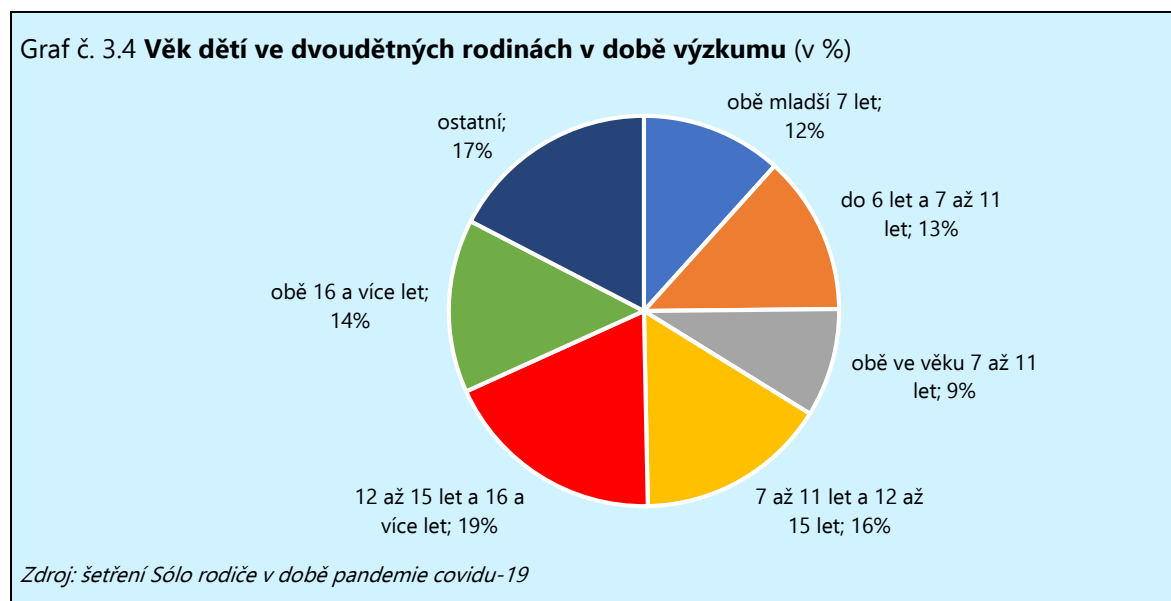
Čím více žilo v rodině samoživitele nezaopatřených dětí, tím bylo jeho nejmladší dítě mladší (viz graf č. 3.3). **V rodinách s jedináčkem¹² tak byly statisticky významně více zastoupeny děti starší 16 let**, naopak méně ty v předškolním věku. V rodinách se dvěma dětmi byla třetina mladších dětí ve věku před počátkem povinné školní docházky, pouze každé sedmé bylo starší 16 let. **Zaměřili se na kombinaci věku obou dětí, pak byly nejvíce zastoupeny rodiny s mladším dítětem na druhém stupni ZŠ a starším dítětem, které již většinou studovalo na střední škole, dále pak rodiny s oběma dětmi ve věku docházky na základní školu (jedním na prvním a druhým na druhém stupni), případně byly obě děti starší 16 let.** O něco méně byly zastoupeny rodiny s jedním dítětem v předškolním věku a druhým na prvním stupni (viz graf č. 3.4).

Graf č. 3.3 Věk nejmladšího dítěte/jedináčka v rodinách v době výzkumu (v %)

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

¹² Pro zjednodušení textu zde používáme pojem „jedináček“. Jedná se o případy, kdy v rodině v době výzkumu žilo pouze jedno nezaopatřené dítě. Buď sourozence nemělo, nebo již byli zaopatřeni.

3.2 Péče o děti a její uspořádání

V našem výzkumu zaměřeném na samoživitele a jejich život v době pandemie byli vybráni ti rodiče, kteří o dítě pečovali po většinu dnů v měsíci, či se s druhým rodičem více méně rovnoměrně v péči o dítě či děti střídali. Vzhledem k soudní praxi, jež pravděpodobně nepřímo ovlivňuje i způsob uspořádání péče o děti po rozchodu nesezdaných párů, tak byla respondentem většinou žena (84 %). To odpovídá i zastoupení matek v čele neúplné rodiny v době sběru dat podle výsledků posledního sčítání lidu, domů a bytů (2011; viz Úvod).

V celkovém pohledu převažoval v době výzkumu v rodinách sólo rodičů režim převážné péče jednoho z rodičů. Dítě, případně děti tak bydlely většinu dní v měsíci u jednoho z rodičů, zpravidla matky. **Rovnoměrné uspořádání péče o děti mezi rodiči, tj. situace, kdy dítě/děti bydlely u každého rodiče zhruba půl napůl, bylo příznačné pro každou desátou rodinu** (viz graf č. 3.5). Výrazné však byly odlišnosti podle pohlaví respondenta. Pokud byl respondentem muž (splňující výše uvedená kritéria), byla péče o děti mezi rodiči rozložena rovnoměrně ve třetině případů, u respondentek tomu bylo pouze v 5 %. Děti střídaly dvě bydliště častěji ve věku docházky na základní školu.¹³

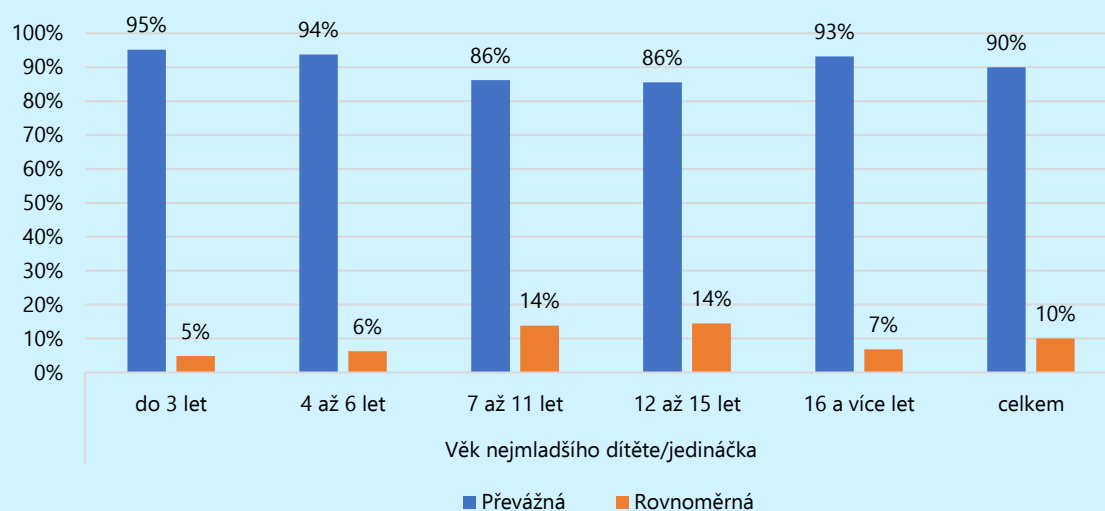
V případě, že je dítě svěřeno do péče jednoho z rodičů, tj. bydlí převážně s ním, má druhý rodič, pokud tomu nebrání zvlášť závažné důvody (např. byl mu soudem zakázán styk s dítětem v důsledku zanedbávání či týrání dítěte) právo na to s dítětem se vídat. **Přibližně v každé třetí dotázané rodině se dítě/děti s druhým rodičem vůbec nestýkaly, tento podíl rostl spolu s věkem dítěte** (vztaheno k věku jediného nebo nejmladšího dítěte v rodině, viz graf č. 3.6). Přibližně v každé páté rodině byl kontakt mezi dítětem a druhým, převážně nepečujícím rodičem nepravidelný, typičtější to bylo pro adolescenty, kteří tráví svůj volný čas častěji než mladší děti se svými vrstevníky

¹³ Ve skupině respondentů, kteří se zúčastnili výzkumu *Samoživitelé 2019* i výzkumu *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19* nedošlo mezi těmito dvěma roky k výrazné změně péče o děti, tj. 97 % z nich mělo stále ten samý režim uspořádání péče o děti mezi oběma rodiči.

a s rostoucí samostatností potřebují méně primární péče (nepotřebují doprovod, mohou si uvařit, v případě nemoci jsou sami doma apod.). Pokud se zaměříme na počet dnů, které s dítětem/děti tráví druhý rodič, není zde jednoznačný převažující model. Zastoupeny byly jak případy „tradičního“ režimu, kdy dítě tráví s převážně nepečujícím rodičem každý druhý víkend, případně nějaký den v týdnu (tedy styk je přibližně v rozsahu pěti až devíti dnů), výjimečně nebyly ani případy tzv. rozšířeného styku, který se ve své podstatě blíží rovnoměrné péči. Kontakt s druhým rodičem je zde tedy velmi častý, dítě/děti však bydlí převážně u jednoho z rodičů.

Zaměříme-li se pouze na ty respondenty, kteří se zúčastnili výzkumu *Samoživitelé 2019 i Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*,¹⁴ pak u téměř poloviny z nich (45 %) se kontakt (nejmladšího) dítěte s druhým rodičem mezi oběma šetřeními nezměnil, u čtvrtiny přešel dříve víceméně pravidelný styk na nepravidelný či se druhý rodič s tímto dítětem vůbec nestýkal, podobný podíl (nejmladších) dětí byl podle novějšího šetření v kontaktu s druhým rodičem sice pravidelně, ale méně často než v roce 2019. Tyto změny mohly mít různé důvody, a to jak na straně dítěte (jeho přání, vyšší věk, změna školy, bydliště apod.), tak na straně rodiče (bytová situace, pracovní pozice, zdravotní stav apod.). Pandemie nebyla nutně hlavním hybatelem změn, jak vyplývá z analýzy níže.

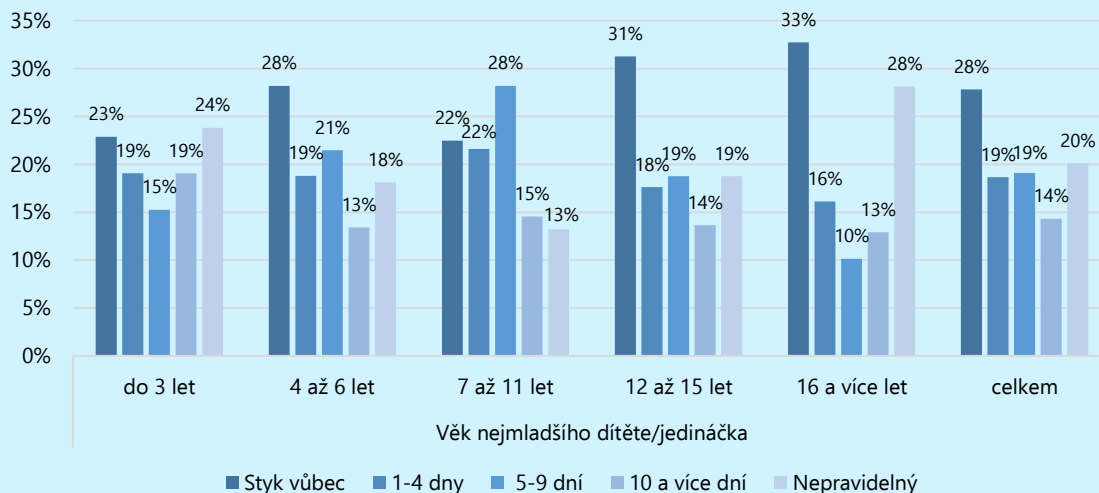
Graf č. 3.5 **Uspořádání péče v rodinách sólo rodičů podle věku nejmladšího dítěte/jedináčka** (v %)

Zdroj: šetření *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*

¹⁴ Velikost tohoto podsouboru je 169 respondentů.

Graf č. 3.6 **Styk s druhým rodičem v rodinách s převážnou péčí jednoho rodiče podle věku nejmladšího dítěte/jedináčka (v %)**

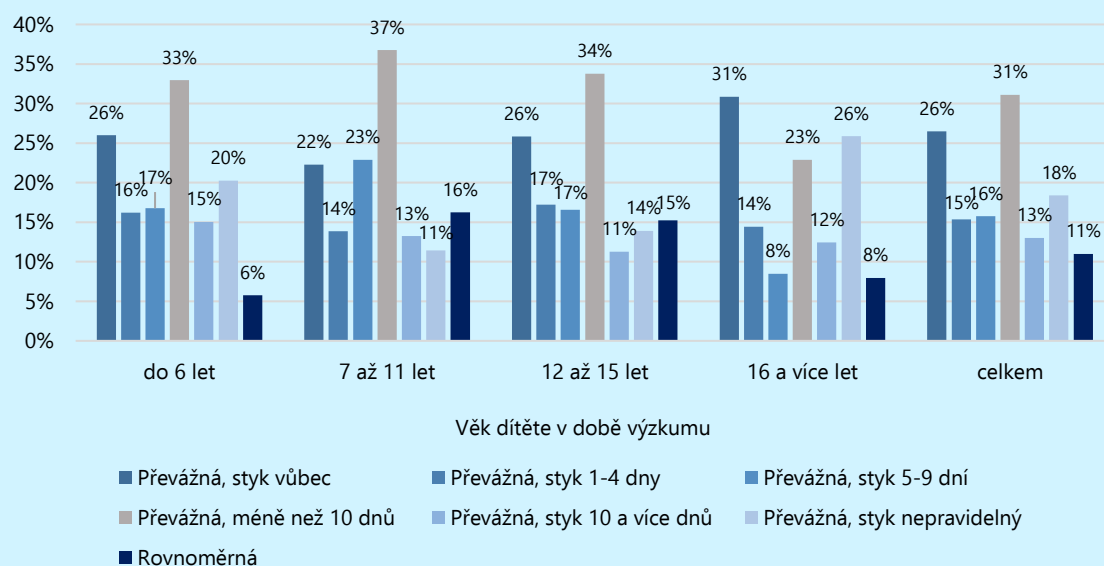

Zdroj: šetření *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*

Roli při nastavování péče o dítě/děti může mít i soudní proces. Je možné se domnívat, že nesezdání se sami dohodnou na péči o dítě bez toho, aby bylo přesně určeno, kdy se který rodič bude o dítě starat, tedy, že bude péče mezi ně rozdělena rovnoměrně. Mohla by tedy připomínat více režim v úplné rodině, kde o děti pečují oba rodiče. Tento předpoklad se však nepotvrdil. Naopak je příklon k rovnoměrné (střídavé) péči o něco patrnější u rozvedených manželů. A to i tehdy, porovnáme-li nesezdané páry, které prošly soudem kvůli péči o děti, s rozvedenými (7 % ku 15 %).

Uspořádání péče o děti po rozchodu rodičů může být různé v rodinách, kde je pouze jedno nezaopatřené dítě, a v rodinách s více dětmi. Pomineme-li rodiny, kde jeden z rodičů zemřel (7 %), **pak 9 z 10 jedináčků bylo v době výzkumu v převážné péči jednoho rodiče**, půl napůl u otce a matky tak bydlel pouze každý desátý (viz graf č. 3.7). Rovnoměrná péče byla přitom běžnější u dětí školního věku (16 %, resp. 15 %). **Přibližně každý čtvrtý jedináček neměl s druhým rodičem žádný kontakt, a to bez ohledu na svůj věk.** V těchto případech sice více než v jiných pečující rodič nikdy s tím druhým nežil (každý čtvrtý), nicméně rozhod (bez soudu) zažily dvě pětiny z této skupiny dotázaných, třetina pak zažila rozvod manželství. Každý pátý jedináček bydlící obvykle s jedním z rodičů se s tím druhým stýkal nepravidelně, o něco nižší podíl pak vídal svého otce/matku jeden až čtyři dny v měsíci, podobně častý byl i pěti až devítidenní kontakt. Nepravidelný kontakt mezi rodičem a dítětem byl běžnější u dětí starších 16 let, tedy ve věku, kdy je dítě na primární péči rodičů již téměř nezávislé a jak rodič, tak dítě zohledňuje více své časové možnosti i například způsob trávení volného času mimo rodinu. Naopak model, kdy převážně nepečující vídá své dítě každý druhý víkend, případně jeden den v týdnu, byl oproti jiným věkovým skupinám více zastoupen u jedináčků na 1. stupni ZŠ.

Graf č. 3.7 Péče a styk jedináčka s druhým rodičem podle věku v době výzkumu (v %)

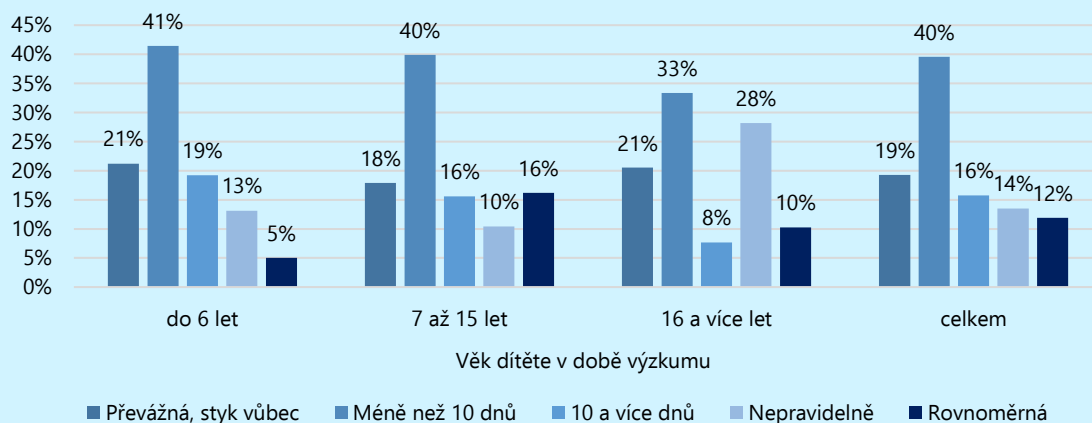

Zdroj: šetření Sóló rodiče v době pandemie covidu-19

Pandemie a na ni reagující opatření byly významným zásahem do života jedinců, ale i celých rodin. Otázkou, která se zde nabízí, je, do jaké míry sólo rodiče, potažmo jejich bývalí partneři, resp. otec/matka jejich dětí, reagovali na tuto novou společenskou situaci. V řadě oborů se změnila pracovní podmínky (zastavení provozu, práce doma, naopak častější či delší směny apod. v jiných profesích). Případné změny v uspořádání péče o děti jsou závislé na řadě faktorů. V první řadě záleží na schopnosti spolupráce rodičů, ochotě domluvit se, případně měnit po domluvě stávající režim či pravidla. V potaz je třeba vzít i vnější okolnosti, například pracovní podmínky, bytové podmínky v době lockdownu, zdravotní stav i přání dítěte. Lze říci, že to, jak si rodiče mezi sebou rozdělili péči o děti (měřeno mírou bydlení s každým z nich), se v čase pandemie měnilo jen částečně. **Naprostá většina (80 %) samoživitelů s nezaopatřenými jedináčky uvedla, že v době výzkumu bylo uspořádání péče o dítě víceméně podobné jako v období před pandemií (tj. v říjnu 2019 až únoru 2020) i během pandemie (březen 2020 až březen 2021).** Pokud se situace během pandemie měnila, došlo nejčastěji ke zvýšení počtu dnů v měsíci, kdy dítě žilo s respondentem, tedy většinou s matkou. Mezi zásadní důvody změn v rozdělení péče o dítě mezi rodiči v době pandemie patřilo jeho přání, podmínky domácnosti pro distanční výuku, ale i pracovní podmínky rodičů, tj. například možnost práce z domova, zkrácení pracovní doby, uzavření provozu, čerpání ošetrovného nebo naopak velká pracovní vytíženost. Lze shrnout, že i během pandemie žili jedináčci v naprosté většině zejména s jedním ze svých rodičů (88 %). **Toto rozdělení třem pětina dotázaných vyhovovalo, naopak jedna pětina s tím byla nespokojena, ostatní neměli vyhraněný názor.** Zajímavostí je, že na míru spokojenosti s uspořádáním péče o jedináčka mezi rodiče během pandemie neměly zásadní vliv různé okolnosti, jež by se v této souvislosti nabízely (např. typ péče, věk dítěte, vzdělání). Ti rodiče, kteří během pandemie převážně pracovali a měli na trhu práce stabilní pozici, byli s uspořádáním péče o děti v této netypické době o něco spokojenější než ti, kteří měli spíše krátkodobé výděly, brigády, ale i než ti, kteří byli nezaměstnaní nebo čerpali po většinu sledovaného období krizové ošetrovné. Méně příznivé postavení na trhu práce je tak částečně provázáno s mírou spokojenosti s uspořádáním péče o dítě, jež může být vnímáno jako určitá bariéra pro zlepšení pracovní pozice.

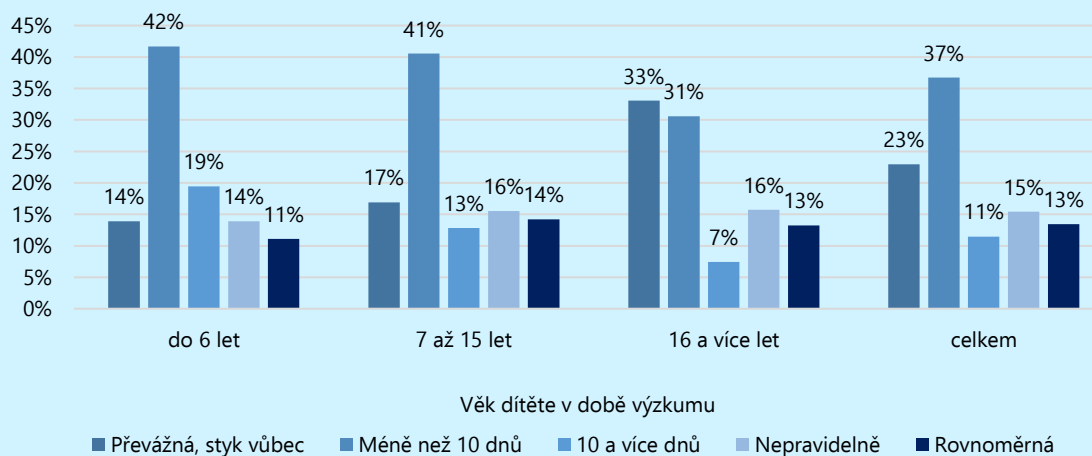
V dotázaných rodinách sólo rodičů s více dětmi bylo běžné, že měli **všichni sourozenci podobný typ péče** (94 %), v naprosté většině to v době výzkumu byla převážná péče, resp. bydlení u jednoho z rodičů (90 % z nich). Rozdíly mezi sourozenci v rodinách nebyly ani z hlediska frekvence styku s druhým rodičem (pouze v jednotkách případů). Na první pohled je zřejmé, že v rodinách se dvěma dětmi převládala u mladšího i staršího sourozence převážná péče jednoho rodiče při styku do 10 dnů v měsíci s druhým rodičem. Pro děti starší 16 let byl na rozdíl od mladších běžnější u mladšího sourozence nepravidelný kontakt s převážně nepečujícím rodičem, mezi staršími sourozenci se zvyšuje podíl těch, kteří tohoto rodiče nevidali vůbec (viz grafy č. 3.8 a 3.9).

Graf č. 3.8 Péče a styk mladšího sourozence s druhým rodičem ve dvoudětných rodinách podle věku tohoto dítěte v době výzkumu (v %)

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Graf č. 3.9 Péče a styk staršího sourozence s druhým rodičem ve dvoudětných rodinách podle věku dítěte v době výzkumu (v %)

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Podobně jako u rodin s jedním dítětem se rozložení péče v době pandemie v těch dvoudětných výrazně neměnilo (72 %). Pokud ano, trávily děti během pandemie více dnů s respondentem (častěji s matkou). I dvoudětné rodiny přistoupily k těmto dílčím změnám zejména z důvodu bytových podmínek, které lépe vyhovovaly režimu distanční výuky dětí. Roli hrál také pracovní režim rodičů, ať ve smyslu zvýšených nároků v podobě většího pracovního vytížení či práce z domova, nebo naopak překážek, jako je například uzavření provozoven. Uspořádání péče během pandemie třem pětina rodin se dvěma dětmi vyhovovalo, pětina tak napůl, stejnému podílu pak nevyhovovalo.

Pandemie a zcela nový životní rytmus rodičů i dětí se mohly promítnout do míry konfliktnosti v komunikaci rodičů ohledně základních aspektů uspořádání péče, tj. délky pobytu dítěte/děti u každého z nich, místa, času i jiných okolností předávání dítěte/děti či hrazení výživného v době, kdy byla přijata epidemiologická opatření s dopadem na pracovní, školní, osobní i rodinný život. Dle deklarací dotázaných sólo rodičů pouze každý čtvrtý nikdy neměl, a to ani v pandemii s druhým rodičem konflikty ohledně výše uvedených parametrů. Naopak každý druhý alespoň v některé oblasti konflikt zažíval. Při podrobnějším vzhledu mělo nejvíce respondentů před i v pandemii neshody se svým bývalým partnerem/partnerkou ohledně rozsahu pobytu u každého z rodičů (pouze dvě pětiny je nikdy nezažily). Pro tři pětiny z nich se konflikty nijak během pandemie nezměnily, každý čtvrtý je v porovnání s předchozími obdobími zažíval méně často, podle 15 % naopak zintenzívněly (viz tabulka č. 3.3). Lze soudit, že se jednalo o reakci na změnu pravidelného režimu a potřeb každého člena rodiny v době pandemie. Způsob předávání dítěte a hrazení výživného byly předmětem sváru mezi expartnery o něco méně často. Pokud byly, pandemie se do jejich frekvence příliš nepromítla, pokud ano, byly v pandemii spíše méně časté než před ní. V případě hrazení výživného však došlo u každého pátého sólo rodiče, který měl v této souvislosti s bývalým partnerem někdy neshody, k jejich prohloubení (celkově každý desátý z celého souboru respondentů).

Tabulka č. 3.3 **Vybrané konflikty s druhým rodičem během pandemie** (v %)

Konflikt s druhým rodičem ohledně...	Nikdy jsme neměli konflikt (ani před ani během pandemie)	Měli konflikt, z toho v pandemii		
		méně často	zhruba stejně často	častěji
...rozsahu pobytu dítěte u každého z rodičů	40,9	25,6	59,1	15,3
...způsobu předávání (místo, čas) dítěte	47,2	27,6	62,3	10,1
...hrazení výživného	48,6	22,8	58,5	18,7

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Jak vyplývá z výše uvedeného, ani rodiny sólo rodičů nelze zcela ztotožnit s jedním modelem či typem. Pokusíme-li se o vymezení určitých typů těchto rodin z hlediska hlavních kritérií, tj. počtu nezaopatřených dětí, typu péče a věku dítěte či dětí, pak **převládají rodiny s jedním dítětem, a to zejména ty s dítětem ve věku docházky na základní školu či po jejím ukončení.** Dítě je přitom v převážné péči jednoho z rodičů. Třetí nejpočetnější skupinou jsou rodiny s více dětmi, mezi kterými alespoň jedno chodí na základní školu. **Rodiny s rovnoměrnou péčí představují zhruba 10 % všech neúplných rodin, absolutně i relativně jsou to častěji rodiny s jedním dítětem** (viz tabulka č. 3.4).

Tabulka č. 3.4 **Rodiny sólo rodičů podle počtu dětí, typu péče a věku dítěte/dětí v době výzkumu**

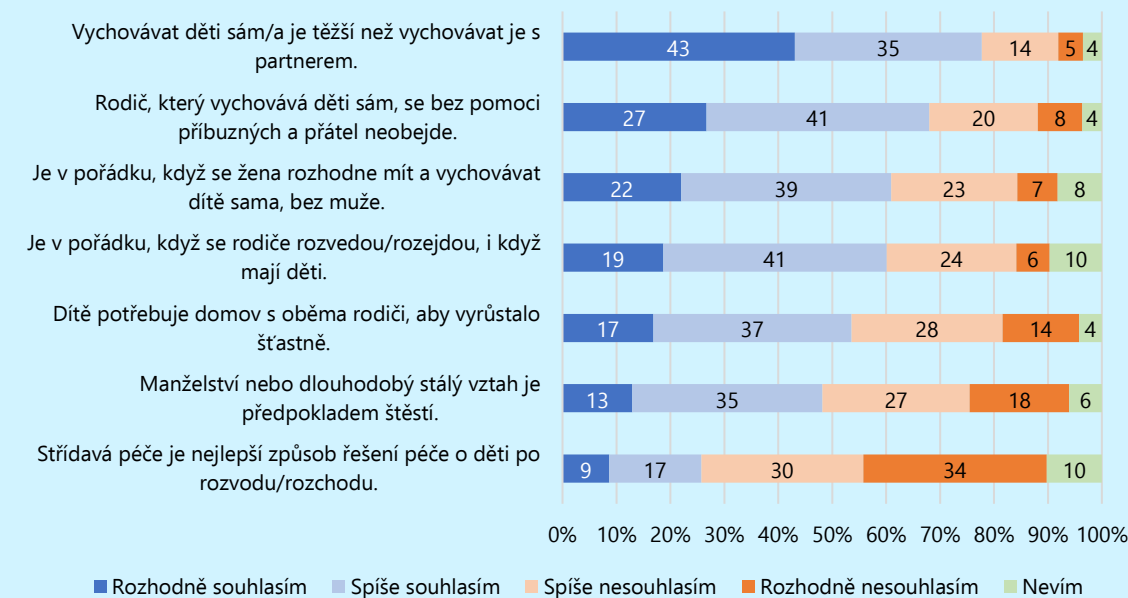
Počet dětí	Péče	Věk	Absolutní počet	Relativní počet
Jedno dítě	převážná péče	v předškolním věku	118	10,6
		docházka na ZŠ	296	26,7
		po ukončení ZŠ	256	23,1
	rovnoměrná péče		76	6,8
Více dětí	převážná péče	alespoň jedno v předškolním věku	94	8,5
		žádné předškolní, alespoň jedno docházka na ZŠ	186	16,8
		všechny po ukončení ZŠ	49	4,4
	rovnoměrná péče		35	3,2
Celkem			1 110	100,0

Pozn.: U 25 rodin nebylo možné určit typ péče.

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

3.3 Postoje k rodinnému životu

Jak nazírají sólo rodiče život v neúplné rodině? Téměř čtyři pětiny z dotázaných se v roce 2021 domnívaly, že vychovávat děti sám/a je těžší než vychovávat je s partnerem, o něco menší podíl se přiklonil k názoru, že se sólo rodiče neobejdou bez pomoci svého okolí (viz graf č. 3.10). Na druhé straně tři pětiny dotázaných se domnívaly, že je v pořádku, když se vztah rodičů rozpadne, nebo když se žena od počátku rozhodne mít a vychovávat dítě sama. Jak bylo zmíněno výše, střídavá, resp. rovnoměrná péče o děti po rozchodu rodičů je zatím minoritní, což potvrzuje i to, že pouze 9 % sólo rodičů rozhodně souhlasilo s výrokem, že tento typ péče je nejlepším řešením. Právě střídavá péče, ale i obecněji samoživitelství jsou otázkami, na které někteří sólo rodiče i přes své zkušenosti neměli vyhraněný názor (8 až 10 % vybralo odpověď „nevím“). Reflektují tak přeneseně nejen obtíže s výchovou a péčí o děti bez partnera/partnerky, ale může se zde odrážet i to, že si tuto svou životní situaci sami nevybrali, byla jen výsledkem jiných životních okolností.

Graf č. 3.10 **Postoje k rodině** (v %)Zdroj: šetření *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*

Stejně výroky byly položeny respondentům v roce 2019 (viz kap. 2, Úvod), tedy před propuknutím pandemie. V první řadě je třeba podotknout, že u vybraných výroků se při porovnání odpovědí z uvedených dvou let zvýšil podíl těch sólo rodičů, kteří volili variantu odpovědi „nevím“. Výjimkou je pouze postoj ke střídavé péči (viz graf č. 3.11). Pandemie tedy mohla vést u části samoživitelů k určitému rozkolísání jejich názorů. Nejedná se přitom jen o vyšší podíl respondentů s nevyhraněným názorem, ale mění se i míra souhlasu či nesouhlasu s jednotlivými výroky. Změny nastaly například v míře souhlasu s výroky týkajícími se výchovy dětí v neúplné rodině. V roce 2021 s názorem, že je obtížnější vychovávat dítě bez partnera, rozhodně souhlasilo méně dotázaných než v roce 2019, naopak o něco více se přiklonilo ke slabšímu nesouhlasu. To platí i pro respondenty, kteří se zúčastnili šetření *Samoživitelé 2019* i *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*¹⁵ – přibližně polovina z nich názor mezi výzkumy nezměnila, ale téměř každý třetí se přiklonil v tom novějším ke slabšímu souhlasu nebo nesouhlasu s tímto výrokem. Přesto s tím, že je těžší vychovávat dítě sám, souhlasily v roce 2021 tři čtvrtiny respondentů z této skupiny.

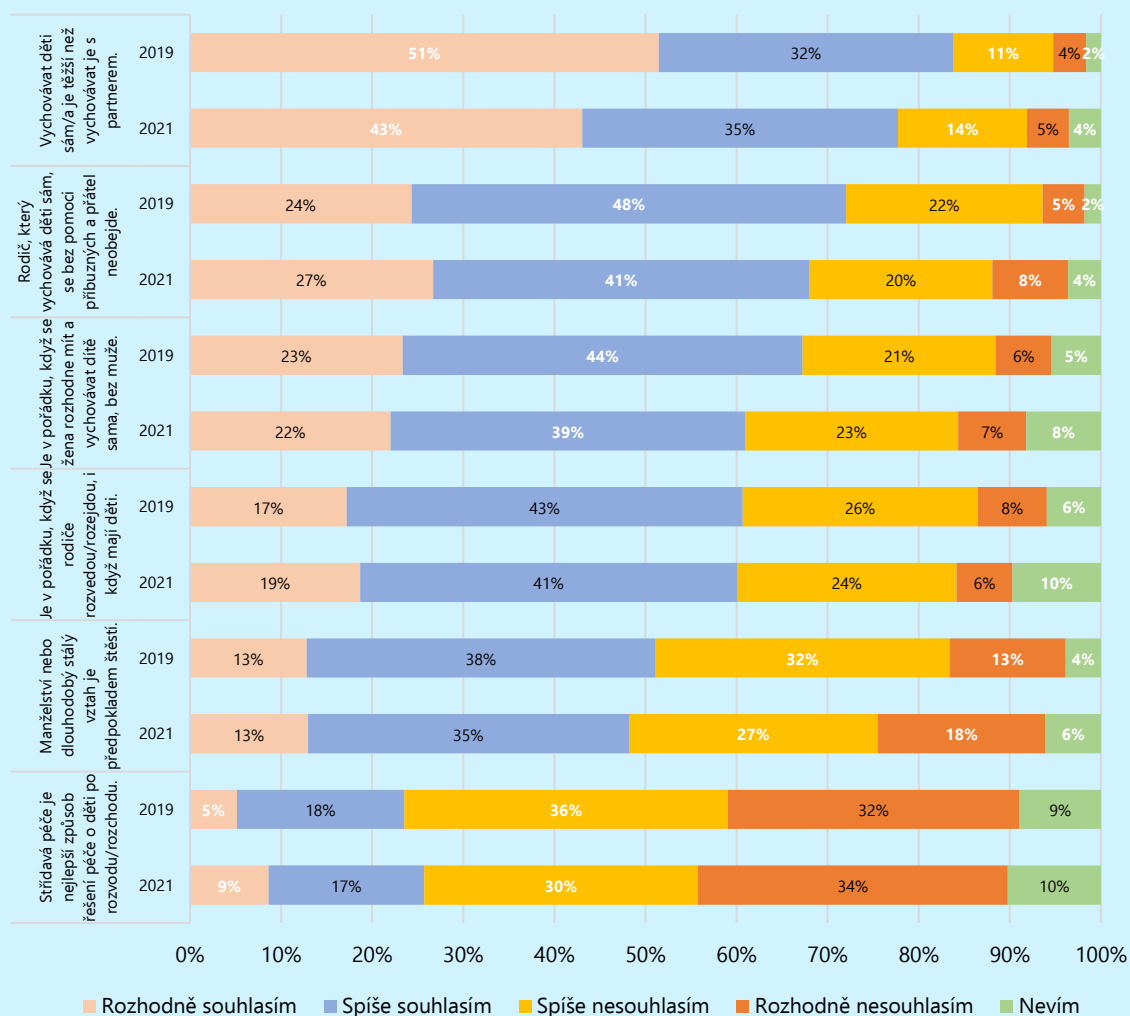
Podobně se, při porovnání souborů všech dotázaných v roce 2019 a 2021, snížilo zastoupení těch, kteří rozhodně souhlasili s tím, že samoživitelé se bez pomoci okolí neobejdou, a to ve prospěch té skupiny, která s výrokem rozhodně nesouhlasila, nebo neměla názor. Mezi respondenty účastnicemi se obou výzkumů opět polovina svůj názor nezměnila, každý čtvrtý se však posunul směrem ke slabšímu souhlasu či nesouhlasu, stejný podíl se naopak s výrokem ztotožnil ve větší míře než dříve. Lze usoudit, že i přes všechny výzvy, které s sebou pandemie přinesla, důvěra ve schopnosti samoživitelů postarat se o svou rodinu v názorové rovině neutrpěla, spíše naopak. Zastánců svobodného mateřství v roce 2021 mírně ubylo (podobně ve skupině respondentů účastnících se výzkumu opakově), postoj k rozvodu/rozchodu rodičů se významně nezměnil. Partnerský vztah po zkušenostech

¹⁵ Počet respondentů je 169.

3. Rodiny sólo rodičů

s pandemií nepovažovalo za předpoklad štěstí významně více sólo rodičů, těžiště spokojeného života se tedy pravděpodobně přesouvá směrem k aktuálním otázkám, tj. výchovy dětí, finančního zabezpečení či zdraví. To potvrzují i výpovědi respondentů účastnících se výzkumu v roce 2019 i v roce 2021, kdy se v novějším šetření přiklonila ke slabšímu souhlasu až nesouhlasu s výrokem, že dítě potřebuje domov s oběma rodiči, aby vyrůstalo šťastně, třetina z nich. Míra souhlasu se tak v této skupině respondentů snížila ze 48 % na 39 %. I v roce 2021 převažovali odpůrci střídavé péče nad příznivci, přestože se podíl těch, kteří rozhodně souhlasili, že je to nejlepší způsob uspořádání péče o děti po rozchodu rodičů, zvýšil. Roli zde zřejmě hrálo vytížení sólo rodičů spojené s novými podmínkami péče o děti v době pandemie (např. v případě předškolních dětí, či online výuky).

Graf č. 3.11 Vybrané postoje k rodině – srovnání šetření z roku 2019 a 2021 (v %)

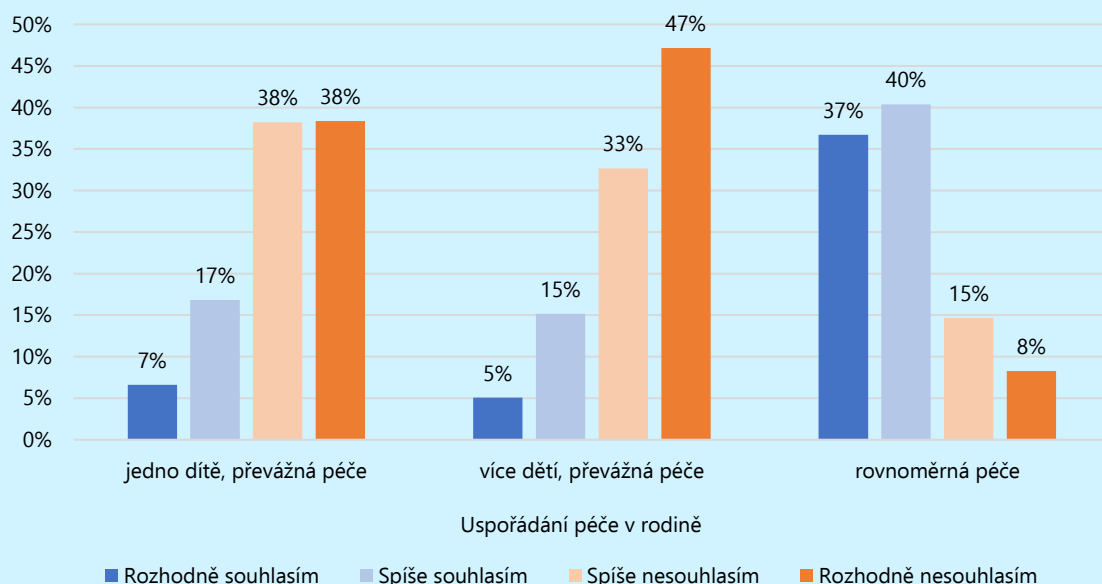

Pozn.: bíle jsou označeny statisticky významné rozdíly mezi rokem 2019 a 2021

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19; Samoživitelé 2019

Postoje jsou formovány zejména dosavadní vlastní životní zkušeností i zprostředkovaně z nejbližšího okolí. Liberální přístup k samoživitelství, tj. postoj, že je v pořádku, když má žena dítě sama, je výrazně podmíněn genderově. Muži, kteří se na péči a výchově svých dětí podíleli s jejich matkou rovnoměrně nebo je měli dokonce v převážné péči, se oproti sólo matkám vůči tomuto přístupu výrazně ohrazovali. Podobně byli zdrženlivější k situacím, kdy se rodiče rozejdou. Na druhé straně se muži více přikláněli k názoru, že je po rozchodu rodičů nejlepší střídavá péče. Nejvíce příznivců měl tento způsob uspořádání péče právě mezi těmi, kdo ho sami zažívali (více než tři čtvrtiny proti jedné pětině). Tyto výsledky potvrzují, že muži respondenti v našem souboru patřili mezi tzv. aktivní otce, kteří chtějí být přítomni v životě svých dětí. Ti sólo rodiče, kteří se podíleli na výchově svých dětí s druhým rodičem víceméně rovnoměrně, spatřovali v daném režimu výhody výrazně častěji než ostatní (viz graf č. 3.12).

Graf č. 3.12 **Souhlas s výrokem „Střídavá péče je nejlepší způsob řešení péče o děti po rozvodu/rozchodu“ podle uspořádání péče v rodině (v %)**

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

V názorové rovině se sice v době pandemie v porovnání s rokem 2019 přiklonila část sólo rodičů k tomu, že sólo rodiče to nemají v oblasti výchovy dětí těžší než rodiče žijící s partnerem, část také zpochybnila závislost sólo rodičů na pomoci širší rodiny. Je však nutné podotknout, že navzdory těmto dílčím změnám, které pravděpodobně odrážejí i určitou hrdost či odhodlání zvládnout obtížné životní situace vlastními silami, vnímá svoje postavení v roli sólo rodiče naprostá většina dotázaných jako problematické.

4. Vzdělávání

Kamila Svobodová

4.1 Přehled mimořádných opatření v oblasti vzdělávání

Pandemie covidu-19 a s ní související opatření měla výrazný dopad mimo jiné i v oblasti vzdělávání.¹⁶ Již na samém počátku, tj. v březnu 2020 (konkrétně s platností od 11. března 2020), přistoupila vláda ČR k řadě razantních opatření. Mezi nimi byl i **zákaz osobní přítomnosti žáků a studentů na základním, středním a vyšším odborném vzdělávání ve školách** a školských zařízeních a osobní přítomnost studentů na hromadných formách výuky a zkoušek při studiu na vysokých školách, s určitými výjimkami pro děti, jejichž zákonní zástupci patří mezi vybrané skupiny zaměstnanců z oborů klíčových pro chod společnosti v době pandemie.¹⁷ V souvislosti s tím se zákaz pochopitelně vztahoval také na oblast zájmového vzdělávání. Na samém začátku pandemie nikdo netušil, po jak dlouhou dobu budou školy uzavřeny, převládala však víra, že se jedná o opatření krátkodobá a žáci a studenti se do školních lavic vrátí ještě během školního roku 2019/2020. To však bylo postupně v omezeném režimu umožněno jen některým, a to až počátkem května 2020, kdy se konkrétně **od 11. května 2020 povolila osobní přítomnost ve školách žákům, kteří měli konat závěrečnou zkoušku** nebo si podali přihlášku k maturitní zkoušce, žákům v posledním ročníku na konzervatořích a studentům v posledním ročníku ve vyšších odborných školách, a to zejména pro účely přípravy a účasti na závěrečné zkoušce, maturitní zkoušce nebo absolutoriu. Dále se mohli do škol vrátit žáci **9. ročníků základních škol za účelem přípravy na přijímací zkoušky na střední školy**. Docházka přitom nebyla pro tyto žáky a studenty povinná a žáci museli tvořit skupiny nejvýše 15 osob, což kladlo organizační nároky na školy a jejich pracovníky. Určité uvolnění se vztahovalo i na studenty vysokých škol¹⁸ či například na střediska volného času.

25. května 2020 byla umožněna docházka i žákům 1. stupně základních škol (a dětí v přípravných třídách základních škol),¹⁹ přičemž ani pro ně nebyla povinná a děti musely tvořit

¹⁶ Přehled jednotlivých usnesení Vlády ČR v souvislosti s bojem proti koronaviru za rok 2020 a 2021 je dostupný na: <https://www.vlada.cz/cz/epidemie-koronaviru/dulezite-informace/vladni-usneseni-souvisejici-s-bojem-proti-epidemii-koronaviru---rok-2020-186999/> a <https://www.vlada.cz/cz/epidemie-koronaviru/dulezite-informace/prehled-vladnich-usneseni-od-vyhlaseni-nouzoveho-stavu-180608/>.

¹⁷ Jednalo se o **děti ve věku od 3 do 10 let**, jejichž zákonní zástupci jsou zaměstnanci bezpečnostních sborů, obecní policie, poskytovatelů zdravotních služeb, orgánů ochrany veřejného zdraví a příslušníci ozbrojených sil anebo pedagogickými nebo nepedagogickými pracovníky určené školy nebo školského zařízení. Postupně byl tento okruh rozšiřován o děti, jejichž zákonní zástupci jsou zaměstnanci obcí zařazení do obecních úřadů k výkonu sociální práce, krajů zařazení do krajských úřadů k výkonu sociální práce a poskytovatelů sociálních služeb, dále zaměstnanci Úřadu práce České republiky a České správy sociálního zabezpečení a okresních správ sociálního zabezpečení a následně také zaměstnanci v orgánech Finanční správy České republiky nebo ve Finančním analytickém úřadu. Pro tyto děti vykonávaly **nezbytnou péči vybrané školy**.

¹⁸ Z důvodu zaměření této publikace, v níž studujeme dopady pandemie covidu-19 na rodiny sólo rodičů zejména v souvislosti s nutností zajištění péče a vzdělávání menším dětem, se opatřením vztahujícím se na studenty vysokých škol nebudeme dále podrobněji věnovat.

¹⁹ Zákaz se i nadále vztahoval na žáky základních škol či tříd zřízených podle § 16 odst. 9 školského zákona pro žáky s tělesným postižením, mentálním postižením, souběžným postižením více vadami, autismem či závažnými vývojovými poruchami chování, a na žáky základních škol speciálních a na děti přípravného stupně základních škol speciálních.

neměnné skupiny nejvýše 15 žáků a školy dodržovat určená pravidla (neměnné složení skupin, zákaz tělesné výchovy, roušky ve společných prostorách apod.). Od **8. června mohli do škol docházet i žáci 2. stupně základních škol a středních škol nebo konzervatoří a studenti vyšších odborných škol za účelem konání konzultací či třídnických hodin.** Docházka opět byla pouze na dobrovolné bázi a velikost skupin byla rovněž omezena na maximálně 15 osob. V období **22. až 30. června 2020** si mohli žáci a studenti ve školách **osobně převzít vysvědčení.** Z uvedeného je nicméně zřejmé, že oproti původním očekáváním a deklaracím vlády se někteří žáci a studenti do škol ve školním roce 2019/2020 nevrátili vůbec.

Po opadnutí první vlny pandemie a značných rozvolněních během letních měsíců došlo k optimismu i v případě návratu žáků a studentů do škol po letních prázdninách. **1. září 2020 tak mohli poprvé od začátku pandemie do škol nastoupit všichni žáci a studenti.**²⁰ Pro provoz škol a školských zařízení ve školním roce 2020/2021 vydalo MŠMT a MZ ČR na konci srpna manuál s cílem umožnit průběh výuky a dalších školních aktivit v co největším rozsahu. Manuál obsahoval doporučení týkající se hygienických pravidel, pravidel provozu školy, školního stravování, kroků školy v případě podezření na výskyt nákazy a skutečného výskytu onemocnění covidu-19 i přípravy na přechod na vzdělávání na dálku (Provoz škol..., 2020). Případná opatření proti koronaviru se měla řídit takzvaným semaforem pro oblasti s různým rizikem nákazy.

Spolu se zhoršující se epidemiologickou situací a postupným nástupem podzimní vlny pandemie však byla vláda začátkem října nucena opět omezit provoz škol. **Od 12. října 2020 tak byla znovu zakázána osobní přítomnost žáků a studentů na středním a vyšším odborném vzdělávání** ve školách a vzdělávání v konzervatořích, studentů vysokých škol, omezena účast dětí na zájmovém vzdělávání i vzdělávání v základních uměleckých a jazykových školách. Pro žáky 2. stupně základního vzdělávání bylo nejprve v plánu zavést tzv. rotační výuku a žákům 1. stupně ponechat prezenční výuku bez omezení, o dva dny později však bylo toto rozhodnutí přehodnoceno a novým mimořádným opatřením byla **zakázána osobní přítomnost všem žákům základního vzdělávání ve školách.** Došlo tedy k uzavření všech škol (a škol pro děti zdravotníků a dalších nezbytných profesí). Z uvedeného je zřejmé, že situace se měnila takřka každým dnem, což kladlo velmi vysoké nároky jak na školy a pedagogy, tak především na samotné žáky a studenty a jejich rodiče (a v důsledku toho i na jejich zaměstnavatele), kteří během pandemie museli velmi pružně a někdy dokonce ze dne na den reagovat na stále se měnící podmínky.

Dle předběžných plánů se do škol měli 2. listopadu vrátit alespoň žáci 1. stupně základních škol. K tomu došlo až **18. listopadu 2020, a to pouze u žáků 1. a 2. tříd** a žáků 1. stupně základních škol, pokud byli zařazeni do třídy společně se žáky 1. nebo 2. ročníku základní školy, dětí handicapovaných a dětí v přípravných třídách. Obnoven byl pro tyto děti také provoz školních družin v neměnných skupinách. Na základních a středních školách byly umožněny prezenční individuální konzultace. **Od 25. listopadu se mohli do středních škol vrátit také studenti závěrečných ročníků** a studenti čtvrtých ročníků šestiletých vzdělávacích programů v konzervatoři, bylo obnoveno praktické vyučování a praktická příprava za přítomnosti nejvýše 20 žáků nebo studentů a také konání závěrečných zkoušek, maturitních zkoušek, absolutorii a mezinárodně uznávaných zkoušek. **30. listopadu byla osobní výuka ve školách rozšířena také na celý 1. stupeň základních škol a žáky 9. tříd a zbývající žáci základních škol (tedy 6.–8. tříd) se vzdělávali v rotačním režimu** (tj. vzdělávání se v lichém týdnu účastnila první polovina tříd a v sudém týdnu druhá polovina tříd). Stejně rozvolnění se týkalo též žáků nižších stupňů šestiletého a osmiletého gymnázia a prvního až čtvrtého ročníku osmiletého vzdělávacího programu konzervatoře. **7. prosince se do škol v rotačním režimu vrátili**

²⁰ Z důvodu karantény však některé školy 1. září neotevřely a výuka v nich probíhala na dálku.

také zbývající studenti středních a vyšších odborných škol a konzervatoří. Koncem roku byly všem žákům a studentům o dva dny prodlouženy vánoční prázdniny (tj. jednalo se o dva dny navíc, kdy dětem nebyla poskytována výuka ani stravování).

Během vánočních prázdnin, v reakci na zhoršující se epidemiologickou situaci, vláda ČR rozhodla, že **od ledna 2021 se zpět do škol vrátí pouze žáci 1. a 2. tříd základních škol** (a další skupiny dětí stejně jako v období od 18. listopadu), ostatní žáci a studenti museli opět přejít na distanční výuku. Toto opatření mělo nejprve trvat do 10. ledna, počátkem ledna však došlo k jeho prodloužení do 22. ledna, následně bylo opět (dvakrát) prodlouženo s tím, že děti by se do škol mohly vrátit v únoru. Vzhledem k nepředvídatelnosti a vážnosti situace však byla koncem února **osobní přítomnost ve školách od 27. února zakázána úplně všem dětem,²¹ a to i dětem z mateřských škol, jichž se dosavadní opatření plošně netýkala.** V tomto kontextu je nicméně nutno připomenout, že ačkoliv mateřské školy doposud usnesením vlády plošně uzavřeny nebyly, mnohé byly během pandemie uzavírány z rozhodnutí zřizovatele, tj. zpravidla obcí či městských částí (a to již na samém začátku pandemie, tedy v březnu 2020), z důvodu karantény nebo v důsledku toho, že do nich rodiče po vyhlášení nouzového stavu přestali z obav z nákazy své děti posílat. Dle šetření České školní inspekce realizovaného na přelomu dubna a května 2020 na takřka všech mateřských školách zapsaných ve školském rejstříku zůstalo v období od vyhlášení nouzového stavu v ČR dne 11. března 2020 95 % mateřských škol úplně uzavřeno, přičemž většina z nich byla uzavřena na dobu delší než jeden měsíc. Pouze 4 % mateřských škol uzavřena nebyla, jen omezila provoz (např. uzavřela jen některé třídy), a pouze 1,5 % mateřských škol provoz žádným způsobem neomezilo. I v těchto mateřských školách však bylo přítomno výrazně méně dětí než obvykle, většinou dokonce méně než polovina. V době realizace tematického šetření, tedy na přelomu dubna a května 2020, byla většina mateřských škol, které uzavřely provoz na období delší než měsíc, rozhodnuta znovu mateřskou školu otevřít ve druhé polovině měsíce května. Mnoho ředitelů mateřských škol si přitom stěžovalo na absenci centrálního rozhodnutí o podobě vzdělávání v mateřských školách a přenesení odpovědnosti na jejich ředitele a do značné míry také na jejich zřizovatele. Zároveň mělo mnoho z nich pocit, že se ze strany centrálních institucí nedostalo mateřským školám žádné podpory a že mateřským školám nebyly poskytovány ani potřebné informace (ČŠI, 2020a).

Děti měly být doma původně do 21. března 2021, opatření z konce února však bylo prodlouženo nejprve o týden a následně o další dva týdny. **12. dubna 2021 se do škol mohli vrátit žáci 1. stupně základních škol, a to v rotačním režimu** (pokud počet žáků 1. stupně byl vyšší než 75), děti z přípravných tříd, handicapované děti a **žáci z 9. tříd podle jejich potřeby vyhodnocené školou v předmětech potřebných pro přijímací zkoušky** (v maximálním počtu 6 dětí ve skupině) a ostatním **žákům z 2. stupně byly povoleny skupinové konzultace, ale jen za předpokladu, že se jednalo o žáky ohrožené školním neúspěchem.** Obnoveny byly také individuální konzultace, závěrečné zkoušky apod. **Do mateřských škol se mohly vrátit děti plnící povinné předškolní vzdělávání,** ale musely být vzdělávány pouze v neměnných skupinách nejvýše 15 dětí. Děti, jejichž zákonní zástupci jsou z vybraných profesí nezbytných pro chod státu, mohly navštěvovat mateřské školy bez omezení a základní školy jen na 1. stupni s tím, že péče o ně byla zajištěna v družinách a školních klubech. V praxi pak výuka těchto dětí vypadala tak, že buď se děti účastnily online výuky spolu se svými spolužáky nebo, pokud neměla škola možnost (např. z technických důvodů) online výuku zabezpečit, pracovaly individuálně pod dohledem pověřené osoby na různých úkolech,

²¹ Výjimku měly opět děti tentokrát již od 2 do 10 let, jejichž zákonní zástupci jsou pracovníky vybraných profesí nezbytných pro chod státu, a školy při zdravotnických zařízeních. Jím mohla být poskytována péče v určených školách a školských zařízeních. Nadále byly povoleny individuální konzultace a konání přijímacích zkoušek, závěrečných zkoušek, maturitních zkoušek apod.

což v krajním důsledku znamenalo doplnit si zameškanou výuku doma. Toto opatření tak u některých rodičů z vybraných profesí vyvolalo mnohé negativní ohlasy, neboť oni neměli oproti ostatním možnost využít volno na ošetřování člena rodiny a v důsledku tak na ně i jejich děti tento způsob výuky kladl zvýšené nároky.

O týden později byly umožněny skupinové konzultace i studentům na středních a vyšších odborných školách a konzervatořích, konkrétně žákům posledních ročníků a žákům čtvrtých ročníků šestiletých vzdělávacích programů v konzervatoři anebo žákům ohrožených školním neúspěchem z jiných ročníků (v maximálním počtu 6 žáků v jedné skupině). O další týden později, tj. **od 26. dubna 2021**, byla s ohledem na pozitivní lokální vývoj **zrušena omezení týkající se mateřských škol ve třech krajích** (Královéhradeckém a Karlovarském, k nimž záhy přibyl i kraj Plzeňský). **3. května 2021 se v těchto třech krajích rozvolnily podmínky i pro některé starší děti.** Zejména se v rotačním režimu vrátili do škol i žáci 2. stupně základních škol a analogicky k tomu i odpovídajících stupňů víceletých gymnázií a konzervatoří. K nim ke stejnému datu přibýly další čtyři kraje (Liberecký, Pardubický, Středočeský a hlavní město Praha), kde byla rovněž zrušena omezení pro navštěvování mateřských škol a pro žáky z 2. stupně byla obnovena prezenční výuka v rotačním režimu. **10. května se mohly do mateřských škol a na 2. stupeň základních škol v rotačním režimu vrátit děti ve všech zbývajících krajích.** O týden později byla zrušena rotační výuka pro žáky na 1. stupni základních škol ve všech krajích a pro žáky 2. stupně základních škol v polovině krajů (rotační výuka byla zrušena v Karlovarském, Královéhradeckém, Libereckém, Pardubickém, Plzeňském a Středočeském kraji a Hlavním městě Praze). **Ke zrušení všech klíčových omezení došlo i ve zbývajících krajích 24. května 2021.** V celé ČR tak byla zrušena rotace, střední školy se vrátily k plné teoretické výuce, teoretickou výuku mohly obnovit také vysoké školy, fungovat mohly též základní umělecké školy, střediska volného času apod., většinou za splnění některých podmínek (např. testy, omezení počtu osob, roušky, rozestupy, zákaz sportovních činností apod.).

Nový školní rok 2021/2022 začal stejně jako rok předcházející 1. září pro všechny žáky a studenty prezenční formou výuky, především při splnění podmínek preventivních screeningových testování a ochrany dýchacích cest. Plošné uzavření škol v tomto školním roce již nenastalo, školy nebo jejich třídy byly uzavírány jednotlivě, v reakci na výskyt onemocnění covidu-19. Nekonal se ani diskutované prodloužení vánočních prázdnin, jak tomu bylo v roce předchozím.

Rozdíl v plošném uzavírání jednotlivých druhů škol z rozhodnutí vlády ČR ve školních letech 2019/2020 a 2020/2021 dobře ilustrují informace z dokumentu *Zpráva o dopadech pandemie covidu-19 na vzdělávání* vypracovaného pro vládu ČR. V něm se uvádí, že v dosavadním průběhu pandemie onemocnění covidu-19 fungovaly české školy kvůli pandemii v režimu distančního vzdělávání v řádu několika desítek distančních dní. Konkrétně za školní roky 2019/2020 a 2020/2021 to pro jednotlivé druhy škol bylo: mateřské školy – 28 dní (pro povinné předškolní vzdělávání), 1. stupeň základní školy – 94 dní, 2. stupeň základní školy – 141 dní, střední školy – 155 dní, střední odborné školy – 133 dní (včetně praktické výuky), vysoké školy – 135 dní. Školní rok přitom trvá 196 dní. Pokud k tomu přičteme i dny, po které byly uzavírány jednotlivé školy či třídy z důvodu karantény nebo z rozhodnutí ředitele či zřizovatele, jak tomu bylo zejména na počátku pandemie typicky především u mateřských škol, dostáváme se na období ještě delší. Můžeme tedy konstatovat, že čeští žáci a studenti na druhém stupni ZŠ a výše strávili výraznou část svého vzdělávání v době pandemie v režimu distanční výuky. Za rok 2020 to zhruba odpovídá průměru zemí OECD, v pořadí zemí EU se pak ČR nacházela zhruba v jedné třetině, tedy mezi zeměmi se spíše delším obdobím uzavření škol (Zpráva o dopadech..., 2021).

4.2 Distanční vzdělávání v legislativě a praxi

Distanční vzdělávání nemá v České republice, na rozdíl od zahraničí, příliš dlouhou tradici a donedávna bylo spojováno zejména se vzděláváním dospělých, tj. bylo realizováno především jako distanční vysokoškolské studium, popřípadě jako celoživotní vzdělávání. K jeho dosud nebyvalému rozšíření jak v praxi, tak i v povědomí obyvatel došlo až s nástupem pandemie covidu-19 začátkem roku 2020 a uzavíráním škol. V průběhu školního roku 2019/2020 tak různé školy přistupovaly ke vzdělávání na dálku odlišně a mnohdy bez předchozích zkušeností, tudíž jeho forma i kvalita se v jednotlivých školách výrazně lišila. Dle České školní inspekce vzdělávala před pandemií covidu-19 většina učitelů své žáky často pomocí digitálních technologií jen na necelé pětinu základních a středních škol (ČŠI, 2020b). V úplném počátku tak byla klasická prezenční výuka často nahrazena samostudiem, kdy učitelé žákům zasílali seznamy úkolů, které museli nastudovat, samostatně vypracovat a poslat učitelům zpět ke kontrole. To kladlo především na žáky velmi vysoké nároky. Od starších žáků a studentů tento způsob „výuky“ vyžadoval vysokou míru samostatnosti a disciplíny, v případě těch mladších byla takřka veškerá zodpovědnost za výuku přenesena na rodiče či jiné dospělé osoby z okolí dítěte. V důsledku toho byly podstatně prohloubeny rozdíly mezi jednotlivými dětmi. Postupem času, kdy bylo jasné, že školy nebudou uzavřeny jen po krátkou dobu, začaly školy přecházet i na tzv. online výuku, za použití informačních technologií. Předpokladem však bylo dostatečné vybavení těmito technologiemi a odpovídajícím internetovým připojením jak na straně školy, tak na straně rodin, a schopností s nimi adekvátně pracovat. V důsledku toho došlo k dalšímu prohlubování rozdílů mezi jednotlivými žáky v závislosti na tom, jaké materiální podmínky a zázemí v rodinách měli.

Z výzkumu realizovaného Českou školní inspekcí mezi vybranými žáky a učiteli základních škol, zaměřujícího se na jejich zkušenosti s distanční výukou ve druhém pololetí roku 2019/2020, vyplynulo, že v tomto období byla distanční výuka výrazně postavena na zadávání samostatných prací na úkor online komunikace se žáky a na úkor realizace vlastní online výuky s využitím výukových platforem. Výzkum dále potvrdil vysoký podíl distanční výuky realizované ve stejném rozsahu, jako je praktikována v běžném rozvrhu při prezenčním vzdělávání, a vysoký podíl výuky, ve které převažovalo nové učivo, a naopak velmi nízký podíl výuky, která by nové učivo upozadila. To je dokladem nedodržení základních a důležitých doporučení věnovat se primárně opakování a procvičování a upozorňujících na neefektivitu překlápění vzdělávacího stylu uplatňovaného v prezenční výuce do distančního vzdělávání v online prostředí poměrem 1:1. Takto koncipovaný obsah vzdělávání v distanční formě je však pro řadu žáků a jejich rodin velmi problematický, představuje vysokou zátěž a mnohdy u žáků umocňoval jejich určitý odmítavý postoj k online výuce a v důsledku tak mohl snížit efektivitu takto pojaté výuky. Jako nejvýznamnější pozitivum distanční výuky označila téměř polovina dotázaných žáků příležitost přizpůsobit organizaci vzdělávacího procesu svým možnostem a potřebám, tj. možnost činnosti střídat a dělat je svým tempem. Velký podíl žáků však hodnotil pojetí distančního vzdělávání v jarním období roku 2020 jako časově velmi náročné. Podle jejich výpovědí dominovaly v tomto období spíše pasivní činnosti (sledování) nebo samostatné činnosti (nastudování, samostatné vypracování apod.). Mnohým žákům zároveň chyběly sociální kontakty se spolužáky (ČŠI, 2020c).

V reakci na tyto nové zkušenosti a různorodé situace ve školách v druhém pololetí školního roku 2019/2020 a v návaznosti na přetrvávající pandemii vláda pocítila nutnost distanční vzdělávání alespoň rámcově legislativně ukotvit a uzákonit povinnost se jej účastnit. Proto byla **zákonem č. 349/2020 Sb.** ze dne 20. srpna 2020 (s účinností ode dne 25. srpna 2020), kterým se mění zákon

č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), **stanovena základní pravidla pro vzdělávání distančním způsobem**. Zákonem je tedy nově stanovena **povinnost školy ve vymezených mimořádných situacích zajistit vzdělávání distančním způsobem** pro děti, pro které je předškolní vzdělávání povinné, žáky a studenty a zároveň je **stanovena povinnost dětí, žáků nebo studentů se tímto způsobem vzdělávat** (s výjimkou žáků základních uměleckých škol a jazykových škol s právem státní jazykové zkoušky).

Tímto zákonem je stanoveno, že **pokud není** z důvodu krizového opatření, mimořádného opatření nebo z důvodu nařízení karantény **možná osobní přítomnost většiny** (tj. více než 50 %) **žáků** nebo studentů z nejméně jedné třídy, studijní skupiny, oddělení nebo kursu ve škole nebo většiny předškolních dětí, pro které je povinné předškolní vzdělávání, **poskytuje škola dotčeným dětem, žákům nebo studentům vzdělávání distančním způsobem**. Vzdělávání distančním způsobem škola uskutečňuje podle příslušného rámcového vzdělávacího programu a školního vzdělávacího programu v míře odpovídající okolnostem, není tedy povinností je naplnit beze zbytku. Způsob poskytování a hodnocení vzdělávání na dálku by měla škola přizpůsobit podmínkám dítěte, žáka nebo studenta pro toto vzdělávání, těmi jsou například zázemí, materiální podmínky rodiny, speciální vzdělávací potřeby, zdravotní stav apod.

V souvislosti s tím vydané metodické doporučení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy pro vzdělávání distančním způsobem (Metodické doporučení..., 2020) shrnuje prvky distančního vzdělávání a poskytuje školám oporu při nastavování pravidel distanční výuky. Věnuje se též vymezení forem vzdělávání distančním způsobem v návaznosti na výše uvedený zákon. Organizace výuky přitom může být nejen výhradně distanční (tj. distanční výuka probíhá v celé třídě či škole), ale také i smíšená neboli „hybridní“, kdy se část žáků vzdělává distančním způsobem a část prezenčně. Důležité je také připomenout, že distanční vzdělávání může i nadále probíhat formou online i offline výuky. Škola vždy musí **přizpůsobit distanční výuku jak individuálním podmínkám** jednotlivých dětí/žáků/studentů, tak také personálním a technickým možnostem školy, přičemž o konkrétních vnitřních pravidlech organizace výuky (smíšené, distanční a prezenční) ve škole **rozhoduje ředitel školy** s ohledem na aktuální možnosti a podmínky školy.

Pojmem **online výuka** je obecně označován takový způsob vzdělávání na dálku, který probíhá zpravidla **prostřednictvím internetu a je podporován nejrůznějšími digitálními technologiemi a softwarovými nástroji**. Rozlišována je **synchronní a asynchronní online výuka**. Při synchronní výuce je učitel propojen s žáky většinou prostřednictvím nějaké komunikační platformy ve stejném čase a společně pracují na daném úkolu. Oproti tomu při asynchronní výuce žáci pracují v jimi zvoleném čase vlastním tempem na jim zadaných úkolech a společně se v online prostoru nepotkávají. Využívány pro tento druh práce mohou být nejrůznější platformy, portály, aplikace apod., a to jak k samotnému vzdělávání, tak i k zadávání úkolů a poskytování zpětné vazby. Je zřejmé, že obě formy online výuky mají své klady i zápory a jejich využití se proto musí řídit konkrétními podmínkami školy i žáků. Nejlepšího efektu je dle MŠMT dosahováno tam, kde jsou obě formy vhodně kombinovány (Metodické doporučení..., 2020).

Pojmem **offline výuka** je označován takový způsob vzdělávání na dálku, který neprobíhá přes internet a k realizaci nepotřebuje ve větší míře digitální technologie. Nejčastěji se jedná **o samostudium a plnění úkolů z učebnic a učebních materiálů či pracovních listů**. Zadávání úkolů při offline výuce může probíhat písemně, telefonicky, ve specifických případech i osobně. Výhodou offline výuky je **absence nároku na technické vybavení a digitální kompetence účastníků**, proto je dle MŠMT vhodné u nejmladších žáků a také u žáků, kde socioekonomické

podmínky neumožňují online výuku. Offline výuka může zároveň sloužit jako zpestření online výuky (Metodické doporučení..., 2020).

Z uvedeného je zřejmé, že i přes rámcové legislativní ukotvení a metodické doporučení může distanční vzdělávání nabývat stále velmi různých podob a liší se nejen formou, ale též obsahem i rozsahem, což i nadále může vést k vytváření nebo dokonce prohlubování rozdílů mezi školami i žáky navzájem.

V praxi s postupem času rovněž docházelo k určitým pozitivním změnám. Například výzkum PAQ Research potvrdil, že školy komunikovaly s žáky na podzim výrazně častěji než na jaře roku 2020. Hlavní posun byl v tom, že většina škol začala ke komunikaci jako hlavní prostředek používat jednotné online prostředí (např. Bakaláři, Škola Online, MS Teams, Google Classroom). Alespoň jednou týdně online prostředí podle rodičů ke komunikaci na podzim využilo 93 % škol oproti 64 % na jaře. Výrazně naopak ubylo žáků, kteří nebyli školou kontaktováni alespoň 1x týdně (PAQ Research, 2020). ČŠI k tomu uvádí, že v jarním období školního roku 2019/2020 byla pravidelná výuka každý den v méně než polovině základních škol, naproti tomu po roce zkušeností s distančním vzděláváním probíhala online distanční výuka téměř na všech školách pravidelně každý den (ČŠI, 2021). Oproti jaru se také zvýšil celkový čas, který děti denně trávily učením, ať už samy, nebo spolu s rodiči, a to celkově ze 4 hodin denně v dubnu na 5,1 hodinu v listopadu 2020. Výrazný nárůst byl zejména u dětí rodičů s nižším vzděláním – z 3,7 hodin v dubnu na 5,3 hodiny denně v listopadu. U dětí rodičů s vyšším vzděláním se čas učení v dubnu i listopadu pohyboval kolem 4,5 hodin (PAQ Research, 2020).

Co se týče míry zapojení žáků do distanční výuky, je odhadováno, že počet žáků základních a středních škol, kteří se neúčastnili online distanční výuky kvůli technickým obtížím, ale spolupracovali se školou a škola jim vzdělávací podklady a úkoly zprostředkovávala jinými cestami, se z odhadovaných 250 000 na jaře 2020 v důsledku řady intervencí (zapůjčení digitální techniky apod.) realizovaných na konci školního roku 2019/2020 a také ve školním roce 2020/2021 snížil zhruba na pětinu (ČŠI, 2021). Žáků v základním vzdělávání, kteří nebyli zapojeni do distanční výuky vůbec (online ani offline), zejména z důvodu neochoty rodičů, popřípadě z důvodu absence připojení k internetu nebo absence digitálního zařízení, bylo dle výzkumu MŠMT na počátku roku 2021 zhruba 11 tisíc (MŠMT, 2021). Česká školní inspekce dále poukazuje na skutečnost, že významnou příčinou neúčasti některých žáků na online výuce je jejich nízká motivace nebo omezená motivace jejich rodičů spojená s omezenou podporou, kterou při vzdělávání svým dětem poskytují, a že vliv rodinného prostředí a socioekonomických aspektů na vzdělávání dětí je v případě České republiky velmi silný. Při velmi dlouho trvajícím distančním vzdělávání se tyto negativní vlivy projevují ještě mnohem silněji, přičemž snížení těchto vlivů a jejich dopadů je z pohledu zvýšení efektivity vzdělávání jednou z největších výzev českého vzdělávacího systému (ČŠI, 2021).

4.3 Vzdělávání během pandemie covidu-19

Jak již bylo podrobněji popsáno v podkapitole 4.1, během celé pandemie covidu-19 vláda ČR prostřednictvím mimořádných opatření reagovala na aktuální vývoj také v oblasti vzdělávání, a to konkrétně omezováním docházky dětí a studentů do škol. V závislosti na aktuální situaci byly buď uzavírány všechny stupně škol pro všechny děti, žáky a studenty, nebo jen některé či pro vybrané skupiny dětí (typicky nejčastěji se omezení vztahovala na žáky 2. stupně ZŠ a studenty středních škol, s výjimkou posledních ročníků, podrobně viz podkap. 4.1). Kromě plošných omezení, týkajících se všech škol na území celé ČR, byla i omezení lokálního charakteru (pro vybrané okresy či kraje)

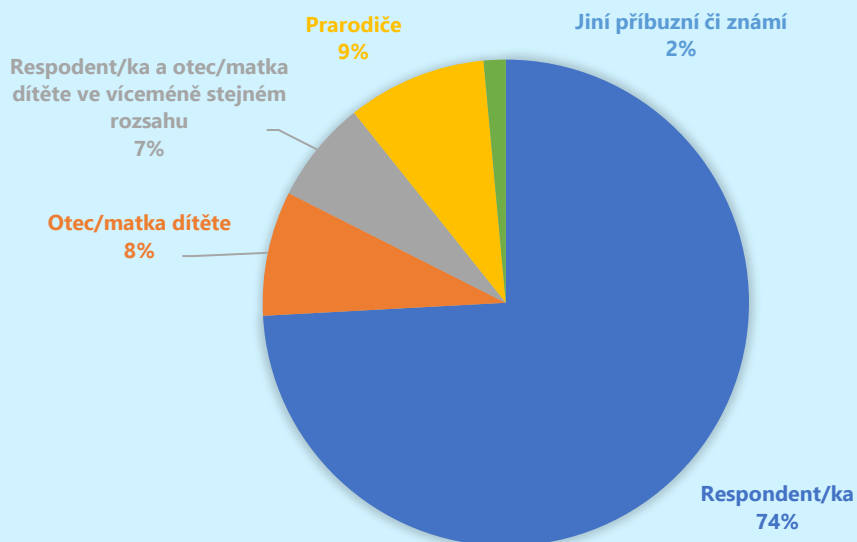
a omezení týkající se jednotlivých škol či konkrétních tříd, pokud se ocitly v karanténě. Je možné konstatovat, že pandemie koronaviru zasáhla do oblasti vzdělávání všech dětí, žáků a studentů, mnohdy však v rozdílné míře a po různě dlouhou dobu. Jednoznačně nejdéle odolávaly plošným restrikcím mateřské školy, které, jak již bylo popsáno v předchozí kapitole, se nicméně mnohdy uzavíraly na základě rozhodnutí zřizovatele či ředitele. Ale i ony byly koncem února 2021 na určitou dobu na celém území ČR uzavřeny z rozhodnutí vlády ČR.

4.3.1 Péče o děti v době uzavření předškolních zařízení

V rámci skupiny dotázaných sólo rodičů se **uzavření předškolního zařízení během druhé vlny pandemie**, tedy od října 2020 do března 2021, osobně dotklo necelé pětiny ze všech dotázaných rodin. Rodiče tak byli postaveni před nutnost zajistit péči o předškolní dítě jinak. Byl to přitom **v tříčtvrtinové většině případů právě dotázaný rodič, který tuto běžnou péči převážně zajišťoval**. V necelé desetině rodin péči o předškolní děti z převážné většiny převzali prarodiče, v 8 % se jí ujal druhý rodič a v 7 % rodin se o ni podělili oba rodiče víceméně ve stejném rozsahu. Jen v zanedbatelné části rodin (2 %) péči zajišťovali jiní příbuzní nebo známí (viz graf č. 4.1).

Přestože se z důvodu nízkých četností vybraného podsouboru rodin nejedná o statisticky významné rozdíly, je třeba poukázat na jisté odlišnosti mezi muži a ženami. Dotázané **matky totiž vykonávaly péči osobně ve čtyřech pětinach případů** a pokud někdo tuto péči zajišťoval místo nich, byli to nejčastěji již zmínění prarodiče (desetina rodin). Dotázaní **otcové** oproti tomu zajišťovali tuto péči osobně jen v necelých dvou pětinach rodin a podstatně **častěji využívali pomoc matek dětí**, tj. buď se s nimi o péči v přibližně stejném rozsahu podělili (26 %), nebo ji nechali z převážné většiny na nich (30 %). Mírné odlišnosti byly shledány též v závislosti na tom, zda rodič pracoval či nikoli (tj. byl např. na mateřské či rodičovské dovolené nebo byl nezaměstnaný). Nepracující rodiče v porovnání s těmi pracujícími častěji pečovali o děti osobně a méně často využívali pomoc někoho jiného, pracující rodiče se oproti tomu častěji obraceli o pomoc zejména na prarodiče, přesto i oni byli v převážné většině rodin (71 %) v době uzavření předškolních zařízení hlavními pečujícími. V závislosti na počtu dětí v rodině se oproti očekávání odpovědi respondentů nelišily.

Graf č. 4.1 Kdo převážně zajišťoval běžnou péči o dítě/děti v době druhé vlny pandemie, kdy nemohlo/y být v předškolním zařízení (v %)

Pozn.: N = 205

Zdroj: šetření Sóló rodiče v době pandemie covidu-19

Téměř **třem pětina**m rodičů předškolních dětí, které nemohly být v období druhé vlny pandemie v předškolních zařízeních z důvodu jejich uzavření, **se dařilo zajišťovat běžnou péči těmto dětem s obtížemi**, přičemž 47 % se to dařilo s určitými obtížemi a 12 % dokonce s velkými obtížemi. Zbývajícimu podílu rodičů to téměř nebo zcela žádné potíže nečinilo. V problémech se logicky podstatně častěji ocitali pracující rodiče (oproti rodičům nepracujícím, viz tabulka č. 4.1), kteří buď museli skloubit péči o dítě se zaměstnáním (podnikáním), nebo byli nuceni se ze své práce uvolnit. Ostatní charakteristiky, například pohlaví respondenta, vzdělání, počet dětí ani typ péče (tj. kdo převážně tuto péči dětem zajišťoval – zda respondent sám, nebo za pomoci někoho dalšího), výpovědi neovlivnily.

Tabulka č. 4.1 Jak se dařilo zajistit běžnou péči o dítě/děti v době druhé vlny pandemie, kdy nemohlo/y být v předškolním zařízení (v %)

	S velkými obtížemi	S určitými obtížemi	Téměř bez obtíží	Zcela bez obtíží
Celkem	12,2	46,8	29,8	11,2
Pracující	12,3	51,9	28,6	7,1
Nepracující	11,8	31,4	33,3	23,5

Pozn.: N = 205

Zdroj: šetření Sóló rodiče v době pandemie covidu-19

Obtíže, kterým rodiče nejmenších dětí v době uzavření předškolních zařízení čelili, nabývaly různých podob, od komplikací v běžném každodenním životě až po potíže mající dlouhodobější dopady například v důsledku obtížné adaptace dětí na mateřskou školu z důvodu neustálých absencí. Výstižně to ilustrují zkušenosti respondentů z kvalitativního výzkumu. Otec z následující ukázky je v invalidním důchodu a matka jeho dcery o ni nejvíce zájem, proto v době, kdy dcera nemohla navštěvovat mateřskou školu (ať z důvodu časté nemocnosti, nebo z důvodu uzavření zařízení), ji většinou brávil všude s sebou, popřípadě využíval pomoci známých.

R: „Mně zůstala [dcera] doma od toho února až do září, protože mně jí do školky... prakticky pak se vyhlásil, když já končil s tou nemocí, tak se pak vyhlásil ten nouzový stav, já jako nejrizikovější skupina, (...) jsem doma vlastně, jako důchodce, takže mi dceru do školky nevezmou. (...) Tak mě na základě těchto argumentů vlastně holku nevzali do školky, že si ji mám nechat doma, aby mi nepřitáhla vir.“

T: „Zeptám se ještě, máte třeba, když jste říkal, že musíte chodit k lékaři nebo na různé rehabilitace, a jak to řešíte třeba v tom případě, když dcera musí být doma a vy byste měl někam jít? Máte někoho, na koho se můžete obrátit jako o pomoc?“

R: „No, někdo je. Někdo je, ale převážně... beru si ji s sebou, když je to na chvíli u doktora, když je to klasická kontrola nebo prohlídka, tak to strčím holce v čekárně mobil do ruky, znáte to s dětma, to je potom... dítě, neexistuje pro ní okolní svět. (...) Anebo kamarádi. Jsou maminky, který takhle... já hlídal kolikrát lidem děti, takže jako my si takhle mezi sebou vypomůžeme.“ (Jiří, 1 dítě v mateřské škole)

V následujících dvou úryvcích rozhovorů popisují své problémy matky, jimž v dohledné době bude končit mateřská dovolená a ony se s velkými obavami připravují na návrat zpět do pracovního procesu. Uzavírání předškolních zařízení a omezení docházky dětí do mateřských škol spojené s pandemií covidu-19 jim jejich už tak dosti obtížnou životní situaci ještě více komplikují. Tyto komplikace navíc prohlubuje nejistota plynoucí z nepředvídatelného vývoje pandemie do budoucna i neshody s bývalým partnerem.

T: „Ale je to jako složitý, že jo, tak vy máte vlastně... ty děti jsou malý, takže o ně se musíte permanentně starat celý den, že jo, to jako nejde jako, je nechat. (...) Prostě že máte vlastně čas jenom takhle večer a v noci.“

R: „Přesně tak. Tak se snažím dohnat, co se dá, no. Vlastně dneska jsem měla ten kurz [rekvalifikační] od osmi do čtyř odpoledne, takže jsem je tady měla všechny za zadkem, tak z kurzu mám prd a budu to muset taky dohánět po večerech. Ještě, že to nahrávají, že nám to pustí, abych si to mohla dostudovat, protože zase jako v tom je to super, že jim je všem jasný, že máme doma děti a že to asi nejde úplně tak, jak by to mělo jít. Tak doufám, že pak najdu nějakou lepší práci díky tomu kurzu, že to snad k něčemu bude.“ (Gabriela, 3 děti, všechny v mateřské škole)

R: „Já jsem na rodičovský, protože to je další problém, protože jak vlastně syn tady tu porozvodovou... to, co se vlastně jakoby dělo, on to zkrájel do těch dvou let zvládal velmi těžko, ten přesun k tátovi, proto já jsem tenkrát i trvala na tom adaptačním režimu, což se nepovedlo, takže to bylo dost šokem, tady ty přesuny. (...) Syn je hodně citlivý, ten to bral hodně těžko, takže my jsme... já jsem sice teďka začala školkou vlastně v září, ale tím, že on se velmi špatně adaptuje na ty změny, tady potom asi, co prožil, to tam se nějak odrazilo, tak vlastně on chodil jenom na tři hodinky, protože prostě to tam jako těžko nedával. No, pak přišel ten covid, takže já jsem ho na podzim i stáhla, protože tam byla dvakrát karanténa. My tady, tím, že jsme vícegenerační bydlení, tak jsou tady rizikové skupiny, takže do konce roku nechodil. A teď zase od ledna začal chodit znovu, zase jenom na ty zhruba tři hodinky denně. A teď nám zavřeli

školkou, takže zase se nestihl zadaptovat a skončili jsme. (...) Ale snažím se celou dobu pracovat, což je teda náročné, protože opravdu od toho, když byl miminko, tak jsem tak nějak začala přivýdělkou, takže to mám jako formu home office, a je to, já nevím, pár tisíc měsíčně to hodí, jo? (...) A tím, že nám teďka třeba zavřeli školkou, tak my budeme začínat úplně od znova po těch pár hodinách, takže já už to vidím dost bleď s návratem jakoby do té původní práce, takže v tomhle nás to omezilo hodně, že teď řeším... teď aktuálně jako je to ještě dobré, ale samozřejmě, jak dojde rodičovský příspěvek, to musíte řešit teď hned, honem, tak to už bude problém. V tomhle nás to teda omezilo hodně, protože zatím nevím teda, jak to vyřešit.“

T: „Čili situace je taková, že vlastně vy se jakoby nebudete moct vrátit do té práce původní, kde vám teda po rodičovský drží místo. Je to tak?“

R: „Mám z toho obavu, protože kdyby ten covid nebyl, tak ten syn od září plynule si zvyká na tu školkou. A tím, že tam byla ta karanténa a pořád nějaký, takže začínáme vždycky nanovo, on ten první měsíc to nezvládá, pak se to pomalu teprve usazuje, takže pokud třeba školkou otevřou v květnu a v červenci bych měla nastoupit do práce, tak nevěřím, že tam zvládne být deset hodin denně prostě v té školce.“ (Ivana, 1 dítě, kratší docházka do mateřské školy)

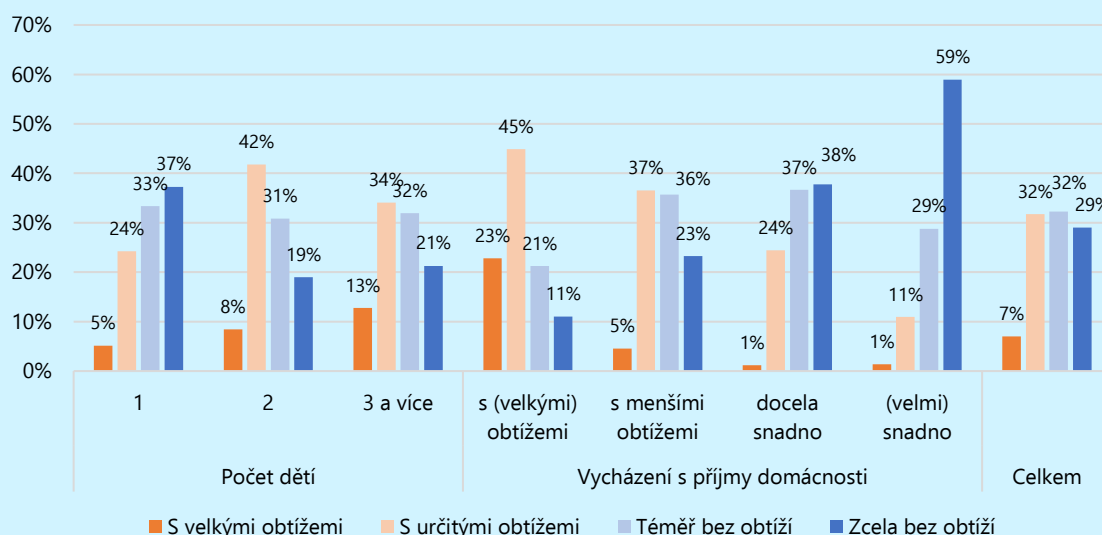
4.3.2 Zajištění distančního vzdělávání

Základní i střední školy byly oproti těm mateřským během pandemie plošně uzavírány podstatně častěji a po mnohem delší období, někteří žáci a studenti se neúčastnili prezenční výuky mnohdy po několik měsíců vkuse a někteří z nich se učili z domova od počátku pandemie dokonce celý zbytek školního roku 2019/2020 (podrobně viz podkap. 4.1). To pochopitelně kladlo značné nároky nejen na školy z důvodu organizace výuky, ale především na samotné děti a jejich rodiny. Distanční výuka vyžaduje mnohem více samostatnosti a soustředění než klasická výuka ve školách, dítě má zcela jiný režim dne, mladší děti potřebují asistenci rodičů nebo jiných dospělých osob a pochopitelně je nutné kromě jiného zajistit také odpovídající podmínky, zejména prostorové a technické, potřebné k výuce realizované online formou. V tomto ohledu se rodiny výrazně diferencují, především v závislosti na rodinné a finanční situaci, což se potvrdilo i v námi provedeném kvantitativním výzkumu. V něm jsme se zaměřili konkrétně na rodiny s dětmi ve věku povinné školní docházky (tedy navštěvujícími 1. nebo 2. stupeň základní školy nebo nižší stupeň víceletého gymnázia) a na to, jak se rodičům podařilo zajistit potřebné technické vybavení a internetové připojení na distanční výuku dětí během pandemie (od března 2020 do března 2021), kdy se děti po velmi dlouhý časový období vzdělávaly z domova. Jak je patrné z grafu č. 4.2, **téměř dvěma pětina rodin činilo zajištění technických podmínek pro distanční výuku menší či větší obtíž. Spolu se zvyšujícím se počtem dětí v rodině přitom výrazně narůstá zastoupení rodin, které se při zajištění potřebného technického vybavení nebo internetového připojení na distanční výuku potýkaly s velkými obtížemi.** Zatímco rodiče pouze jednoho závislého dítěte měli v tomto ohledu menší či větší problémy „jen“ v necelých 30 % případů, rodiče dvou a více dětí tyto problémy zasáhly zhruba v polovině případů. Důvodem mohou být jednak vyšší finanční náklady spojené s nutností zajistit každému dítěti ve věku školní docházky vlastní technologické zařízení (počítač, tablet, případně „chytrý“ telefon) pro synchronní online výuku, ale také nutnost mít v bytě odpovídající prostorové podmínky, poskytující každému členovi alespoň částečné soukromí a dětem při výuce klid. V neposlední řadě jsou na rodiče více dětí kladeny také vyšší nároky, vyžadují-li děti školního věku asistenci a podporu při výuce. Ještě výraznější rozdíly pak sledujeme v závislosti na ekonomické situaci domácnosti, konkrétně na tom, jak domácnost vychází s příjmy, což úzce souvisí s výše zmíněnými finančními nároky na odpovídající vybavení pro online výuku. Lze konstatovat, že **spolu se zhoršující se příjmovou situací výrazně narůstá zastoupení rodin, které mají v oblasti**

zabezpečení distanční výuky pro své děti určité či dokonce velké obtíže, a naopak se výrazně snižuje zastoupení těch, které v tomto ohledu žádné obtíže nemají (graf č. 4.2). Podíl rodičů deklarujících obtíže se zajištěním distanční výuky dále klesá spolu s rostoucím věkem nejmladšího dítěte.

V souhrnu je také možné říci, že ve **výraznějších obtížích se v tomto ohledu nacházely domácnosti v čele se ženou** samoživitelkou ve srovnání s domácnostmi vedenými muži. Ženy totiž podstatně častěji než muži připouštěly určité (34 % vs. 21 %) či dokonce velké obtíže (8 % vs. 2 %), muži naopak v celé polovině případů uváděli, že distanční vzdělávání pro ně nepředstavovalo žádné technické potíže (oproti 25 % žen). Vliv vzdělání rodičů byl proti očekávání jen mírný – spolu se stěle vyšším vzděláním rodiče mírně roste podíl odpovědí „téměř“ a „zcela bez obtíží“.

Graf č. 4.2 **Zajištění potřebného technického vybavení či internetového připojení na distanční výuku dítěte/děti během pandemie (od března 2020 do března 2021) podle počtu dětí a vycházení s příjmy domácnosti (v %)**

Pozn.: Zahrnuje odpovědi pouze těch respondentů, kteří měli děti ve věku povinné školní docházky. Z důvodu nízké četnosti nezahrnuje odpověď „Vůbec se mi to nepodařilo zajistit“ – zvolili ji pouze 4 respondenti. N = 614.

Zdroj: šetření Sóló rodiče v době pandemie covidu-19

Jedna z matek dotazovaných v kvalitativní části výzkumu popisuje celou řadu obtíží, které pro ni z distančního vzdělávání syna vyplynuly. Tyto problémy zahrnovaly nejen potíže se zabezpečením technického vybavení pro online výuku a nutnost být synovi při výuce nápomocna, ale také nutnost přeorganizovat vlastní režim dne včetně toho pracovního, neboť její pracovní počítač v dopoledních hodinách využíval syn, a ona tedy musela přesunout své pracovní aktivity až do hodin odpoledních.

„Normálně, kdybych byla zaměstnaná nebo bych byla v situaci jako jsem třeba už teď, tak bych mu koupila nový notebook nebo nějaký starší nebo něco. Byla jsem v situaci, kdy jsem si nemohla dovolit, my máme vlastně jeden, tenhle, na kterém teď jsem. A řešíme to stále tak, že já nemohu vlastně pracovat dopoledne, kdy má výuku on, dneska měli jenom do desíti hodin, ale normálně mají jakoby dýl. Takže dopoledne má vlastně notebook on a odpoledne ho mám já. A ten notebook teda není jakoby ještě ani můj, ten jsem měla z toho bývalého

zaměstnání. Já jsem ho tam měla celou dobu a pak už mi ho ředitel nechal. On je vlastně pomalejší jakoby v tom učení a takhle, takže se s ním musím učit já, protože by to nezvládal sám, takže dopoledne plus odpoledne hodinu, hodinu a půl až dvě, plus dvě práce, to se nedalo zvládnout. Kdyby chodil do školy, tak jo, ale tím, že nechodí do školy, tak ne, tak se to nedá zvládnout.” (Marta, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

Časté sdílení či půjčování techniky na distanční výuku potvrdil i výzkum PAQ Research a Kalibro Projekt, dle něhož necelá polovina (41 %) žáků ze zkoumaných rodin neměla k dispozici své vlastní zařízení (počítač, tablet apod.), na kterém se účastnili online výuky a zpracovávali úkoly. Třetina se musela o zařízení dělit s rodiči či sourozenci a 6 % žáků mělo zařízení zapůjčené od školy či neziskové organizace (PAQ Research, Kalibro Projekt, 2021).

V námi realizovaných rozhovorech zaznívaly nejen obtíže se zabezpečením technického vybavení a stabilního internetového připojení, což s sebou nese jisté finanční (a to jak jednorázové, tak i pravidelné) náklady, ale také komplikace vyplývající z nevhodných bytových podmínek, v nichž nebylo možno zajistit dostatečné soukromí a klid pro výuku. Takovéto potíže jsou pak obtížněji řešitelné a vyžadují určité ústupky a značnou míru tolerance od každého člena domácnosti. Kupříkladu synové jedné z respondentek, žijící v poměrně malém bytě a sdílející tak jeden společný pokoj, byli nuceni při výuce používat sluchátka, aby se vzájemně nerušili. Během pandemie se přitom školní prospěch jednoho ze synů velmi výrazně zhoršil. Problém se zajištěním technického vybavení domácnosti, která se navíc potýká s exekucemi, řešili za pomoci prarodičů. Z uvedeného je zřejmé, že v některých rodinách samoživitelů se problémy během pandemie kumulovaly a byly vzájemně úzce provázané. Ve velmi chudých domácnostech pak může být pouhá distanční výuka sama o sobě obrovským problémem.

R: „Bohužel se i spolu učí. Mají sluchátka, aby se neslyšeli, že by se překřikovali.”

T: „A vy jste říkala, že ten mladší, že se mu nějak zhoršil prospěch.”

R: „No, zhoršil úplně strašně, furt mi tahá pětky, já to nechápu. Hlavně z matematiky a z češtiny, to mu absolutně nejde. A fyzika. A jak jim to... oni jim to blbě vysvětlují přes ten počítač, takže já fakt nevím.” (...)

T: „A jak jste to řešili s technikou? Jako tu jste měli, nebo jste jí museli nějak nakoupit? Nebo jste si jí pučili?”

R: „Já jsem dostala odstupné. Já jsem jednomu synovi koupila počítač, na který si sám posháněl všechny součástky a sám si ho postavil. (...) A ten druhý má vlastně notebook ještě, co dostali od dědečka, takže vlastně tu techniku měli, to mají vlastně napsané i jeho jménem, kdyby chtěli exekuce jim to sebrat, tak vlastně mají toto všechno na své jména a na jméno vlastně mého táty, který jim je koupil vlastně, ty notebooky.” (Edita, 2 děti, obě na 2. stupni ZŠ)

Některé rodiny se vlivem uzavírání škol a s tím souvisejícím přechodem na online výuku dostaly dokonce do natolik obtížné situace, že nebyly schopny samostatně zajistit technické vybavení či internetové připojení pro děti pro výuku na dálku a musely požádat o vnější pomoc. Nejčastěji se rodiče v takovýchto případech **obraceli se žádostí o pomoc na školu** – bylo tomu tak v 17 % rodin s dětmi ve věku povinné školní docházky, přičemž většinu těchto žádostí bylo vyhověno (viz tabulka č. 4.2). Na nějakou neziskovou organizaci se o pomoc obrátilo 6 % rodičů, vyhověno však bylo pouze dvěma třetinám z nich, na jiný subjekt nebo organizaci (např. na zaměstnavatele, úřad, známé) se obrátila 4 % rodičů, vyhověno bylo třem čtvrtinám z nich. **Alespoň na jeden z výše uvedených subjektů se se žádostí o pomoc obrátilo 20 % rodičů** dětí ve věku povinné školní docházky.

O pomoc s technickým vybavením pro výuku dítěte/děti či internetovým připojením se na některý z výše jmenovaných subjektů podstatně častěji obraceli samoživitelé nacházející se v horší ekonomické situaci (jednoznačně se potvrdilo, že čím hůře domácnosti vycházely s příjmy, tím častěji žádaly o pomoc), rodiče dvou či více dětí ve věku povinné školní docházky ve srovnání s rodinami s jedním dítětem, ženy ve srovnání s muži a samoživitelé se základním vzděláním nebo vzděláním bez maturity ve srovnání s rodiči se vzděláním vyšším (viz graf č. 4.3).

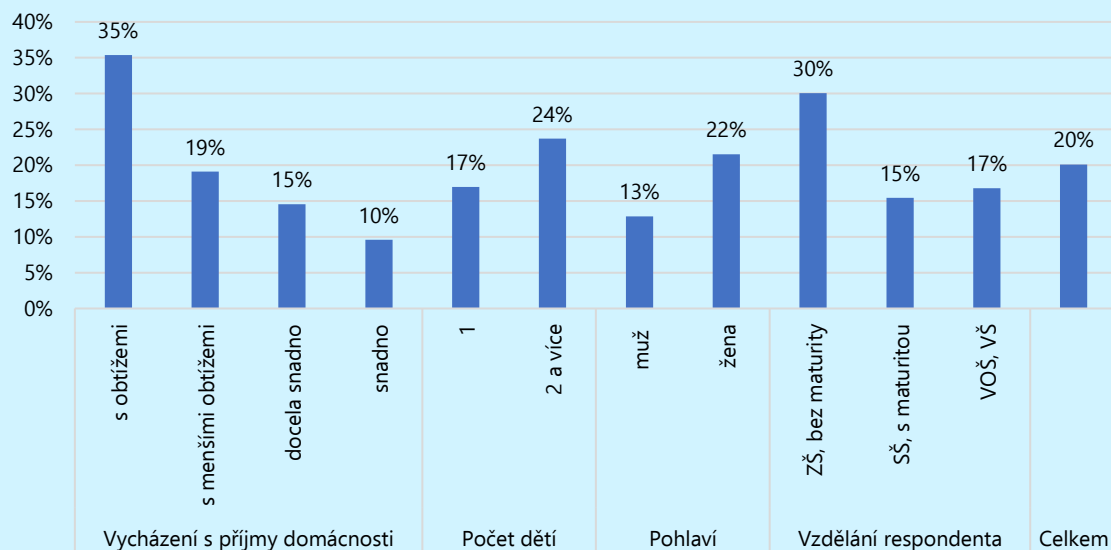
Tabulka č. 4.2 **Žádosti o pomoc s technickým vybavením na výuku dítěte/děti či internetovým připojením v období pandemie** (v %)

	Ano, bylo vyhověno	Ano, ale nebylo vyhověno	Ne
Na školu	14,6	2,3	83,2
Na neziskovou organizaci	3,9	2,1	94,0
Na jiný subjekt	3,1	1,1	95,7

Pozn.: N = 618

Zdroj: šetření Sóló rodiče v době pandemie covidu-19

Graf č. 4.3 **Podíl rodičů, kteří se obrátili s žádostí o pomoc s technickým vybavením na výuku dítěte/děti či internetovým připojením v období pandemie na alespoň jeden ze subjektů, podle vycházení s příjmy domácnosti, počtu dětí, pohlaví a vzdělání respondenta** (v %)

Pozn.: N = 618

Zdroj: šetření Sóló rodiče v době pandemie covidu-19

Zkušenost s pomocí ze strany školy i neziskové organizace s vybavením pro distanční výuku popisuje i matka dotázaná v kvalitativní části výzkumu. Z její výpovědi je patrné, že bez vnější pomoci by se její syn synchronní online výuky nemohl účastnit a byl by nucen pouze vypracovávat zasílané úkoly samostatně, resp. za pomoci matky. To by v důsledku mohlo mít negativní vliv na úroveň jeho

vzdělání a mohly by vzniknout nežádoucí vzdělanostní rozdíly mezi ním a jeho vrstevníky, jimž byla online výuka umožněna.

„V té první vlně vlastně my jsme počítač neměli, takže vlastně neplnil tuhle tu on-linovou výuku, tam jenom se... ona mi paní učitelka posílala e-mailem úkoly a my jsme je jakoby vypracovali, protože v telefonu jsem to rozchodila, že jo. Ale tu aplikaci, ten Teams, jako to jsem v telefonu fakt nerozchodila, protože jsem ho měla i rozbít dokonce v tu chvíli, takže jenom se plnily jako přes ty e-maily (...) A potom vlastně, když přišla ta druhá vlna, tak jsem si řekla jako, že ten počítač je potřeba, a když jsem byla tenkrát ve skupině [název organizace], tak oni vlastně poskytují ty pomoci, že jo. A nabízeli i příspěvek, nějakou platbu na počítač, takže jsem o to požádala (...) takže mi přišel příspěvek na počítač, takže jsem mohla koupit levnej použitý počítač prostě do 5 tisíc. A co se týče internetu, tak tam potom byl problém s tím, že jak jsem neměla výplatu, tak jsem nemohla platit, že jo, paušál s internetem doma, takže nás odpojili, takže jsem pak šla do školy je poprosit o zapůjčení modemu domů. Takže vlastně nebyť jako nadace a nebyť toho, že to [název nadace] poskytovalo zdarma, ty modemy na doma, tak se syn nemůže učit.“ (Natálie, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

Jak už bylo zmíněno, zákaz osobní přítomnosti žáků ve školách a nutnost vzdělávat se distančním způsobem klade zvýšené požadavky nejen na žáky, ale také jejich rodiče, obzvláště v případě menších dětí. Tyto děti povětšinou potřebují asistenci starší osoby, která jim bude nápomocna při samotném připojení technického zařízení k synchronní distanční výuce, vyřeší případné technické obtíže, bude hlídat časový rozvrh, pomůže se samostatnými úkoly, zprostředkuje jejich zpětné zaslání učiteli apod. Respondenti našeho výzkumu jsou si této skutečnosti velmi dobře vědomi, proto **naprostá většina z nich souhlasila s výrokem, že při distanční výuce dítěte na 1. stupni základní školy je nezbytná pomoc jeho rodiče či jiného člena domácnosti**. Téměř dvě třetiny dotázaných rodičů dětí ve věku základní školní docházky vyjádřily s tímto názorem rozhodný souhlas a další pětina spíše souhlasila. Desetina rodičů ani souhlasila, ani nesouhlasila a pouhých 5 % nesouhlasilo. Mohlo se jednat například o rodiče, kteří tento výrok vztáhli na děti ve vyšších ročnících 1. stupně základních škol, které jsou pochopitelně samostatnější než děti nejmladší. Dle věku dětí ani jiných charakteristik se nicméně rodiče ve svých výpovědích vzájemně neodlišovali.

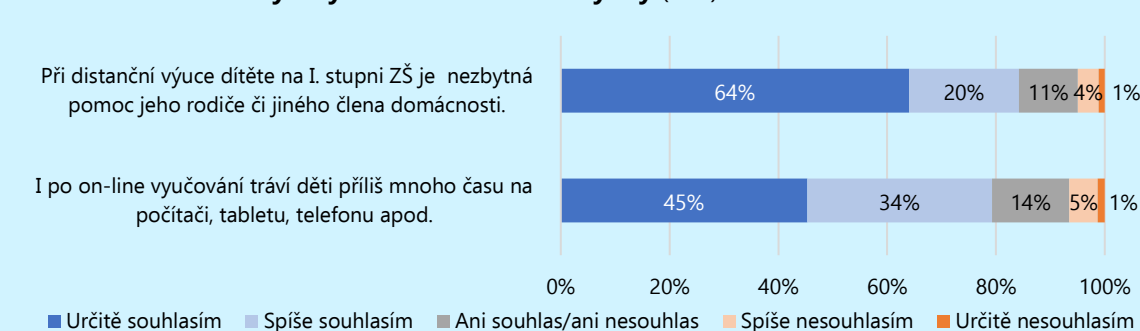
V námi dotázaných rodinách s dětmi ve věku povinné školní docházky (tj. na 1. i 2. stupni základní školy nebo nižším stupni víceletého gymnázia) byla skutečnost taková, že **ve dvou pětinach rodin byl v období druhé vlny pandemie vždy, když mělo dítě online výuku, přítomen někdo dospělý** (rodič, příp. prarodič apod.). Z těchto rodičů přitom zhruba třetina alespoň jednou čerpala ošetřovné, necelá 4 % o ošetřovné žádala, ovšem žádosti nebylo vyhověno, a zbývající dvě pětiny o ošetřovné vůbec nežádaly. **Ve třetině rodin byl někdo dospělý přítomen většinou** (tito rodiče úspěšně žádali o ošetřovné ve více než čtvrtině případů a ve dvou třetinách případů o ošetřovné nežádali) **a ve zbylých 27 % rodin bylo dítě převážně doma samo**, tj. bez přítomnosti dospělé osoby. Podíl rodin, ve kterých byl rodič, popřípadě jiný dospělý u online výuky dítěte přítomen, je pochopitelně vyšší u dětí nižšího věku, častěji u dětí na 1. stupni ZŠ nežli u dětí na 2. stupni, a logicky také v rodinách, kde rodič nepracuje (je na mateřské nebo rodičovské dovolené s mladším sourozencem nebo je nezaměstnaný). Pokud je v rodině navíc ještě některý člen se zdravotním postižením, jako je tomu v následujícím příběhu, je situace ještě o to víc náročnější.

„A holka vlastně chodí do školy, nebo nechodí. A je to komplikovaný, že jo, musela jsem prostě pořídit počítač, aby prostě ona mohla dělat úkoly, teď nemají online výuku každé den v určitou hodinu, takže já si musím taky kontrolovat, kdy si ty učitelé vzpomenu tam napsat, že mají online výuku druhé den. (...) Ten notebook, a ten přestává fungovat display, my už jsme ho teda kupovali jakoby v červnu nebo v červenci, teď nevím. A teď jsme museli koupit kvůli tomu

ještě jakoby tablet, protože přestává fungovat ten display a já ho musím dát teda na reklamací, že jo, je to prostě... je to půl roku a jako nefunguje počítač. (...) takže mě to stojí akorát nervy a peníze. Jak říkám, spíš prostě je to, což je největší, dokopat jí vůbec dělat nějaký úkoly, dokopat jí k tomu, aby zapla teda ten tablet a měla tu online výuku, že jo. Ve všem zlenivěla. (...) Jenomže já na to nemám čas. Tím, že malej je nemocnej, já na to fakt jako nemám čas. Musím vařit, musím uklízet, musím chodit na nákupy pro celou domácnost, že jsem prostě sama.” (Hana, 2 děti, starší na 1. stupni ZŠ, mladší doma)

Dalším podstatným negativem, který pandemie covidu-19 u dětí nastolila nebo prohloubila, je přílišné množství času, který děti trávily používáním informačních technologií. Jejich využití se nejenže stalo nezbytným předpokladem účasti na distanční výuce, ale v období striktních omezení, mezi kterými lze kromě uzavření škol jmenovat zejména uzavření kroužků, omezení dalších volnočasových aktivit, v nejpřísnějším období i omezení vycházení nebo osobního kontaktu s přáteli i širší rodinou, se informační technologie staly pro mnohé děti významnou náplní jejich volného času i prostředníkem kontaktů s vrstevníky. I tohoto negativa si jsou rodiče samoživitelé dobře vědomi, což potvrzuje skutečnost, že **čtyři pětiny rodičů dětí ve věku základní školní docházky souhlasily s výrokem, že i po online vyučování tráví děti příliš mnoho času na počítači, tabletu či telefonu** (45 % vyjádřilo rozhodný souhlas, a 34 % spíše souhlasilo). 14 % rodičů nevyjádřilo ani souhlas, ani nesouhlas a k nesouhlasu se opět přiklonilo pouze minimum rodičů. Ani v tomto případě se rodiče v odpovědích v závislosti na jejich osobních či rodinných charakteristikách (pohlaví, vzdělání, věk, počet dětí apod.) nelišili.

Graf č. 4.4 **Souhlas s výroky ohledně distanční výuky** (v %)

Pozn.: N = 628

Zdroj: šetření *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*

Problém přílišného množství času tráveného na počítači či jiném elektronickém zařízení i ve volném čase dětí byl zmiňován i v provedených hloubkových rozhovorech. V jedné z rodin dokonce toto nadměrné používání informačních technologií staršímu synovi zasáhlo do běžného denního režimu natolik, že došlo k opakovanému zameškání části povinné distanční výuky. V rodinách samoživitelů, kde je rodič plně zaměstnán a k tomu nadměrně vytížen nutností skloubit rodinný a pracovní život, je pak regulace tohoto rizikového chování dětí velmi obtížná.

„No jo, no tak, je to teď ta nová doba. Já už jsem to tak vzala, že prostě ty děcka bez toho počítače nemůžou být. Akorát mě štvě u kluka, že třeba dokáže na tom počítači viset do tří do rána, pak jde spát, pak se zase... pak má školu, tu si udělá, že? Občas zaspí, že? Jak jsem si

zjistila. Paní učitelka mi párkrát psala, že zaspal, že přišel do hodiny pozdě. (...) Ale to se stává. Nebo si spletl, že mají zrovna volno, myslel si, že mají volno. Bohužel hodina proběhla. Kluk se spletl, tak jsem ho musela omlouvat. No, a on to potom odpoledne dospí. A pak zas "šáří" v noci. Já nevím, co toto je za dobu." (Edita, 2 děti, obě na 2. stupni ZŠ)

Zákaz osobní přítomnosti ve školách a nutnost vzdělávat se na dálku hodnotila většina rodičů dotázaných v rámci kvalitativní části výzkumu jako velký problém a **obrovskou zátěž** jak pro děti, tak i pro ně samotné. Jak již bylo zmíněno, dětem se zcela změnil běžný režim dne, výuka na dálku na ně kladla nové a pro mnohé podstatně vyšší nároky v porovnání s běžnou výukou ve školách, děti musely plnit řadu domácích úkolů a být tak mnohem více samostatné, byly nuceny hlídat čas začátků hodin probíhajících online formou, vypořádávat se s technickými nároky a obtížemi, sociální izolací apod. Byly nuceny opakovaně se adaptovat na nové situace v reakci na stále se měnící mimořádná opatření vlády, která buď osobní přítomnost ve školách zakazovala, nebo naopak dočasně povolovala (viz podkap. 4.1), a na rozdílné formy a přístupy ve výuce v první a dalších vlnách pandemie. V první fázi, kdy ještě mnohé školy neměly zkušenosti ani podmínky pro synchronní online výuku, učitelé většinou pouze zasílali seznamy úkolů, které museli žáci vypracovat, a k tomu jim zcela chyběl výklad učitele. V další fázi, kdy školy postupně přecházely na online výuku prostřednictvím informačních technologií, pak bylo pro mnohé děti obtížné zvyknout si na nový způsob výuky a na nutnost v odpovídající míře techniku ovládat. To všechno mělo pochopitelně dopady i na rodiče zejména menších dětí, ale také děti s horším prospěchem či těch méně disciplinovaných, kterým museli dospělí pomáhat jak s ovládáním technologií a hlídáním začátků online hodin, tak nezřídka rovněž s vysvětlováním probírané látky a plněním domácích úkolů. Pokud museli rodiče zároveň také pracovat (a v neposlední řadě vykonávat i běžné domácí práce, jejichž objem spolu s neustálou přítomností dětí doma značně narostl), byli pod enormním tlakem. Pro některé rodiče (více viz kap. 12), proto byla **distanční výuka a s ní spojené problémy se sladováním práce a rodiny jednou z nejhůře zvladatelných oblastí z hlediska běžného fungování rodiny během pandemie.**

„Ted'ka v době té pandemie... ted' mi ten den a ten čas utíká strašně rychle, protože skloubit svoji práci, domácnost, syn má daleko více úkolů, kde musí být samostatný, od té školy, jako samostatnou práci, takže i na více úkolů musím jednak dohlédnout, anebo více oblastí musím vysvětlit. A pak já už nemám čas nebo... já už pak nemám svůj žádný volný čas. (...) Opravdu ten týden, co mám syna, tak jsem zaměstnána na plný úvazek, co se týká své práce a domácnosti. (...) Tak asi opravdu jako nejhorší nebo nejtěžší tou oblastí je ta celodenní péče o dítě, který je doma. Jo? Že tam fakt chybí ten vzdělávací systém, ta škola nebo někdo, kdo... takhle vím, že mně odejde o půl osmý do školy a vrátí se nejdřív ve dvě, že tam je zajištěná ta péče minimálně sedmihodinová, že člověk nemusí mít obavu, nemusí shánět nebo domlouvat se s těmi rodiči, že tam to dítě půjde. To jsou takový, asi nechci říkat, že nejtěžší aspekty té pandemie, ale je to... v tomto je to náročnější.“ (Klára, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

„Ale ze začátku, když ještě nebyly, protože home office u nás neexistovaly zkraje té korony, tak jsem si vodila dcerku do práce taky, no. (...) Je to náročný, no. Je to někdy náročný i proto, že oni sice ted' už tu... ted' v té druhé vlně od toho září mají online výuku s paní učitelkou, loni to bylo tak, že měli tu výuku, že jim naposílali úkoly, dcera je ted' ve třetí, takže byla ve druhé. A to byl docela mazec s ní ty úkoly dělat. Ona není... ve druhé třídě člověk ještě není samostatnej. Takže já jsem jako pracovala, ted' do toho jsme musely řešit úkoly, do toho nějaký vaření a takové věci. A to vám povím, že byl docela mazec. Ted' je to tak, že se vždycky těším na ty dny, kdy pudu do práce a odpočinu si.“ (Jana, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

V neposlední řadě je v případě dětí z neúplných rodin také potřeba poukázat na případné komplikace vyplývající z odděleného bydlení rodičů a s tím související nutnosti dítěte měnit místo

pobytu a hlavní pečující osobu. Pokud mají navíc rodiče odlišný přístup k péči o dítě, jak je tomu v následujícím úryvku z rozhovoru, může tím být ovlivněna i oblast vzdělávání dítěte. Jak popisuje dotázaná matka, pokud by nehlídala časový rozvrh výuky i v době pobytu dcery u otce, mohlo by docházet k opakovanému zameškávání online hodin. Lze přitom předpokládat, že příčinou je kromě nedůslednosti v přístupu otce k výchově i neobvyklá situace způsobená pandemií a změna režimu v době zákazu osobní přítomnosti dětí ve školách.

„Oni loni vlastně, když to začalo v té třetí třídě, tak nám paní učitelka posílala spoustu materiálů přes „Bakaláře“, spoustu papírů na vytištění, co mají dělat a podobně. A teď to jedou z těch „Teams“ a je to dobrý. Oni vlastně měli Skype jenom nějak jednou nebo dvakrát v týdnu, možná jenom jednou v té třetí třídě, když to začalo. A teď to jakoby jedou každý den a mají po půl hodinách, jsou rozdělení nějak na dvě skupiny a po půl hodinách vždycky mají nějaký to vyučování. (...) Teď oni měli ty vyjmenované slova a ta třetí třída je taky docela náročná v tomhle. Teď to jedou nějaký ty skloňování, myslím si, že třetí, čtvrtá třída jsou dost jako o hodně nových věcech. To si musí ty děti zajet a ty rodiče se jim prostě musí věnovat. No, takže já, kolikrát se mi stane, že potom pracuju do večera, ale tak to se asi nedá nic dělat. (...) A on si bere s sebou svůj tablet vlastně [k otcí], vezme si s sebou aktovku s učením, má nastavený budíky, já už jsem se naučila, že mu v pondělí ráno před osmou volám, protože ze tří možností dvakrát zapsali. A ten otec má totiž budíka na později, aby ho nerušil, víte? To je těžký. No.“ (Radka, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

4.3.3 Volnočasové aktivity

V průběhu kvalitativní analýzy hloubkových rozhovorů se vyčlenilo samostatné téma, jež nebylo, z důvodu omezeného prostoru pro detailní postihnutí všech oblastí rodinného života, explicitně zahrnuto do dotazníkového šetření, ale v rozhovorech bylo často zmiňováno a ukázalo se tak být pro rodiny s dětmi rovněž podstatným, a to volnočasové aktivity v podobě kroužků a dalších sportovních a zájmových aktivit. Ty byly během pandemie **omezovány obdobně jako výuka ve školách**, některé z těchto aktivit, u nichž to bylo možné, se také postupně přenášely do online prostoru, jiné byly přerušovány, odkládány či zcela rušeny. Dopady na děti i jejich rodiče byly pochopitelně i v této oblasti značné. Děti přišly o strukturovanou náplň volného času, odborné vedení jejich zájmů a koníčků i o sociální vazby. Rodiče přišli nezřídka o část vynaložených finančních prostředků, což zejména pro samoživitele nacházející se v obtížné ekonomické situaci, kteří mnohdy na kroužky pracně šetřili nebo využívali finanční pomoci blízkých, představovalo velké zklamání. Výstižně to popisuje osamělá matka tří dětí, která se dceři před vypuknutím pandemie snažila za pomoci prarodičů umožnit rozmanité volnočasové aktivity a která byla velmi zklamaná přístupem jednoho z organizátorů, který jí zaplacené kurzovné odmítl vrátit, přestože většina lekcí byla zcela, bez náhrady, zrušena.

„[Jméno dítěte] měla kroužky, ty jí zaplatili vlastně moje mamka s tatškou. Chodila na tři kroužky, měli angličtinu ve školce, měli bruslení ve školce (...) a pak ještě chodila na tancování a tam si vlastně odchodila dvě lekce a pak paní majitelka studia po dvou měsících napsala, že zkrachovala, že se peníze vracet nebudu a není možnost si to dochodit. Což bylo pro mě jako samoživitelku docela (...) No, takže jsme si i s paní jako dost ostře vyměnily názory, protože ta mi psala takový věci jako, že vůbec nevím, v jaký je situaci, tak ať jí nesoudím a podobně. Přitom ona vlastně dělala to samý, takže na tom jsem tak nějak postavila obhajobu, peníze jsem z ní sice nedostala, ale aspoň jsem měla dobrý pocit, že jsem se jí postavila. Jako kdyby ty kroužky [jméno dítěte] nezaplatili rodiče vlastně, tak já na to nemám.“ (Gabriela, 3 děti, všechny v mateřské škole)

„Holka mi plavala, holka mi tancovala, nemůže nic, nikam. Loni jsme přišli, zaplatili jsme v lednu tisíc korun za tancování na půl roku, byla jednou, pak onemocněla, a pak se to zavřelo a nic nevraceli, protože zdůvodnili, že museli platit sál.“ (Jiří, 1 dítě v mateřské škole)

Další citace popisuje nikoli ojedinělou situaci, kdy se někteří lektori i při omezení osobní přítomnosti na kroužcích snažili ve výuce pokračovat na dálku, způsob „výuky“ však představoval pro děti i jejich rodiče spíše zátěž a pozbyl tak pro mnohé na původním významu.

„Tak to jsem říkala jako – to si snad jako děláte legraci? To přece nemůžete myslet vážně. Já říkám – kdyby to fungovalo tak, že prostě s nima budou připojený tu hodinu a půl a já mám tu hodinu a půl času volnýho, tak to chápu. Ale aby nám naposílali úkoly, co mají ty děti udělat nebo čím se mají zabývat a já jsem u toho musela asistovat, protože osmiletý dítě jako se nebude samo učit anglicky, že? To je nesmysl. Tak to jsem kvetla. Tak jsem jí zrušila, já jsem říkala – už nezaplatíme. A zaplat'pánbůh, že jsem to udělala, no.“ (Jana, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

Distanční vzdělávání prošlo od počátku pandemie mnohými změnami a uzavírání škol se dotklo prakticky všech dětí, žáků a studentů. Pro děti i jejich rodiny to představovalo zcela novou zkušenost a často značnou zátěž. Dotázaní rodiče předškolních dětí se v důsledku uzavření předškolních zařízení ocitli v mnohých problémech, od komplikací v běžném každodenním životě až po potíže dlouhodobějšího charakteru, a byli to v převážné většině případů právě oni, kdo o děti v době uzavření mateřských škol a jiných obdobných zařízení pečoval. Rodiny dětí školního věku byly nuceny adaptovat se na podmínky distančního vzdělávání a nové nároky, které s sebou tento způsob výuky přinesl. Řadě rodin činilo potíže zajištění potřebného technického vybavení či internetového připojení pro distanční výuku, v problémech se ocitaly zejména rodiny s nižšími příjmy a rodiny s více dětmi. Pětina dotázaných sólo rodičů dětí ve věku povinné školní docházky se dokonce byla nucena obrátit s žádostí o pomoc s technickým vybavením či internetovým připojením pro distanční výuku na nějaký vnější subjekt.

Nebyla to však jen technická stránka, jež představovala pro rodiny v souvislosti s distanční výukou problém, ale též celá řada dalších skutečností, od nutnosti přeorganizovat běžný režim dne a chod domácnosti, přes nutnost být zejména mladším dětem k dispozici a s výukou pomáhat, až po obtíže vyplývající z nových nároků kladených na sladování rodinného a pracovního života. Pro některé rodiče byla distanční výuka a s ní spojené problémy se sladováním práce a rodiny dokonce jednou z nejhůře zvladatelných oblastí z hlediska běžného fungování rodiny během pandemie. Uzavření škol a rušení volnočasových aktivit zapříčiňovalo do značné míry také nedostatek sociálních kontaktů s vrstevníky a jistou míru sociální izolace, za negativní jev je možné považovat i přílišné množství času tráveného používáním digitálních technologií. To vše spolu s negativními dopady na vzdělávací dráhu mnohých žáků může mít dlouhodobé a neřídka obtížně napravitelné důsledky. Uzavírání škol by proto mělo být až jedním z posledních kroků, k němuž by v budoucnu v obdobné celospolečenské situaci měla vláda ČR přikročit.

5. Postavení sólo rodičů na trhu práce

Sylva Höhne

Pracovní postavení sólo rodičů vykazuje shodné znaky, ale i určitá specifika ve srovnání s rodiči nezaopatřených dětí, kteří žijí v partnerském svazku. Míra zaměstnanosti žen je v obou případech oproti mužům nižší. Zatímco ale u mužů žijících v páru je zaměstnanost dlouhodobě mírně vyšší v porovnání s muži samoživiteli, ženy s dětmi žijící v partnerství vykazují nižší pracovní aktivitu než ženy samoživitelky. Jistý vliv zde zřejmě má vyšší podíl žen žijících v partnerství, které jsou na mateřské či rodičovské dovolené, resp. ve srovnání se ženami samoživitelkami častěji pečují o děti mladšího věku. V letech 2016 až 2020 navíc míra zaměstnanosti samoživitelek (ve věku 25–54 let) každoročně rostla (ze 70 % na 81 %), kdežto u žen žijících v páru setrvala na úrovni kolem 66 % (Eurostat, 2022a).²² Matky samoživitelky však současně čelí vyššímu riziku nezaměstnanosti (Dudová, 2015, 2020).

Oblast sladování pracovních a rodinných závazků je obecně složitější pro ženy než muže, neboť na nich tyto úkoly (vzhledem k jejich stále převažující péči o děti) leží větší měrou. O poznání náročnější pak je sladování v rodinách samoživitelů, kteří jako (zpravidla) hlavní a jediní živitelé musí vedle péče o děti zabezpečit rodinu také finančně, prostřednictvím své výdělečné činnosti (Hašková et al., 2015; Kuchařová et al., 2020). Pro rodiče samoživitele je tak obtížnější získat stabilní práci (na plný úvazek se smlouvou na dobu neurčitou), častěji tak mívají pouze příležitostné výdělky nebo pracují na základě tzv. prekérních smluv (různých dohod a smluv na dobu určitou) (Dudová, 2020). Analýza Radky Dudové (2020) dále dokládá, že sólo matky ve srovnání s matkami žijícími v páru ve vyšší míře pracují na méně kvalifikovaných pozicích, v odvětví obchodu a služeb, příp. v pomocných a dělnických pozicích.

Tato kapitola je členěna do čtyř dílčích podkapitol, jejichž cílem je po úvodním představení vládních podpůrných opatření v oblasti trhu práce popis pracovní situace sólo rodičů před vypuknutím pandemie, během prvního roku jejího trvání a v současnosti (resp. v době výzkumu). Sledována je stabilita pracovní činnosti samoživitelů, jejich sociálně-ekonomický status, pracovní doba, smluvní ukotvení jejich práce, obor činnosti, možnosti využívání práce z domova, případné obavy ze ztráty práce a dále změny, které s sebou pandemie v těchto oblastech přinesla.

5.1 Vládní opatření na ochranu pracovního trhu v době pandemie

Sylva Höhne – Dominik Chlapec

Již od začátku pandemie reagovali ministři na přijímaná protiepidemická opatření (viz kap. 1) a snažili se nastavit program k ochraně pracovních míst, která mohla být ohrožena. Významně se

²² V rámci Evropské unie lze jednotlivé členské země kategorizovat podle rozdílu v míře zaměstnanosti matek ne/žijících v partnerství, resp. podle toho, která skupina vykazuje vyšší zaměstnanost. Česká republika se spolu se Slovenskem, Maďarskem, Itálií či Estonskem řadí k zemím s vyšší mírou zaměstnanosti samoživitelek oproti matkám žijícím v páru (Jordan et al., 2019).

na tom podílelo Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV).²³ V souvislosti s uzavřením škol bylo zavedeno krizové ošetrovné pro rodiče dětí do 13 let (více viz podkap. 6.1). 19. března 2020 byl představen **program Antivirus**, jenž byl rozdělen do několika režimů a který měl finančně podpořit firmy, aby nemusely propouštět své zaměstnance. Od státu tyto firmy dostávaly příspěvky na plnou či částečnou úhradu mezd. Na začátku měl tento program dva režimy (A a B). Režim A fungoval při nařízené karanténě zaměstnancům. Zaměstnavatelé museli v tomto období dotyčným zaměstnancům vyplácet náhradu mzdy ve výši 60 %. Na tuto náhradu získávali zaměstnavatelé příspěvek v plné výši proplácené mzdy. Režim B naopak fungoval při nemožnosti přidělování práce zaměstnancům kvůli mimořádným opatřením. Tehdy museli zaměstnavatelé proplácet zaměstnancům 100 % předchozí mzdy, na což dostávali od státu příspěvek ve výši 80 % této mzdy. Tyto dva režimy měly původně platit do konce dubna roku 2020, postupně ale byly prodlužovány. Na konci května byl oznámen třetí režim tohoto programu, režim C. Ten cílil na menší firmy s méně než 50 zaměstnanci. Těmto firmám byly do konce srpna 2021 odpuštěny platby odvodů na sociální pojištění jejich zaměstnanců. Režim B programu Antivirus byl ukončen na konci května 2021, znovu aktivován byl na konci roku s platností zpětně od začátku listopadu 2021 do konce února 2022. Režim A fungoval po celou dobu, až do konce února roku 2022.

V reakci na skutečnost, že lidé podle MPSV z obavy propadu příjmů nenahlašovali všechny osoby, se kterými byli v rizikovém kontaktu (a které by tak musely být v karanténě), byl od 1. března 2021 zaveden **program Izolačka**. Díky němu získali lidé, kteří byli v karanténě či v izolaci, nárok na příspěvek ve výši až 370 Kč za den navíc k náhradě mzdy. Původně neměla celková výše náhrady mzdy převyšovat 90 % průměrného výdělku, aby nedocházelo ke zneužívání této podpory. Nakonec se však přistoupilo k tomu, že celková náhrada mzdy mohla být až 100 %. Tento program platil do konce června 2021, na konci listopadu téhož roku byl znovu aktivován v reakci na zhoršení epidemické situace. Fungování tohoto programu bylo ukončeno na konci února 2022. O podporu v rámci programu Izolačka nemusel zaměstnanec žádat, byla mu poskytnuta automaticky, pokud zaměstnavateli ohlásil nařízenou karanténu nebo izolaci.

Na program Antivirus měl navázat takzvaný **Kurzarbeit**. Tento nástroj nemusí sloužit pouze během epidemie covidu-19, ale může být aktivován z důvodu tzv. překážek v práci během hospodářské krize, živelní pohromy atd. Schvalovacím procesem prošel již v polovině roku 2021, avšak aktivovat jej bude možné až po schválení Evropskou komisí. Jedná se o příspěvek zaměstnavateli na mzdové náklady za dobu, kdy jeho zaměstnanci nemohou pracovat z důvodu omezení odbytu či jiné mimořádné události. Nárok na tento příspěvek zaměstnavatel získává, pokud svým zaměstnancům vyplácí náhradu mzdy v minimální výši 80 % průměrného výdělku. Výše příspěvku pro zaměstnavatele v rámci Kurzarbeitu činí 80 % nahrazované mzdy.

Kromě programů Antivirus a Izolačka, které měly pomoci zaměstnancům, byla zaváděna i opatření na podporu OSVČ. Již na konci března 2020 bylo schváleno odpuštění odvádění minimálních povinných záloh na důchodové pojištění na půl roku. Významným nástrojem byl i kompenzační bonus (viz dále v textu). Dále mohli od dubna všichni potřební zažádat o jednorázovou dávku okamžité pomoci, která měla pomoci těm, kteří nedosáhli na dávku pomoci v hmotné nouzi. To se týkalo i rodičů, kteří byli s dětmi doma na ošetrovném. Z důvodu krize zavedené krizové ošetrovné měli s určitým časovým odstupem a v jiném režimu možnost čerpat také OSVČ (viz kap. 6).

²³ Více viz: <https://www.mpsv.cz/web/cz/rok-2020>

Podle zprávy MPSV²⁴ o zhodnocení fungování programu Antivirus byl za celou dobu jeho fungování podpořen více než 1 milion zaměstnanců. V soukromé sféře tak program Antivirus pomohl udržet pracovní místo každému třetímu zaměstnanci. Podporu vyhledala každá 4. firma, která za své zaměstnance odvádí pojistné, nejčastěji se jednalo o firmy s méně než 25 zaměstnanci. Necelou čtvrtinu podpořených firem tvořily firmy z oblasti velkoobchodu a maloobchodu, 20 % z oblasti ubytování, stravování a pohostinství a 17 % z oblasti zpracovatelského průmyslu. Pravděpodobně i díky tomuto programu nedošlo k razantnímu nárůstu počtu nezaměstnaných osob. Na začátku pandemie v březnu 2020 činila míra nezaměstnanosti v České republice 3 %, na konci druhého čtvrtletí roku 2021 to bylo 3,9 %.

Ministerstvo práce a sociálních věcí nebylo jediné, které představovalo programy na podporu pracujících, přímo i nepřímo se pracovního trhu dotkla i opatření resortu průmyslu a obchodu.²⁵ Tyto programy byly zaváděny již během prvního roku pandemie covidu-19. **Program Covid – Gastro** měl za cíl zmírnit negativní dopady omezení spojených s mimořádnými opatřeními na osoby podnikající ve stravovacích službách. Šlo tedy o podnikatele, kterým byl omezen či zakázán prodej zboží či služeb alespoň v části období mezi 9. říjnem 2020 a 10. lednem 2021. Výše podpory, o kterou mohli tyto zaměstnavatelé žádat, byla vymezena na 400 Kč za den za jednoho zaměstnance na ekvivalentu plného pracovního úvazku (na ten byli přepočítáváni i zaměstnanci na částečný či zkrácený úvazek).

Program Covid – Kultura měl pomoci podnikatelům v oblasti kultury, kterým bylo kvůli covidovým opatřením zakázáno pořádat kulturní akce. Konkrétně se jednalo o umělce, pořadatele festivalů nebo hudebních klubů apod. Tyto subjekty mohly žádat o dotaci ve výši až 5 milionů Kč. Tento program měl čtyři výzvy, a to vždy podle období, kdy byly kulturní akce zakázané či omezené. První výzva se týkala již období od 10. března 2020, poslední výzva trvala do konce září 2021. Další podporou pro podnikatele, kteří museli kvůli mimořádným opatřením uzavřít své provozovny, byl **program Covid – Nájemné**. Jednalo se o příspěvek ve výši 50 % placeného nájemného za prostory, které si podnikatelé pronajímali. Tento program byl rovněž rozdělen na několik výzev, první z nich se týkala období od 13. března 2020 do konce června téhož roku, kdy poprvé došlo k uzavření provozoven. Poslední, třetí výzva, se týkala období od října 2020 do prosince daného roku.

Podnikatelům v oblasti sportu, kteří taktéž museli omezit své podnikání, byl určen **program Covid – Sport**. Mezi tyto podnikatelské subjekty se řadily ty, které se účastnily vysokých profesionálních soutěží, ale i ty, které pořádaly sportovní akce. Dotace mohla pokrýt až polovinu celkových užitelných nákladů. Od konce prosince 2020 fungoval i kompenzační program pro provozovatele lyžařských areálů, které musely být taktéž uzavřeny.

Také Ministerstvo pro místní rozvoj během pandemie covidu-19 představilo několik programů, které měly cíl ulevit podnikatelům v dalších oblastech. Konkrétně šlo o programy v oblasti cestovního ruchu, škol v přírodě nebo ubytování a lázeňství.

Další významnou podporou byl **kompenzační bonus**, který byl v gesci ministerstva financí²⁶ a byl určen pro společníky malých společností s ručením omezeným a osoby samostatně výdělečně činné, které nemohly během pandemie zcela nebo z části svou činnost vykonávat z několika důvodů. Mezi ty patřily povinnost uzavření provozovny nebo omezení provozu, karanténa nebo izolace podnikatele či jeho zaměstnance, péče o dítě nebo člena domácnosti, omezení poptávky

²⁴ Více viz <https://www.mpsv.cz/documents/20142/2061970/Anal%C3%BDza+Antiviru.pdf/>

²⁵ Více viz <https://www.mpo.cz/cz/rozcestnik/informace-o-koronavirus/covid-dotacni-rozcestnik--259263/>

²⁶ Více viz <https://www.financnisprava.cz/cs/dane/dane/kompenzacni-bonus>

po nabízených produktech nebo službách a omezení dodávek. V roce 2020 bylo vymezeno několik bonusových období, první dvě během první vlny epidemie covidu-19 na jaře, zbylé na podzim a v zimě. Délka bonusových období na konci roku se lišila podle typu podnikání, některé provozovny musely zavřít dříve (např. fitness centra již 9. října, maloobchodní prodejny až 22. října). V roce 2020 činila výše podpory pro OSVČ a společníky malých s. r. o. 500 Kč za každý kalendářní den bonusového období, kdy nebylo možné provozovat výdělečnou činnost. Kompenzační bonus se týkal i zaměstnanců, kteří pracovali na dohodu o provedení práce nebo na dohodu o pracovní činnosti. Pro tyto zaměstnance byla podmínkou pro získání bonusu (ve výši 350 Kč za den) účast na nemocenském pojištění po alespoň čtyři měsíce mezi 1. říjnem 2019 a 31. březnem 2020.

V roce 2021 musely OSVČ splnit podmínku významného dotčení výkonu činnosti – ta byla měřena pomocí testu poklesu příjmů mezi srovnávacím a srovnávaným obdobím. Výše příjmů ve srovnávaném období nesměla překročit 50 % procent průměrné měsíční výše těchto příjmů ve srovnávacím období. V první polovině roku 2020 byla vytyčena čtyři bonusová období – za celé měsíce únor, březen, duben a květen. Na konci roku během dalšího zhoršení epidemiologické situace bylo přidáno další bonusové období od 22. listopadu do konce prosince. Pro toto období byla snížena podmínka poklesu tržeb z 50 % na 30 %. Během roku 2021 se zvýšila výše kompenzačního bonusu na 1 000 Kč za den v případě uzavření provozovny, oproti předchozím 500 Kč za den. V případě karantény nebo izolace zůstala podpora na 500 Kč. Pro pracovníky na dohodě o provedení práce či dohodě o pracovní činnosti činila podpora taktéž 500 Kč.

Podle generálního ředitelství vyřídila finanční správa do poloviny roku 2021 více než 2,4 milionu žádostí o kompenzační bonus a vyplatila téměř 44 miliard Kč.²⁷ Za poslední bonusové období v roce 2021 od konce listopadu do konce prosince 2020 bylo vyplaceno asi 2,3 miliard Kč za více než 71 tisíc žádostí o kompenzační bonus. Kompenzační bonus byl tedy jednou z největších podpor pro podnikatele.

5.2 Pracovní postavení sólo rodičů před vypuknutím pandemie

Tři čtvrtiny dotázaných sólo rodičů před pandemií převážně pracovaly, naprostá většina z nich měla poměrně stabilní práci, menšina spíš jen krátkodobé přivýdělky a brigády (viz tabulka č. 5.1). Muži se v pozici s převažující pracovní aktivitou nacházeli významně častěji než ženy, které téměř v pětině případů převážně nepracovaly. Celkově před pandemií většinou nepracovala zhruba šestina sólo rodičů, což bylo nejčastěji z důvodu mateřské nebo rodičovské dovolené, případně kvůli nezaměstnanosti či čerpání důchodu (starobního, invalidního). Střídání období práce s nevykonáváním žádné výdělečné činnosti se před pandemií týkalo zhruba 7 % sólo rodičů.

²⁷ Více viz <https://www.financnisprava.cz/cs/financni-sprava/media-a-verejnost/tiskove-zpravy-gfr/tiskove-zpravy-2021/kompenzacni-bonus-konci-bilance>

Tabulka č. 5.1 **Pracovní situace sólo rodičů před pandemií** (v %)

Převážně jsem pracoval/a, měl/a jsem poměrně stabilní práci.	71,3
Převážně jsem pracoval/a, ale šlo spíš o krátkodobé přivýběžky, brigády.	5,2
Určitou dobu jsem pracoval/a, určitou dobu jsem nepracoval/a, střídalo se to zhruba půl napůl.	7,4
Převážně jsem nepracoval/a.	15,4
Bylo to jinak.	0,7

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Stabilnější výdělečná aktivita platila častěji pro rodiče se středoškolským a vyšším vzděláním, naopak u sólo rodičů bez maturity se období práce střídalo s obdobím bez ní, příp. častěji patřili k těm, kteří nepracovali vůbec. Podle očekávání se potvrdila závislost na věku nejmladšího dítěte. Pro rodiče dětí školního a staršího věku byla typičtější stabilnější pozice na pracovním trhu, pro rodiče předškoláků naopak zbývající varianty. To znamená žádná výdělečná činnost nejčastěji v souvislosti s mateřskou/rodičovskou dovolenou, krátkodobé přivýběžky, případně střídání období práce a bez práce.

Tato otázka byla jakýmsi úvodním shrnutím pracovní situace sólo rodičů před pandemií. Další již úže cílily na stav na konci února 2020, případně na situaci v lednu až únoru 2020. Pro dotazované matky i otce samozivitele byl před pandemií (na konci února 2020) hlavním sociálně-ekonomickým statusem nejčastěji zaměstnanecký poměr (71 % žen, resp. 79 % mužů). Muži byli častěji také v pozici osob samostatně výdělečně činných (14 % mužů, resp. 6 % žen), ženy naopak na mateřské či rodičovské dovolené (15 % žen, resp. 1 % mužů). Nezaměstnaných byla celkově 3 %, stejně jako důchodců (starobních, invalidních), zbývající 2 % zvolila status v domácnosti, student či kategorii „jiné“.

Kombinací ekonomického statusu, konkrétního pracovního postavení a typu pracovní smlouvy získáme ještě detailnější vzhled do výdělečné činnosti sólo rodičů. Výsledky ukazují, že **82 % zaměstnanců mělo před pandemií** (na konci února 2020) **„pouze“ zaměstnaneckou smlouvu či dohodu, dalších zhruba 16 % ji kombinovalo ještě s jinou činností** (podnikáním, příležitostnými výdělky) (viz tabulka č. 5.2). Necelé dvě třetiny zaměstnaných sólo rodičů měly uzavřenou jednu či více smluv na dobu neurčitou, 17 % pracovalo vedle této smlouvy ještě na základě dalších dokumentů (živnostenského listu, smlouvy na dobu určitou, na dohodu o provedení práce /DPP/, dohodu o pracovní činnosti /DPČ/, příp. podle nějaké ústní domluvy). Další **17 % zaměstnaných sólo rodičů vykonávalo svoji práci jen dle zmíněných relativně méně stabilních smluv** (DPP, DPČ, smlouva na dobu určitou, ústní dohoda, peníze na ruku).

Tabulka č. 5.2 **Vybrané charakteristiky pracovní činnosti sólo rodičů před pandemií** (na konci února 2020, v %)

		Sociálně-ekonomický status sólo rodiče před pandemií					
		zaměstnanec	OSVČ	nezaměstnaný	MD, RD	jiné	celkem
Celkem (řádková %)		72,2	7,0	3,1	12,5	5,1	100,0
Pracovní postavení	zaměstnaný	82,1	1,3	12,0			62,0
	OSVČ	0,2	76,3	0,9			5,7
	příležitostné práce	0,9	–	16,3			4,0
	kombinace předchozích	14,5	22,5	7,7			13,7
	nic z uvedeného	2,3	–	63,1			14,7
Typ pracovní smlouvy	smlouva na dobu neurčitou	64,2	1,3	4,3			47,4
	sml. na dobu určitou, DPP, DPČ, ústní dohody	16,8	6,5	23,5			17,5
	živnostenský list	0,1	71,4	1,7			5,3
	sml. na dobu neurčitou/ živnost a různé další smlouvy, dohody	16,6	20,8	6,8			14,8
	nic z uvedeného	2,3	–	63,7			14,9

Pozn.: MD = mateřská dovolená, RD = rodičovská dovolená

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

V případě osob samostatně výdělečně činných se jich rovněž většina (76 %) věnovala čistě svému podnikání, ostatní si k němu přibrali ještě různé nárazové brigády apod. (viz tabulka č. 5.2). Na základě (jednoho či více) živnostenských listů bez dalších pracovních smluv pracovali téměř tři ze čtyř OSVČ, každý pátý měl vedle živnostenského oprávnění ještě další pracovní smlouvy a/nebo dohody. Z rodičů, kteří se dle hlavního sociálně-ekonomického postavení zařadili mezi nezaměstnané, na mateřské či rodičovské dovolené, v domácnosti aj., jich více než tři pětiny uvedly, že před pandemií nepracovaly, tj. nebyly zaměstnané, samostatně nepodnikaly ani neměly příležitostné výdělky. Další čtvrtina zmínila smlouvy na dobu určitou, případně ústní či písemné dohody.

V souhrnu tak lze říci, že většina sólo rodičů měla před pandemií poměrně stabilní práci. **Zaměstnaní, resp. samostatně podnikající se zhruba ze dvou třetin věnovali své práci prostřednictvím smlouvy na dobu neurčitou, resp. živnostenského oprávnění. Přibližně pětina k tomu ještě pracovala na základě jiných forem pracovních smluv a dohod.** Vykonávání pracovní činnosti **pouze skrze tyto formy (smlouvy na dobu určitou, ústní či písemné dohody, DPP, DPČ)**, někdy z důvodu relativně slabších právních záruk označované jako prekérní, se týkalo celkově téměř **každého pátého sólo rodiče**. Mírně častější to bylo u ekonomicky neaktivních rodičů, nicméně v zaměstnaneckém poměru jich takto pracovalo 17 %.

Protože protiepidemická opatření dopadala na různá odvětví a obory v ekonomice nestejnou měrou (viz kap. 1), byl sledován také obor hlavní výdělečné činnosti sólo rodičů. Relativně **nejčastěji působili sólo rodiče v obchodě** (velkoobchod, maloobchod, opravy motorových vozidel, 12 %) a v **administrativě** (administrativní a podpurné činnosti, 11 %), dále v **průmyslu** (9 %), ve **zdravotnictví** (8 %) a **školství** (8 %). V jiných oborech se zastoupení sólo rodičů pohybovalo zhruba mezi 2 a 5 %, s výjimkou „**ostatních činností**“, kam se zařadilo 18 % dotázaných. Pravděpodobně proto, že nevěděli přesně, jakou odvětvovou kategorii zvolit.

Pro srovnání, podle odvětvové struktury zaměstnanosti za rok 2019 dle šetření ČSÚ pracovalo nejvíce žen v průmyslu (23 %) a dále v obchodě (15 %), zdravotnictví (13 %) a školství (12 %), v „ostatních činnostech“ byly ženy zastoupeny z necelých 2 % (ČSÚ, 2020b). V průmyslu pracovali nejčastěji také muži (37 %), na druhém místě byl obchod (11 %), na třetím doprava (9 %), naopak ve zdravotnictví a školství figurovalo po 3 % mužů. Nutno dodat, že tyto statistiky nezohledňují rodinnou situaci mužů a žen. Nicméně i v našem souboru dotazovaných sólo rodičů se zmiňované genderové rozdíly podle odvětví ekonomické činnosti do určité míry projevují podobně.

Pracovní doba z hlediska počtu odpracovaných hodin, možnosti práce z domova, případně směnného provozu, časově postihovala předpandemický stav za období ledna až února 2020. V té době měli **tři ze čtyř sólo rodičů standardní, čtyřicetihodinovou týdenní pracovní dobu** (37 %) **nebo pracovali ještě déle** (36 %). Více než 40 hodin trávili prací převážně ti, kdo kombinovali více pracovních činností (smluv), čtyřicetihodinová pracovní doba byla typičtější pro zaměstnance a/nebo pro ty, kdo pracovali na smlouvu na dobu neurčitou. V délce 30 až 39 hodin týdně pracovalo celkem 14 % výdělečně činných, z hlediska pracovního postavení se to relativně častěji dotýkalo živnostníků. Méně času týdně věnovalo práci 12 % sólo rodičů, a to hlavně ve formě příležitostných výdělků a brigád, resp. v pracích vykonávaných na dohody, na dobu určitou apod.

Směnný provoz může být na jedné straně velmi blízký běžné pracovní době, na straně druhé může rodičům výrazně znesnadňovat jejich možnosti sladování pracovních a rodinných závazků, zvláště je-li proměnlivý. Práce na směny je v České republice poměrně častým pracovním režimem, během minulého desetiletí osciloval podíl pracovníků na směny kolem 29 % všech zaměstnanců ve věku 15 až 64 let, přičemž (až) v roce 2020 klesl na 26 % (Eurostat, 2022b). Muži obvykle pracují ve směnném provozu jen mírně častěji než ženy, výrazný je však rozdíl podle odvětví. Vysoké je zastoupení směnného provozu v průmyslu a v odvětví ubytování, stravování a pohostinství, ve zdravotnictví a v případě žen také v obchodě (Petráňová, Kočka, 2017).

Před pandemií pracoval na směny každý čtvrtý dotázaný sólo rodič. Méně často se to týkalo samostatně podnikajících nebo těch, kdo měli jen nárazové výdělky. Ve vyšší míře na směny naopak pracovali ti, kteří kombinovali více pracovních činností, jejich pracovní doba tak častěji přesahovala 40 hodin týdně. Projevuje se zde výrazná vzdělanostní diferenciací. Zatímco vysokoškoláci pracovali před pandemií na směny jen v 13 % případů, středoškoláci tak činili dvakrát častěji a ti, kteří neměli maturitu, až třikrát častěji. Z hlediska věku nejmladšího dítěte pracovali ve směnném provozu ve vyšší míře rodiče náctiletých dětí.

Možnost vykonávat práci z domova může být na rozdíl od práce na směny určitým zvýhodněním, co se snadnější harmonizace rodinného a pracovního života týče. Podle studie Kotíkové et al. (2020) využívalo v ČR v roce 2018 alespoň někdy možnosti pracovat z domova zhruba 4 až 7 % zaměstnanců, což bylo přibližně dvaapůlkrát méně v porovnání s evropským průměrem (12 %). Nadprůměrně naopak využívali práci z domova čeští podnikatelé (36 až 42 %). Nutno podotknout, že domácí prostředí je pro ně pravděpodobně mnohem častěji běžným pracovním místem, neboť nemají jiné prostory pro výkon své výdělečné činnosti. Mezi zaměstnanými muži a ženami nebyly v tomto ohledu výraznější rozdíly – ze samostatně výdělečně činných mužů však někdy z domova pracovala pouze třetina, kdežto mezi ženami to byla téměř polovina (Kotíková et al., 2020, 20–23).

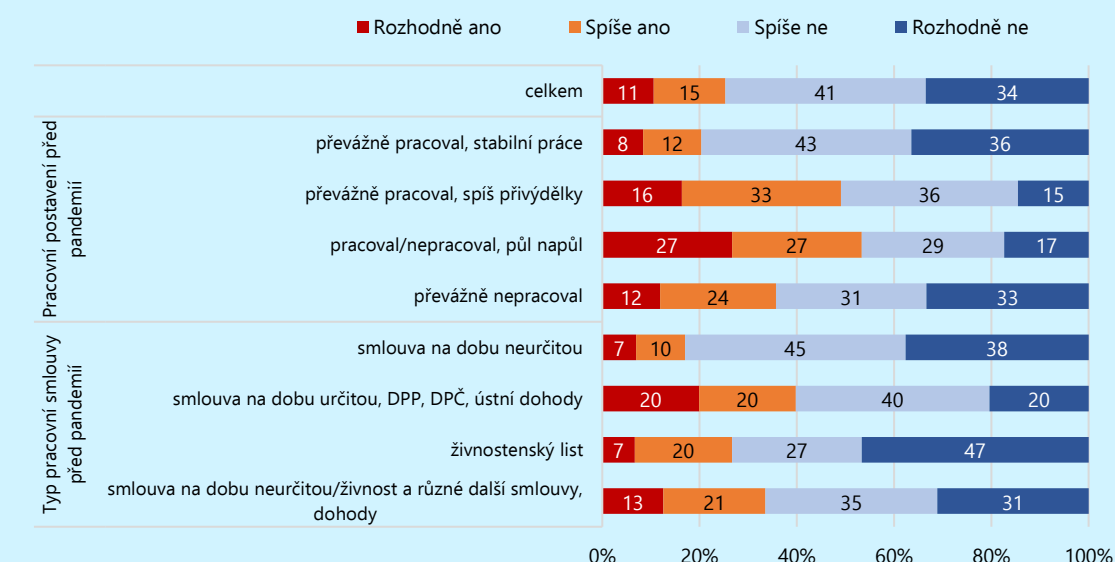
Z výsledků výzkumu mezi sólo rodiči vyplynulo, že **před pandemií měli možnost pracovat z domova tři z deseti sólo rodičů**, přičemž většina této možnosti využívala (23 %, resp. 6 % možnost mělo, ale nevyužívalo ji). Téměř každý druhý (47 %) pracující sólo rodič měl ale takovou práci, jejíž charakter pracovat z domova neumožňoval, každý čtvrtý (23 %) pak tuto možnost od zaměstnavatele neměl. Významnější rozdíly byly shledány v závislosti na nejvyšším dokončeném vzdělání respondenta

(vysokoškoláci měli častěji možnost práce z domova a využívali ji, lidé bez maturitního vzdělání naopak měli ve vyšší míře práci, jejíž povaha se s prací z domova neslučovala) a na pracovním postavení. OSVČ práci z domova často využívali, zaměstnancům to oproti nim častěji neumožňoval jejich zaměstnavatel a těm, kteří měli jen příležitostné výděvky, pak charakter této práce.

I přes poměrně nízké četnosti jsou zřejmé určité rozdíly v možnosti práce z domova v závislosti na odvětví vykonávané činnosti. Práce v průmyslu, obchodě, pohostinství či ve zdravotnictví je většinou s prací z domova neslučitelná. Na druhou stranu ve sféře peněžnictví, v informatice, ale i v administrativě je práce z domova využívaným nástrojem. Administrativní a podpůrné činnosti však současně častěji patřily k těm, kde nebyla práce z domova využívána, i když by být mohla, a dále také k těm, kde to neumožňoval zaměstnavatel. Posledně jmenovaná okolnost se přitom ve vyšší míře týkala i odvětví veřejné správy.

Dotázaní pracující sólo rodiče dále hodnotili, nakolik se **v lednu až únoru 2020 obávali, že přijdou o práci**. Každý čtvrtý v tomto směru určité obavy vyjádřil, **každý desátý přitom poměrně výrazně** (viz graf č. 5.1). Na druhou stranu třetina se rozhodně neobávala, že by o práci přišla, další dvě pětiny takové obavy spíše neměly. Forma vykonávané pracovní činnosti v tom hrála podstatnou roli. Ti, kdo měli poměrně stabilní práci a/nebo pracovní smlouvu na dobu neurčitou, se ztráty práce báli nejméně. Kdežto příležitostné výděvky a brigády, často právě časově omezené, byly pro takto pracující sólo rodiče velmi často spojovány s možností ztráty výdělečné činnosti. Je to zřejmé i z hlediska typu pracovní smlouvy, kdy práce na základě smluv na dobu určitou, na ústní či písemné dohody (DPP, DPČ) potvrzují svou křehkost, pokud jde o udržení práce. **Rozhodně žádné obavy o svou práci neměli nejčastěji samostatně podnikající na živnostenský list**. Kombinace více činností prostřednictvím jedné hlavní a různých dalších smluv či dohod přinášela obavy ze ztráty práce třetině takto pracujících sólo rodičů. Data sice neumožňují podrobněji rozklíčovat, zda tím respondenti měli na mysli případnou ztrátu své hlavní pracovní aktivity nebo spíše té vedlejší, či případně obou, vzhledem k výše řečenému lze ale vyslovit domněnku, že obavy ze ztráty práce byly svázány spíše s těmi „doprovodnými“ vedlejšími pracovními činnostmi vykonávanými na základě méně stabilních smluv a dohod. V každém případě ale nelze jejich obavy zlehčovat, neboť pokud kombinovali více prací, ztráta jakékoliv z nich by pro ně byla nejspíš velmi podstatná.

Graf č. 5.1 **Obavy ze ztráty práce před pandemií (v lednu až únoru 2020) podle vybraných charakteristik pracovní činnosti sólo rodičů před pandemií (v %)**

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Je zřejmé, že méně stabilní (předpandemická) situace sólo rodičů na trhu práce jim ztěžovala jejich „výchozí“ pozici, jednak z pohledu toho, jak mohou čelit restriktivním protiepidemickým opatřením, která ve zvýšené míře postihovala odvětví jejich časté výdělečné činnosti či v souvislosti s uzavřením škol zvyšovala nároky na sladování jejich pracovních a rodinných záležitostí, tak z hlediska přístupu k podpůrným (plošným) vládním opatřením. Například na krizové ošetřovné na počátku pandemie dosáhli pouze nemocensky pojištění zaměstnanci, lidé pracující na dohody byli do nároku na ně zahrnuti až později, podobně to platilo i pro samostatně podnikající (více viz kap. 6).

5.3 Změny v pracovním postavení sólo rodičů během prvního roku pandemie

Pandemie a související vládní opatření ovlivňovala fungování většiny ekonomických subjektů a možnosti vykonávání pracovní činnosti jejich pracovníků (viz kap. 1). Z výběrového šetření pracovních sil realizovaného Českým statistickým úřadem vyplývá, že na jaře 2020 pocíťovalo dopady koronavirové krize 43 % zaměstnanců (Petráňová, Mendlová, 2020). Zaměstnaní muži a ženy vnímali negativní dopady ve stejné míře, v jednotlivých odvětvích však panovaly značné rozdíly. V sektoru ubytování, stravování a pohostinství pocíťovalo nepříznivé dopady pandemie devět z deseti zde zaměstnaných osob, v odvětví kulturních, zábavních a rekreačních činností dvě třetiny zaměstnanců a ve zpracovatelském průmyslu více než polovina. Z hlediska absolutního počtu zaměstnanců bylo po zpracovatelském průmyslu (711 tis. osob) nejvíce zasaženo odvětví obchodu a školství (219 tis., resp. 134 tis. osob). Naproti tomu nejméně ohroženi se cítili zaměstnanci ve veřejné správě, ve vodním a odpadovém hospodářství, v energetice a zemědělství (zhruba pětina z nich). Nutno dodat,

že naprosté většině (82 %) zaměstnanců se dopady pandemie jeví jako krátkodobé a jen zhruba každý pátý soudil, že je nelze překonat ani s pomocí nějakého vládního programu (tamtéž).

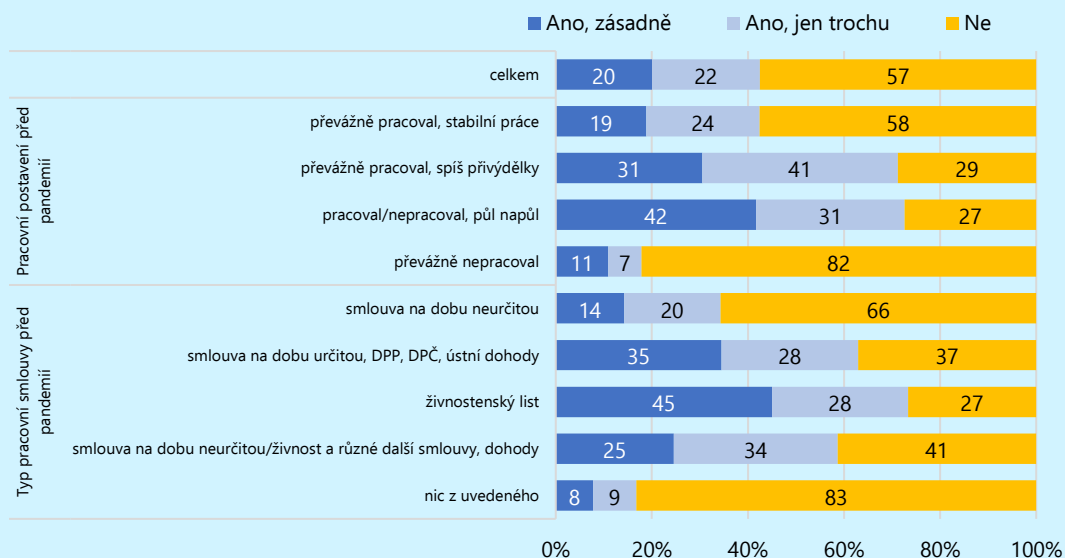
Ze samostatně výdělečně činných osob či podnikatelů pocítovalo negativní dopady pandemie na ekonomiku, tržby či objem práce a zakázek až 60 % (514 tis. osob), přičemž ženy mírně častěji než muži (64 %, resp. 58 %) (Petráňová, Mendlová, 2020). Obdobně jako v případě zaměstnanců bylo i mezi podnikajícími zřejmé odlišné vnímání dopadů pandemie v rámci jednotlivých odvětví. Obavy vyjadřovali téměř všichni podnikající v oboru pohostinství a ubytování (94 %) a vzdělávání (95 %) a zhruba tři čtvrtiny podnikajících v oblasti kultury, administrativy a nemovitostí. Jako vážné a pro podnikání ohrožující je přitom v souhrnu vidělo 28 % z nich (33 % žen a 25 % mužů), ostatní je pokládali spíše za dočasné a překonatelné s pomocí určité vládní podpory (tamtéž).

Přestože uvedená data ČSÚ nepřinášejí detailnější rozbor podle rodinné situace, lze předpokládat, že rozdílné dopady pandemie například dle jednotlivých odvětví, příp. dle genderu, se budou minimálně v obdobných intencích týkat i sólo rodičů. Navíc, jak dokládají Menzel a Miotto (2020), ženy byly celkově oproti mužům mnohem více zasaženy omezeními v práci, což vyplývá z jejich vyššího zastoupení v oborech postižených restriktivními opatřeními a zároveň z jejich převažujícího podílu na péči o děti různého věku.

Zhruba polovina dotázaných sólo rodičů (53 %) měla během prvního roku pandemie takové pracoviště, jehož se vládní protiepidemická opatření přímo nedotkla. Druhá polovina však nějaký dopad pocítila, převážně se jednalo o částečné omezení (26 %), neobvyklé ale nebylo ani totální uzavření (14 %). K těmto dvěma kategoriím lze ještě přičíst dalších 6 % případů za respondenty, kteří měli více výdělečných činností a opatření vlády na ně měla různý dopad. Mezi „jinými“ skutečnostmi se skrývaly spíše důsledky restriktivních opatření pro ekonomické subjekty („méně zakázek“, „nebyl materiál pro výrobu, nebyl odbyt výrobků“, „zavřené hranice“, „zaměstnavatel zkrachoval“, ale také „větší pracovní vytížení“, „větší nárůst práce“). Z pohledu odvětví postihlo částečné nebo úplné uzavírání pracovišť častěji sólo rodiče pracující v pohostinství, ve školství a v kulturních, zábavních a rekreačních činnostech, z hlediska pracovního postavení pak větší měrou samostatně podnikající než zaměstnanci. Zásah státu do fungování provozoven se přitom nemohl nepromítnout ve změnách pracovního postavení výdělečně činných osob.

Každý pátý sólo rodič pocítil během pandemie (od března 2020 do března 2021) **zásadní změnu své pracovní situace**, dalšímu, téměř každému čtvrtému, se jeho pracovní postavení změnilo jen trochu. **Nějaký zvrat**, a to často dosti podstatný, ve své pracovní činnosti **zaznamenaly především samostatně výdělečně činné osoby**. Pracovní situace se významně změnila také u těch, kteří před pandemií pracovali na základě tzv. prekérních smluv (ústní i písemné dohody, DPP, DPČ, smlouva na dobu určitou), různě je kombinovali se smlouvou na dobu neurčitou či prací na živnostenský list, nebo měli spíše jen příležitostné výdělky (viz graf č. 5.2). K podobným výsledkům dospěly také výzkumy Dudové (2021) a STEM (2021). Sólo rodičům, kteří byli před pandemií ekonomicky neaktivní (na mateřské či rodičovské dovolené apod.), neměli uzavřenou žádnou pracovní smlouvu či dohodu a převážně tedy nepracovali, změnila pandemie jejich profesní život spíše jen výjimečně.

Graf č. 5.2 **Změna pracovní situace v době od března 2020 do března 2021 oproti době před pandemií podle vybraných charakteristik pracovní činnosti sólo rodičů před pandemií (v %)**

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Sólo rodičům bylo v rámci kvantitativního šetření nabídnuto několik možných změn či situací, které u nich v oblasti práce mohly během sledovaného období pandemie nastat. Jejich přehled a řazení podle četnosti výskytu zobrazuje graf č. 5.3. Většina těchto změn se dotkla zhruba 10 až 30 % oslovených sólo rodičů. **Nejčastějším fenoménem změn v pracovní oblasti se stalo využívání práce z domova ve větším rozsahu.** Pokud bychom se soustředili na ty, kteří byli před pandemií zaměstnaní, samostatně výdělečně činní a/nebo měli příležitostné výdělky a brigády, využíval **častější práci z domova během pandemie každý třetí** z nich. Práce z domova se však stala (ještě) běžnější až u 70 % pracujících, kteří tak někdy pracovali i před pandemií. Mezi těmi, kteří možnost pracovat z domova měli, ale před pandemií ji nevyužívali, tak v prvním roce pandemie začala pracovat necelá polovina z nich. Řada zaměstnavatelů, ať již z vlastní vůle nebo pod vlivem vnějších okolností, začala svým zaměstnancům práci z domova nově umožňovat, některým ale možná i nařizovat. Nicméně bez ohledu na to uvedly dvě pětiny dotázaných, kterým před pandemií zaměstnavatel neumožňoval práci z domova, že během ní se jich častější práce z domova týkala. To v rozhovoru na jaře 2020 zmínila například paní Klára, která pracuje jako bankovní úřednice a která tím řešila nutnost skloubení pracovních povinností s péčí o dítě, které má ve střídavé péči, v době jeho distanční výuky.

T: „... před tou pandemií, jestli jste využívala tu práci z domova?“

R: „Vůbec, vůbec. Spíš opravdu v hodně výjimečných situacích, když třeba člověku nebylo dobře, necítil se úplně ideálně (...) Takže opravdu spíš za výjimečných situací, ne tak často, jako je to nyní. A ani ten zaměstnavatel jako tomu nebyl úplně nakloněn před tou pandemií, tam to fakt bylo ve výjimečných případech.“

T: „A potom vlastně v dnešní situaci už je to běžné, že prostě jste týden doma, pracujete týden z domova, týden z kanceláře a vlastně ten zaměstnavatel už s tím nemá problém?“

R: „Ne, vůbec ne, stačí to jenom ráno oznámit.“ (Klára, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

Podobnou zkušenost zažila i paní Lenka pracující jako supervizorka v nemocnici. V jejím případě však přechod na práci z domova nebyl tolik motivovaný péčí o dítě, ale spíše vycházel z potřeby pokračovat v práci a přizpůsobit se novým podmínkám.

T: „... před tou pandemií, než vypukla, už jste měla tu možnost pracovat z domova, nebo to přišlo až vlastně s tou pandemií?“

R: „Až s tou pandemií to přišlo, předtím ne.“

T: „Předtím nebyl zájem ani z vaší strany, ani ten zaměstnavatel to nenabízel?“

R: „No, protože před tím bylo úplně běžný, že všechno se dělalo v práci, jo? Že ta možnost ani nebyla, že jo, v nemocnici se toto nenabízí a opravdu byla snaha... protože my máme docházkový systém v nemocnici, aby oni nás mohli hlídat, kdy pracujeme, kdy nepracujeme, takže všechno se muselo dělat v nemocnici. Ale tím, že vlastně přišla tady ta doba a byl ten přesun domů, co to jde, tak vlastně i nám to bylo umožněný.“ (Lenka, 1 dítě na víceletém gymnáziu na úrovni 2. stupně ZŠ)

Potřeba pokračovat v práci prostřednictvím home office však někdy pramenila z nutnosti zachování výše výdělků, neboť s čerpáním ošetrovného z důvodu zajištění péče o děti po dobu distanční výuky by byl spojen pokles příjmu. Tak o tom hovořila například paní Radka:

„(...) tlak [zaměstnavatele] tam nebyl a určitě jakoby s hypotékou a s tím vším si ani nemůžu dovolit být na ošetrovačce, takže jako jsem byla velice ráda, že my máme tu možnost jakoby pracovat z domova.“ (Radka, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

Sólo rodiče pracující v oborech a odvětvích, ve kterých je výkon práce z domova obecně běžnější (viz výše), tuto úpravu pracovního režimu zažívali během pandemie ještě častěji, nově se k nim přidal obor školství a vzdělávání, za čímž nepochybně stojí realizace distanční výuky. S tím zřejmě souvisí i častější využívání práce z domova u rodičů dětí mladšího školního věku. Neměnné zůstaly rozdíly v (častější) možnosti práce z domova dle nejvyššího dokončeného vzdělání sólo rodičů. Z vysokoškoláků během pandemie častěji pracovala z domova více než polovina, z těch se základním vzděláním jen desetina.

U zaměstnaných sólo rodičů (80 %) bylo prostřednictvím dvou výroků zjišťováno určité vyjednávání mezi ním a zaměstnavatelem o práci z domova, pokud s ní jedna či druhá strana ne zcela souhlasila. Jen **4 % dotázaných (zaměstnaných) uvedla, že zaměstnavatel vyžadoval jejich práci z domova i přes jejich nevoli**. Naproti tomu **6 % sólo rodičů chtělo pracovat z domova, ale zaměstnavatel jim to nechtěl umožnit**. V souhrnu tak byla práce z domova bodem sváru u zhruba každého desátého zaměstnaného sólo rodiče.

Určitým úskalím častější práce z domova však byla její velmi úzká provázanost s prací mimo běžnou pracovní dobu (po večerech, přes víkend). Zatímco **práci mimo běžnou pracovní dobu někdy během pandemie odváděla celkově pětina sólo rodičů** (viz graf č. 5.3), více než polovina z nich přitom (současně) v prvním roce pandemie častěji pracovala z domova. Práce v nestandardní pracovní době byla obdobně jako častější práce z domova ve vyšší míře spojena s péčí o dítě mladšího školního věku, z hlediska pracovního postavení pak s příležitostnými výdělky a méně stabilními pracovními smlouvami a dohodami.

Restriktivní protiepidemická opatření vlády (nouzový stav, uzavření či omezení provozu obchodů a služeb aj.) **znemožňovala výdělečnou činnost pětina před pandemií běžně pracujících sólo rodičů** (viz graf č. 5.3). Tuto skutečnost ve vyšší míře uváděli respondenti pracující v pohostinství, v obchodě a v odvětví kultury a rekreace, což byly obory relativně nejvíce zasažené vládními

omezeními. Z hlediska pracovního postavení se v této situaci ocitali častěji OSVČ a lidé pracující na dohody, krátkodobé pracovní smlouvy apod. Taková zkušenost potkala například paní Natálii, která před pandemií pracovala jako pokojská:

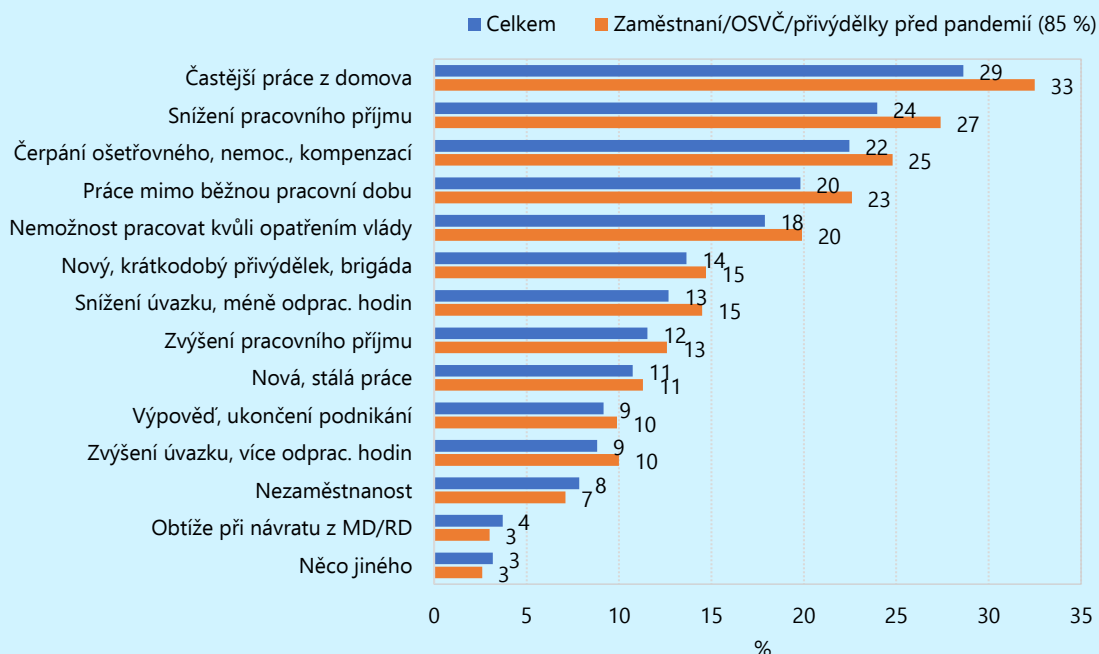
„Momentálně nepracuju, pracovala jsem vlastně do nějakýho července [2020] nebo moje smlouva jakoby pracovní trvala do července, ale od března měla jsem nulovej výdělek, protože jsem pracovala jako pokojská v hotelu. (...) A hotely se prostě zavřely, že jo, takže od března nebyla práce, tak jsem měla nulový výdělek a v červenci mi vlastně ukončili DPČ, protože ukončili činnost, že jo.“ (Natálie, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

Pro některé byla určitým východiskem z této situace možnost **čerpat ošetřovné na dítě, nemocenskou, příp. jiné kompenzace zmírňující dopady pandemie, čehož v souhrnu využila čtvrtina sólo rodičů**. Z rodičů pečujících o dítě mladšího školního věku (7 až 11 let) takovou podporu dostával každý třetí, samostatně podnikající ji čerpali ve dvou pětinach případů, zaměstnanci zhruba ve čtvrtině. K čerpání ošetřovného se však někteří rodiče uchylovali i bez ohledu na ne/možnost pokračovat v práci, příp. ji vykonávat z domova, a to kvůli obtížím, které skloubení práce a rodiny představovalo především v souvislosti se zajištěním pomoci s distanční výukou dětí. V některých případech i při vědomí nutného snížení příjmu. Dokládají to například slova paní Marty:

„(...) takže tu práci a ještě syn, škola, vlastně počítač má syn dopoledne, celé dopoledne, odpoledne... on je vlastně pomalejší jakoby v tom učení a takhle, takže se s ním musím učit já, protože by to nezvládal sám, takže dopoledne plus odpoledne hodinu, hodinu a půl až dvě, plus dvě práce, to se nedalo zvládnout. Kdyby chodil do školy, tak jo, ale tím, že nechodí do školy, tak ne, tak se to nedá zvládnout. (...) Ale není to nejlepší, když si to spočítám, 10 tisíc hrubého, čistého to bylo nějakých 9 něco. A když беру to ošetřovné, tak mi přišlo ani ne 6 tisíc, což teda taky to není úplně nejlepší.“ (Marta, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

Uvedené skutečnosti šly ruku v ruce s omezeními v pracovní činnosti sólo rodičů – od snížení úvazku či nižšího počtu odpracovaných hodin přes případnou výpověď, neprodloužení pracovní smlouvy či ukončení podnikání až po možnou nezaměstnanost. Ve vyšší míře se opět dotýkaly osob samostatně výdělečně činných a těch, kteří svou hlavní činnost kombinovali s dalšími pracemi, dále byly vázány na příležitostné výdělky a smlouvy na dobu určitou, dohody. Krajní situace představující ukončení zaměstnání či podnikání a nezaměstnanost uvedla zhruba desetina sólo rodičů. Statistiky Ministerstva práce a sociálních věcí sice dokládají, že nezaměstnanost během pandemie stoupla (míra nezaměstnanosti po pozvolném růstu v prvních měsících /z 3 % v únoru 2020 na 3,8 % v červenci 2020/ dosáhla svého vrcholu v 1. čtvrtletí 2021 /4,3 %/ a od té doby se snižuje), skokový a trvalý vzestup se však nekonal. Vyšší míra nezaměstnanosti se nicméně týkala žen v porovnání s muži, což však platí dlouhodobě (MPSV, 2022a).

Graf č. 5.3 Výskyt vybraných změn či okolností v oblasti práce během pandemie (březen 2020 až březen 2021, v %)

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Nemožnost pracovat, čerpání ošetrového apod., snížení úvazku, příp. ukončení pracovního poměru a nezaměstnanost jsou faktory, které se významně projevují ve snížení pracovního příjmu. **Nižší výdělek během pandemie zaznamenala více než čtvrtina pracujících sólo rodičů** (viz graf č. 5.3). Skupiny, kterých se to týkalo ještě relativně častěji, jsou dle očekávání OSVČ, ti, kdo kombinovali více prací, a dále ti, kteří před pandemií pracovali příležitostně. Z hlediska věku nejmladšího dítěte v rodině se s nižšími pracovními příjmy potýkali spíše rodiče dětí mladšího školního věku.

Na druhou stranu se pokles v pracovních příjmech stal pro některé sólo rodiče impulsem (či nutností) najít si novou práci nebo alespoň nějakou krátkodobou brigádu. **Každý šestý měl během pandemie nový, krátkodobý přivýdělek či brigádu, každý desátý našel novou, stálou práci** (viz graf č. 5.3). Zatímco se stálou prací byl spojen vyšší počet odpracovaných hodin a vyšší výdělek, u krátkodobých přivýdělků nebyla tato vazba tak pevná. Lze se tedy domnívat, že příležitostné práce vedou spíše k určitému udržení rodinného rozpočtu, stálé zaměstnání/podnikání přináší vedle stability rozpočtu i jeho případné zvýšení.

Obtíže při návratu do práce po mateřské nebo rodičovské dovolené se zdají být dle grafu č. 5.3 marginální, z rodičů, kterých se toto postavení před pandemií týkalo, je však **zaznamenal až každý šestý (16 %)**. Nesnáze, které bývají s návratem do zaměstnání po době rodičovské péče o malé děti nejčastěji spojené, se během pandemie mohly ještě více prohloubit. Co se zajištění péče o dítě týče, případná nedostupnost předškolních zařízení se ještě mohla více komplikovat kvůli karanténním opatřením (uzavření mateřských škol, omezení počtu dětí – viz kap. 4). V pracovní sféře se zase rodiče mohli jen obtížněji vracet do uzavřených nebo s omezeními fungujících provozoven, což bylo v některých případech specifikováno i v „jiné“ variantě změn v oblasti práce: „*Nemohla jsem se vrátit*

na původní zaměstnání, protože firma zkrachovala a ani jsem nemohla jinou práci hledat, protože v této době celkově je těžké najít práci, když všichni propouštěli, a navíc když byly zavřené školky a já neměla děti kam dát...".

Mezi „jinými“ okolnostmi byly vedle důvodů souvisejících se zdravotním stavem (/dlouhodobá/ pracovní neschopnost, zdravotní problémy, invalidita) zmiňovány různé úpravy pracovní doby („směnný provoz – střídání v kancelářích ve dvou směnách, s delší pracovní dobou“, „Možnost určit si pracovní dobu dle svého uvážení a zároveň pracovat z domova, lépe tak skloubit zaměstnání s rodinou“), ale i určité potíže spojené s jinak běžným výkonem práce a navazujícími záležitostmi („Nutnost vzít si v práci dlouhodobé neplacené volno“, „Nemožnost čerpat řádnou dovolenou“, „snížená doprava do zaměstnání“, „ztížená práce v roušce“, „Větší a častější pomoc kolegům“, „zástup za kolegy na ošetřovně“).

Z komplexního pohledu na pracovní situaci sólo rodičů jsou dopady pandemie v této oblasti spíše negativní. Zatímco před pandemií převážně pracovaly tři čtvrtiny sólo rodičů, od března 2020 do března 2021 to byly dvě třetiny (viz tabulka č. 5.3). Vyšší byl naopak podíl těch, u nichž se období práce střídalo zhruba půl napůl s nulovou pracovní aktivitou, a dále těch, kteří převážně nepracovali. **Celkově se pracovní situace sólo rodičů v prvním roce pandemie v porovnání se situací před pandemií nezměnila u většiny z nich (78 %).** Převážně měli sólo rodiče v obou obdobích stabilní práci (60 %), menšina jich nebyla vůbec výdělečně činná (12 %), u ostatních byla pracovní aktivita v obou obdobích proměnlivá (4 %) nebo převažovaly krátkodobé brigády (2 %). **Pokud však k nějaké změně pracovní situace došlo, jednalo se spíše o zhoršení** ve smyslu přechodu ze stabilní práce do „nižších“ kategorií (tj. krátkodobých výdělků, proměnlivé práce, žádné práce, 11 %) nebo z krátkodobých výdělků do střídání období práce a bez-práce, žádné práce atd. (5 %).

Pokud bychom se soustředili na sólo rodiče, kteří před pandemií měli stabilní práci a během prvního roku pandemie o ni přišli, resp. měli spíše jen přivýdělky, částečně nebo vůbec nepracovali, příp. tomu bylo jinak, můžeme prostřednictvím logistické regrese odhalit faktory, které stály v pozadí. Při kontrole zahrnutých proměnných (pohlaví, vzdělání rodiče, věk nejmladšího dítěte, typ pracovní smlouvy před pandemií a obor činnosti před pandemií) analýza potvrdila, že oproti rodičům 16letých a starších dětí měli více než dvojnásobnou šanci, že již nebudou moci převážně pracovat, rodiče dětí předškolního (4 až 6 let) a mladšího školního věku (7 až 11 let). Zde je nepochybně úzká souvislost s omezením (před)školní docházky a potřebou zajištění rodičovské péče o tyto děti. Nejvyšší dosažené vzdělání rodiče nehrálo v tomto případě žádnou roli, ale ženy měly oproti mužům dvojnásobnou šanci, že převážně nebudou moci pracovat. Významným činitelem se ukázal typ pracovní smlouvy, neboť v porovnání s těmi, kdo měli smlouvu na dobu neurčitou, byli nemožností pracovat ve své stabilní práci mnohem více ohroženi podnikatelé a ti, jejichž pracovní činnost byla vykonávána na základě dohod či krátkodobých smluv. Z pohledu odvětvové diferenciaci byla v tomto ohledu (oproti „ostatním“ blíže nespecifikovaným oborům) rizikovější práce v obchodě, v pohostinství či kultuře, naopak u sólo rodičů pracujících ve školství, zdravotnictví či veřejné správě byla šance, že nebudou moci převážně pracovat ve svém stabilním zaměstnání, mnohem nižší.

Tabulka č. 5.3 **Pracovní situace sólo rodičů před pandemií a během ní, tj. od března 2020 do března 2021** (v %)

	Před pandemií	Během pandemie
Převážně jsem pracoval/a, měl/a jsem poměrně stabilní práci.	71,3	62,8
Převážně jsem pracoval/a, ale šlo spíš o krátkodobé přivýdělnky, brigády.	5,2	4,1
Určitou dobu jsem pracoval/a, určitou dobu jsem nepracoval/a, střídalo se to zhruba půl napůl.	7,4	10,8
Převážně jsem nepracoval/a.	15,4	18,4
Bylo to jinak.	0,7	4,1

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

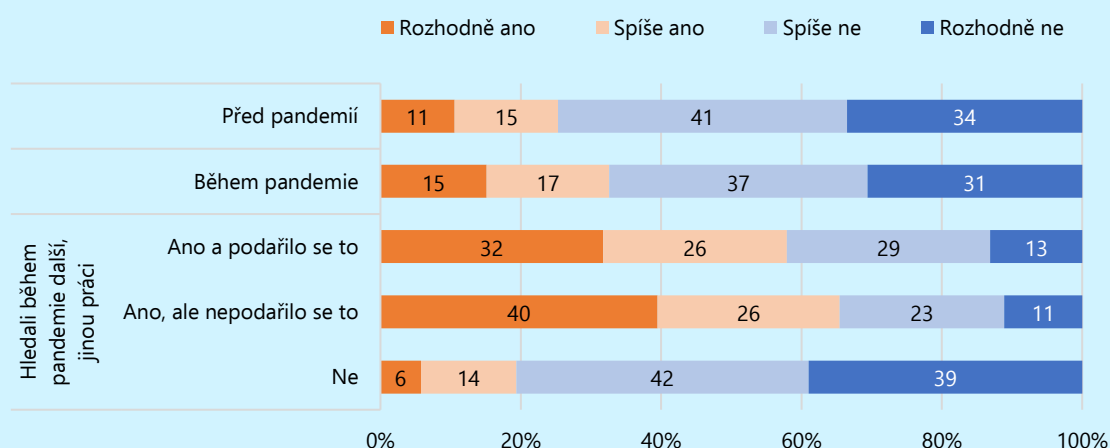
Podrobnější analýza například ukazuje, že 84 % sólo rodičů, kteří měli před pandemií stabilní práci, ji mělo i během pandemie, ti ostatní z důvodu čerpání ošetřovného, nezaměstnanosti apod. nepracovali (7 %) nebo se u nich období práce a bez-práce střídalo půl napůl (6 %). Dvě pětiny těch, kteří před pandemií měli spíše jen krátkodobé přivýdělnky, zůstaly ve stejném postavení i během pandemie, přechodem ke stálé práci si přilepšila pětina, naproti tomu pracovní pozice další pětiny byla proměnlivá, ostatní nepracovali vůbec, nebo tomu bylo ještě jinak. Z těch, kteří před pandemií převážně nepracovali, jich tři čtvrtiny byly bez práce i v pandemii, dalších 14 % si během ní do jisté míry pracovní přilepšilo, neboť převážně pracovali ve více či méně stabilní práci nebo se u nich období práce a bez-práce střídalo.

Určitá forma přivýdělnku k hlavní pracovní činnosti je u sólo rodičů nejen poměrně častá, ale z jejich pohledu často i nezbytná. Podle šetření z roku 2019 míval kromě příjmů z výdělečné činnosti, příp. sociálních dávek každý třetí sólo rodič nějaké další příjmy, přičemž pro většinu z nich byly nutností (Palonciová et al., 2019a). Data aktuálního šetření (z roku 2021) ukazují, že prostřednictvím krátkodobých smluv a různých písemných či ústních dohod, na jejichž bázi pracují sólo rodiče výlučně nebo v kombinaci s jinou (stabilnější) pracovní smlouvou, rovněž před pandemií pracoval každý třetí (viz tabulka č. 5.2). **Touha či naléhavost mít během pandemie další nebo jinou práci či nějaký přivýdělek byla mezi sólo rodiči poměrně silná. Tři z deseti takovou práci hledali, úspěšní však většinou nebyli** (13 % z celku se to podařilo, 17 % nikoli, 70 % nic nehledalo). Poptávku po další nebo jiné práci uváděli výrazně častěji ti, jejichž pracovní postavení nevykazovalo znaky stability, tzn. převážně již pracovali formou příležitostných přivýdělků, nebo se jejich pracovní situace měnila, příp. nepracovali vůbec. Úspěšnost jejich hledání byla vcelku vyrovnaná (zhruba polovina jich práci našla, polovina ne), i když u těch většinou nepracujících byla spíše mizivá (přibližně pětinová). Podle sociodemografických charakteristik sólo rodiče se v míře hledání nové či jiné práce nebo přivýdělnku ukázaly odlišnosti dle dosaženého vzdělání a věku nejmladšího dítěte v rodině. Zatímco vysokoškoláci potřebu jiné práce spíše neuváděli, ti se základním vzděláním se častěji snažili ji najít, většinou však bez úspěchu. Jinou či další práci hledala téměř polovina rodičů s nejmladším dítětem v předškolním věku (od čtyř do šesti let), většině z nich se to však nepodařilo (26 %, 16 % ano, 57 % nehledalo). Zde se ukazuje úzká souvislost s deklarovanými obtížemi při návratu z mateřské či rodičovské dovolené do práce.

Hledání další či jiné práce bylo mnohdy vyvoláno jak obavami ze ztráty stávající práce, tak dílčími důsledky pandemie zprostředkovanými skrze nižší počet odpracovaných hodin, pokles pracovního příjmu, případnou výpověď, ukončení podnikání a nezaměstnanost, nemožnost vykonávat svou práci kvůli opatřením vlády atd. **Obavy ze ztráty práce se v pandemii staly častějšími,**

od března 2020 do března 2021 je pocítoval **každý třetí (pracující) sólo rodič, každý šestý se toho „rozhodně“ obával** (viz graf č. 5.4). Nestabilita pracovní situace, co se samotné existence práce týče, a výdělečná činnost založená na spíše krátkodobých výdělcích a brigádách obavy ze ztráty práce ještě více podněcovala, resp. je do jisté míry mohla i reflektovat.

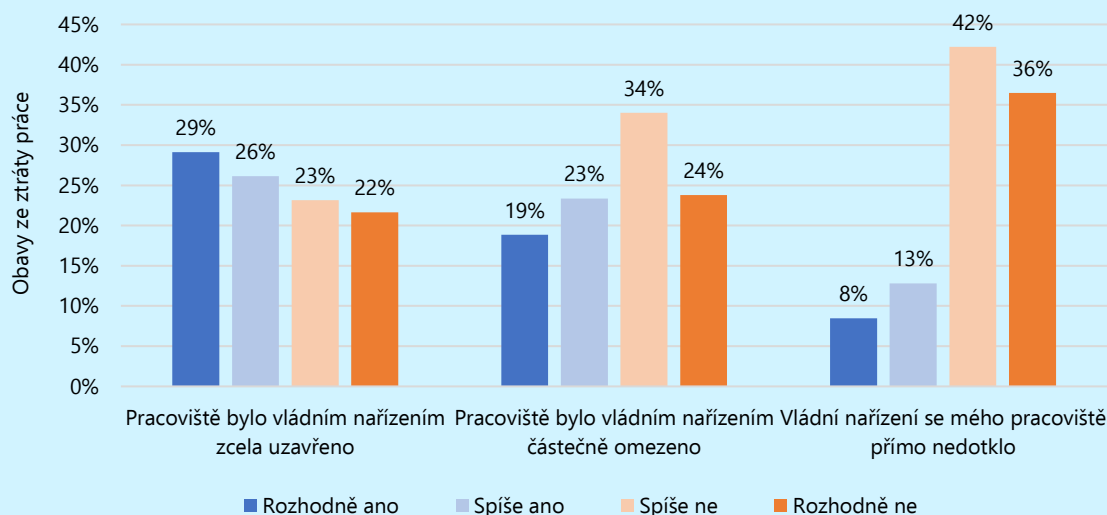
Graf č. 5.4 **Obavy ze ztráty práce před pandemií a během ní (březen 2020–březen 2021) a podle hledání jiné práce v pandemii (v %)**

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Během pandemie byla přijímána dle aktuálního vývoje různá opatření, jejichž důsledkem bylo mimo jiné uzavírání provozoven a služeb. Pro dotčené sektory a jejich pracovníky tak nastávalo s různou frekvencí různě dlouhé období nejistoty, kdy a zda, případně v jaké míře bude moci být jejich pracovní činnost obnovena. To se promítlo do míry obav ze ztráty zaměstnání či možností podnikat (viz graf č. 5.5). V případech, že bylo pracoviště zcela uzavřeno, se téměř každý třetí samoživitel obával ztráty práce. Částečné omezení pracoviště názor na stabilitu pracovního postavení ovlivnilo méně, nicméně i v těchto případech se možných důsledku obával téměř každý druhý sólo rodič, každý třetí byl mírný optimista, pochyby ohledně stability práce nepřipouštěl každý čtvrtý sólo rodič, jehož pracoviště bylo vládními opatřeními částečně dotčeno. Ti, jejichž práce nebyla protiepidemickými opatřeními ovlivněna, se o své postavení nestrachovali ve čtyřech pětinach.

Graf č. 5.5 Dopad vládních opatření na pracoviště a míra obav ze ztráty práce (v %)

Pozn.: N=885 (pracující během pandemie v březnu 2020 až březnu 2021)

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Někteří sólo rodiče zažili za svůj pracovní život ne vždy standardní přístup zaměstnavatelů v tom smyslu, že zaměstnavatelé zneužívali toho, že si jako samoživitelé potřebují udržet práci. Ve výzkumu z roku 2019 tyto pocity uvedla zhruba desetina (někdy) zaměstnaných sólo rodičů (Paloncyová et al., 2019a). Dvě pětiny si nebyly vědomy toho, že by je zaměstnavatel oproti ostatním zaměstnancům nějak zneužíval, ale ani zvýhodňoval. Čtvrtina naopak vnímala určitou vstřícnost zaměstnavatele k jejich postavení sólo rodiče. Pandemie neproměnila jen pracovní podmínky, ale do jisté míry změnila i přístup zaměstnavatelů ke svým zaměstnancům, resp. k zaměstnaným sólo rodičům, alespoň z jejich pohledu. Se zneužíváním jejich pracovního postavení jako samoživitele měla za dobu prvního roku pandemie osobní zkušenost jen 4 % sólo rodičů. **Více než třetina (38 %) jich naopak uvedla převážně vstřícný přístup zaměstnavatelů a další téměř polovina nevnímala rozdíly v jednání zaměstnavatele s ohledem na rodinnou situaci zaměstnanců.** Jednoznačně na tuto otázku neodpověděl každý desátý, protože měl s chováním zaměstnavatelů různé zkušenosti. Posun k větší vstřícnosti v době pandemie, resp. odklon od možného pracovního zneužívání ze strany zaměstnavatele potvrzují také výsledky longitudinální sondy (169 respondentů). Z těch, kteří před pandemií (v roce 2019) měli zkušenost s pochopením zaměstnavatele pro situaci sólo rodiče, jich v době pandemie většina opět zmínila jejich vstřícnost, ostatní pak vnímali, že k nim zaměstnavatelé přistupovali stejně jako k jiným zaměstnancům. Podobně tomu bylo i v opačných případech. Naproti tomu z rodičů, kteří před pandemií měli různé zkušenosti s přístupem zaměstnavatelů nebo se setkávali s určitým zneužíváním toho, že si jako samoživitelé potřebují udržet práci, jich velká část již pociťovala rovný přístup zaměstnavatelů, výjimkou však nebyl ani jejich vstřícnější postoj.

Přístup zaměstnavatelů se v očích sólo rodičů nelišil podle toho, do jaké míry bylo jejich pracoviště zasaženo vládními restriktivními opatřeními, zda zcela, částečně nebo vůbec. Horší (nebo různé) zkušenosti ve vyšší míře nicméně uváděli ti, u nichž se během pandemie střídalo období práce s obdobím bez pracovní činnosti, převážně vůbec nepracovali anebo měli spíše jen příležitostné přivýdělký. Stabilní práce byla naopak častěji spojena se vstřícností zaměstnavatele nebo alespoň

s jeho rovným přístupem ke všem zaměstnancům. Podle výzkumu *Samoživitelé 2019* hrála roli také pracovní pozice (srov. Palonciová et al., 2019a, graf č. 6.2), do jisté míry podmíněná výší dosaženého vzdělání. I podle výzkumu realizovaného v roce 2021 měli středoškoláci a vysokoškoláci zkušenost spíše s rovným přístupem zaměstnavatelů, kdežto lidé se základním vzděláním nebo bez maturity častěji vnímali jisté zneužívání v pracovní oblasti nebo jejich zkušenosti s přístupem zaměstnavatelů byly různé. S větší kritikou hodnotili přístup zaměstnavatelů rodiče převážně pečující o malé děti. Ti s nejmladším dítětem do tří let věku častěji zažívali situaci, kdy zaměstnavatelé zneužívali toho, že si jako samoživitelé potřebují udržet práci. Na druhou stranu **vstřícnost zaměstnavatelů k sólo rodičům během pandemie výrazně častěji zaznamenali ti, jejichž nejmladší dítě bylo ve věku docházky na 1. stupeň základní školy** a na něž tíha sladování pracovních a rodinných závazků během pandemie značně dolehla. Rovnocenný přístup zaměstnavatelů k sólo rodičům stejně jako k ostatním zaměstnancům nejčastěji pocítovali rodiče 16letých a starších dětí. Data ze staršího výzkumu z roku 2019 přitom ukazují, že statisticky významně se v názoru na přístup zaměstnavatelů tehdy odlišovali pouze rodiče dospívajících dětí (kteří jej oproti rodičům mladších dětí obdobně jako nyní ve větší míře hodnotili jako rovnocenný vzhledem k ostatním zaměstnancům). Podle aktuálních dat z roku 2021 zůstala tato skupina rodičů zaměstnavateli stále chápána převážně rovnocenně ve vztahu k dalším zaměstnancům, k rodičům dětí mladšího školního věku však bylo dle jejich mínění v době pandemie přistupováno s větší vstřícností než před ní.

5.4 Pracovní postavení sólo rodičů v době výzkumu (jaro/léto 2021)

Předcházející podkapitola pojednávala o změnách, které nastaly v pracovním životě sólo rodičů v prvním roce pandemie, resp. od března 2020 do března 2021. V dalších měsících bylo patrné jak snižování počtu nakažených, tak uvolňování protiepidemických opatření. Za období od konce května do začátku července 2021, kdy probíhalo hlavní dotazníkové šetření, tak byla zjišťována aktuální pracovní situace sólo rodičů. Byly přitom zohledňovány obdobné atributy pracovní činnosti jako za dobu před pandemií, aby bylo možné ve spojitosti se změnami v uvedeném mezidobí postihnout, jak pandemie v delším časovém horizontu ovlivnila pracovní činnost sólo rodičů. Na některých místech uváděný současný stav tedy v této části vyjadřuje situaci v době výzkumu, tj. od konce května do začátku července 2021.

U 90 % sólo rodičů je jejich hlavní sociálně-ekonomický status v současnosti stejný jako před pandemií. Dílčí odlišnosti jsou však zřejmé podle konkrétního sociálně-ekonomického postavení. Z těch, kteří byli před pandemií zaměstnaní, má zaměstnanecký status stále 95 % sólo rodičů, ze zbývajících 5 % se polovina stala nezaměstnanou. Osoby samostatně výdělečně činné podnikají i nadále v 86 % případů, ti zbývající nově přešli do zaměstnání nebo se stali nezaměstnanými. Naproti tomu třetina původně nezaměstnaných dnes má zaměstnání, příp. podniká. Z rodičů, kteří před pandemií byli na mateřské, resp. rodičovské dovolené, jich 70 % uvedlo stejné postavení i v současnosti, desetina se stala nezaměstnanou, většina ostatních pracuje. V souhrnu vzato je výdělečně činných prostřednictvím zaměstnaneckého poměru nebo samostatného podnikání podobně jako před pandemií 80 % sólo rodičů, téměř dvakrát více je však nezaměstnaných (6 %), méně je rodičů na mateřské či rodičovské dovolené (10 %; srov. tabulky č. 5.2 a 5.4).

Rovněž typ smluvního ukotvení hlavní činnosti je u většiny (80 %) sólo rodičů stejný jako před pandemií, u ostatních došlo k poměrně rovnoměrným přesunům mezi kategoriemi v řádu jednotek

procent, což neumožňuje podrobnější statistickou analýzu. Například ti, co měli dříve smlouvu na dobu neurčitou, mají v současnosti smlouvu na dobu určitou nebo různé dohody, nebo naopak. Podobně ti, kteří vedle své hlavní časově neomezené pracovní smlouvy, příp. živnosti měli ještě nějakou další smlouvu, dohodu apod., dnes mají pouze tu hlavní výdělečnou činnost, příp. je tomu obráceně. Ve větší míře (celkově ze 40 %) se tyto proměny ale dotkly těch, u kterých se během pandemie zásadně změnila pracovní situace, na druhou stranu ti, kdo žádnou změnu během pandemie nezaznamenali, mají smluvní zajištění práce v téměř 90 % stejné jako před pandemií. Z hlediska ekonomického postavení pracují dvě třetiny zaměstnanců na základě smlouvy na dobu neurčitou, šestina má k tomu ještě další pracovní smlouvu či nějakou dohodu. Necelá pětina zaměstnanců pak vykonává výdělečnou činnost pouze prostřednictvím krátkodobých smluv, dohod apod. (viz tabulka č. 5.4). **V souhrnu pracuje pouze na základě ústních či písemných dohod a krátkodobých smluv 17 % sólo rodičů**, dalších 13 % k tomu ještě podniká nebo má zaměstnanec-kou smlouvu na dobu neurčitou.

Tabulka č. 5.4 **Vybrané charakteristiky pracovní činnosti sólo rodičů v době výzkumu** (květen–červenec 2021, v %)

		Sociálně-ekonomický status sólo rodiče					
		zaměstnanec	OSVČ	nezaměstnaný	MD, RD	jiné	celkem
Celkem (řádková %)		72,2	7,3	5,6	9,5	5,5	100,0
Pracovní postavení	zaměstnaný	84,7	1,2	6,9			62,6
	OSVČ	–	78,3	0,9			5,9
	příležitostné práce	0,9	–	18,9			4,5
	kombinace předchozích	12,8	20,5	5,2			11,8
	nic z uvedeného	1,6	–	68,2			15,2
Typ pracovní smlouvy	smlouva na dobu neurčitou	66,3	1,2	5,0			49,3
	sml. na dobu určitou, DPP, DPČ, ústní dohody	17,5	4,9	18,9			16,9
	živnostenský list	–	67,9	0,5			5,0
	sml. na dobu neurčitou/ živnost a různé další smlouvy, dohody	14,6	25,9	4,1			13,3
	nic z uvedeného	1,6	–	66,7			15,5

Pozn.: MD = mateřská dovolená, RD = rodičovská dovolená

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Odvětví hlavní výdělečné činnosti zůstalo u devíti respondentů z deseti stejné jako před pandemií. Odvětvová struktura tak nedoznala výraznějších změn. Nejčastěji sólo rodiče pracují v obchodě (12 %) a v administrativě (11 %), dále ve zdravotnictví (10 %), v průmyslu (9 %) a ve školství (8 %). Nutno ale dodat, že nejvyšší zůstal podíl zařazených do „ostatních činností“ (17 %). Z poměrně nízkých četností v jednotlivých oborech hlavní činnosti nelze zcela jednoznačně vyčíslovat přesuny mezi odvětvími, nicméně lze říci, že tendence vycházející z dat se zásadně neliší od změn, které dokládají robustnější statistiky (ČSÚ, 2021a, 2022). Podle dat Českého statistického úřadu v roce 2020 odešlo relativně nejvíce pracovníků z odvětví administrativních a podpůrných činností, z ubytování, stravování a pohostinství, ze (zpracovatelského) průmyslu, z dopravy a skladování a také z kulturních,

zábavních a rekreačních činností. Zvýšily se naopak počty v odvětví realitního trhu a ve školství, příp. zdravotnictví a sociální péče (ČSÚ, 2021a). V roce 2021 již k velkým meziročním změnám v odvětvové struktuře zaměstnanosti nedocházelo, nicméně počty pracujících dále klesaly především ve sféře pohostinství, v průmyslu a v dopravě, vyšší byly v oblasti školství a zdravotnictví (ČSÚ, 2022).

Zkrácení pracovního úvazku či snížení počtu odpracovaných hodin bylo během prvního roku pandemie častější než jejich zvýšení. Pokud se však tyto změny promítly do současnosti, bylo to celkem rovnoměrně. Při porovnání počtu odpracovaných hodin před pandemií a na přelomu jara a léta 2021 je zřejmé, že u tří čtvrtin pracujících sólo rodičů se délka pracovní doby nijak nezměnila, u 12 % je v současnosti kratší než před pandemií, u zbývajících 12 % naopak delší. Sólo rodiče, pro něž byl ještě před pandemií hlavním sociálně-ekonomickým statutem zaměstnanecký poměr a v současnosti již není, odpracují v týdnu spíše méně hodin než před pandemií, přičemž zřejmý je i opačný trend. V souhrnu **přibližně každý třetí (37 %) pracuje standardních 40 hodin týdně, další třetina (36 %) více než 40 hodin**. Ostatním jejich práce zabere 30 až 39 hodin (15 %) nebo ještě méně času (12 %). Pro zaměstnance, a zvláště ty se smlouvou na dobu neurčitou, je typičtější čtyřicetihodinová týdenní pracovní doba. Samostatně podnikající a také ti, kdo pracují jen příležitostně nebo na základě různých dohod či krátkodobých smluv, věnují své práci spíše méně hodin. Naproti tomu více než 40 hodin stráví v práci sólo rodiče, kteří své hlavní zaměstnání či podnikání kombinují s dalšími výdělečnými aktivitami.

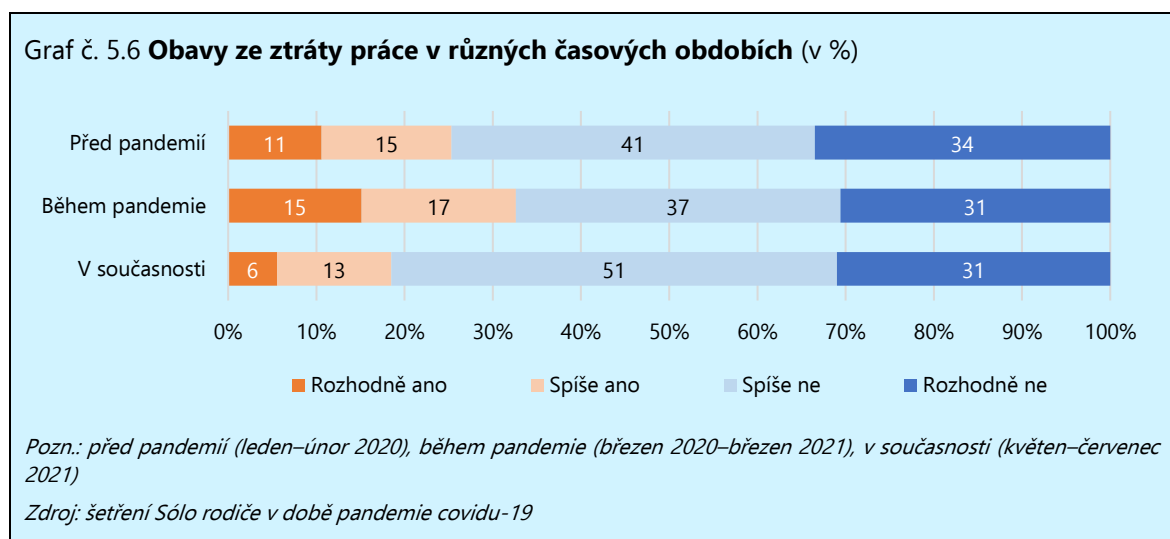
Podíl sólo rodičů pracujících na směny je jen nepatrně nižší (23 %), než byl před pandemií (25 %). Tento pokles přitom koresponduje s vývojem za celou ČR (Eurostat, 2022b). To může být do jisté míry spojeno s odlivem pracovníků z odvětví stravování, ubytování a pohostinství, příp. průmyslu a obchodu, což jsou současně obory, kde je směnný provoz využíván obecně ve vyšší míře. Oproti situaci před pandemií již v současnosti ve směnném provozu nepracuje 5 % sólo rodičů, 3 % naopak nově na směny pracují. Pro pětinu se rozložení pracovní doby v tomto ohledu nezměnilo a mají směny nadále. Vysokoškoláků se směnný provoz týká stále spíše výjimečně (10 %), dvakrát častěji na směny pracují středoškoláci s maturitou (22 %) a téměř čtyřikrát častěji ti s nižším vzděláním (37 %). Podnikatelů, příp. sólo rodičů pracujících pouze příležitostně se směnný provoz dotýká mnohem méně než zaměstnanců.

Práce z domova se v době pandemie stala mnohem běžnější, než tomu bylo před pandemií. Z předcházející podkapitoly víme, že tuto formu práce během prvního roku pandemie častěji využívali ti, kteří byli zvyklí pracovat z domova i předtím, obvyklejší se ovšem stala i pro řadu těch, kdo tuto možnost před pandemií neměli, nebo i měli, ale nevyužívali ji. Otázkou zůstává, zda **možnost pracovat z domova a její častější využívání přetrvalo i po odeznění striktních vládních opatření a jistém ústupu pandemie** (měřeno počtem nakažených). Souhrnná data naznačují, že spíše ano, neboť možnost pracovat z domova má a v současnosti využívá 26 % (před pandemií 23 %), dalších 8 % (6 %) pak této možnosti nevyužívá. Snížil se naopak podíl těch, jimž práci z domova neumožňuje zaměstnavatel (z 23 % na 20 %), zastoupení těch, kterým pracovat z domova znemožňuje charakter jejich práce, se nezměnilo (47 %).

Všechny dílčí atributy spojené s výkonem práce se promítají do celkové spokojenosti s prací. Souhrnně lze říci, že **sólo rodiče spokojeni s prací výrazně převažují nad těmi, kteří spokojeni (spíše) nejsou**. Průměrné hodnocení spokojenosti se současným zaměstnáním či podnikáním na sedmistupňové škále, kde jedna znamená „zcela spokojen/a“ a sedm „zcela nespokojen/a“, činí 2,7. Polovina dotázaných, kteří vypovídali o své stávající práci, je s ní přitom velmi spokojena (vyjádřeno stupněm jedna a dva na škále), na opačný konec stupnice (body šest a sedm) se zařadilo jen 5 % dotázaných. Zaměstnanci i podnikatelé jsou se svou prací spokojeni v podobné míře, zato ti,

kteří pracují jen příležitostně nebo mají uzavřeny krátkodobé smlouvy a dohody, vyjadřují oproti nim vyšší nespokojenost. Benefity ve formě využívání práce z domova spokojenost pozitivně ovlivňují, naproti tomu nemožnost pracovat z domova je spojena s průměrně nižším uspokojením. Pohlaví a věk sólo rodiče nemají na míru spokojenosti vliv, spokojenost s prací ale roste s výší dosaženého vzdělání (a pravděpodobně tedy s lepší pracovní pozicí). Zdá se tedy, že pandemie neměla na spokojenost se zaměstnáním – z hlediska vybraných sociodemografických charakteristik rodiče – znatelnější vliv, neboť k obdobným závěrům dospěla i analýza Mysíkové a Večerníka (2016). Na druhou stranu však sólo rodiče, kterým se během pandemie trochu nebo zásadně změnila pracovní situace, vyjadřují v současnosti průměrně nižší spokojenost než ti, kteří žádnou takovou změnu nepocítili. Také časové uspořádání pracovní činnosti ovlivňuje míru spokojenosti. Nejnižší spokojenost uvedli ti, kteří odpracují méně než 30 hodin týdně, což je v souladu s nižší spokojeností u příležitostných či krátkodobých přivýdělků. Relativně nejspokojenější jsou naopak sólo rodiče se standardní čtyřicetihodinovou pracovní dobou. Ti, jimž práce zabere ještě více času, jsou oproti nim spokojeni méně.

Z předcházející podkapitoly již víme, že určitá nestabilita trhu práce během pandemie se odrážela v častějších obavách o existenci práce jako takové. Připomeňme, že zatímco před pandemií se ztráty práce bál každý čtvrtý, během prvního roku pandemie tyto obavy postihly každého třetího sólo rodiče. Snižování počtu nakažených a následné rozvolňování protiepidemických opatření (nejen) v oblasti trhu práce (viz kap. 1) se projevilo ve zmírnění těchto obav. **Strach, že ztratí svou současnou práci, má téměř každý pátý sólo rodič**, přitom převažují spíše mírnější obavy (viz graf č. 5.6).

Pokud bychom se zaměřili pouze na respondenty, kteří měli práci ve všech třech sledovaných obdobích, tj. před pandemií, během jejího prvního roku (od března 2020 do března 2021) i v době výzkumu (květen–červenec 2021), a možné obavy z její ztráty se jich mohly týkat, stával se subjektivně ohroženým na trhu práce **každý desátý sólo rodič**, neboť **obavy, že přijde o práci, zažíval v každém z uvedených období**. Zhruba čtvrtina (27 %) vyjadřovala určité obavy jen v některé této době, zbývající **téměř dvě třetiny (63 %) strach ze ztráty práce nikdy (v žádném sledovaném období) nepocíťovali**. Muži a ženy se v míře četnosti těchto obav nelišili, sólo rodiče se základním vzděláním ale trápily starosti ohledně možné ztráty práce významně častěji než vysokoškoláky. Podle očekávání vyjadřovali tyto obavy (alespoň někdy) častěji ti, jejichž pracovní situace doznala během

pandemie (výraznějších) změn a rovněž ti, jejichž pracoviště bylo zcela nebo částečně poznamenáno vládními protiepidemickými opatřeními. Není tedy překvapivé, že z hlediska oboru vykonávané činnosti se ztráty práce častěji hrozili pracující v obchodě a ve stravovacích, ubytovacích a pohostinských službách, zvláště pak oproti pracujícím ve zdravotnictví, školství a veřejné správě. Roli hrálo také smluvní zajištění práce, kdy se v tomto směru opět potvrdila křehkost krátkodobých smluv nebo příležitostných prací v porovnání se stabilním zaměstnáním. Ztížené možnosti samotného výkonu výdělečné činnosti ve spojitosti s vládními omezeními (ústicí např. v čerpání kompenzací, nucených dovolených), zdravotními riziky (čerpání nemocenské) či nutným zajištěním péče o děti (čerpání ošetrového) se odrážejí v tom, že ti, kteří se v těchto situacích během pandemie nacházeli, měli obavy z toho, že ztratí práci, mnohem častěji. Nejspíše i proto čelili obavám ze ztráty práce ve vyšší míře rodiče dětí mladšího školního, příp. předškolního věku na rozdíl od rodičů starších dětí.

Strach ze ztráty stávající práce se z velké části promítá do snahy najít práci novou, motivy k jejímu hledání ale bývají i jiné. V době výzkumu, tedy **na přelomu jara a léta 2021, hledala další či jinou práci nebo nějaký přívýdělek čtvrtina sólo rodičů**. V souladu se zmírněním obav ze ztráty práce oproti období prvního roku pandemie se snížil i podíl rodičů hledajících práci (z 30 % na 25 %). Úzká provázanost obav ze ztráty práce s hledáním práce nové však platí stále. Zatímco mezi těmi, kteří nemají strach, že by přišli o svou současnou práci, hledá nový či jiný výdělek zhruba každý šestý (17 %), z těch, kteří obavy ze ztráty práce pocítují, další nebo jiné pracovní vyžití shání téměř každý druhý (46 %). Za úsilím po získání nové práce se přitom může skrývat jak touha po stabilnější práci, tak i potřeba dalšího přívýdělku, neboť novou práci ve vyšší míře hledají jednak ti, kteří pracují jen příležitostně nebo prostřednictvím krátkodobých smluv a dohod, a také ti, kteří již nyní kombinují více pracovních činností najednou. Vyšší podíl hledajících práci je však i mezi těmi, kteří v současnosti nejsou výdělečně činní (37 %).

Pokud bychom měli v krátkosti shrnout, jaký vliv mělo zhruba roční trvání pandemie na pracovní činnost sólo rodičů, lze říci, že třičtvrtinové většiny se pandemie z jejich pohledu nedotkla, určité zhoršení ale zaznamenal téměř každý čtvrtý, zlepšení bylo spíše výjimečné (viz graf č. 12.1), každý pátý přitom pocítil zásadní změnu své pracovní situace. To úzce souvisí s výchozím sociálně-ekonomickým postavením sólo rodičů, kdy ti původně pracující zůstali v naprosté většině výdělečně činní i nadále, někteří však o práci přišli, přičemž řady nezaměstnaných zvýšila rovněž část rodičů, kterým již skončila mateřská, příp. rodičovská dovolená. K ohroženým skupinám na trhu práce se zařadily především osoby samostatně výdělečně činné a dále také ti s méně stabilní pracovní pozicí, tj. pracující na základě krátkodobých smluv a různých dohod. Sólo rodiče se přitom v těchto prekérních formách práce nacházejí stále poměrně často, ať už pracují pouze jejich prostřednictvím nebo je kombinují s hlavní výdělečnou činností. Relativně vysoké zůstává časové zatížení samoživitelů prací, kdy jí více než 40 hodin týdně věnuje více než jedna třetina z nich. Práce z domova, která se v prvním roce pandemie stala mnohem využívanější, přetrvala jako možný nástroj úpravy místa vykonávané činnosti i po jistém ústupu pandemie a rozvolnění vládních protiepidemických opatření. Neopomenutelným negativem pandemie bylo snížení pracovního příjmu, které zaznamenal zhruba každý čtvrtý sólo rodič.

Pozitivně lze hodnotit přístup zaměstnavatelů k sólo rodičům, který se během pandemie ukázal (očima samoživitelů) jako vstřícnější nebo alespoň jako rovný s ohledem na rodinnou situaci zaměstnanců. Lze to vnímat jako snahu zaměstnavatelů udržet si své zaměstnance a zajistit provoz

a fungování firmy v obtížné době i jejich citlivější vnímání či chápání rodinných, resp. rodičovských potřeb svých zaměstnanců. Určité zklidnění pandemické situace snížilo i obavy sólo rodičů ze ztráty práce. Na druhou stranu každý desátý pracující sólo rodič zažívá tyto obavy dlouhodobě, což výrazně snižuje jeho spokojenost s prací a celkovou životní pohodu. Ve spojení s horší životní úrovní a většími obtížemi při vycházení s příjmem se to vše negativně promítá do uspokojování životních potřeb těchto sólo rodičů a jejich dětí. Hledání nové práce bylo přitom během prvního roku pandemie běžnější než dnes, ale o poznání složitější, neboť většina sólo rodičů nebyla v této snaze úspěšná.

6. Ošetřovné v době pandemie od března 2020 do března 2021

Jana Paloncyová

6.1 Nastavení dávky ošetřovného v době pandemie od března 2020 do konce roku 2021

V souvislosti se šířícím se onemocněním covidu-19 byla vládou přijímána řada restrikcí, od zavření škol či provozů po omezení kontaktu mezi lidmi uzavíráním okresů. Důsledky protiepidemických nařízení se stát snažil během pandemického období zmírnit různými typy opatření. Uzavření škol bylo jedním z prvních, ale i dlouhodobých omezení (viz kap. 4). V případě, že děti nemohly být samy doma, byla řada rodin ve svízelné situaci, a proto byly poměrně záhy upraveny podmínky dávky nemocenského pojištění, tzv. ošetřovného. Na tuto dávku mají běžně nárok zaměstnanci, kteří se účastní nemocenského pojištění. Tato dávka byla před pandemií vyplácena osobě, která musela ošetřovat dítě mladší 10 let nebo jinou fyzickou osobu, jejíž zdravotní stav z důvodu nemoci nebo úrazu vyžadoval nezbytně ošetřování jinou osobou, nebo ženy, která porodila, jestliže její stav v době bezprostředně po porodu vyžadoval nezbytně ošetřování jinou osobou. Druhou skupinou případů, kdy bylo možné čerpat ošetřovné, byly ty situace, kdy bylo nutné pečovat o zdravé dítě mladší 10 let, protože školské nebo dětské zařízení bylo uzavřeno (z důvodu havárie, epidemie, jiné nepředvídané události), dítěti byla nařízena karanténa, nebo osoba, která jinak o dítě pečovala, sama onemocněla. Podpůrčí doba u ošetřovného činila nejdéle 9 kalendářních dnů (tj. včetně víkendů, svátků). U osamělého zaměstnance, který měl v trvalé péči aspoň jedno dítě ve věku do 16 let, které neukončilo povinnou školní docházku, trvala podpůrčí doba nejdéle 16 kalendářních dnů. Výše ošetřovného byla stanovena jako 60 % denního vyměřovacího základu (zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů).²⁸

Nastavení ošetřovného se během pandemie několikrát měnilo. **Od března do června 2020** byla věková hranice dítěte pro nárok na tuto dávku posunuta ze standardních 10 let na **13 let dítěte**, přesněji řečeno muselo být dítě v den uzavření zařízení mladší 13 let. Ošetřovné bylo vypláceno **po celou dobu uzavření školy či zařízení z důvodu mimořádného opatření**. Pokud později během vyplácení dávky dítě dosáhlo věku 13 let, ošetřovné náleželo pečující osobě až do konce podpůrčí doby, tedy platnosti mimořádného opatření. Rodič nebo jiná pečující osoba museli být stejně jako dříve účastní nemocenského pojištění. V případě, že o dítě pečoval někdo jiný než jeho rodič (např. babička, teta), bylo podmínkou nároku bydlení s dítětem ve společné domácnosti. Pokud jeden z rodičů pobíral na dané dítě rodičovský příspěvek nebo peněžitou pomoc v mateřství, neměl druhý rodič na ošetřovné nárok. Výjimkou z tohoto pravidla byly situace, kdy tento rodič utrpěl úraz, byl

²⁸ Dávky se počítají z denního vyměřovacího základu, který se zjistí tak, že započitatelný příjem zúčtovaný zaměstnanci v rozhodném období (zpravidla období 12 kalendářních měsíců před kalendářním měsícem, ve kterém vznikla sociální událost) se dělí počtem „započitatelných“ kalendářních dnů připadajících na toto rozhodné období. Takto stanovený průměrný denní příjem se upravuje (redukuje) pomocí tří redukčních hranic na denní vyměřovací základ (více viz <https://www.mpsv.cz/web/cz/nemocenske-pojisteni#vypocet-davek-nemocenskeho-pojisteni>).

hospitalizován, porodil nebo mu byla nařízena karanténa, a proto nemohl o dané dítě pečovat. Jestliže pobíral rodičovský příspěvek přímo žadatel o ošetřovné, nárok na ošetřovné vzniknout mohl. Žádal-li o ošetřovné na dítě školou povinné v rodině například otec a matka pobírala rodičovský příspěvek na mladší dítě, tak otec mohl, při splnění všech potřebných podmínek, mít také nárok na ošetřovné na starší dítě. V čerpání ošetřovného se mohly jednotlivé pečující osoby (po celých dnech) střídat (zákon č. 133/2020 Sb.).

V období od 1. dubna 2020 do 30. června 2020 byla částka dávky zvýšena na 80 % denního vyměřovacího základu. Nárok na dávku získaly zpětně²⁹ i osoby pracující před pandemií na dohodu o provedení práce nebo o pracovní činnosti (DPP, DPČ), pokud byly současně účastny sociálního pojištění.

Nově bylo v souvislosti s pokračující pandemií ošetřovné upraveno **od října 2020** (zákon č. 438/2020 Sb.). Zaměstnaným rodičům (příp. i jiné zaměstnané osobě v domácnosti) vznikl nárok na ošetřovné, pokud se jednalo o **dítě, které ještě v době uzavření škol (14. října 2020) nedosáhlo věku 10 let a které nemohlo z důvodu nařízeného mimořádného opatření docházet do školy, mateřské školy či obdobného zařízení (dětská skupina, školička, lesní školka apod.).**³⁰ Pokud tedy ke dni, kdy byly v říjnu školy uzavřeny, nemělo dítě ještě 10. narozeniny, ošetřovné při splnění všech ostatních podmínek nároku náleželo. Dosažení věku 10 let dítěte během trvání uzavření škol nemělo na výplatu ošetřovného vliv. O dávku mohl požádat rodič i později, a to i v případě, dosáhlo-li dítě od té doby věku 10 let, ale v době uzavření škol danou věkovou hranici splňovalo. Rodiče, u nichž nebylo vyžadováno společné soužití, či jiné pečující osoby (bydlící s dítětem v domácnosti) se mohli opět při pobírání ošetřovného v péči dle dohody neomezeně střídat (třeba i po jednotlivých dnech, ne však během jednoho dne). U druhé pečující osoby se však podmínky pro nárok na ošetřovné (i věk dítěte) posuzovaly ke dni, kdy poprvé převzala dítě do péče, na rozdíl od prvního pečujícího, kdy se nárok na dávku posuzoval ke dni vzniku potřeby péče (např. den uzavření školy). Nově vznikl nárok na ošetřovné i v případě, kdy dítěti byla nařízena karanténa z důvodu nemoci covid-19.

Nárok na ošetřovné měli i zaměstnanci pracující na dohodu o pracovní činnosti nebo dohodu o provedení práce. Zaměstnanec, pro kterého byla tato dohoda zaměstnáním malého rozsahu a který nebyl účasten nemocenského pojištění v kalendářním měsíci, v němž vznikla potřeba péče, měl nárok na ošetřovné také, a to v případech, pokud byl účasten nemocenského pojištění aspoň ve třech kalendářních měsících bezprostředně předcházejících kalendářnímu měsíci, v němž potřeba péče vznikla. Ošetřovné nenáleželo v případě kombinované distanční výuky (tj. např. střídání se ve škole po týdnech) za dny, kdy dítě nemělo nařízenou distanční výuku a mělo docházet do školy. Ošetřovné bylo vypláceno po celou dobu uzavření školy či zařízení z důvodu mimořádného opatření.

Výše ošetřovného činila od 14. října 2020 po dobu platnosti mimořádných opatření 70 % denního vyměřovacího základu, přičemž minimální denní výše dávky byla pro zaměstnance v pracovním poměru s plným úvazkem stanovena ve výši 400 Kč (nevztahuje se na zaměstnance pracující na DPP a DPČ) (Cimlerová, Chotěborská, 2021a, b; zákon č. 438/2020 Sb.).

²⁹ S účinností od 6. května 2020, zpětně na dobu od 11. března 2020. Dohoda o pracovní činnosti nebo dohoda o provedení práce musela být uzavřena před 11. březnem 2020 a být v době nároku stále aktivní. Osoby pracující na DPP či DPČ musely být účastny nemocenského pojištění (tzn. hrubý výdělek je u DPP vyšší než 10 000 Kč, resp. 3 000 Kč u DPČ) v měsíci sociální události anebo po tři měsíce předcházející měsíci vzniku sociální události – z dohody, muselo být odváděno pojištění nejpozději v únoru 2020 (zákon č. 230/2020 Sb.).

³⁰ Podobně v případě nezaopatřeného dítěte (nejdéle do 26 let věku), které je závislé na pomoci jiné osoby aspoň ve stupni I (lehká závislost) a nemůže navštěvovat školu z důvodu mimořádného opatření při epidemii.

Od 1. března 2021 mohli krizové ošetřovné čerpat i rodiče, kteří pečovali o desetileté a starší děti se zvláštními vzdělávacími potřebami, jestliže toto dítě nemohlo navštěvovat školu z důvodu mimořádného opatření při epidemii. Tato úprava pomohla rodičům, kteří měli kvůli péči o dítě dohodnuto se zaměstnavatelem neplacené volno. Rodiče těchto dětí si mohli podat nově žádost o ošetřovné a k tiskopisu žádosti doložili ještě potvrzení školského zařízení, že jde o dítě s poruchami učení, chování apod.

Díky další novele mohli od 30. dubna 2021 nárok na dávku uplatnit nejen rodiče a osoby, s nimiž děti žijí ve společné domácnosti, ale i nejbližší příbuzní, bez ohledu na to, zda podmínku společné domácnosti splňují, či nikoliv.

Od 1. března 2021 do 30. června 2021 činila výše ošetřovného 80 % redukovaného denního vyměřovacího základu (zákon č. 438/2020 Sb.).

Dne 30. června 2021 skončila platnost zákona č. 438/2020 Sb., o úpravách poskytování ošetřovného v souvislosti s mimořádnými opatřeními při epidemii a o změně zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů a od 1. července 2021 se tak nárok na ošetřovné posuzoval podle zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

Vzhledem k další vlně pandemie byl přijat **zákon č. 520/2021 Sb. o dalších úpravách poskytování ošetřovného v souvislosti s mimořádnými opatřeními při epidemii covidu-19** (15. prosince 2021). Nárok na ošetřovné mohl podle tohoto zákona vznikat v období od 1. listopadu 2021, nejdéle však do 28. února 2022. Krizové ošetřovné se podle tohoto zákona vztahovalo na případy, kdy bylo třeba pečovat o dítě mladší 10 let, nezaopatřené dítě, které je závislé na pomoci jiné osoby aspoň ve stupni I nebo jsou u něho dány speciální vzdělávací potřeby, a to z důvodu uzavření zařízení nebo školy anebo jejich části (třídy, ročníku), které dítě navštěvuje v souvislosti s onemocněním covid-19. Čerpání ošetřovného bylo umožněno i v případě, že byla dítěti nařízena karanténa v přímé souvislosti s onemocněním covid-19. V poskytování péče o dítě nebo o osobu ve věku nad 10 let závislou na pomoci jiné osoby se podobně jako v předchozích obdobích mohlo vystřídat více pečujících osob libovolně za podmínky, že v jeden kalendářní den může nárok na ošetřovné uplatnit pouze jedna z nich.

Nárok na krizové ošetřovné měli i nadále zaměstnanci v pracovním nebo služebním poměru a také zaměstnanci pracující na dohodu o provedení práce a dohody o pracovní činnosti, pokud byli účastni nemocenského pojištění. V případě, kdy v kalendářním měsíci, v němž vznikla potřeba péče, se zaměstnanec neúčastnil nemocenského pojištění, nárok na ošetřovné také vznikl, pokud zaměstnanec hradil nemocenské pojištění aspoň ve třech kalendářních měsících bezprostředně předcházejících kalendářnímu měsíci, v němž vznikla potřeba péče (zákon č. 520/2021 Sb., Kubičková, Szutányi, 2021).

Krizové ošetřovné bylo poskytováno za celou dobu, po kterou trvalo uzavření zařízení nebo školy anebo jejich částí z důvodu mimořádného opatření při epidemii nebo po kterou trvalo nařízení karantény v souvislosti s onemocněním covid-19 (nejdéle vždy do skončení zaměstnání žadatele).

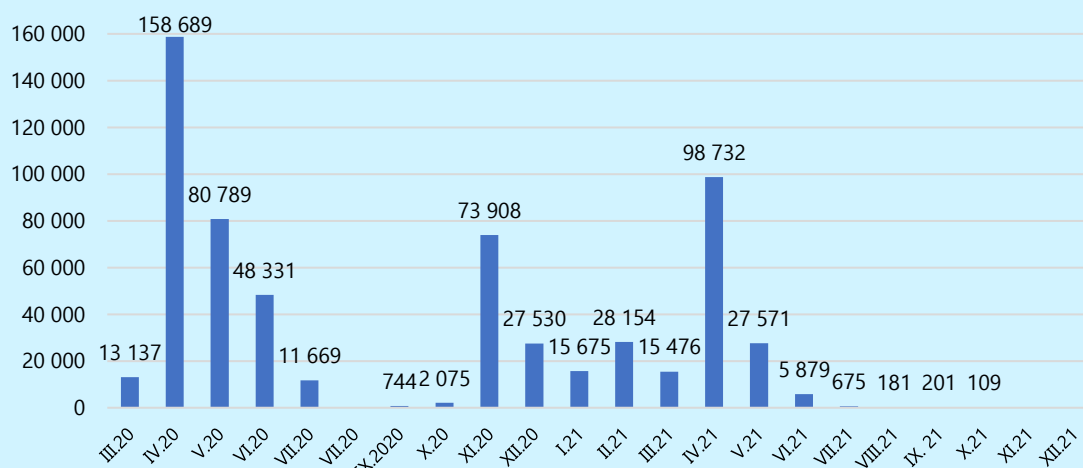
Od 1. listopadu 2021 se rozšířil okruh osob, u kterých není pro nárok na dávku na dítě vyžadována podmínka společné domácnosti. Byli jimi příbuzní v linii přímé (rodič, prarodič atd.), sourozenec, manžel/manželka, registrovaný partner/partnerka, rodiče manžela/manželky nebo registrovaného partnera/partnerky. Podmínku společné domácnosti stále musela splnit osoba, která pečovala například o strýce, tetu, synovce či neteř nebo pokud šlo o ošetřování druha/družkou apod. (zákon č. 520/2021 Sb.; Kubičková, Szutányi, 2021).

Od 1. listopadu 2021 byla opět zvýšena sazba pro výpočet dávky na 80 % redukovaného denního vyměřovacího základu za kalendářní den při zachování minimální denní výše ošetřovného (400 Kč), na které vznikl nárok při péči o dítě nebo o závislou osobu z důvodu mimořádného opatření při epidemii.

Dne 28. února 2022 skončila platnost zákona č. 520/2021 Sb., o dalších úpravách poskytování ošetřovného v souvislosti s mimořádnými opatřeními při epidemii onemocnění covid-19 a **od 1. března 2022 se tak nárok na ošetřovné posuzuje pouze podle zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů.**

Z dostupných statistik MPSV vyplývá, že nejvíce žádostí o ošetřovné z důvodu uzavření škol bylo evidováno v dubnu 2020 (viz graf č. 6.1). Řada rodin tedy opatření ihned na začátku bezprecedentní situace uvítala. Se slábnoucí vlnou pandemie na jaře 2020 a postupným znovuootevíráním některých škol (více viz kap. 4) se počet žádostí snižoval. K opětovnému nárůstu došlo v listopadu 2020 a poté v dubnu 2021.

Graf č. 6.1 Počet evidovaných žádostí o ošetřovné z důvodu uzavření škol během pandemie v roce 2020 a 2021

Zdroj: MPSV, nedat.

Zcela jiné podmínky pro péči o děti měly během pandemie osoby samostatně výdělečně činné (dále též OSVČ). Těm ani dobrovolná účast na nemocenském pojištění nezakládá obecně nárok na ošetřovné. Navzdory tomu i jim stát v souvislosti s uzavřením škol či karanténou během pandemie pomohl, a to prostřednictvím zvláštních programů ministerstva průmyslu a obchodu (dále též MPO). Ministerstvo průmyslu a obchodu vydávalo samostatné výzvy prostřednictvím svého dotačního titulu, v nichž bylo možné o ošetřovné žádat vždy na konkrétní měsíc (zpětně). OSVČ vznikl nárok na dávku, pokud nemohla vykonávat svou hlavní činnost (nebyl nárok v případě vedlejší činnosti), splnila definici malého nebo středního podniku, živnost byla aktivní (ne pozastavená), OSVČ byla poplatníkem daně z příjmů (DIČ), neměla žádné nedoplatky vůči vybraným institucím, nebyla v úpadku či likvidaci a nikdo jiný ze společné domácnosti nečerpal na totéž dítě na stejné období tuto dotaci nebo jiný kompenzační příspěvek, případně žadatel ani jiná osoba žijící ve společné

domácnosti nepobírala ošetřovné ze systému nemocenského pojištění, peněžitou pomoc v mateřství nebo rodičovský příspěvek (MPO, 2022a).

Ošetřovné vyplácené osobám samostatně výdělečně činným (OSVČ) mělo některé prvky společné s krizovým ošetřovným vypláceným z nemocenského pojištění pro zaměstnance, a to zejména co se týče věkové hranice dítěte pro nárok, případně jeho speciálních potřeb, závislosti I. stupně. Ošetřovné bylo také jako v případě zaměstnanců vypláceno za kalendářní dny včetně víkendů a svátků po dobu uzavření škol, opět s výjimkou školních prázdnin.

Výše ošetřovného pro OSVČ byla v březnu stanovena na 424 Kč na den, v dubnu až červnu 2020 na 500 Kč na den, v období od října 2020 do června 2021 na 400 Kč na den. V období od března do června 2020 mohla OSVČ pobírat ošetřovné spolu s tzv. kompenzačním bonusem. Jeho cílem bylo zmírnit dopady pandemie na osoby samostatně výdělečně činné, jejichž činnost byla bezprostředně zakázána či omezena opatřeními orgánů státní správy v souvislosti s výskytem koronaviru, a tedy došlo k zásadnímu nebo výraznému negativnímu zásahu do jejich podnikání bezprostředně v důsledku uvedených opatření (více viz <https://www.financnisprava.cz/cs/dane/dane/kompenzacni-bonus>). V říjnu 2020 nemohly OSVČ kombinovat ošetřovné s jinými podporami, v období listopadu 2020 až ledna 2021 to možné bylo, poté již nikoli (MPO, 2022a). Poskytování dotací „Ošetřovné“ pro OSVČ v rámci MPO bylo ukončeno výzvou za duben a květen 2021.

Podle dostupných údajů MPO bylo od března do července 2020 přijato 211 tisíc žádostí OSVČ o ošetřovné z důvodu uzavření škol. Z toho bylo kladně vyřízeno 189 tisíc, ostatním nebylo vyhověno nejčastěji proto, že identifikační číslo patřilo společnosti s ručením omezeným, veřejné obchodní společnosti, komanditní společnosti, akciové společnosti, OSVČ nebyla na hlavní činnost žadatele, žadatel pobíral rodičovský příspěvek, mateřskou, či se jednalo o duplicitní podání (MPO, 2020). Výzvy pro podání žádostí o ošetřovné za prosinec 2020 a leden 2021 využilo 15 tisíc OSVČ, za únor 2021 pak 10 tisíc, za březen 22 tisíc a poslední výzvy za duben a květen 2021 využilo 15 tisíc OSVČ (MPO, 2022b).

6.2 Využívání ošetřovného sólo rodiči

Otázka čerpání ošetřovného byla jedním z témat našeho výzkumu zaměřeného na sólo rodiče. Většina dotázaných měla své děti v převážné péči (viz podkap. 3.2). Péče o děti a její uspořádání, a proto je otázka, jak zvládali sladění pracovních a rodinných povinností v době uzavření školských zařízení během pandemie více než nasnadě.

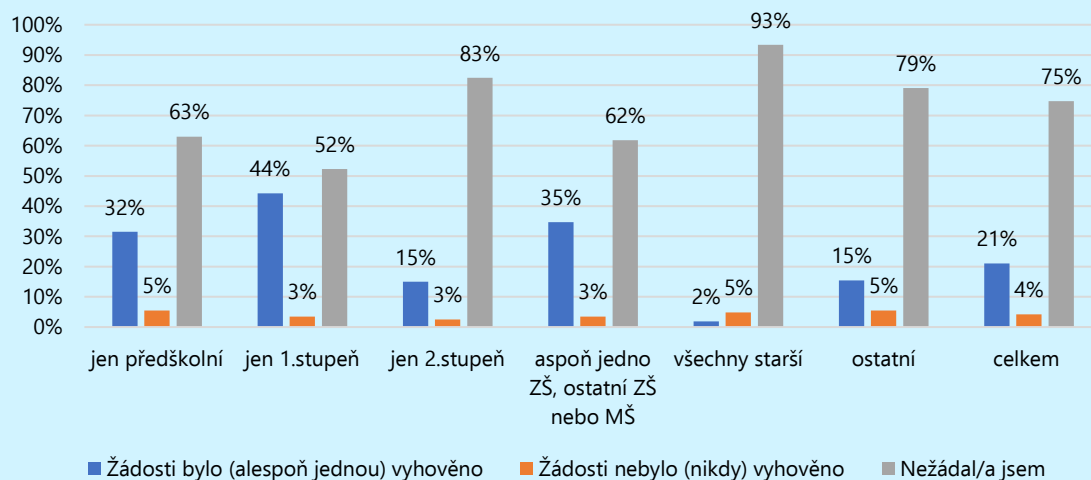
Tři čtvrtiny dotázaných sólo rodičů nikdy v období od března 2020 do března 2021 o tzv. krizové ošetřovné nežádaly. Každý čtvrtý sólo rodič tedy někdy ano, žádosti bylo (alespoň jednou) vyhověno u 84 % z nich, **ošetřovné tak někdy během uvedených 12 měsíců pobíralo 21 % všech samozivitelů.** Zaměříme-li se podrobněji na období druhé vlny pandemie **od října 2020 do března 2021 (silných restriktivních opatření), pak alespoň po část něho čerpalo ošetřovné 14 % sólo rodičů, po celou uvedenou dobu však pouze 4 %.**

Ani ti, kdo ošetřovné čerpali, nebyli jeho příjemci po celou sledovanou dobu. To dokládají některé výpovědi sólo rodičů v rámci realizovaných hloubkových rozhovorů:

„...Jo, taky jsem občas měla ošetřovačku, jo, jasně, ne všechno byly home office, když to bylo takový, že to šlo, ale já jsem tu ošetřovačku čerpala za celej ten rok dohromady snad jestli 20 dní?... Když už prostě toho bylo moc, ta kombinace práce a dcera.“ (Jana, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

Potřeba pobírat tuto mimořádnou dávku během širšího sledovaného období (březen 2020 až březen 2021) byla diferencována podle věku dětí v rodině, respektive docházky do školních zařízení (viz graf č. 6.2). Mezi těmi sólo rodiči, kteří měli dítě či děti docházející do předškolních zařízení (v době výzkumu, tj. v létě 2021), žádal o předmětnou dávku více než každý třetí, většině z nich bylo vyhověno. Ještě vyšší podíl žadatelů, a to i úspěšných, byl v těch rodinách, kde dítě/děti docházely na 1. stupeň základní školy. Vzhledem k nastavení dávky pak klesá podíl žadatelů mezi těmi, jejichž dítě/děti již byly na 2. stupni. Ti sólo rodiče, kteří byli podle svých výpovědí schopni pečovat a vychovávat své dítě/děti i je zabezpečit materiálně bez pomoci svého okolí, ať už svých blízkých či jiných osob, usilovali o tuto dávku nejméně často (16 %). V této skupině respondentů byli více než v jiných zastoupeni ti, kteří měli děti ve věku docházky na 2. stupeň ZŠ či starší, péče o ně v době pandemie tedy nevyžadovala nepřetržitou osobní přítomnost dospělého. **Ti, kteří pomoc svého okolí obecně potřebovali, ale nedostávali ji, volili během pandemie cestu pobírání ošetřovného téměř v jedné třetině.** V této skupině výrazněji dominují samoživitelé s dětmi v předškolním nebo mladším školním věku. Podobně tomu bylo mezi těmi, kteří podobnou pomoc potřebovali a i ji dostávali, mezi nimi však bylo více těch, kteří o dávku žádali, ale nebylo jim vyhověno (9 % proti 5 % v předchozí skupině). Z hlediska postavení na trhu práce měli o ošetřovné zájem častěji ti, kteří měli smlouvu na dobu určitou, případně dohody o provedení práce a/nebo činnosti, či jiné překerní formy práce, a to jak v době výzkumu, tak před pandemií.

Graf č. 6.2 **Žádost o ošetřovné v období od března 2020 do března 2021 podle docházky dětí do školního zařízení (v %)**

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Čím větší dopad měla vládní nařízení na omezení pracovní činnosti, tím častěji se sólo rodiče rozhodli využít ošetřovného, tento způsob řešení však nevolili všichni. Nejvyšší podíl žadatelů byl mezi těmi, jejichž pracoviště bylo zcela uzavřeno (61 % z těch s dětmi v předškolním věku či na 1. stupni základní školy). Ti, jejichž pracoviště bylo omezeno částečně, využili krizové ošetřovné ve 48 %. Danou dávku však ve velké míře někdy během pandemie čerpali i ti rodiče předškolních či školních dětí na 1. stupni, jejichž pracoviště zůstalo opatřeními nedotčeno (39 %). Ošetřovné tak pro ně bylo především způsobem, jak zajistit péči o děti.

Uvedené i další charakteristiky či životní okolnosti sólo rodičů jsou často vzájemně provázané. Pokusili jsme se proto očistit vliv těchto interakcí provedením logistické regrese. Do modelu vstoupily postupně proměnné pohlaví sólo rodiče, jeho vzdělání, počet dětí v rodině, typ péče (převážná, rovnoměrná), stupeň školní docházky dětí, potřeba vnější pomoci s péčí a/nebo zabezpečením životních podmínek dětí, dopad vládních opatření na pracoviště, postavení na trhu práce před pandemií a během pandemie a to, zda před pandemií sólo rodič pobíral sociální dávky. Výsledný model prezentující pouze statisticky významné proměnné, které mají vliv na podání žádosti o ošetřovné, je uveden v tabulce č. 6.1. **Z výše uvedeného výčtu proměnných má na to, že sólo rodič usiloval o tuto dávku, vliv docházka jeho dětí do předškolního zařízení či na základní školu, dále hraje roli pohlaví samoživitele a to, jak stabilní měl během sledovaného období pracovní pozici** (jež byla ovlivněna jak opatřeními v oblasti vzdělávání, tak pracovní sférou). Při kontrole vlivu všech proměnných, které vstoupily do modelu, byla šance na podání žádosti o ošetřovné rovnocenná v rodinách s předškolními dětmi a dětmi na 1. stupni základní školy, výrazně se snižovala v rodinách s dětmi na 2. stupni, i v souvislosti s omezením nároku na tuto dávku pro děti starší 10, resp. 13 let. Ženy měly v porovnání s muži při kontrole ostatních proměnných více než dvojnásobnou šanci rozhodnout se pro pobírání ošetřovného. Čím stabilnější byla pozice sólo rodiče na trhu práce, tím byla šance žádat o dávku nižší.

Tabulka č. 6.1 **Šance sólo rodiče žádat o ošetřovné – výsledky binární logistické regrese**

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Školní docházka						
<i>jen předškolní (ref.)</i>			29,095	3	0,000	
<i>jen 1.stupeň</i>	0,320	0,268	1,425	1	0,233	1,377
<i>jen 2.stupeň</i>	-1,082	0,302	12,808	1	0,000	0,339
<i>aspoň jedno ZŠ, ostatní ZŠ nebo MŠ</i>	0,123	0,297	0,171	1	0,680	1,130
Pohlaví	0,822	0,284	8,393	1	0,004	2,275
Práce od března 2020 do března 2021						
<i>Převážně jsem pracoval/a, měl/a jsem poměrně stabilní práci (ref.)</i>			53,199	4	0,000	
<i>Převážně jsem pracoval/a, ale šlo spíše o krátkodobé přivýdělký, brigády.</i>	-0,119	0,511	0,055	1	0,815	0,887
<i>Určitou dobu jsem pracoval/a, určitou dobu jsem nepracoval/a, střídalo se to zhruba půl napůl.</i>	1,418	0,280	25,666	1	0,000	4,129
<i>Převážně jsem nepracoval/a.</i>	2,010	0,346	33,693	1	0,000	7,464
<i>jiné</i>	0,446	0,950	0,221	1	0,638	1,563
Konstanta	-2,284	0,583	15,346	1	0,000	0,102

Pozn.: Vyloučeny rodiny s dětmi staršími, než je docházka na 2. stupeň základní školy, N=560; Závislá proměnná – podání žádosti o ošetřovné 0=ne, 1=ano; Nagelkerke R Square=0,254; Hosmer and Lemeshow Test = 0,692; % úspěšnosti klasifikace = 72 %.

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Skutečnost, zda sólo rodič byl, případně by mohl v dalších obdobích být žadatelem o ošetřovné, lze přehledněji ilustrovat prostřednictvím pravděpodobností pro specifické skupiny samoživitelů odhadnutých na základě regresních koeficientů³¹ (viz tabulka č. 6.2). Obecně lze říci,

³¹ $P = \exp(\beta_0 + \sum \beta_i * X_i) / [1 + \exp(\beta_0 + \sum \beta_i * X_i)]$

že **muži mají nižší pravděpodobnost než ženy**. Péči o děti v případě uzavření školských zařízení řeší tedy častěji jinak. To částečně souvisí i s tím, že muži účastníci se výzkumu pečovali o své děti rovnoměrně s matkou dítěte/děti častěji než dotázané ženy (viz kap. 3). Pomineme-li rodiny s dětmi na 2. stupni, kde značná část již nemohla o ošetrovné žádat kvůli vyššímu věku dítěte, byla nejnižší pravděpodobnost u mužů majících dítě/děti v předškolním zařízení a stabilní práci (9 %), v případě žen se stejnými charakteristikami však dosahuje pravděpodobnost již 19 %. Za zmínku stojí, že rozdíl v pravděpodobnosti není tak výrazný, porovnáme-li sólo rodiče mající stabilní práci a ty, kteří sice během sledovaného období pandémie převážně pracovali, ale šlo spíše o prekérní formy práce (krátkodobé smlouvy, přivýdělky, brigády apod.). Nejvyšší pravděpodobnost, přesahující u obou pohlaví 50 %, je ve skupině sólo rodičů, kteří měli dítě na 1. stupni a v období od března 2020 do března 2021 převážně nepracovali. Při podrobnějším vzhledu měli tito sólo rodiče již před pandemií častěji méně stabilní postavení na trhu práce, nicméně takové, které zakládalo nárok na čerpání ošetrovného (častěji podnikali, nebo měli jen příležitostné výdělky).

Tabulka č. 6.2 **Pravděpodobnost podání žádosti o ošetrovné ve vybraných skupinách sólo rodičů**
(v %)

Muž, předškolní dítě/děti, převážně stabilní práce	9
Muž, děti na 1 stupni základní školy, převážně stabilní práce	12
Muž, děti na 2. stupni základní školy, převážně stabilní práce	3
Žena, předškolní dítě/děti, převážně stabilní práce	19
Žena, děti na 1 stupni základní školy, převážně stabilní práce	24
Žena, děti na 2. stupni základní školy, převážně stabilní práce	7
Muž, předškolní dítě/děti, spíše prekérní formy práce	8
Muž, děti na 1 stupni základní školy, spíše prekérní formy práce	11
Muž, děti na 2. stupni základní školy, spíše prekérní formy práce	3
Žena, předškolní dítě/děti, spíše prekérní formy práce	17
Žena, děti na 1 stupni základní školy, spíše prekérní formy práce	22
Žena, děti na 2. stupni základní školy, spíše prekérní formy práce	7
Muž, předškolní dítě/děti, pracoval tak napůl	30
Muž, děti na 1 stupni základní školy, pracoval tak napůl	37
Muž, děti na 2. stupni základní školy, pracoval tak napůl	12
Žena, předškolní dítě/děti, pracovala tak napůl	49
Žena, děti na 1. stupni základní školy, pracovala tak napůl	57
Žena, děti na 2. stupni základní školy, pracovala tak napůl	24
Muž, předškolní dítě/děti, převážně nepracoval	43
Muž, děti na 1. stupni základní školy, převážně nepracoval	51
Muž, děti na 2. stupni základní školy, převážně nepracoval	20
Žena, předškolní dítě/děti, převážně nepracovala	63
Žena, děti na 1. stupni základní školy, převážně nepracovala	70
Žena, děti na 2. stupni základní školy, převážně nepracovala	37

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandémie covidu-19

Někteří zaměstnavatelé řešili uzavření svého podniku, služby apod. tím, že pokud jejich zaměstnanci a jejich děti splňovali podmínky pro nárok na ošetřovné, chtěli, aby o tuto dávku požádali. Takovou zkušenost mělo 12 % zaměstnaných sólo rodičů, každý druhý z nich tak skutečně učinil. Opačné případy, tj. situace, kdy ošetřovné chtěl využít sólo rodič, ale zaměstnavatel mu v tom bránil, byly velmi ojedinělé (5 % zaměstnaných).

Příjemci ošetřovného byli k nastavení této dávky poměrně kritičtí. Každý čtvrtý vyjádřil k výši dávky a/nebo rychlosti vyplácení neutrální postoj, **každý třetí považoval tyto parametry za nedostatečné, obecné podmínky nároku (věk dítěte, účast na nemocenském pojištění apod.) považoval za adekvátní zhruba každý druhý příjemce** (viz graf č. 6.3). Z hlediska těchto tří kritérií hodnotila ošetřovné kladně nebo neutrálně polovina sólo rodičů, čtvrtina vybrala jako nedostatečné jedno z nich (nejčastěji rychlost vyplácení), další čtvrtina kritizovala dvě (většinou výši dávky a rychlost vyplácení) nebo všechna tři hlediska.

Ambivalentní postoj respondentů k výši dávky (viz graf č. 6.3) ilustrují i výpovědi sólo rodičů v rámci hloubkových rozhovorů. Někteří hodnotili čerpání ošetřovného jako dostatečnou náhradu mzdy, která navíc umožňovala věnovat se plně dítěti, které nemohlo docházet do předškolního či školního zařízení.

T: „... A jak vám to proplatili nebo jak se vám to zdálo? Jako finančně vám to nevadilo? Vyhovovalo ta ošetřovačka...?“

R: „Já si myslím, že docela v pohodě, jako já jsem to, přiznám se, jako ani nepocítila, ...protože to bylo vždycky třeba tři nebo čtyři dny v měsíci, takže to nehrálo zas takovou významnou roli, a tam to bylo tenkrát nějakých 70, 80 procent nebo tak něco. A když v tom byl nějaký víkend. ...Dokonce jsem si říkala, že když bych měla ošetřovačku celej měsíc, anebo vždycky nějak ty dny, že v tom jsou ty víkendy, že to pro některý možná bylo ještě výhodnější. ... Tak když jsme to pak počítali, tak to vycházelo, že ty, co jsou doma na ošetřovačce, v podstatě samozřejmě relativně, málokdo má jako jenom základní mzdu, vždycky jsou tam nějaký ty hodnocení, který se pak do toho nepromítají, ale relativně to vycházelo... no, minimálně byli na stejných penězích a nemuseli pracovat na home office jako my.“ (Jana, 1 dítě 1. stupni ZŠ)

Pro některé představovalo čerpání ošetřovného výraznější propad příjmů:

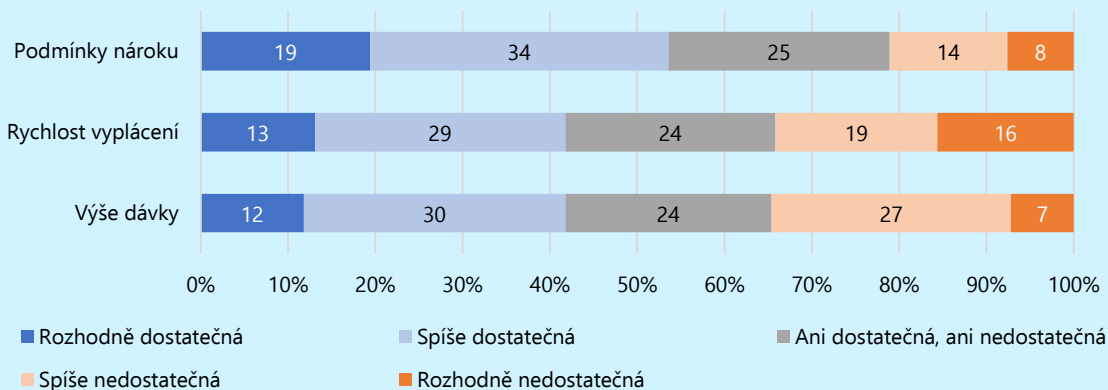
„... Ale není to nejlepší, když si to spočítám, 10 tisíc hrubého, čistého to bylo nějakých 9 něco. A když беру to ošetřovné, tak mi přišlo ani ne 6 tisíc, což teda taky to není úplně nejlepší.“ (Marta, 1 dítě na ZŠ)

Ti, kteří nárok na ošetřovné neměli, vnímali nastavení státní pomoci jako nespravedlivé:

„... Asi třeba mě i jako zamrzelo to, třeba i to ošetřovný, protože jsem jakoby na úřadě práce a neměla jsem nárok na ošetřovný, jakoby na kompenzaci za to vlastně, že jsem se synem doma. Jako proč, jo? Jako to, že pobírám sociální dávky, neznamená, že mi to vystačí prostě na živobytí a na to, abych vlastně obstarala synovi všechno, a nemohla jsem chodit do práce a neměla jsem nárok na žádnou kompenzaci. To prostě mi přišlo taky jako úplně nefér.“ (Natálie, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

„Stát nepomůže sám od sebe. Teď v té pandemii, nebyť neziskovek, kterých teda si cením, tak stát teda zklamal hodně. Myslím si, že by tady mělo být něco ve smyslu, když už je dítě doma, tak na každé dítě nějakou částku na den dát všem bez rozdílu.“ (Marta, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

Graf č. 6.3 **Hodnocení ošetřovného jeho příjemci v období od března 2020 do března 2021** (v %)

Pozn.: N=237

Zdroj: šetření Sóló rodiče v době pandemie covidu-19

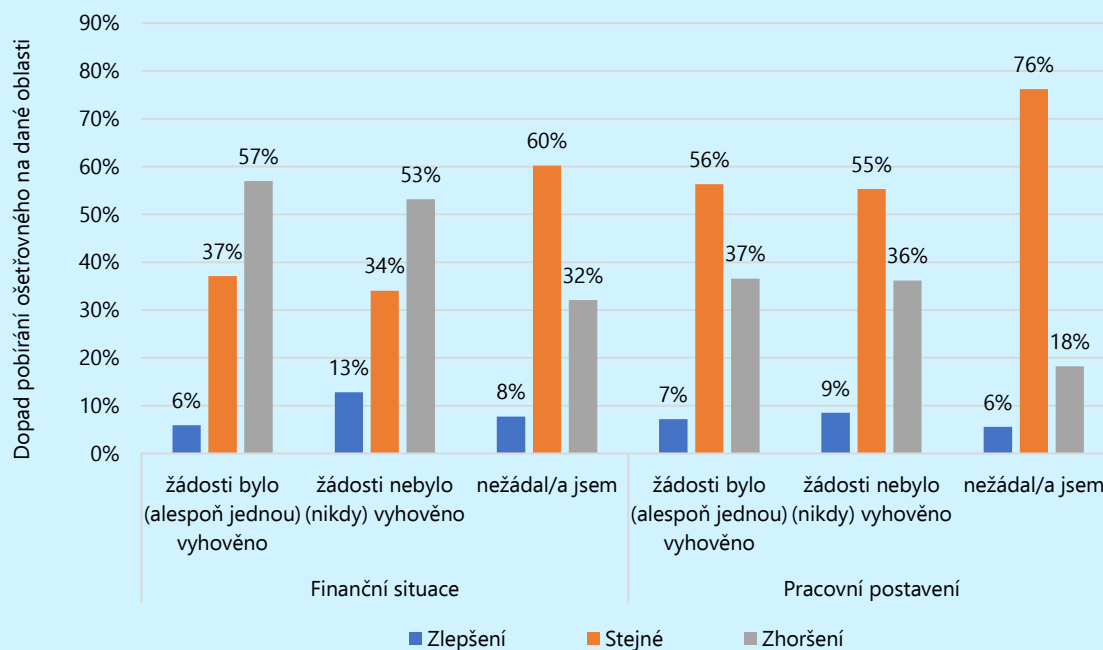
Nejčastějším důvodem, proč respondent nečerpal ošetřovné ve sledovaném období, byl vyšší věk dítěte, než bylo pro tuto dávku stanoveno (41 %). Nároku na ošetřovné bránilo u 17 % sólo rodičů pobírání rodičovského příspěvku (při převažující ekonomické neaktivitě). Zaměříme-li se pouze na ostatní případy, tj. samoživitele, jejichž děti splňovaly podmínku věku, pak pouze 7 % z nich uvedlo, že nevěděli, jak o dávku požádat. U ostatních v naprosté většině oprávnění čerpat ošetřovné nebránilo jejich pracovní postavení (tj. pracovali tak, že měli na dávku nárok), o dávku přesto nepožádali. Dvě třetiny z nich během pandemie v období od března 2020 do března 2021 převážně pracovaly ve stabilním zaměstnání, z nich více než třetina pracovala častěji než dříve z domova, čerpání ošetřovného pro ně tedy nebylo nutným řešením. V rodinách, kde rodič neměl zájem o čerpání ošetřovného, převážně pracoval a zároveň nevyužíval ve větší míře než před pandemií práci z domova, se o předškolní dítě v době uzavření předškolních zařízení staral většinou někdo jiný než respondent ve třetině případů, u školních dětí nebyl ve třetině rodin přítomný během online výuky častěji žádný dospělý, v další třetině občas někdo dítěti pomáhal, ale nebylo to pravidlem. Tyto rodiny tedy dokázaly péči o děti zajistit jinak než vlastní péčí při čerpání ošetřovného.

Různé strategie dokládají i hloubkové rozhovory se sólo rodiči:

„...jakoby s hypotékou a s tím vším si ani nemůžu dovolit být na ošetřovačce, takže jako jsem byla velice ráda, že my máme tu možnost jakoby pracovat z domova. A nebyl tlak, že musím být v kanceláři. U nás je to docela jako přátelská atmosféra, takže v tomhle jsem jako moc ráda.“ (Radka, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

I přes úpravy podmínek čerpání ošetřovného v době pandemie (vyšší věk dítěte, vyšší procento denního vyměřovacího základu) se pobírání této dávky promítlo do hodnocení dopadů pandemie sólo rodiči na jejich socioekonomické postavení. **Ti samoživitelé, kteří ošetřovné využili, deklarovali výrazně častěji než ostatní, že se během pandemie finanční situace jejich domácnosti zhoršila** (viz graf č. 6.4). Zastoupení příjemců této dávky, na jejichž finanční situaci měla pandemie negativní dopad, bylo téměř dvojnásobné než u těch, kteří dávku nepobírali. Podobně je tomu i v míře vnímané jistoty ohledně pracovního postavení.

Graf č. 6.4 **Dopady pandemie na finanční situaci domácnosti a pracovní postavení sólo rodiče ve vztahu k pobírání ošetřovného** (v %)

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Tzv. krizové ošetřovné se stalo během pandemie jedním z hlavních nástrojů podpory rodin s dětmi v obdobích, kdy nemohly chodit do školy. Nebyl to však nástroj, který by museli nebo chtěli využít všichni sólo rodiče. V našem výzkumu žádal o tuto dávku během pandemie každý pátý sólo rodič, logicky především ti s předškolními dětmi a dětmi na 1. stupni základní školy, kteří měli na dávku nárok. Krizové ošetřovné využívali nejen ti rodiče dětí, jejichž pracoviště bylo navíc z důvodu vládních opatření proti šíření pandemie uzavřeno, ale i ti, jejichž pracoviště se opatření nedotkla. Ošetřovné tak bylo využito pro zajištění péče o děti v době, kdy nemohly chodit do mateřské či základní školy. V rodinách, kde rodič neměl zájem o čerpání ošetřovného, převážně pracoval a zároveň nevyužíval ve větší míře než před pandemií práci z domova, se o předškolní dítě v době uzavření předškolních zařízení staral většinou někdo jiný než respondent ve třetině případů, u školních dětí nebyl ve třetině rodin přítomný během online výuky častěji žádný dospělý, v další třetině občas někdo dítěti pomáhal, ale nebylo to pravidlem. Tyto rodiny tedy dokázaly péči o děti zajistit jinak než vlastní péčí při čerpání ošetřovného.

Příjemci ošetřovného byli k nastavení této dávky poměrně kritičtí. Každý čtvrtý vyjádřil k výši dávky a/nebo rychlosti vyplácení neutrální postoj, **každý třetí však považoval tyto parametry za nedostatečné, obecné podmínky nároku (věk dítěte, účast na nemocenském pojištění apod.) považoval za adekvátní zhruba každý druhý příjemce.** S čerpáním krizového ošetřovného bylo spojeno zhoršení finanční situace domácnosti během pandemie.

7. Sladování práce a rodiny

Jana Paloncyová

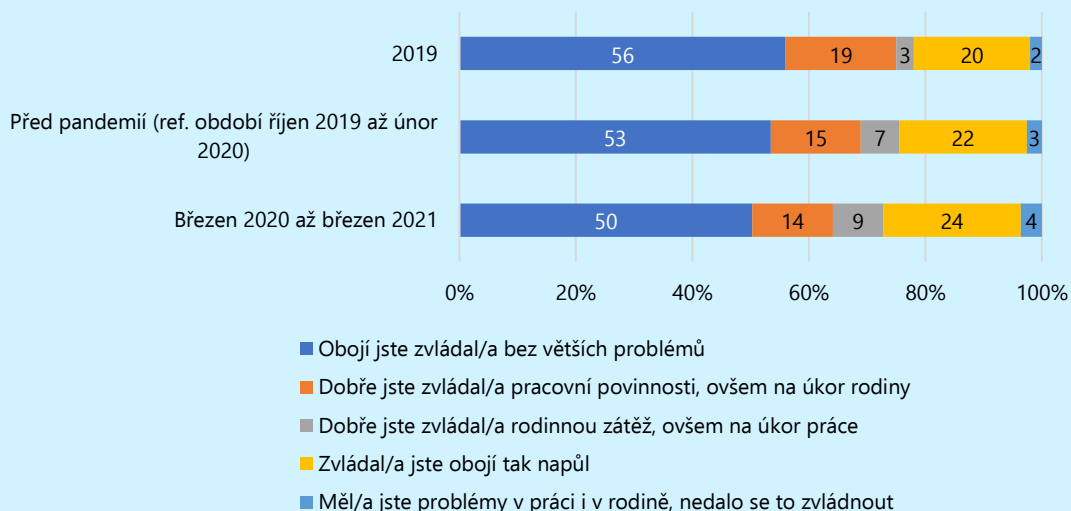
7.1 Zvládání pracovních a rodinných povinností

Otázku, jak sladit rodinný život, s jeho povinnostmi i radostmi, s pracovním, si pokládá naprostá většina rodičů. U sólo rodičů je toto téma v porovnání s rodiči žijícími v partnerském svazku ještě více na místě, neboť jsou na péči a výchovu dětí často po většinu času sami. Podle výzkumu realizovaného v roce 2019 však více než polovina dotázaných sólo rodičů neshledávala v obecné rovině větší problémy při skloubení pracovních a rodinných rolí, každý pátý zvládal obojí tak napůl, stejný podíl dobře plnil své pracovní povinnosti, ale podle svého mínění na úkor rodinných (Paloncyová et al., 2019a, graf č. 7.1). V tomto hodnocení se sólo rodiče nijak zásadně neodlišovali od rodičů z jiných typů rodin (např. Kuchařová et al., 2022).

Období pandemie s sebou přineslo novou společenskou realitu, a to jak v oblasti práce, tak rodiny (opatření viz kap. 4 a 5). Na první pohled nejsou v hodnocení sólo rodičů patrné výrazné změny v hodnocení možností sladování práce a rodiny během prvního roku pandemie. **Podobně jako před ní** (referenčním obdobím byl říjen 2019 až únor 2020) **polovina z nich nepocítovala napětí, zhruba každý čtvrtý zvládal obojí napůl, podobný podíl pak vnímal, že povinnosti v jedné oblasti plní na úkor úkolů v té druhé** (viz graf č. 7.1). Porovnáme-li však tyto výsledky s výzkumem realizovaným v roce 2019, pak se sladování práce a rodiny stalo během pandemie složitějším, tj. menší podíl sólo rodičů to zvládal bez problémů, ubylo rovněž těch, kteří plnili své pracovní povinnosti, ale pocítovali určité nedostatky v oblasti rodiny. Ruku v ruce s tím se zvýšilo zastoupení těch, kteří dostali svým povinnostem tak napůl, a těch, kteří v době pandemie obstáli v rodinné oblasti na úkor té pracovní.³²

³² Podobné trendy potvrdila i skupina respondentů, jež se zúčastnili šetření *Samoživitelé 2019: Sólo rodiče v době pandemie covidu-19* (N=169).

Graf č. 7.1 Zvládání pracovních a rodinných povinností před a během pandemie (v %)

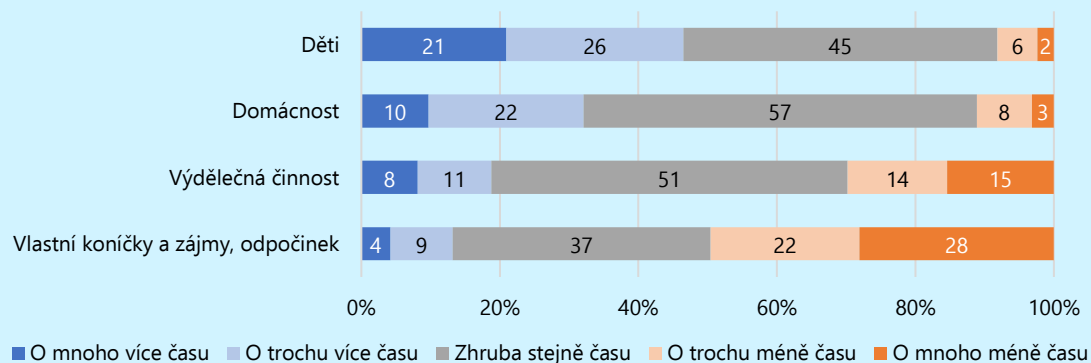
Pozn.: pouze pracující – 2019: N = 888, 2021 před pandemií N=1 016, 2021 během pandemie N=995.

Zdroj: šetření *Samoživitelé 2019, Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*

Zaměříme-li se podrobněji na proces změny během pandemie, pak **42 % sólo rodičů zvládalo obojí před i během ní bez větších problémů, 15 % dostalo vždy svým povinnostem v práci i rodině tak napůl, 11 % podle svých slov stále obstálo v jedné oblasti na úkor té druhé. Další 11 % deklarovalo zlepšení minimálně v jedné sféře, tj. zvládalo pracovní a/nebo rodinné povinnosti podle svého hodnocení lépe. Zbývajících 21 % vnímalo zhoršení, neboli v jedné nebo dokonce v obou oblastech cítilo během pandemie větší napětí než před ní.** Mezi různými skupinami sólo rodičů nebyly v tomto ohledu zaznamenány žádné výrazné rozdíly. Vliv na změnu hodnocení sladování práce a rodiny měl pouze počet dětí, kdy rodiny s jedním dítětem (které bylo častěji minimálně ve věku docházky na základní školu, viz kap. 3) deklarovaly častěji, že neměly ani před pandemií ani během ní větší problém (45 % proti 37 % vícedětných) a u nižšího podílu z nich došlo během sledovaného období minimálně v jedné oblasti ke zhoršení plnění jejich závazků (17 % proti 26 % vícedětných). Na straně práce hraje roli, jak intenzivně během pandemie rodič pracoval. Pokud měl i během pandemie stabilní pracovní pozici, pak ve 47 % případů zvládal sladování práce a rodiny i během tohoto období bez větších problémů, obojí stále tak napůl ve 13 %, zhoršení alespoň v jedné oblasti deklarovalo 19 % z nich. Ti, jejichž pozice na trhu práce byla spíše prekérní (převážně pracovali, ale šlo spíše o krátkodobé výdělky, brigády, nebo pracovali během pandemie tak půl napůl apod.), byli v oblasti sladování před i během pandemie spokojeni jen ve 20 %, 23 % zvládalo obojí pouze částečně, 17 % nemělo problémy v jedné oblasti, ale na úkor té druhé, 27 % zaznamenalo zhoršení alespoň v jedné sféře.

Během pandemie přibýly zvláště rodinám s dětmi předškolního a mladšího školního věku povinnosti v oblasti péče a vzdělávání v souvislosti s uzavíráním vzdělávacích zařízení a omezením volnočasových aktivit mimo domov (viz kap. 4). To se projevilo zejména v porovnání objemu času, který sólo rodič trávil se svými dětmi před pandemií a ve sledovaném období od března 2020 do března 2021 (viz graf č. 7.2). Téměř polovina deklarovala, že během pandemie trávila s dětmi více času než dříve, z toho každý druhý dokonce o mnoho více času.

Graf č. 7.2 **Objem času, který věnoval sólo rodič vybraným oblastem v době od března 2020 do března 2021 v porovnání s obdobím před pandemií (v %)**

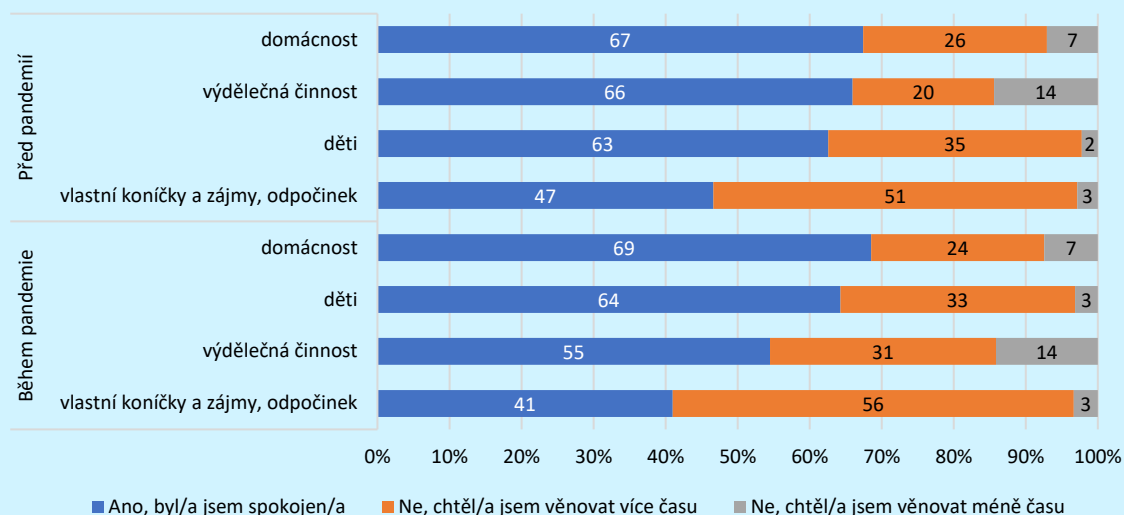

Pozn.: u výdělečné činnosti odpovídali jen pracující (N= 981)

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

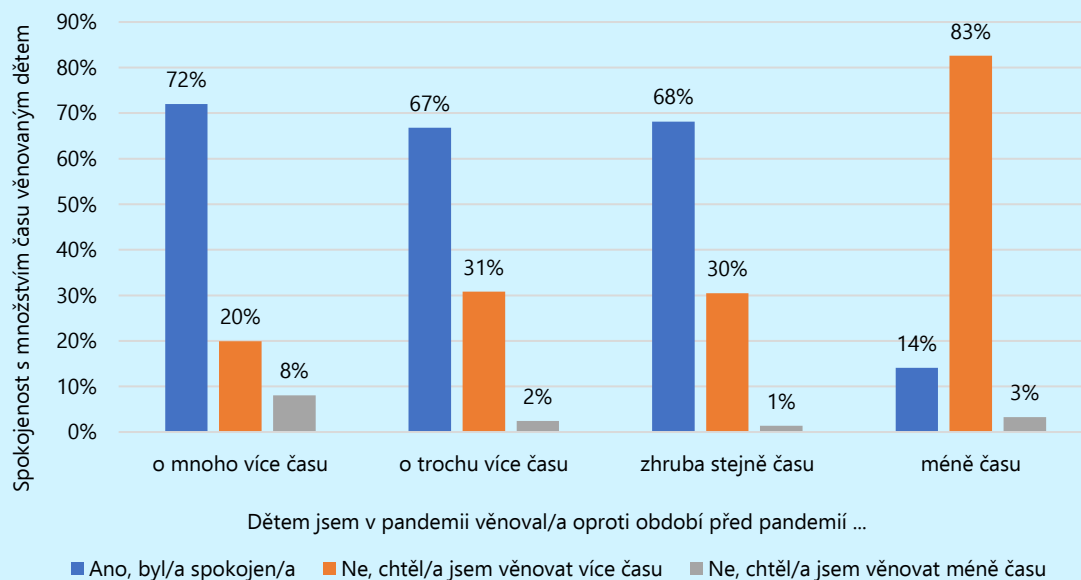
V objemu času stráveném během pandemie s dětmi nehrál roli počet dětí v rodině, ale věk (nejmladšího) dítěte. **Výrazně více času než před pandemií věnovali svým dětem sólo rodiče, jejichž (nejmladší) dítě bylo na 1. stupni základní školy** (30 % trávilo s dětmi o mnoho více času, 28 % o trochu proti celku 21 %, resp. 26 %). Jde právě o tu skupinu, která byla vládními opatřeními postižena velmi výrazně. Děti v tomto věku byly relativně často na distanční výuce, a přitom nebyly schopné plnit své školní povinnosti tak samostatně jako děti starší. Předpoklad, že určitou roli může hrát i to, do jaké míry se na výchově a péči podílejí oba rodiče dítěte, se nepotvrdil. Jak rodiče mající děti v převážné péči, tak ti dělící se o péči rovnoměrně s druhým rodičem s nimi trávili během pandemie v polovině případů více času než dříve. V celkovém pohledu se spokojenost s tím, kolik času věnoval rodič svým dětem během pandemie, nezměnila (viz graf č. 7.3). Sólo rodiče, kteří s dětmi pobývali v době pandemie intenzivněji, s tím byli spokojeni, řada z nich by dokonce uvítala, kdyby mohla mít pro své děti času ještě více (viz graf č. 7.4). Naopak ti, kdo z různých důvodů (většinou kvůli práci) byli se svými dětmi během sledovaného období pandemie méně často, nebyli s touto situací v naprosté většině srozuměni.

Graf č. 7.3 **Spokojenost s množstvím času věnovaným různým oblastem života před a během pandemie od března 2020 do března 2021 (v %)**

Zdroj: šetření Sól rodiče v době pandemie covidu-19

Graf č. 7.4 **Spokojenost s množstvím času věnovaným dětem během pandemie od března 2020 do března 2021 (v %)**

Zdroj: šetření Sól rodiče v době pandemie covidu-19

Čas strávený s dětmi může být naplněn různě. Část zaujímají povinnosti spojené s přípravou do školy. **Tři pětiny respondentů, kteří měli dítě ve školním věku, byly s množstvím času, který jim spolu s dítětem zabírala během pandemie příprava do školy a další aktivity s tím spojené, spokojeny.** Více než každý čtvrtý by si však přál, aby se mohl této aktivitě s dítětem věnovat více, každý desátý naopak méně (viz tabulka č. 7.1). Spokojenost s množstvím času věnovaným přípravě do školy byla častější u těch sólo rodičů, kteří trávili se svými dětmi během pandemie obecně více času než před pandemií (63 %), nicméně i mezi nimi by tomu každý čtvrtý chtěl věnovat méně času, zejména pak ti, jejichž (nejmladší) dítě bylo na 1. stupni či na 2. stupni základní školy (30 %, 22 %). Naopak ti, kteří měli během pandemie na své děti obecně méně času, by bývali chtěli pomoci svým dětem ve školní oblasti více (63 %).

Více než dvě třetiny sólo rodičů byly spokojeny s tím, kolik času věnovaly během pandemie povídání si s dětmi o jejich zájmech, kamarádech apod. (viz tabulka č. 7.1), ostatní by uvítali, kdyby na to měli času více. Podobně bylo hodnoceno i množství času, které rodina trávila společně při jídle, přičemž nespokojenost vyjadřovali častěji sólo rodiče s dětmi staršími 16 let (34 % proti 21 % s předškolními dětmi by chtělo stolovat v rodinném kruhu častěji), které měly pravděpodobně i v době pandemie své mimorodinné zájmy či aktivity (byť i v online prostředí), které se s časovým harmonogramem ostatních členů rodiny mohly rozcházet. **Výrazný deficit byl však deklarován v objemu času, který rodiče během pandemie trávili s dítětem nějakými společnými volnočasovými aktivitami.** Téměř polovina z nich cítila v tomto ohledu nedostatek. Opět to bylo výrazně častější mezi těmi sólo rodiči, kteří měli celkově během pandemie na své děti méně času než dříve, věk dětí nehrál v této oblasti výraznější roli. Na jedné straně toto reflektuje obecně omezené možnosti volnočasového vyžití, kdy byly zrušeny kulturní i sportovní akce a další aktivity, na druhou stranu museli rodiče trávit nemálo času podporou svých dětí při studiu a přitom ve většině případů zvládat i pracovní povinnosti.

Tabulka č. 7.1 **Spokojenost s množstvím času věnovaným v období od března 2020 do března 2021 vybraným aktivitám sólo rodiče s dětmi (v %)**

	Rodič byl spokojen	Rodič byl nespokojen, chtěl věnovat více času	Rodič byl nespokojen, chtěl věnovat méně času
Příprava do školy, povídání o škole, studiu	61,4	27,2	11,4
Povídání si o jeho zájmech, starostech, kamarádech apod.	68,0	29,6	2,4
Společné stolování	71,0	27,3	1,7
Volnočasové aktivity	50,4	46,6	3,0

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

V oblasti rodinného života je vedle péče a výchovy dětí druhou časově náročnou oblastí péče o domácnost. Během pandemie od března 2020 do března 2021 věnovala této činnosti třetina dotázaných více času než před pandemií (viz graf č. 7.2). Souvislost s omezením volnočasových a pracovních aktivit i častějším pobytem doma spojený s distanční výukou i s prací z domova je zde zřejmá. Naopak každý desátý sólo rodič trávil domácími pracemi v době pandemie méně času než dříve. Více času na domácnost měli během pandemie ti, kteří v té době převážně nepracovali (čerpali ošetřovné, byli nezaměstnaní, na mateřské či rodičovské dovolené apod. – 42 % proti 26 % převážně

pracujících). Čím více času trávil během pandemie respondent s dětmi, tím více se zaměřil i na domácí práce.

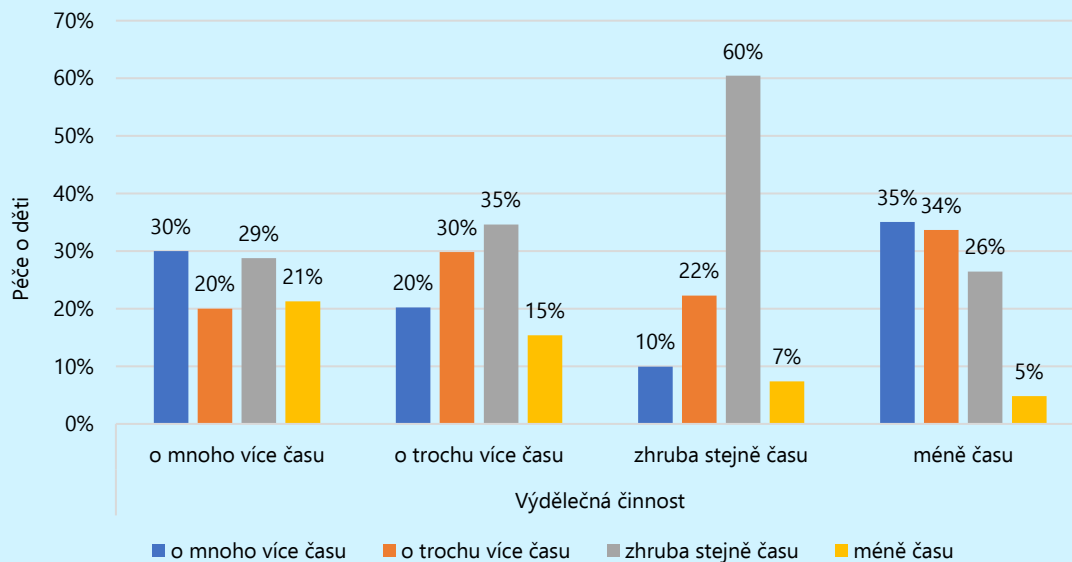
Obecně je prostor, který může sólo rodič věnovat rodinné sféře, ovlivněn jeho pracovní aktivitou a naopak. Během pandemie však nastávaly zcela nové situace, kdy bylo sladování pracovní a rodinné sféry na jedné straně obtížnější, na druhé straně jednodušší. **Objem času stráveného výdělečnou činností se ve sledovaném období pandemie zvýšil u každého páteho sólo rodiče, u téměř každého třetího se naopak snížil** (viz graf č. 7.2). Tyto změny nebyly obecně vnímány pozitivně. **Ti, kteří pracovali více, s tím byli spokojeni ve 45 %, 36 % by chtělo pracovat méně, 19 % však ještě více. Ti, kteří pracovali méně, s tím byli srozuměni pouze ve 29 %, 66 % by rádo věnovalo práci více času a pouze 5 % by chtělo aktivitu ještě více omezit.** Důvodem změn v intenzitě výdělečné činnosti byla na jedné straně vládní opatření, která se různou měrou dotkla řady sektorů (viz kap. 5). Na druhé straně rodiče reagovali na opatření v oblasti vzdělávání (viz kap. 4). V těchto případech, kdy sice mohl z provozního hlediska práci vykonávat, ale musel se zároveň starat o děti, mohlo docházet ke konfliktům mezi zájmy zaměstnavatele a zaměstnance, případně mezi kolegy. Situaci, kdy sólo rodič cítil ze strany svého zaměstnavatele nátlak, aby například nečerpal dovolenou, nebo dokonce pracoval více, pokud to bylo z nějakého důvodu potřeba, zažilo během období od března 2020 do března 2021 přibližně 28 % dotázaných (10 % se klonilo k silnému souhlasu, 18 % ke slabšímu). Naopak takové situace si nebylo vědomo 47 %. Ze strany kolegů byl nátlak méně častý, přesto ho zažilo 18 % dotázaných, rozhodně se v takové situaci neocitlo 52 % respondentů.

Mezi těmi sólo rodiči, kteří během sledovaného období pandemie pracovali z časového hlediska intenzivněji než dříve, se i přesto každý druhý zároveň věnoval více i svým dětem. Naopak dvě pětiny z nich omezovaly domácí práce (viz grafy č. 7.5 a 7.6). Ti, kteří byli vytíženi prací méně než před pandemií, trávil se svými dětmi více času ve více než dvou třetinách, polovina se více zabývala i péčí o domácnost.

Vyjádříme-li to souhrnně, pak **dvě pětiny respondentů měly během pandemie horší podmínky pro sladování práce a rodiny z hlediska svých časových možností**, tj. pracovali více než dříve, ale zároveň intenzivněji pečovali o děti, nebo jim naopak pro ně zbývalo méně prostoru, nebo pracovní aktivitu výrazně nezměnili, ale přibýly jim povinnosti v oblasti péče o děti. **Stejný podíl měl podmínky lepší, tj. pracovali méně a mohli se více věnovat dětem.** U poslední pětiny nedošlo k podstatným změnám. Obě první jmenované skupiny byly silněji zastoupeny mezi sólo rodiči s nejmladším dítětem na 1. nebo 2. stupni (44 % a 26 %), třetí kategorie byla běžnější mezi sólo rodiči s dětmi staršími 16 let (55 %).

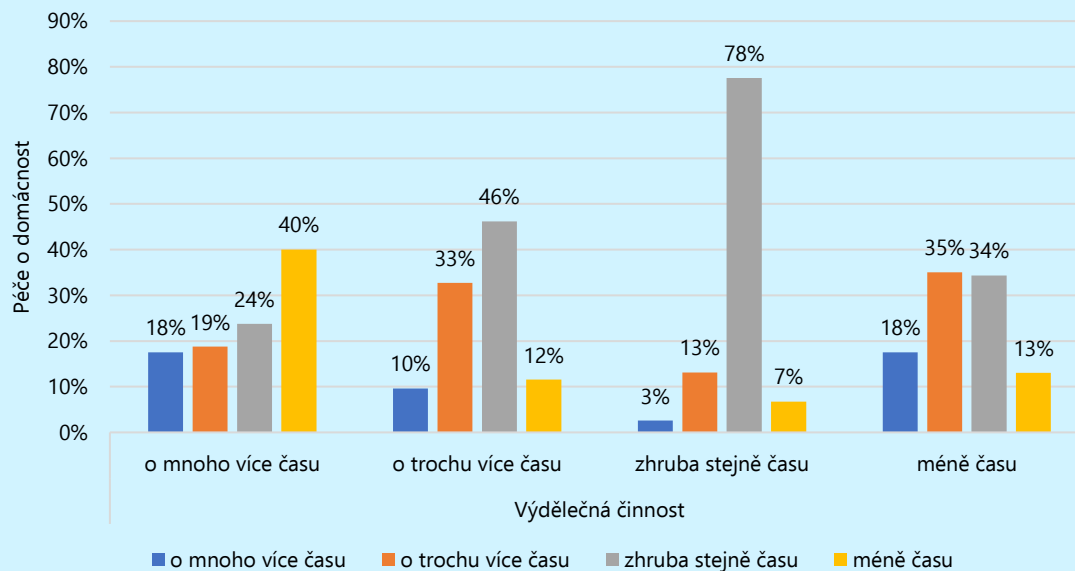
Respondenti, kteří se zúčastnili jak šetření *Samoživitelé 2019*, tak *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19* (169 případů), byli během pandemie v porovnání se situací v roce 2019 spokojenější s množstvím času, který trávil se svým dítětem, případně dětmi. Možnosti věnovat se výdělečné činnosti se pro ně příliš nezměnily. Překvapivé je, že v roce 2019 deklarovala pouze třetina z nich spokojenost s množstvím času pro své vlastní zájmy, v době pandemie to byla polovina. Tato skupina sólo rodičů měla častěji než ti, kteří byli dotázáni pouze v roce 2021, jedno dítě, a to staršího věku. Lze se domnívat, že pandemie byla pro tyto rodiče určitou příležitostí trávit více času se svými dětmi, v konkrétnější rovině měli více času si povídat či sdílet každodenní aktivity (operacionalizované jako společné stolování) i si najít prostor sami pro sebe.

Graf č. 7.5 **Množství času věnovaného výdělečné činnosti a péči o děti během pandemie v období března 2020 až března 2021 (v %)**

Zdroj: šetření Sóló rodiče v době pandemie covidu-19

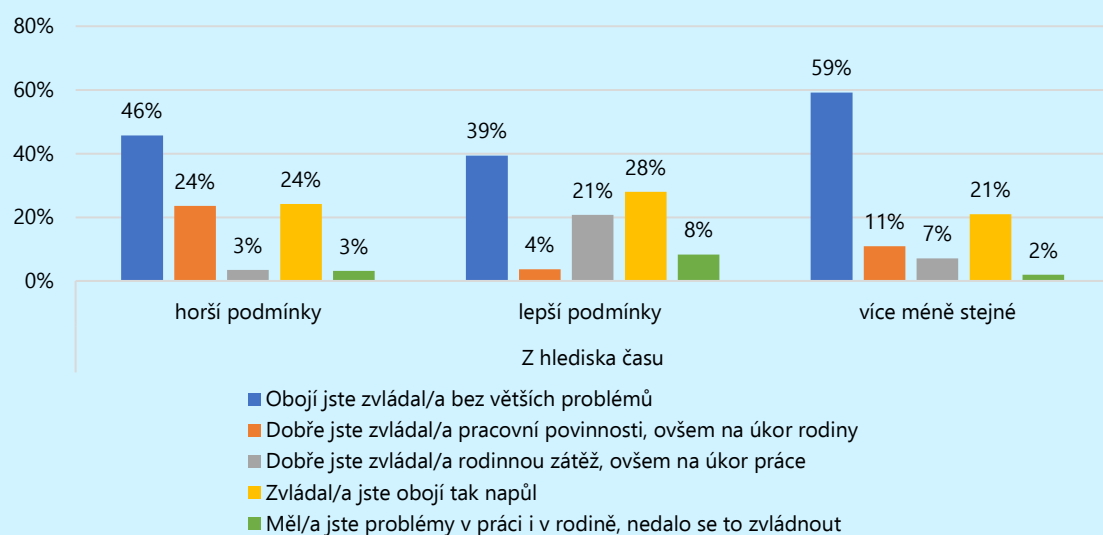
Graf č. 7.6 **Množství času věnovaného výdělečné činnosti a péči o domácnost během pandemie v období března 2020 až března 2021 (v %)**

Zdroj: šetření Sóló rodiče v době pandemie covidu-19

Čas však není jediným indikátorem pro úspěšné sladování rodinných a pracovních povinností. Ti sólo rodiče, u nichž docházelo během pandemie ke změně časových možností v jedné či obou sférách, téměř v polovině případů (46 %) zvládali své povinnosti bez větších problémů (viz graf č. 7.7). Každý čtvrtý plnil své pracovní povinnosti, ale na úkor rodiny, stejný podíl obstál v obojím tak napůl. Mezi těmi, kteří měli časově lepší podmínky pro sladování, tj. během pandemie pracovali méně a více se starali o děti, bylo častější než u ostatních, že se jim dařilo vše pokrýt v rodinné oblasti, ale na úkor té pracovní. Ti, u nichž nedošlo k zásadním změnám z hlediska času stráveného v práci a péči o děti, neměli ve třech pětinách se skloubením svých rolí větší problém, další pětina zvládala obojí napůl.

Graf č. 7.7 **Subjektivní hodnocení sladování práce a rodiny během pandemie od března 2020 do března 2021 z hlediska změny času věnovaného těmto oblastem (v %)**

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Poslední významnou oblastí osobního života je možnost věnovat se svým zálibám a koníčkům, a to jak samostatně, tak spolu s dětmi či jinými blízkými. Tyto aktivity jsou důležité jak pro zábavu, odpočinek a získání energie pro jiné povinnosti a úkoly, tak i pro osobní rozvoj dospělých i dětí. **Možnost volnočasového vyžití patří mezi ty nejméně často naplněné a během pandemie je musel navíc každý sólo rodič ještě více omezit** (viz graf č. 7.2). Před pandemií byly s množstvím času, který jim byl věnován, spokojeno 47 % sólo rodičů, což je o 15 p. b. více než ve výzkumu sólo rodičů v roce 2019 (Paloncyová et al., 2019a). Tento rozdíl mohlo ovlivnit retrospektivní dotazování, kdy měl respondent účastníci se šetření v roce 2021 ohodnotit své pocity s více než ročním odstupem. V době pandemie klesl tento podíl o 6 p.b.

Závěrem lze shrnout, že během pandemie každý druhý dotázaný sólo rodič pocíťoval v oblasti slaďování práce a rodiny nějaké napětí. Zhoršení v porovnání se situací před pandemií nastalo u každého pátého sólo rodiče. Nejvíce zasaženi byli ti, jejichž (nejmladší) dítě chodilo na 1. nebo 2. stupeň základní školy. Každý druhý sólo rodič trávil se svými dětmi v prvním roce pandemie více času než dříve, přesto řada z nich stále cítila, že by potřebovali či si přáli být s dětmi ještě častěji. Kromě omezení možností volnočasového vyžití byli sólo rodiče nejméně často spokojeni s tím, kolik času věnovali spolu s dětmi přípravě do školy, kdy by více než každý čtvrtý chtěl mít pro tuto činnost ještě více prostoru, naopak každý desátý vnímal tuto činnost jako příliš časově náročnou.

7.2 Neformální pomoc poskytovaná sólo rodičům

Sólo rodiče mívají oproti rodičům žijícím s partnerem obtížnější podmínky pro to, aby zvládli pracovat tak, aby se na jedné straně mohli seberealizovat, na druhé straně aby finančně zajistili svoji rodinu, a zároveň aby mohli pečovat a vychovávat svoje děti. Starší výzkumy (např. Kuchařová et al., 2016) poukazují na to, že sólo rodiče potřebují často pomoc nebo podporu dalších lidí, zejména příbuzných. Ve výzkumu *Samoživitelé 2019* se jako nejžádanější ukázala emocionální podpora (88 % ji potřebovalo). Kromě finanční či materiální pomoci byla žádaná i výpomoc s dětmi v jejich volném čase (73 %). Avšak i ti, kteří nějakou pomoc či podporu od svého okolí potřebovali, ji často nedostávali. Zhruba třetina sólo rodičů byla v roce 2019 na zabezpečení základních funkcí rodiny skutečně sama. Nejvíce byla samoživiteli využívána pomoc jejich matky, příp. otce, s výjimkou emocionální podpory, která byla vyhledávána spíše u přátel. Prarodiče poskytovali rodinám svých dětí pomoc v oblasti finanční či materiální, ale i s péčí o děti v jejich volném čase (Paloncyová et al., 2019a, 136–137). Pandemie narušila běžný život v mnoha směrech. Otázkou je, zda se i během této těžké doby dostávalo sólo rodičům pomoci a podpory, kterou potřebovali.

V našem šetření zaměřeném na období těsně před vypuknutím pandemie a na její první rok, byl podíl sólo rodičů, kteří deklarovali potřebu pomoci ze strany svého okolí ve vybraných oblastech, nižší než ve výzkumu z roku 2019 (viz tabulka č. 7.2).³³ To ladí s nižší mírou souhlasu v roce 2021 oproti roku 2019 s obecným výrokem, že se samoživitelé bez pomoci okolí neobejdou, a to ve prospěch té skupiny, která s výrokem rozhodně nesouhlasí, nebo nemá názor (viz kap. 3). Nejčastěji sólo rodiče cítili potřebu pomoci v emocionální oblasti, a to jak před, tak během pandemie. Většině z nich se jí dostávalo, a to zejména od jejich rodičů. **Emocionální oblast je však stále tou, kde se sólo rodiče spoléhají výrazně i na své přátele.**

Pomoc finanční či materiální potřeboval ve sledovaných obdobích téměř každý druhý sólo rodič. Přibližně každému čtvrtému ji poskytovali jeho rodiče, každý šestý ji však potřeboval, ale z jeho okolí se mu nedostávalo. Podobný deficit lze spatřovat v oblasti péče o domácnost. Porovnáme-li dvě hlavní aktivity týkající se výchovy dětí, tedy přípravu dětí do školy a péči o ně v jejich volném čase, pak se jako problémovější zdá být druhá uvedená. Sólo rodiče zřejmě preferují volbu dohlížet na školní povinnosti sami, ale z hlediska skloubení se svými povinnostmi mimo rodinu již zvládají v menší míře postarat se o děti v době, když nemohou být ve školním zařízení.³⁴ S péčí o děti v jejich

³³ Možnosti odpovědí na otázku, kdo z jejich blízkých jim pomáhá v daných oblastech, se v roce 2019 a 2021 mírně lišily – 2019: Vaše matka/otec; jiný příbuzný/á; někdo jiný; nikdo; tuto pomoc nepotřebuji; 2021: Vaše matka/otec; jiný příbuzný/á; jiná blízká osoba; nikdo, i když jsem to potřeboval/a; nikdo, tuto pomoc jsem nepotřeboval/a.

³⁴ Nebylo rozlišeno, zda se jedná o volný čas během školního roku či prázdniny.

volném čase pomáhali každému čtvrtému sólo rodiči v době před i během pandemie jeho rodiče, přibližně každý osmý však takovou pomoc potřeboval, ale nebyla mu od nikoho poskytnuta. Pomoc s péčí o děti byla žádána zejména v rodinách s menšími dětmi. **Postarat se o děti v době, kdy nemohly být například v předškolním nebo školním zařízení, potřebovalo 63 % rodin s (nejmladším) dítětem mladším šesti let i stejný podíl rodin s (nejmladším) dítětem na 1. stupni základní školy.** U (nejmladšího) dítěte na 2. stupni deklarovalo tuto potřebu již „pouze“ 39 % samoživitelů. Pomoci se v tomto směru sólo rodičům s (nejmladším) dítětem v předškolním či mladším školním věku dostávalo během pandemie zejména ze strany rodičů či jiných příbuzných (téměř polovině sólo rodičů), každý šestý by takovou oporu uvítal, ale nikdo mu ji neposkytl. Rovněž v oblasti přípravy dětí do školy se bez pomoci neobešlo 63 % sólo rodičů s (nejmladším) dítětem na 1. stupni (pouze 29 % s dítětem na 2. stupni). Opět zde měli sólo rodiče výraznou oporu ve svých rodičích (28 % rodičů pomáhalo svým vnoučatům s přípravou do školy), každý pátý rodič se však musel s touto oblastí vypořádat sám. Skutečnost, zda sólo rodič čerpal v některém období pandemie krizové ošetřovné, se do míry potřebnosti výpomoci s péčí o děti a jejího uspokojení nijak zásadně nepromítla. Lze se domnívat, že sólo rodiče volili ošetřovné jen pro nejkratší nutnou dobu, což se v celkovém hodnocení toho, jak moc potřebovali s péčí o děti pomoci, zásadně neprojevovalo.

Zaměříme-li se podrobněji na rodiny s (nejmladším) dítětem na 1. stupni základní školy, pak pomoc s péčí v jeho volném čase, ani pomoc se školními povinnostmi nepotřeboval pouze každý čtvrtý sólo rodič. Naopak oporu v obou oblastech našly dvě pětiny samoživitelů. Důležité však je, že pomoc z obou hledisek potřeboval, ale nedostával ji, každý sedmý sólo rodič s dítětem v daném věku. Každý desátý pak měl ve svém okolí někoho, kdo se dítěti/dětem věnoval v jejich volném čase, s přípravou do školy sólo rodič pomoci nepotřeboval.

Tabulka č. 7.2 **Pomoc a podpora sólo rodičům před a během pandemie od března 2020 do března 2021** (v %)

Oblast pomoci a podpory		Kdo pomoc a podporu poskytoval				
		vaše matka/ Váš otec	jiný/á příbuzný/á	jiná blízká osoba	nikdo, i když jsem potřeboval/a	nikdo, nepotřeboval/a jsem to
Před pandemií	emocionální (povídání si, svěřování, rady apod.)	24,4	7,8	19,7	12,4	35,7
	finanční či materiální	27,0	4,9	6,4	16,7	45,0
	s péčí o děti v jejich volném čase	26,9	6,0	6,2	12,5	48,4
	s běžnými domácími pracemi	21,9	3,3	4,6	15,9	54,3
	s péčí o malé děti, s přípravou dětí do školy	20,6	4,3	4,9	11,3	58,9
Během	emocionální (povídání si, svěřování, rady apod.)	25,2	7,2	19,0	13,3	35,2
	finanční či materiální	26,0	4,0	7,2	15,2	47,6
	s péčí o děti v jejich volném čase	25,6	6,4	7,8	12,7	47,5
	s běžnými domácími pracemi	21,9	4,5	6,1	15,8	51,8
	s péčí o malé děti, s přípravou dětí do školy	20,2	4,3	5,9	12,7	56,9

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

V době pandemie přibyl rodičům další úkol, a sice zajistit obědy pro své děti, které nemohly navštěvovat školní jídelny. I to byla jedna z možných forem výpomoci širší rodiny, jak ilustruje výpověď paní Kláry:

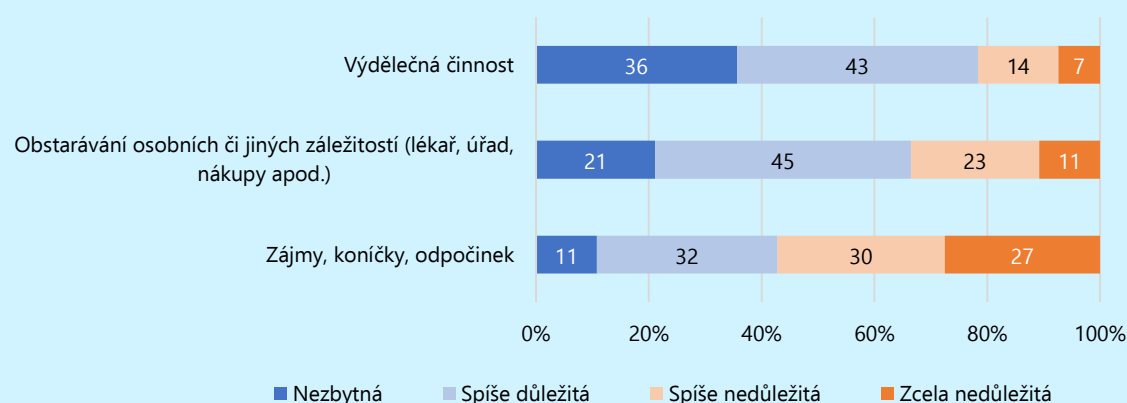
„...Někdy se stane, i tady v tom týdnu, když mám home office, že třeba do toho spadne nějaká online porada nebo cokoli jiného nebo něco, kvůli čemu musím vycestovat. Tak syn si tady dopoledne, protože už je mu 11 let, odbyde online výuku a na oběd přichází k babičce, k dědovi a zůstává tam na odpoledne, aby tady nebyl celý den sám.“ (Klára, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

Přechod dětí na 2. stupni základní školy k větší samostatnosti a snížení potřeby pomoci jejich rodičů od blízkého okolí byl zřejmý i z výpovědí respondentů kvalitativního výzkumu:

„Akorát, když byly děti menší teda, tak je musela hlídat moje matka. A teď už teda zvládnou být samy doma, ale ještě donedávna je hlídala babička, no.“ (Dana, 2 děti, obě na 2. stupni ZŠ)

Pokud sólo rodič během pandemie potřeboval nějakou výpomoc s péčí o děti, byla dle jeho výpovědi v porovnání s obdobím před pandemií intenzivnější (38 %) nebo minimálně stejná (56 %). Hlavním motivem pro zapojení dalších osob do péče o děti během pandemie od března 2020 do března 2021 bylo zjednodušit rodiči situaci, případně mu/jí umožnit, aby pracoval/a (viz graf č. 7.8). Pro více než třetinu sólo rodičů, kterým s péčí o děti někdo z blízkých pomáhal, to z tohoto pohledu bylo nezbytností, další více než dvě pětiny to považovaly za důležité. Sólo rodiče však oceňovali tuto pomoc i proto, že jim usnadňovala vyřízení neodkladných mimo-pracovních záležitostí – pro každého pátého byla z tohoto pohledu nezbytná, pro více než dvě pětiny důležitá. Více než dvě pětiny sólo rodičů však využívaly pomoc svého blízkého okolí s péčí o děti, aby si sami odpočinuli. Pro každého třetího dotázaného sólo rodiče byla pomoc jeho okolí významná z hlediska všech tří zkoumaných oblastí.

Graf č. 7.8 Význam pomoci s péčí o děti pro další oblasti života (v %)

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Samoživitelé se však mnohdy ocitají v situaci, kdy jim jejich rodiče s ohledem na svůj věk či zdraví nemohou s péčí o děti pomoci do takové míry, jak by si sami přáli. Dokládá to například výpověď jedné účastnice kvalitativního výzkumu:

„Vztahy máme perfektní, tam jako není vůbec žádný problém, jak to někde bývá, ale v čem je problém, táta je teda těžce nemocný, takže tam už spíš on potřebuje péči... A mamka teda, ta se ještě jako zdravotně drží, ale jako pohlídá třeba, když musím jet na úřad, třeba hodinku nebo tak... Ale prostě, že by jako hlídala tři hodiny nebo tak, tak to prostě už nezvládá, protože už je taky starší, už na to nemá tu energii, takže i když by ráda, tak už prostě to ani po ní nemůžu chtít.“ (Ivana, 1 dítě, kratší docházka do mateřské školy)

Finanční pomoc svého okolí potřeboval před i během pandemie více než každý druhý sólo rodič (viz tabulka č. 7.2). Ne vždy mu však byla poskytnuta. Ti, kteří měli v tomto ohledu během prvního roku pandemie štěstí, vnímali tuto podporu svého okolí jako pro svoji rodinu nezbytnou – **třetina z nich (tj. každý desátý celkem) by se bez ní vůbec neobešla, dvěma pětinám velmi pomáhala jejich finanční situaci zvládnout (každému sedmému z celku)**, pro pětinu byla finanční pomoc jejich blízkých důležitá, ale obešli by se bez ní (7 % z celku), pro každého desátého byla pomoc sice vítaná, ale ne nezbytná (4 % z celku). Počet dětí v rodině ani věk (nejmladšího) dítěte se v míře nezbytnosti finanční pomoci u těch sólo rodičů, kteří ji od svého okolí během pandemie dostávali, významně neprojevil. Je nasnadě, že ti samoživitelé, kteří neměli během pandemie stabilní pozici na trhu práce, vítali finanční pomoc svého okolí nejvíce. Ti, kterým pomáhalo jejich okolí se zvládnutím rodinného rozpočtu během pandemie, hodnotili tuto podporu ve více než třetině případů jako větší než před pandemií, pouze 6 % uvedlo, že se jim dostávalo menší finanční pomoci než dříve. V otevřené otázce, jaké byly důvody toho, proč příbuzní či známí pomáhali dotázaným sólo rodičům během pandemie více či případně méně než předtím, rezonoval jako nejčastěji zmiňovaný důvod pokles příjmů ze zaměstnání, případně úplná ztráta zaměstnání, závislost na sociálních dávkách, vyšší náklady spojené s distanční výukou dětí, případně stravováním.

Zaměříme-li se na porovnání významu finanční pomoci, kterou sólo rodičům poskytovali jejich rodiče před a během prvního roku pandemie, pak pro 24 % byla v obou obdobích naprosto nezbytná, 33 % pomáhala situaci zvládnout, 18 % ji vyhodnotilo jako v obou fázích důležitou, ale dokázali by se bez ní obejít. Pro 10 % pak v prvním roce pandemie význam finanční či materiální pomoci od rodičů klesl, u 15 % naopak vzrostl. Vnímání nezbytnosti finanční pomoci logicky roste s klesající mírou zapojení sólo rodiče na pracovním trhu. Z hlediska věku (nejmladšího) dítěte se to týká zejména sólo rodičů s dítětem na 1. stupni základní školy, kteří častěji než ostatní v pandemii omezovali svoji pracovní aktivitu (16 % převážně nepracovalo proti 11 % rodičů s dítětem na 2. stupni, dalších 18 % mělo nestabilní pozici proti 11 %).

Finanční či materiální pomoc nemusí být pravidelná, ale bývá nezřídka spojena s konkrétní akutní potřebou sólo rodiče a jeho dětí, ale samozřejmě je vázána i na možnosti prarodičů.

R: „Můj tatínek mi koupil ledničku, když mi odešla...Rodina mi pomáhá, jako i klukům na boty přispěla kolikrát, i na ty brýle kdysi dávno, takže ono ta rodina občas pomůže, ale nemůžu po nich chtít všechno.“

T: „Ne, jasně. Ale vaše teda rodiče jsou schopný vám občas nějak jako přispět finančně.“

R: „Jo. No tak zas ten důchod taky velký nemají, ale ted'ka, jak dostal třeba můj tatínek ten příspěvek od toho státu těch 5 tisíc na ty roušky nebo jak tomu říkali, rouškovné, tak každému z kluků koupil matraci a já vlastně nové postele.“ (Edita, 2 děti, obě na 2. stupni ZŠ)

T: „A rodiče bydlí někde blízko nebo jak to vlastně máte? Pomáhají vám nebo...“

R: „Bydlí, já nevím, kolik je to kilometrů, ale autem je to zhruba sedm minut, tak jakoby příměstská část. A naši nám pomáhají hodně, protože vlastně já jsem jedináček, takže ty tři vnoučata mají takový jako vymodlený. Takže kdykoliv můžou, tak finančně pomůžou samozřejmě, nikdy nás v tom nenechají, ale mně je prostě blbý za nima přijít třeba s nataženou rukou a – mamí, dej. Jo? Takže já spíš vždycky, když mamka – a nepotřebuješ něco nebo tohle? Já říkám – hele, já nic, ale děti by třeba potřebovaly boty nebo kroužek nebo něco. Tak naši jim to prostě koupí, jo?“ (Gabriela, 3 děti, všechny v mateřské škole)

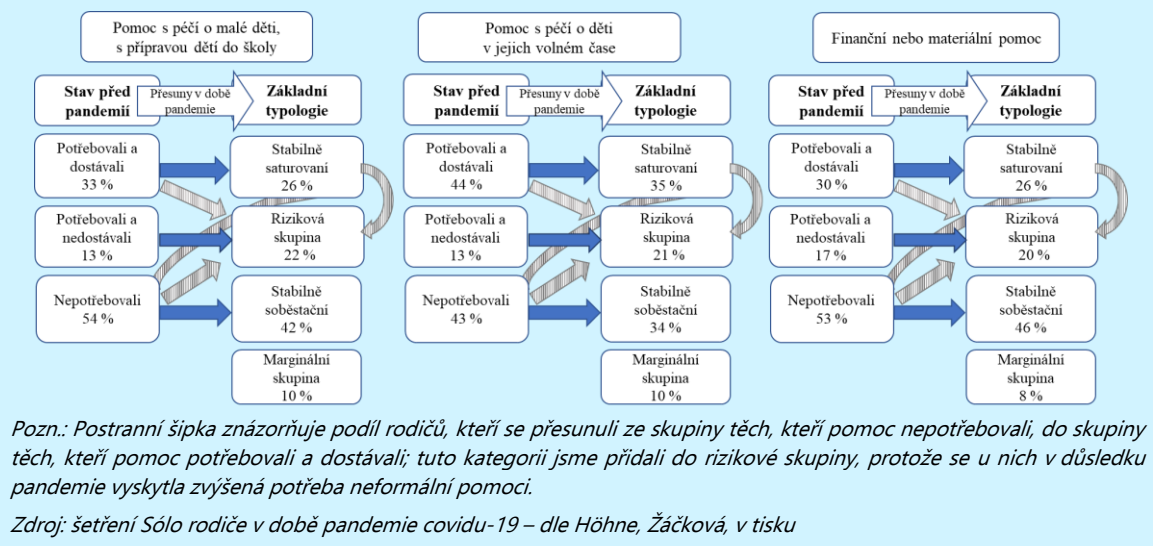
Předchozí odstavce poukázaly na poměrně stabilní podíl sólo rodičů, kteří v nějaké oblasti zabezpečení své rodiny potřebují pomoc od svého okolí, a zda se jim této pomoci dostává. Otázkou je, zda jsou skupiny sólo rodičů závislé na podpoře širší rodiny v čase neměnné, či zda se tyto podskupiny vnitřně nějak proměňují. To znamená, zda ti, kteří se bez cizí pomoci před pandemií neobešli, na ni byli stejně závislí i během pandemie, kdy například mohli v době čerpání ošetřovného či práce z domova, při omezení mimoškolních aktivit, kdy nebylo třeba děti nikam doprovázet apod., obstarat péči o děti svými silami, či se naopak stali na pomoci širší rodiny závislejšími.

Podrobnější analýza³⁵ se zaměřila na sólo rodiče s předškolními dětmi a s dětmi ve věku povinné školní docházky, u nichž je předpoklad, že zejména péče o ně vyžaduje stále významné množství času (více viz Höhne, Žáčková, v tisku). V těchto rodinách téměř každý druhý sólo rodič potřeboval před pandemií pomoc s péčí o děti a/nebo pomoc finanční. O něco vyšší byl podíl těch, kteří nezvládali sami zajistit volný čas dětí (viz obrázek č. 7.1). Během pandemie se významně změnily životní podmínky. Jak ukazuje obrázek č. 7.1, promítnutím míry potřeby v daných třech oblastech bylo možné vytvořit **tři, resp. čtyři typy sólo rodičů**. První typ je tvořen rodiči, kteří ani před pandemií, ani během ní bezplatnou pomoc od blízkých nepotřebovali (tzv. **stabilně soběstační**). Druhý typ se skládá ze sólo rodičů, kteří naopak pomoc v obou obdobích převážně potřebovali a dostávali ji (**tzv. stabilně saturevaní**). Třetí typ zachycuje sólo rodiče, kteří před pandemií i v době pandemie danou bezplatnou pomoc blízkých stále potřebovali, ale nikdy ji nedostávali. Sólo rodiče bez této stabilní výpomoci čili bez záchytného okruhu blízkých osob, lze pokládat za více ohrožené například finančními problémy (STEM, 2021), než jsou ostatní skupiny naší typologie, proto tuto skupinu označujeme jako **skupinu rizikovou**. Domníváme se, že do této rizikové skupiny lze zařadit i ty rodiče, u kterých během pandemie přestala mezigenerační výpomoc fungovat, jakož i ty, kteří ji začali potřebovat. Nová potřeba této pomoci z našeho pohledu vedla k tomu, že se tito samoživitelé dostali do situace, kdy vyhledávali pomoc záchytného okruhu blízkých, což mohlo zvyšovat riziko jejich nesoběstačnosti. Jelikož tito „nově potřební“ vykazovali společné znaky s rizikovou skupinou, bylo možné je do této skupiny přiřadit. Čtvrtou, **marginální**, skupinu představují sólo rodiče, u kterých došlo během pandemie ke změně, která naším prizmatem spíše nevedla k většímu riziku, ale ani se nejednalo o stabilní situaci, tj. buď pomoc rodinných příslušníků přestali potřebovat nebo ji v případě, že ji potřebovali, začali dostávat. Proto tvoří zvláštní skupinu.

V oblasti péče o děti je možné vysledovat téměř dvojnásobný nárůst zastoupení rizikové skupiny, tj. těch sólo rodičů, kteří potřebovali během pandemie stále nebo nově pomoc širší rodiny s péčí o děti. V oblasti finanční podpory není tento nárůst tak výrazný.

³⁵ Analýza vycházela z otázek zaměřených na to, zda sólo rodič pomoc ve vybrané oblasti (péče o malé děti, příprava dětí do školy, péče o děti v jejich volném čase a finanční a materiální pomoc) potřeboval, dostával a do jaké míry pro něho byla důležitá – v případě pomoci s péčí o děti bylo zohledněno, zda sólo rodiči umožňovala věnovat se více výdělečné činnosti, obstarávání osobních či jiných záležitostí (lékař, úřad, nákupy apod.) nebo svým zájmům/koníčkům/odpočinku, v případě finanční pomoci byla zohledněna její nezbytnost pro zabezpečení každodenních potřeb rodiny.

Obrázek č. 7.1 Změny v míře potřebnosti pomoci s péčí o děti a finanční či materiální pomoci v důsledku pandemie

Všechny tři uvedené oblasti mezigenerační výpomoci jsou z hlediska potřebnosti i z hlediska fungování domácnosti samozivitelů stejně významné, nelze tedy upřednostnit jeden typ výpomoci. Pro další analýzu, která umožňuje komplexní pohled na jednotlivé typy sólo rodičů, jsme proto přistoupili k vytvoření souhrnné typologie za všechny tři oblasti výpomoci. Do daného souhrnného typu byli rodiče zařazeni podle toho, zda do něj náleželi alespoň ve dvou ze tří studovaných dílčích oblastí. **Soběstační sólo rodiče** tvoří dvě pětiny zkoumaného souboru (39 %), **saturovaní sólo rodiče** cca čtvrtinu (27 %) a **riziková skupina** sólo rodičů pětinu (19 %). Do vedlejší skupiny sólo rodičů spadají ostatní nezařaditelní do předchozích kategorií (16 %). Jedná se o sólo rodiče, u kterých nelze jednoznačně určit převažující typ výpomoci a míru jejího naplnění.

K identifikaci proměnných, které ovlivňovaly šanci sólo rodičů, že se během pandemie zařadí do skupiny těch, kteří mezigenerační pomoc nepotřebovali (soběstační), nebo těch, kteří ji potřebovali (saturovaní a riziková skupina), byla provedena binární logistická regrese.³⁶ Binární závislou proměnnou představuje příslušnost sólo rodiče ke skupině, která v pandemii potřebovala neformální pomoc blízkých. Jako nezávislé proměnné vstupovaly do analýzy tyto proměnné: pohlaví sólo rodiče, jeho vzdělání (základní a vyučen/a, středoškolské s maturitou, vyšší); počet dětí (jedno vs. dvě a více), věk nejmladšího dítěte (0–6 let, 7–11 let, 12–15 let), čistá/smíšená rodina (žije sám s dítětem/děti vs. žije ještě s dalšími osobami), typ bydlení (vlastní/družstevní, byt/dům rodičů, nájemní bydlení), smluvní typ pracovní činnosti (výhradně smlouva na dobu neurčitou/živnost; jen smlouva na dobu určitou/dohody, i ústní; nějaká kombinace předchozích; nepracuje), úspory (spoří měsíčně pravidelně, spoří občas, neušetří nic), vycházení s příjmy domácnosti (s obtížemi vs. snadno), obavy z citelného snížení příjmů (pravděpodobné, nepravděpodobné, ani nepravděpodobné).

Výsledný model ukazuje, že nejvýznamnějším faktorem, který zvyšoval šanci na zařazení do skupiny rodičů potřebujících mezigenerační pomoc, byl věk nejmladšího dítěte (sólo rodiče s nejmladším dítětem ve věku 0–6 let, resp. 7–11 let měli zhruba 5x, resp. 4x vyšší šanci dostat se do skupiny potřebných rodičů než sólo rodiče s nejmladším dítětem ve věku 12–15 let). Svůj vliv měl

³⁶ Vedlejší skupina sólo rodičů nebyla do analýzy zahrnuta.

i smluvní typ pracovní činnosti. U sólo rodičů, kteří vykonávali prekérní práci, byla 2x vyšší šance, že budou potřebovat pomoc svých rodičů než, u těch, kteří měli smlouvu na dobu neurčitou. Šance na přechod do skupiny potřebných se zvyšovaly také v případě, kdy měli sólo rodiče obtíže vyjít s měsíčním příjmem domácnosti (2x oproti těm, kteří vycházeli snadno) a v blízké budoucnosti se obávali citelného snížení příjmů (2x oproti těm, kteří obavy neměli). Sólo rodiče žijící v nájmu měli 1,6x vyšší šanci než ti, kteří bydleli ve vlastním, že budou potřebovat pomoc svého blízkého okolí. S tím souvisí vyšší zatížení výdaji na bydlení v potřebných rodinách a větší těžkosti spojené s jejich úhradou (viz výše). Rovněž sólo rodiče, kteří žili ve smíšené domácnosti, měli 1,6x vyšší šanci, že budou seriózně potřebovat pomoc svých rodičů. Podskupina zaopatřených sólo rodičů přitom tuto pomoc již využívala (viz tabulka č. 7.3).

Tabulka č. 7.3 **Faktory ovlivňující míru potřebnosti neformální pomoci – výsledky binární logistické regrese**

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Pohlaví (Žena ref.)	0,382	0,243	2,468	1	0,116	1,465
Vzdělání: Vysokoškolské a vyšší odborné (ref.)			0,344	2	0,842	
ZŠ/vyučen	-0,042	0,255	0,027	1	0,870	0,959
Maturita	-0,120	0,220	0,300	1	0,584	0,887
Počet dětí (Jedno dítě ref.)	-0,038	0,180	0,044	1	0,833	0,963
Věk nejmladšího dítěte 12–15 let (ref.)			57,008	2	0,000	
0–6 let	1,674	0,237	49,697	1	0,000	5,332
7–11 let	1,328	0,219	36,837	1	0,000	3,774
Současné bydlení: Vlastní/družstevní (ref.)			4,845	2	0,089	
V bytě/domě, který vlastní rodiče	0,305	0,26	1,381	1	0,240	1,357
Nájemní bydlení	0,451	0,207	4,724	1	0,030	1,570
Typ domácnosti (Čistá domácnost ref.)	0,446	0,198	5,053	1	0,025	1,562
Typ pracovní činnosti: Pouze smlouva na neurčito/živnost (ref.)			25,096	3	0,000	
Pouze smlouva na dobu určitou nebo dohoda, i ústní	0,720	0,270	7,097	1	0,008	2,054
Kombinace více možností	0,181	0,285	0,404	1	0,525	1,199
Nepracuje	-0,895	0,270	10,949	1	0,001	0,409
Pravidelné úspory: Bez problémů ušetří nějakou částku pravidelně každý měsíc (ref.)			3,204	2	0,202	
Občas něco ušetřím, ale není to pravidlem	-0,073	0,284	0,065	1	0,798	0,93
Neušetřím nic	0,305	0,320	0,909	1	0,340	1,357
Vycházení s příjmy domácnosti (Snadno ref.)	0,710	0,215	10,932	1	0,001	2,034
Pravděpodobnost snížení příjmu v příštích 3 měsících: Není to pravděpodobné (ref.)			7,353	2	0,025	
Je to pravděpodobné	0,846	0,312	7,344	1	0,007	2,33
Ani pravděpodobné/ani nepravděpodobné	0,162	0,207	0,616	1	0,432	1,176
Konstanta	-1,873	0,32	34,352	1	0,000	0,154

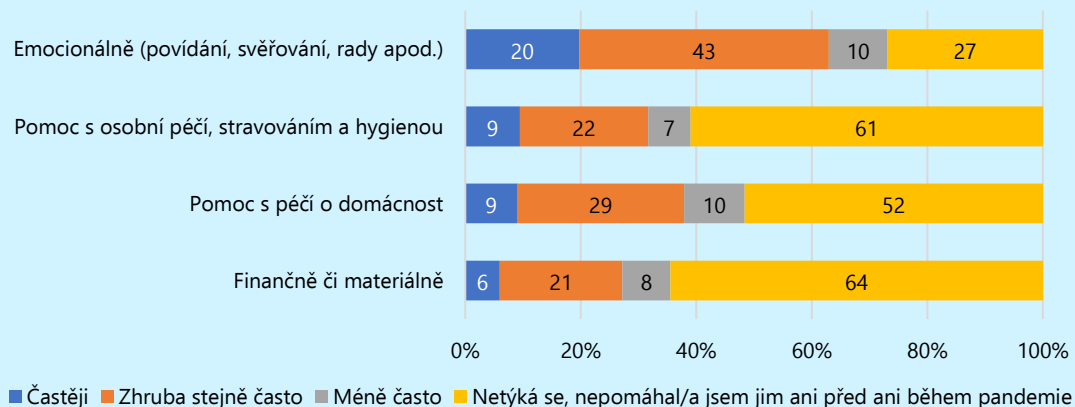
Pozn.: binární závislá proměnná, zda se sólo rodiče zařadí do skupiny rodičů, kteří neformální pomoc potřebují (saturování a rizikovi), metoda enter, Nagelkerke R^2 0,287, Cox & Snell R^2 0,214, Hosmer a Lemeshow test 0,994, $N=693$

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19 – dle Höhne, Žáčková, v tisku

Pomoc v širší rodině však nesměřuje jen jedním směrem, od prarodičů k mladší generaci, ale i opačně. Ve výzkumu *Samoživitelé 2019* potřebovali rodiče dotázaných sólo rodičů nejčastěji emocionální podporu, povídat si, poradit se (v 85 % rodin) a toho se jim od jejich dětí – sólo rodičů většinou v nějaké míře dostávalo (alespoň občas 63 %). Téměř dvě třetiny sólo rodičů se domnívaly, že jejich rodiče potřebovali výpomoc v domácnosti a 43 % ji alespoň občas svým rodičům poskytlo. Každý druhý dotázaný však uvedl, že jeho rodiče potřebují finanční či materiální výpomoc. Vzhledem k tomu, že samoživitelé jsou sami často v obtížné situaci, byli v této oblasti oporou pro své rodiče v daleko menší míře (alespoň občas 26 %). Nejméně často potřebovali rodiče samoživitelů osobní péči (40 %), více než polovina potřebných ji od svých dětí alespoň někdy dostávala.

V našem výzkumu zaměřeném na život rodin sólo rodičů v době pandemie měli respondenti reflektovat, do jaké míry pomáhali více či méně svým rodičům v období, kdy se zcela změnila společenská realita a seniorská generace byla často skloňovaná jako ta, která byla pandemií přímo, tedy ve smyslu zdravotním, ohrožena nejvíce. **Obecně poskytovali sólo rodiče pomoc svým rodičům zejména v emocionální oblasti** (viz graf č. 7.9). Pandemie na tom, jak často si se svými rodiči povídali, naslouchali jim či radili, většinou nic nezměnila, každý pátý respondent si však našel na kontakt se svými rodiči během krizového období více času. **U každého desátého pak pandemie vedla k častější pomoci rodičům s osobní péčí, tři pětiny tuto výpomoc zatím nikdy nepotřebovaly.** Podobný podíl respondentům pomáhal častěji svým rodičům s péčí o domácnost, stejný podíl se však na této činnosti podílel méně často. **Nejméně běžná je finanční či materiální pomoc směrem od sólo rodičů ke starší generaci.** Během pandemie se navíc její míra snížila v každé čtvrté rodině, která měla s tímto typem mezigenerační výpomoci nějakou zkušenost.

Graf č. 7.9 **Intenzita pomoci samoživitele svým rodičům během období pandemie od března 2020 do března 2021 v porovnání s obdobím před pandemií ve vybraných oblastech (v %)**

Zdroj: šetření *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*

Komplexní mezigenerační výpomoc názorně ilustruje následující úryvek z hloubkového rozhovoru.

R: „No, i hodně jako mi [máma] pomáhala vlastně i od té doby, co jsem byla sama, tak abych mohla vždycky pracovat, tak mi i hodně pomáhala jako i se synem, už od narození vlastně, když bylo potřeba, tak byla u mě. A teďko vlastně, i kdyby byl nemocný nebo cokoliv by bylo

třeba, tak nemůžete, že jo, takže teďko je to trošku v tomhle složitější, no."

T: „To jsem se právě chtěla zeptat, no, že když... než ta pandemie přišla, nakolik jste byla zvyklá právě, že vám třeba pomáhala jako s hlídáním nebo takhle?"

R: „Jo, určitě dost."

T: „Když byl nemocný a..."

R: „Určitě dost. Když byl nemocný, bud'... třeba když měl neštovice, tak byl tam u ní třeba a pomáhala. Nebo tady u nás vždycky byla, takže jako pomáhala určitě, protože přesně, jak jsem říkala, musím všechno zaplatit a musím se ohánět."

T: „A myslíte si, když byste třeba měla nějaké finanční potíže, že třeba byste potřebovala, nevím, pořídit si, i když by to byly ty základní věci jako ledničku, pračku, že byste se na ní mohla obrátit jako o pomoc? Že by vám finančně vypomohla?"

R: „No, myslím si, že asi ne, že na tom není finančně tak, aby nám až takhle vypomohla... Ona kdysi... no, dříve jakoby mi pomohla, když jsem jakoby kupovala ten byt, tak mi část... něco jakoby půjčila, to jí vlastně ještě musím splatit, my jsme se dohodly, že půlku dám sestře a půlku vlastně jí vrátím nebo půlku si můžu nechat. Tak to jsem spíš naopak říkala, že až něco našetřím navíc, takže to dám ještě jí. Ale ona na tom není právě moc dobře, no. Má malej důchod a žije sama, takže... Kdybysme jó něco potřebovali, tak to asi musíme vydržet bez toho."

T: „Hm. A byl tam někdy i případ, že by vlastně ona se na vás obrátila jako s žádostí o pomoc, že by potřebovala?"

R: „Ne, ne. Ne, jako asi ani nepamatuju jako, že by potřebovala peníze pučit? To si asi nemyslím, asi měla něco našetřenýho někde, nevím, úplně se jako o tom nebavíme, kdo kde co má. Ale myslím, že ne, ale já jsem jí třeba vždycky brávala dříve na dovolenou, když jsem na tom byla dobře nebo když jsem neměla ještě jako malýho nebo i s malým, když byl malínej, takže jako, když je něco potřeba, nebo jsem... Nebo já jsem jí... kupovaly jsme jí se ségrou i pračku vlastně k narozeninám kdysi, takže když je něco potřeba, tak jako ta pomoc tam funguje, ale není potřeba, aby si někdo říkal – no, jako... Spíš třeba si říkáme, kdo co na co má, na co nemá. Ona bydlí v domě vlastně, který je její, po dědovi. Takže nemá nějaký vícenáklady nikde. A docela jako v pohodě teď, možná, když bylo potřeba koupit uhlí, tak třeba potřebovala kdysi dřív, tak jsem jí taky něco poslala, co jsem zrovna měla, daly jsme to nějak dohromady. Ale zatím nějak si nevybavuju, že by něco většího nebo něco... My to děláme tak přirozeně, že si pomáháme, že už to člověk ani nevnímá." (Radka, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

Během pandemie, a zvláště na jejím počátku, byla velmi akcentována zdravotní rizika nákazy pro seniorskou generaci. Z tohoto důvodu bylo doporučováno, aby například senioři nepečovali o svá vnoučata v době, kdy byla uzavřena školská zařízení či rodič pracoval mimo domov. **Obavy z nákazy či onemocnění covidem-19 byly jedny z faktorů, které hrály poměrně značnou roli v míře pomoci prarodičům.** Téměř každý druhý respondent toto riziko zvažoval (21 % určitě ano, 23 % spíše ano). Uzavření předškolních a školních zařízení kladoucí vyšší nároky na množství času, které sólo rodiče museli věnovat svým dětem, lze považovat také za podstatnou překážku, proč sólo rodiče nemohli poskytovat (větší) pomoc a podporu svým rodičům během sledovaného prvního roku pandemie. Z tohoto důvodu omezovali výpomoc svým rodičům čtyři z deseti sólo rodičů, jejichž (nejmladší) dítě bylo v předškolním věku nebo ve věku docházky na základní školu. **Největší vliv mělo toto omezení u rodin, kde bylo (nejmladší) dítě na 1. stupni základní školy** (46 %, u předškolního dítěte 35 %, u dítěte na 2. stupni 38 %).

Obavy z onemocnění covid-19 zaznívaly i v hloubkových rozhovorech se sólo rodiči.

T: „Ještě vlastně z hlediska toho kontaktu, když byla ta pandemie, nebo pořád je, že jo, jsou ty obavy o to, aby se starší rodiče nenakazili, ovlivnilo to vlastně nějak vaše stýkání se, vaše kontakty jako s maminkou?“

R: „Tak jako trošku, nevidáme se tak často, ale jako vidáme, já nevím, třeba tak jednou za deset dní a vždycky jako jednou za týden jsme se tak jako vídali, no. Protože mamča je astmatička, ona na to vlastně bere i důchod částečněj...“ (Petra, 2 děti, jedno na 1. stupni ŽS, druhé v mateřské škole)

T: „...Zeptám se ještě na to, jestli máte rodiče svoje, vlastně prarodiče vaší dcery, jestli s těma jste v nějakým užším kontaktu, jestli vlastně oni potřebují nějakou pomoc, případně vám poskytují nějakou pomoc?“

R: „Já mám maminku už pouze a ta bydlí na Vysočině, takže jako docela daleko od nás. My jsme se za loňský rok viděly třikrát asi jenom, protože jí je 75 a já mám opravdu strach, ... abych maminku nenakazila, kdyby náhodou, protože už je stará a má taky nějaký nemoci... Takže s ní se jako vidáme málo. Ona tím tak jako docela dost trpí, ale už pochopila, že je lepší, když si zavoláme, než když přijedeme, tak jako... o Vánocích jsme tam byli, já jsem tam testovala jí a bratra a jeho rodinu, abysme tam opravdu něco jí nedovezli, tak jako tahle možnost je dobrá. Takže můžeme takhle občas, ale opravdu to děláme jenom výjimečně, protože opravdu mám strach, aby se něco takhle nestalo. Ona se snaží nám pomoci, jenomže už je stará, že jo, z toho důvodu toho moc neušetří, ale vždycky se snažila nám jako hodně pomoci, ona je taková šetrivá, takže ona má naspořeno, takže vím, kdybych potřebovala peníze, že ona mně pučí a já ještě dokonce jí teda dlužím peníze ještě, který mi pučila na výměnu oken. Takže tam jí ještě něco málo dlužím, ale ona to po mně zpátky nechce, protože ví, že jako až budu mít, že jí je dám.“ (Lenka, 1 dítě na víceletém gymnáziu na úrovni 2. stupně ZŠ)

V době pandemie se snížil podíl sólo rodičů, kteří se i v krizovém období stále obešli bez pomoci svého okolí v oblasti péče a výchovy dětí či financí. Naopak se zvýšilo zastoupení těch, kteří by během pandemie pomoc s péčí o děti uvítali, ale nedostávalo se jim jí. Neformální prarodičovská výpomoc nedokázala zcela nahradit dosud bezprecedentní výpadek institucionálních služeb péče o děti a uspokojit zvýšenou poptávku sólo rodičů po pomoci s péčí o děti. Roli přitom hrály obavy z nákazy a opatření omezující volný pohyb osob. V případě potřeby a míry finanční/materiální výpomoci nebyly změny tak výrazné. Z hlediska věku nejmladšího dítěte v rodině byli v rizikové skupině sólo rodičů, kteří nedostávali potřebnou finanční podporu, příp. pomoc s péčí dětí od blízkého okolí, výrazně častěji zastoupeni rodiče dětí ve věku 7 až 11 let.

Pomoc v rodině však směřuje i opačným směrem, tj. od sólo rodičů k jejich rodičům, a to zejména v oblasti osobní péče. U každého desátého samoživitele tato potřeba během pandemie zesílila.

8. Finanční a materiální situace sólo rodičů

Sylva Höhne

Finanční a materiální podmínky rodin samoživitelů bývají obecně horší ve srovnání například s rodinami úplnými. Jak bylo uvedeno v úvodní kapitole, sólo rodiče mívají větší obtíže vyjít s příjmem a finančně uspokojit potřeby svých dětí i celé rodiny. Možnosti pravidelně spořit jsou omezené, poměrně často čelí také materiálním problémům. Pandemie a doprovodná vládní opatření přitom významně ovlivnila finanční situaci jednotlivců a rodin. Aby bylo možné postihnout její dopady, je tato kapitola nejprve věnována příjmové situaci sólo rodičů před pandemií, poté se soustředí na změny, které mohly v důsledku pandemie ve finanční úrovni rodiny nastat, a dále na hodnocení této úrovně v době realizace výzkumu. Samostatná pozornost je věnována čerpání půjček a výživnému.

8.1 Finanční situace sólo rodičů před vypuknutím pandemie

Vyjít s měsíčním příjmem (velmi) snadno se **před pandemií** (v lednu až únoru 2020) podle vlastních slov dařilo „jen“ 14 % sólo rodičů. Naproti tomu téměř pětina měla (velké) obtíže s příjmem vyjít. Zbývající dvě třetiny rodičů se v hodnocení vycházení s příjmem zařadily do středu šestistupňové škály (viz tabulka č. 8.1). V souhrnu tak **určité potíže při hospodaření s příjmem vyjádřila mírně nadpoloviční většina sólo rodičů** (56 %). Za tímto relativně nižším podílem obtížného nakládání s příjmem – ve srovnání například s výsledky šetření ČSÚ (2020a) – pravděpodobně stojí retrospektivní hodnocení příjmové situace. Podle dat šetření SILC vycházelo v roce 2019 s příjmy spíše obtížně (při využití stejné škály) na 70 % neúplných rodin (ČSÚ, 2020a). Zhruba desetina přitom uváděla „velké obtíže“ a další přibližně pětina „obtíže“.

Tabulka č. 8.1 **Hodnocení vycházení domácnosti s příjmy** (před pandemií, v %)

Vycházení s příjmem před pandemií	S velkými obtížemi	S obtížemi	S menšími obtížemi	Docela snadno	Snadno	Velmi snadno
	5,0	13,5	37,3	30,5	11,1	2,7

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Míru vycházení s příjmem zásadně ovlivňovalo hlavně sociálně-ekonomické postavení rodiče, ale i jeho pohlaví a dosažené vzdělání. Lineární regrese, kde závisle proměnnou představovalo vycházení s příjmem, prokázala vyšší obtíže s finančním hospodařením u nezaměstnaných rodičů, u rodičů na mateřské nebo rodičovské dovolené a dále u rodičů jinak ekonomicky neaktivních, a to ve srovnání se zaměstnanými rodiči.³⁷ Samostatně výdělečně činní rodiče se oproti těm zaměstnaným v míře vycházení s příjmem statisticky významně nelišili. Pro ženy samožitelky bylo obtížnější

³⁷ Při kontrole vlivu dalších proměnných zahrnutých do regrese: pohlaví rodiče, jeho věk a vzdělání, počet dětí v rodině, věk nejmladšího dítěte v rodině a forma bydlení.

s příjmem vyjít než pro muže samoživitele. Větší obtíže dále vyjadřovali rodiče pečující o dvě nebo více dětí ve srovnání s rodiči jedináčka. Přestože rodiče s nejmladším dítětem v předškolním věku mívají častěji větší problémy vyjít s příjmem (než rodiče starších, především náctiletých dětí), lineární regrese při kontrole vlivu zahrnutých proměnných rozdílů podle věku nejmladšího dítěte neprokázala. Podle očekávání se naopak potvrdilo snadnější hospodaření s rodinným rozpočtem ve spojitosti s vyšší úrovní dosaženého vzdělání respondenta. Z hlediska typu bydlení vyjadřovali větší potíže vystačit s příjmem rodiče žijící v nájmu, ale i v bytě rodičů, ve srovnání s těmi, kteří obývají vlastní, příp. družstevní byt nebo dům.

Sólo rodiče jsou častějšími příjemci sociálních dávek, zvláště těch příjmově testovaných. **Každý třetí sólo rodič uvedl, že před pandemií (v lednu až únoru 2020) dostával přídavek na dítě.** Zhruba **každý šestý čerpal rodičovský příspěvek a/nebo příspěvek na bydlení** (viz tabulka č. 8.2). Jiné dávky pobírali spíše výjimečně. **V souhrnu čerpala některou ze sociálních dávek téměř polovina rodin (47 %).** Kombinace pobírání více typů dávek byla poměrně častá. Jeden typ dávek dostávalo 23 %, dva druhy 14 %, tři a více dávek 10 % rodin.

Tabulka č. 8.2 **Pobírání sociálních dávek před pandemií** (leden–únor 2020, v %)

	Ano	Ne	Neví, neodpověděl
Přídavek na dítě	34,7	63,5	1,8
Rodičovský příspěvek	17,4	79,8	2,8
Příspěvek na bydlení	17,0	80,2	2,8
Dávky hmotné nouze	5,6	90,8	3,6
Podpora v nezaměstnanosti	3,1	93,1	3,8
Jiné sociální dávky	7,4	88,9	3,7

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Přídavek na dítě směřoval ve vyšší míře na děti předškolního věku (50 % rodin s nejmladším dítětem do šesti let věku) a do rodin s více dětmi (41 %). Tehdejší nárok na přídavek (platný přibližně do poloviny roku 2021) vznikl při příjmu rodiny do 2,7násobku jejího životního minima a byl vyplácen v základní výměře 500 Kč, 610 Kč, resp. 700 Kč podle věku dítěte, příp. ve zvýšené výměře v částce o 300 Kč vyšší. Častějšími příjemci přídavku byli před pandemií dle očekávání rodiny s nižšími příjmy – vyjádřeno prostřednictvím ekonomického statusu rodiny s nezaměstnaným rodičem, rodičem na mateřské či rodičovské dovolené či jinak ekonomicky neaktivním rodičem (v souhrnu 61 %). Nicméně ani mezi zaměstnanými nebo samostatně podnikajícími sólo rodiči nebyl podíl příjemců přídavku na dítě zanedbatelný (v souhrnu 29 %).

V podstatě ve stejných sociálně-demografických či ekonomických skupinách jako v případě přídavku na dítě jsou častěji také příjemci **příspěvku na bydlení**. Před pandemií jej podle vyjádření respondentů pobírala přibližně každá čtvrtá rodina s nejmladším dítětem v předškolním věku (26 %) a se dvěma a více dětmi (22 %). Pokud nebyl sólo rodič výdělečně činný, dostávalo příspěvek na bydlení 43 % z nich. V rodinách se zaměstnaným rodičem jej pobíralo „jen“ 11 %. Podstatným faktorem v míře pobírání příspěvku byla forma bydlení. Zatímco sólo rodiče žijící ve vlastním, příp. družstevním bytě nebo v bytě rodičů jej čerpali v desetině případů, sólo rodiče žijící v nájemním bytě jej dostávali třikrát častěji, což reflektuje vliv vyššího zatížení náklady na bydlení v nájemních bytech.

Rodičovský příspěvek vyplácený při péči o dítě do čtyř let věku svým nastavením do jisté míry předurčuje skupinu svých příjemců. Ze sólo rodičů, kteří byli před pandemií na mateřské či rodičovské dovolené, jej dostávali téměř všichni (87 %). Rodiče v zaměstnaneckém poměru jeho pobírání uvedli v 7 %. Ženy mezi jeho příjemci jasně dominovaly nad muži.

Dávky hmotné nouze určené rodinám v nepříznivé finanční či materiální situaci dostávali před pandemií ve vyšší míře sólo rodiče pečující o tři a více dětí, rodiče nezaměstnaní či jinak ekonomicky neaktivní. Nezaměstnaným dále nejčastěji plynula **podpora v nezaměstnanosti**. Tu přitom mnohem častěji dostávali rodiče s nízkým dosaženým vzděláním.

S výší příjmů, nákladností výdajů a v podstatě s možnostmi, s jakými domácnost vycházejí s příjmy, úzce souvisí její schopnost vytvářet úspory. Sólo rodiče mají přitom ve srovnání například s úplnými rodinami omezenější možnosti spořit (chybějící druhý příjem v rodině, nižší pracovní příjem žen aj.). **Před pandemií** (v lednu až únoru 2020) **dokázala pravidelně ušetřit určitou částku pětina rodin sólo rodičů**. Další dvě pětiny ušetřily nějakou částku alespoň občas. Zbývajícím **dvěma pětinám se nedařilo spořit vůbec nic** (viz tabulka č. 8.3). Nic neušetřilo až 80 % rodin, které s příjmem vyšly jen s obtížemi nebo velkými obtížemi. Naproti tomu sólo rodiče, pro které bylo vycházení s příjmem snadné nebo velmi snadné, spořili pravidelně v 57 % případů, nic jich neušetřilo jen desetina.

Tabulka č. 8.3 **Možnosti spořit, před pandemií** (v %)

	Ano, ušetřili nějakou částku pravidelně každý měsíc	Ano, občas něco ušetřili	Ne, neušetřili nic
Celkem	19,2	41,0	39,8
Podle míry vycházení s příjmem:			
s (velkými) obtížemi	2,4	17,7	79,9
s menšími obtížemi	4,3	47,4	48,3
docela snadno	30,8	51,2	18,0
(velmi) snadno	57,4	32,3	10,3

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

V návaznosti na výše uvedené není překvapivé, že pravidelně šetřit zvládají především ti, jimž to umožňuje jejich ekonomická aktivita, tedy zaměstnaní, příp. samostatně podnikající, i když pro ty řečené v druhém pořadí je typičtější spíše občasné, nepravidelné šetření. Ekonomická neaktivita (zpravidla) spojená s absencí pracovních příjmů (nezaměstnanost, mateřská, rodičovská dovolená atd.) umožňuje ukládat stranou volné peníze jen občas, pravidelné spoření je v těchto případech výjimečné, převládá nemožnost něco ušetřit.

Než přejdeme k dopadům pandemie, stojí za pozornost ještě určité srovnání míry čerpání sociálních dávek a možností spořit za období před pandemií, a to jednak v létě 2019 (podle šetření *Samoživitelé 2019*) a jednak v lednu až únoru 2020 (podle výzkumu *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*). Souhrnná data poukazují na vyšší míru čerpání sociálních dávek sólo rodiči a z hlediska tvorby úspor mírně častější občasné (než pravidelné) ukládání volných peněžních prostředků stranou v polovině roku 2019 (viz Palonciová et al., 2019a, 84–86, 99) než na počátku roku 2020 (viz tabulky č. 8.2 a 8.3). Patrná je nižší míra pobírání především přídatku na dítě a příspěvku na bydlení, což potvrdila i longitudinální sonda mezi respondenty účastnícími se obou šetření (169 respondentů).

Relativní pokles v pobírání dávek a mírně častější pravidelné spoření (na úkor občasného) na začátku roku 2020 oproti létu 2019 může být dáno jednak neměnnými podmínkami pro nárok na dávky, ale i mírně se zlepšující příjmovou úroveň domácností vzhledem k rostoucím průměrným mzdám. Celkově nižší počet vyplacených dávek v únoru 2020 ve srovnání s letními měsíci roku 2019 dokládají ostatně i statistiky ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV, 2022b).

8.2 První vlna pandemie – jaro 2020 (březen–květen 2020)

Na výskyt nemoci covid-19 v ČR a přibývání nemocných v březnu 2020 reagovala česká vláda sérií zásadních opatření, která dolehla na všechny obyvatele, zvláště pak na rodiče nezaopatřených dětí. Jednalo se například o omezení volného pohybu osob, omezení provozu obchodů a služeb či o uzavření škol a středisek poskytujících volnočasové aktivity pro děti (více viz kap. 1 a 4). Částečné nebo úplné utlumení pracovní činnosti ve spojitosti s různou mírou kompenzace snížení či výpadku příjmů mělo dopad na příjmy rodin a jejich finanční situaci.

Zatímco **mírně nadpoloviční většina sólo rodičů uvedla, že jejich finanční situace se v období první vlny pandemie** (od března do května 2020) ve srovnání se situací před pandemií **nezměnila, ostatní zaznamenali spíše zhoršení než zlepšení** (35 % oproti 10 %). Výrazně se přitom finanční situace propadla u každého desátého sólo rodiče (viz tabulka č. 8.4). S vyšším počtem dětí nebyly spojeny významnější změny ve finanční situaci domácnosti, zato z hlediska věku nejmladšího dítěte se **se zhoršením své finanční úrovně potýkali častěji rodiče dětí ve věku čtyři až šest, resp. sedm až jedenáct let**. Zde se tak promítla nutnost zajistit péči o děti v době uzavření škol. Tito rodiče si mohli nárokovat ošetrovné, což velmi často (a úspěšně) činili, jeho vyplacení, příp. navýšení jeho částky, a zahrnutí širšího okruhu možných žadatelů však bylo činěno s určitým zpožděním (více viz kap. 6). S poklesem finanční úrovně se tak muselo vyrovnat 41 % těchto rodičů (oproti 31 % rodičů s nejmladším dítětem do tří let věku nebo 12letým a starším).

Rodičům v zaměstnaneckém poměru se jejich finanční situace oproti ostatním zhoršila relativně nejméně, resp. spíše se zlepšila nebo nezměnila. **Až dvě třetiny samostatně výdělečně činných rodičů však pocítily finanční propad**. Vliv na to zřejmě mělo i pozdější vyplacení ošetrovného na dítě či dalších kompenzací určených přímo OSVČ. Snížení příjmů se ve vyšší míře týkalo také sólo rodičů pracujících pouze příležitostně, příp. prostřednictvím krátkodobých smluv či dohod. Z hlediska odvětví hlavní výdělečné činnosti uváděli zhoršení finanční úrovně častěji sólo rodiče pracující v obchodě a v pohostinských službách (ubytování, stravování). Naproti tomu spíše zlepšení vnímali pracovníci ve veřejné sféře a ve zdravotní a sociální péči.

Zhoršení finanční situace při první vlně pandemie se celkově nejvíce dotklo příjmově zranitelnějších rodin. Vyjádřeno prostřednictvím toho, jak před pandemií vyšly s příjmy, zaznamenala zhoršení více než polovina rodičů, kteří s příjmy před pandemií vycházeli s velkými obtížemi nebo obtížemi. Naopak ti, kteří s nimi vyšli snadno nebo velmi snadno, vnímali zhoršení finanční situace „jen“ ve zhruba pětině případů (viz tabulka č. 8.4). Zhoršení své finanční situace uváděli také relativně častěji ti, jejichž rozpočet byl do určité míry závislý na sociálních dávkách, a dále ti, kteří (dnes) bydlí v nájemných bytech.

Tabulka č. 8.4 **Změna finanční situace v době první vlny pandemie (březen až květen 2020) ve srovnání se situací před pandemií (v %)**

	Výrazně zlepšila	Mírně zlepšila	Ani nezlepšila, ani nezhoršila (nezměnila se)	Mírně zhoršila	Výrazně zhoršila
Celkem	0,9	8,9	55,2	24,6	10,4
		9,8	55,2		35,0
Podle věku nejmladšího dítěte (v roce 2021):					
do 3 let		9,7	59,0		31,3
4 až 6 let		7,9	49,4		42,7
7 až 11 let		7,9	52,1		40,0
12 až 15 let		13,1	56,2		30,7
16 a více let		10,0	59,3		30,7
Podle sociálně-ekonomického postavení sólo rodiče před pandemií:					
zaměstnanec		11,6	57,0		31,4
OSVČ		3,8	28,8		67,5
mateřská, rodičovská dov.		4,2	62,0		33,8
jiné		7,5	51,6		40,9
Podle míry vycházení s příjmem:					
s (velkými) obtížemi		6,2	36,4		57,4
s menšími obtížemi		9,2	54,0		36,7
docela snadno		9,0	65,7		25,3
(velmi) snadno		18,1	60,6		21,3

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Tzv. krizové ošetřovné čerpala na jaře 2020 pětina sólo rodičů (více viz kap. 6). V rodinách s nejmladším dítětem od čtyř do šesti let věku je pobírala více než čtvrtina (28 %), v rodinách s dítětem mladšího školního věku (7–11 let) až dvě pětiny (39 %). Z těch, kteří vnímali zhoršení své finanční situace, ošetřovné pobírala téměř třetina. Naproti tomu ti, kterým se finanční situace zlepšila nebo nijak nezměnila, ji čerpali méně často (v šestině případů). Jak už bylo zmíněno výše, v obtížnější finanční situaci se během první vlny pandemie ocitli častěji sólo rodiče, pro něž bylo (velmi) obtížné vyjít s příjmy. Dávka ošetřovného tak pro ně sice představovala zdroj příjmů, vzhledem k výši však ne zcela dostatečný, aby zabránil finančnímu propadu.

Dalším opatřením, kterým stát reagoval na nepříznivou finanční (a/nebo materiální) situaci domácnosti, bylo poskytování **dávky mimořádné okamžité pomoci z důvodu pandemie** (MOP Covid-19). Úřad práce ČR tuto dávku poskytoval lidem, kteří se v důsledku mimořádných opatření kvůli koronakrizi ocitli bez prostředků a nemohli tak uspokojit základní životní potřeby nebo zaplatit náklady spojené s bydlením. Dávka byla určena pro nákup jídla, ošacení, hygienických potřeb či prostředků na ochranu dýchacích cest, úhradu nájmu a energií spojených s užíváním bytu, hypotéku, služby spojené s telefonem či internetem. Nebyla naopak určena na úhradu léků, splátky dluhů, leasingů nebo nákladů spojených s podnikáním. MOP Covid-19 bylo možné využít i na úhradu nutných výdajů na náklady za provoz internetových a telefonních služeb u rodin s dětmi, pokud byla nařízena distanční výuka či děti nemohly navštěvovat školu (a to i v souběhu s jinými opakujícími se dávkami pomoci v hmotné nouzi či ošetřovným nebo s jinými dávkami státní sociální podpory). V rámci posouzení žádosti o dávku byl brán v potaz mimo jiné příjem všech osob ve společné

domácnosti. Žádost o dávku musela být odůvodněná. Její výše mohla činit až patnáctinásobek částky životního minima jednotlivce (tj. až do výše 57 900 Kč) (MPSV, 2020a, b, c). O celkové míře čerpání této dávky vypovídá graf č. 9.1 (viz kap. 9).

Žádost o tuto dávku tehdy **podalo kolem 6 % dotázaných sólo rodičů, polovině z nich však nebylo vyhověno** (viz tabulka č. 8.5). Žádali o ni převážně sólo rodiče, kteří ještě před pandemií obtížně vycházeli se svými příjmy a kteří pocitovali zhoršení své finanční situace. Současně většinou využívali krizové ošetřovné.

Tabulka č. 8.5 **Žádosti o pomoc během první vlny pandemie** (v %)

	Ano, bylo vyhověno	Ano, ale nebylo vyhověno	Ne
Žádost o dávku mimořádné okamžité pomoci z důvodu pandemie	3,0	3,4	93,6
Žádost o potravinovou pomoc na neziskové organizace apod.	3,7	3,5	92,8

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Sólo rodiče, kteří vykazovali z hlediska vycházení s příjmy složitější finanční situaci ještě před pandemií, příp. na jaře 2020 zažili její další zhoršení, se poměrně často ocitli v situaci, kdy museli šetřit na jídle a/nebo využívat své dosavadní úspory. Vzhledem k tomu, že tato skupina sólo rodičů velkou většinou neměla dostatečné peněžní prostředky na tvorbu úspor ani před pandemií, bylo pro ni jakékoliv snížení příjmů o poznání citelnějším zásahem. Celkově alespoň jedno z uvedených řešení platilo zhruba pro každého druhého sólo rodiče, **každý čtvrtý musel zároveň šetřit na jídle i využívat své úspory**. V souhrnu se šetření na jídle a čerpání úspor týkalo dvou pětín rodin (41 % šetřilo na jídle, 39 % čerpalo své úspory). Jiný výzkum (PAQ Research, nedat.) dokládá, že celkové omezení spotřeby na jaře 2020 zvažoval nemalý podíl české populace (od 50 % v dubnu do 30 % na konci května), přičemž v domácnostech s nízkými příjmy nebo těžce ekonomicky zasažených pandemií byl tento podíl ještě vyšší.³⁸

Vedle státní pomoci vzrostl s příchodem pandemie význam neziskových a dalších organizací, které poskytovaly různou formu podpory lidem potýkajícím se s důsledky pandemie a zavedených protiepidemických opatření. Sólo rodiče v obdobné míře, v jaké se obraceli na úřad práce s žádostí o mimořádnou okamžitou pomoc, **žádali o pomoc různé neziskové organizace, potravinové banky, charitu apod. s cílem získat příspěvek na jídlo nebo potravinový balíček**. V souhrnu takovou žádost podalo přes 7 % dotázaných sólo rodičů, přibližně polovině z nich bylo vyhověno (viz tabulka č. 8.5). Z těch, kteří podali žádost o potravinovou pomoc, byl každý druhý sólo rodič v situaci, kdy musel čerpat své úspory. Tři pětiny žadatelů o potravinovou pomoc byly okolnostmi nuceny šetřit na jídle. Z jiného úhlu pohledu bylo mezi rodiči, kteří šetřili na jídle, 11 % těch, kteří se obrátili o potravinovou pomoc na neziskové a jiné organizace.

³⁸ Viz <https://zivotbehempandemie.cz/strategie>

8.3 Druhá vlna pandemie – podzim/zima 2020 (říjen 2020 – březen 2021)

V letních měsících roku 2020 byly vykazovány poměrně nízké počty nemocných s covidem-19 a byla uvolněna většina vládních protiepidemických opatření. Počínaje říjnem 2020 se však pandemie do České republiky vrátila, a to – vyjádřeno skrze počty nakažených – mnohem silnější a v delším trvání (více viz kap. 1).

Pokud měli sólo rodiče zhodnotit, jak se změnila jejich **finanční situace v období druhé vlny pandemie** (od října 2020 do března 2021) ve srovnání s první vlnou (březen–květen 2020), **většina z nich si nebyla vědoma zásadní změny** (viz tabulka č. 8.6). **V ostatních případech pak opět převažovalo zhoršení finanční situace nad jejím zlepšením** (28 % oproti 12 %). V závislosti na věku nejmladšího dítěte se v tomto období již neprojevovaly rozdíly v ekonomických dopadech pandemie. Podobně jako na jaře 2020 uváděli zhoršení častěji sólo rodiče s nižším než maturitním vzděláním, rodiče žijící v nájemním bytě a z hlediska ekonomické aktivity také osoby samostatně výdělečně činné. Ve vyšší míře vnímaly zhoršení své finanční situace ženy samoživitelky oproti mužům samoživitelům.

Tabulka č. 8.6 **Změna finanční situace v době druhé vlny pandemie (říjen 2020 až březen 2021) ve srovnání s první vlnou pandemie (v %)**

	Výrazně zlepšila	Mírně zlepšila	Ani nezlepšila, ani nezhoršila (nezměnila se)	Mírně zhoršila	Výrazně zhoršila
Celkem	2,4	9,4	60,7	18,9	8,6
	11,8		60,7	27,5	

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Propojíme-li změny ve finančních podmínkách rodin během první a druhé vlny pandemie, nezaznamenalo 46 % sólo rodičů žádnou změnu, tedy ani jejich zlepšení, ani jejich zhoršení. Převažující zlepšení finanční situace (tzn. zlepšení v obou obdobích nebo alespoň v jednom, přičemž v tom druhém nedošlo ke změně) uvedlo 13 % sólo rodičů, na druhou stranu **převládající zhoršení** (tj. zhoršení v obou vlnách nebo alespoň v jedné při neměnném stavu v druhé vlně) **vyjádřilo až 37 % sólo rodičů**. Zbývajících 4 % připadají na situace, kdy v jednom z uvedených období nastalo zlepšení a ve druhém zhoršení. Rodiče 16letých a starších dětí ve vyšší míře nevnímali žádnou změnu své finanční situace ani v jednom období, zato rodiče předškoláků (zvláště ve věku od čtyř do šesti let) pocítovali spíše zhoršení. Podobné byly i genderové difference, kdy poměrně stabilní (neměnnou) finanční situaci deklarovali spíše muži, ženy pak častěji uváděly její převažující zhoršení. U sólo rodičů, kteří před pandemií vycházeli se svými příjmy s (velkými) obtížemi, došlo k převažujícímu zhoršení finanční situace výrazně častěji než u těch, kteří se svými příjmy vyšli spíše snadno. Jim se finanční úroveň během sledovaných vln pandemie v nadpoloviční většině nezměnila nebo se případně i zlepšila.

Výchozí ekonomické postavení sólo rodiče před pandemií bylo významným faktorem ovlivňujícím dopady pandemie na jeho finanční situaci. Zatímco zaměstnaných sólo rodičů se pandemie po finanční stránce ve vyšší míře nijak zásadně nedotkla, příp. se spíše zlepšila, na samostatně podnikající rodiče dolehla většinou negativně, stejně jako na ty, kteří před pandemií

vykonávali jen příležitostné práce. Podstatnou roli hrálo také smluvní zajištění vykonávané činnosti. Převažující zhoršení finanční situace (příp. její nestabilita – jednou zlepšení, jednou zhoršení) bylo častější u sólo rodičů pracujících na smlouvu na dobu určitou nebo na dohody, písemné i ústní, zaměstnanecká smlouva na dobu neurčitou naopak představovala určitou oporu před změnou finanční situace. Kombinace různých smluv, v případě sólo rodičů poměrně častá, se ukázala v tomto směru být určitou výhodou, neboť pokud respondenti uvedli převážně zlepšení své finanční situace, týkalo se to nejčastěji sólo rodičů, kteří vedle smlouvy na dobu neurčitou, příp. živnosti, měli ještě nějakou další smlouvu či dohodu.

Ekonomicky neaktivním rodičům, kteří pobírali pravidelně určité sociální dávky, pandemie příjmy domácnosti zpravidla nezhoršila, neboť dané dávky jim pomáhaly udržet jejich příjmovou úroveň. Byl to i případ paní Gabriely, která pobírala rodičovský příspěvek, nebo pana Jiřího, který dostával invalidní důchod. Tomu se navíc díky „rouškovnému“, tj. jednorázové dávce ve výši 5 000 Kč vyplácené v prosinci 2020 všem důchodcům, běžné příjmy ještě zvýšily.

„Takže jakoby takovejhle jedinej dopad vlastně na mě má ta covidová pandemie, protože já, jak jsem na rodičáku a na přídávkách vlastně a na alimentech, tak já mám ten příjem pořád stejnej, jo? Mě to jakoby nějak neovlivnilo.“ (Gabriela, 3 děti, všechny v mateřské škole)

T: „Z hlediska té pandemie, změnily se vám nějak příjmy nebo pro vás vlastně tím, že jste měl ten invalidní důchod, na to asi ta pandemie žádný vliv neměla.“

R: „Ne. (...) Krom toho, že jsem dostal rouškovný. (...) Že jsem měl plusový peníze.“ (Jiří, 1 dítě v mateřské škole)

Zúžíme-li výše uvedený pohled, tak **zhoršení finanční situace v první i ve druhé vlně pandemie vnímal každý pátý sólo rodič** (21 %), zlepšení v obou obdobích jen každý dvacátý (5 %). Necelá polovina rodin (46 %), u kterých se ani v jedné vlně finanční situace nezměnila, zůstává stejná. Četnější (27 %) je tedy zbývající skupina sólo rodičů, u kterých měla pandemie na finanční situaci v obou obdobích rozdílné dopady. Také podle tohoto hlediska se zhoršení finančních poměrů v obou vlnách pandemie dotklo ve vyšší míře sólo rodičů s nižším než maturitním vzděláním, osob samostatně výdělečně činných, příp. těch vykonávajících jen příležitostné práce a pracujících na dohody či smlouvy na dobu určitou. S věkem nejmladšího dítěte v rodině se z tohoto užšího pojetí změn ve finančních podmínkách již neukázaly statisticky významné rozdíly.

Peněžní pomoc od státu ve formě specifických „pandemických“ dávek – ošetrovného a mimořádné okamžité pomoci – plynula sólo rodičům v obdobné míře jako na jaře 2020. **Krizové ošetrovné využilo ve druhé vlně pandemie kolem 14 % rodičů**, v tom 10 % dávku čerpalo také na jaře, 4 % pouze na podzim, resp. v zimě. Druhou vlnou pandemie je zde myšleno období šesti měsíců od října 2020 do března 2021, přičemž většina dotázaných sólo rodičů ošetrovné čerpala jen po část tohoto období. Rodiče dětí staršího předškolního a mladšího školního věku, jimž byla dávka primárně určena, patřili k jeho příjemcům ve 27 až 29 %.

Lidé, kteří se v důsledku mimořádných opatření kvůli pandemii ocitli bez prostředků a nemohli uspokojovat své základní životní potřeby či zaplatit náklady spojené s bydlením, se mohli obrátit na úřad práce s žádostí o jednorázovou **dávku tzv. mimořádné okamžité pomoci** (MOP Covid-19). O tuto dávku v podzimní vlně požádalo přes 6 % sólo rodičů, necelá 3 % ji pak skutečně dostala. Do svízelné situace, která je přiměla žádat o mimořádnou pomoc, se v jedné a/nebo druhé vlně pandemie celkově dostalo 9 % sólo rodičů (viz tabulka č. 8.7). V obou obdobích o ni žádala 4 %, pouze

v jedné vlně 5 %, přičemž podíly sólo rodičů, kteří žádali jen na jaře nebo výhradně na podzim, byly vyrovnané. Žádost častěji podávali rodiče, kteří pocítovali zhoršení své finanční situace.³⁹

Tabulka č. 8.7 **Žádosti o pomoc během pandemie** (v %)

<i>V období druhé vlny pandemie (říjen 2020–březen 2021)</i>	Ano, bylo vyhověno	Ano, ale nebylo vyhověno	Ne
Žádost o dávku mimořádné okamžité pomoci z důvodu pandemie	2,6	3,8	93,6
Žádost o potravinovou pomoc na neziskové organizace apod.	3,4	2,8	93,7
<i>V období první i druhé vlny pandemie</i>	V první i ve druhé vlně	Jen v jedné vlně	Nikdy
Žádost o dávku mimořádné okamžité pomoci z důvodu pandemie	3,9	5,0	91,2
Žádost o potravinovou pomoc na neziskové organizace apod.	4,8	4,0	91,2

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Nedostatek peněžních prostředků na zajištění potravin a jídla donutil během druhé vlny pandemie zhruba **6 % sólo rodičů k žádosti o potravinový balíček či příspěvek na jídlo** směřované neziskovým organizacím, charitám apod. Mírná většina z nich se svou žádostí uspěla (viz tabulka č. 8.7). Takovou pomoc nevyhledalo v první ani ve druhé vlně pandemie přes 91 % sólo rodičů, 5 % o ni žádalo v obou obdobích a 4 % jen v jednom z nich, mírně častěji v jarní vlně. Za potravinový balíček a další finanční pomoc byla vděčná například paní Marta i paní Natálie:

„Zkoušela jsem, tady ty neziskové organizace, musím vychválit do nebes, protože ano, ano, poskytl mi, jsem za to velmi ráda. Ted' přemýšlím, ted' před nedávnem, minulý měsíc to byl [název organizace 1] příspěvek, potom v létě vlastně balíček potravinové pomoci (...) [název organizace 2] posílali vlastně samoživitelkám takové ty vlastně balíčky s jídlem. Tak to. A ještě [název organizace 1] v létě 2020, poukázka do obchodu [název obchodu], než měl jít syn do školy, tak jsem nakoupila věci do školy.“ (Marta, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

„Tam jsem žádala o tu potravinovou pomoc, takže mi poslali ten jednorázovej potravinovej balíček, což bylo pět desetikilových balíčků. A tam bylo třeba mouky tři od každý, jo? Hladká, hrubá, polohrubá, pak sůl, cukr, v prášku vlastně knedlíky, že jo, bramborový, houskový, toaleták, jar, těstoviny, rejže, jo? Jenom suchý potraviny prostě, konzervy tam byly a i jako zavařeniny, jako maso teda, nějaký ten lančmít nebo něco takovýho, ty směsí různý. ... A to mi dost jako vytrhlo trn z paty, že jsem nemusela kupovat ty základní potraviny vlastně, no, protože jsem furt pekla, že jo, a pořád jsem... snažím se furt jako zdělat tyhle suchý, levný potraviny, no.“ (Natálie, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

Stejně jako při jarní vlně nevedlo ani během druhé vlny pandemie nutné šetření na jídle naprostou většinu těchto rodičů k tomu, aby požádali neziskovou či jinou organizaci o potravinovou pomoc. Na podzim tak učinilo „pouze“ 11 % těchto rodičů, 6 % jich s žádostí uspělo. V situaci, kdy museli **šetřit na jídle**, se **během podzimní vlny pandemie** ocitlo **40 % sólo rodičů**. Velká většina z nich přitom tuto variantu zvolila také v jarní vlně pandemie. **Celkově své výdaje na jídlo omezovalo v obou vlnách pandemie 37 % sólo rodičů**, dalších 8 % tak činilo pouze v jednom

³⁹ Respondentů, kteří dávku MOP na základě své žádosti v první a/nebo ve druhé vlně pandemie skutečně dostali a kteří dokázali posoudit její dostatečnost, bylo pouhých 39. Pro velmi nízké četnosti zde tedy hodnocení její ne/dostatečnosti neuvádíme.

období pandemie. Šetření na jídle bylo mnohdy také východiskem z nastalé nepříznivé finanční situace, kdy bylo potřeba zaplatit nějaké nečekané výdaje, aniž by se musel člověk zadlužit. Dokládají to například slova paní Lenky:

„Jako já to mám všechno tak, že vždycky si říkám, že musím zaplatit to, co je nutný a pak z toho zbytku musíme nějak vyžít, protože na podzim dvakrát mě nabouralo auto (...) a musela jsem tam dvakrát zaplatit tu spoluúčasť těch pět tisíc, tak to jako pro mě byla velká částka. A já mám hodně kamarádů, kteří říkají – my ti půjčíme. A já nechci, aby mně půjčili. (...) Takže já si vždycky to snažím udělat tak, abych prostě jako s těma penězma vyšla, prostě my tomu doma říkáme, že máme úspornej režim, takže nemůžeme nic. Jo? Takže když máme úspornej režim, tak prostě jíme toustovej chleba stokrát jinak a toho masa je míň.“ (Lenka, 1 dítě na víceletém gymnáziu na úrovni 2. stupně ZŠ)

U 37 % sólo rodičů nastala někdy během podzimní vlny pandemie situace, kdy museli čerpat své úspory. **Každý třetí sólo rodič** se do této situace dostal opakovaně, neboť **sáhnout do svých finančních rezerv musel jak na jaře, tak na podzim**. Dalších 12 % využívalo své úspory jen v jednom období pandemie. **Jedna čtvrtina dotázaných sólo rodičů v rámci druhé vlny pandemie hledala úspory ve výdajích za jídlo a současně využívala svých finančních rezerv**. Další čtvrtina pak řešila „pouze“ jednu z těchto situací. Rodiče, kteří během sledovaných období pandemie nepociťovali žádnou změnu své finanční situace, příp. její převažující zlepšení, se do stavu, kdy by na podzim museli šetřit na jídle a zároveň využít svých úspor, nikdy nedostali až v 70 %. Naproti tomu s oběma situacemi najednou se potýkalo 12 % rodičů. V případě, že rodiče vnímali převážně zhoršení své finanční situace v důsledku pandemie, se bez nutnosti šetřit na jídle a čerpat úspory obešlo pouze 14 % z nich, polovina jich naopak musela hledat úspory ve výdajích za jídlo a současně sahát do svých peněžních rezerv.

8.4 Finanční situace sólo rodičů v době výzkumu (květen –červenec 2021)

Dočasné zklidnění pandemické situace a rozvolnění protiepidemických opatření na přelomu jara a léta 2021 v sobě skrývalo příslib návratu k běžnému životu, co se týče osobního, pracovního i společenského života.⁴⁰ Z předchozích podkapitol víme, že finanční situace většiny domácností sólo rodičů sice během prvního roku trvání pandemie nedoznala změn, u těch zbývajících ale nastalo spíše zhoršení než zlepšení. Jak se to vše projevilo v hodnocení toho, jak dokáží „dnes“ (tj. v době výzkumu od května do července 2021) sólo rodiče vyjít s příjmem? Z údajů v tabulce č. 8.8 vyplývá, že **61 % sólo rodičů vyjde s příjmy domácnosti spíše s obtížemi**. Na první pohled přitom nejsou zcela patrné výraznější problémy ve srovnání s tím, jak sólo rodiče vycházeli se svými příjmy před začátkem pandemie (srov. tabulka č. 8.1). Dvoutřetinová většina jich uvedla menší obtíže, resp. docela snadné vycházení s příjmem, relativně vyšší podíl respondentů (oproti situaci před pandemií) však zmínil obtíže nebo velké obtíže (v součtu o 3 p.b.), naproti tomu (velmi) snadné nakládání s příjmy uvedl mírně nižší podíl dotázaných (o 2 p.b.).

⁴⁰ Např. viz <https://zivotbehempandemie.cz/socialni-aktivita>

Tabulka č. 8.8 **Hodnocení vycházení domácnosti s příjmy v době výzkumu** (květen–červenec 2021, v %)

Vycházení s příjmem	S velkými obtížemi	S obtížemi	S menšími obtížemi	Docela snadno	Snadno	Velmi snadno
	7,8	13,8	39,6	27,2	9,0	2,6

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Detailnější analýza ukazuje, že **s (velkými) potížemi při vycházení s příjmem se dlouhodobě** (tj. před pandemií i v současnosti) **potýká 13 % domácností**, 70 % z nich navíc pocíťovalo zhoršení své finanční situace během pandemie. Na opačném pólu (velmi) snadného hospodaření s rodinným rozpočtem stojí 9 % neúplných rodin. Nejpočetnější zůstává skupina sólo rodičů, kteří jak před pandemií, tak po jejím více než ročním trvání vyšli se svými příjmy s menšími obtížemi nebo docela snadno (57 %). Určité zlepšení vyjádřené relativně snadnějším vycházením s příjmem v současnosti ve srovnání s dobou před pandemií uvedlo 8 % respondentů. Naproti tomu **větší problémy s příjmem vyjít vyjádřilo oproti době před pandemií 13 % sólo rodičů**, přičemž dvě třetiny z nich uvedly zhoršení své finanční situace během první a/nebo druhé vlny pandemie.

Trvale (velké) obtíže vystačit s příjmy častěji provázejí ekonomicky neaktivní sólo rodiče (nezaměstnané, na mateřské či rodičovské dovolené apod.) a ve vyšší míře také ty, kdo pracují pouze příležitostně, příp. formou krátkodobých smluv a různých dohod. Těch posledně jmenovaných se současně více týkalo také relativní zhoršení při vycházení s příjmem. Podobně pro osoby samostatně výdělečně činné častěji platilo jisté zhoršení při vycházení s příjmy v současnosti oproti době před pandemií. Ženy a respondenti s nejnižším vzděláním bez maturity zůstávají těmi, pro které je vycházení s příjmem obtížnější (v porovnání s muži a zejména s vysokoškoly).

Čerpání sociálních dávek se významně nezměnilo a sólo rodiče je pobírají v podobné míře, jako tomu bylo před pandemií (viz tabulka č. 8.2). V žádném období neměla sociální dávky necelá polovina rodin (49 %), naproti tomu 42 % sólo rodičů čerpalo některou ze sociálních dávek před pandemií i v současnosti. Zbývajících respondentů pobírali nějakou dávku buď jen před pandemií (5 %), nebo ji dostávají dnes (5 %). Alespoň jednu sociální dávku tak čerpá téměř každá druhá rodina (47 %), polovina z nich má přitom pouze jeden typ dávky (24 %), tři a více dávek dostává každý desátý. Pobírání sociálních dávek je ve vyšší míře spojeno s horší finanční situací domácnosti (s ekonomickou neaktivitou sólo rodiče, se subjektivně většími problémy vyjít s příjmem, s nižšími příjmy), s vyšším počtem dětí v rodině a s péčí o děti předškolního věku.

Přídavky na děti čerpá zhruba každý třetí sólo rodič (36 %), rodiny se dvěma a více dětmi a s nejmladším dítětem v předškolním věku častěji (41 %, resp. 52 %). Nevýdělečně činní je pobírají ve dvou třetinách případů, zaměstnaní nebo samostatně podnikající ve třech desetinách rodin. Příjemci přídavků na děti se častěji nacházejí v rodinách, které vyjádřily trvalé nebo zhoršující se obtíže při vycházení s příjmem. Nicméně jen mírně nadpoloviční zastoupení těchto rodin navozuje otázku, proč ty ostatní rodiny, které mají subjektivní těžkosti vystačit s příjmem, přídavky nečerpají.

Příspěvek na bydlení pobírá 17 % sólo rodičů. Ekonomická neaktivita sólo rodiče (43 %), přítomnost předškolního dítěte v rodině (26 %) a vyšší počet dětí (22 %) jsou charakteristiky, které zvyšují míru čerpání příspěvku na bydlení. Z hlediska typu bydlení dostává příspěvek každý třetí nájemník bytu, ale jen každý jedenáctý vlastník bytu či domu. Téměř všichni rodiče na mateřské, resp. rodičovské dovolené pobírají rodičovský příspěvek (91 %), mezi zaměstnanými rodiči jej dostává 7 %. Příjemců dávek v hmotné nouzi je necelých 6 %. Jejich vyšší zastoupení opět najdeme v rodinách

s nepracujícím sólo rodičem a s napjatějším rozpočtem z pohledu subjektivně větších potíží při vycházení s příjmy. Podporu v nezaměstnanosti dostává přibližně každý třetí nezaměstnaný sólo rodič. Poměrně výjimečné je pobírání ošetřovného na dítě (3 %), jiné sociální dávky (nejčastěji pravděpodobně důchody) má 7 % neúplných rodin.

Vedle pracovních příjmů, případně sociálních dávek má každý pátý sólo rodič nějaké další příjmy, například z brigád či různých dohod. Tyto příjmy jsou přitom většinou nezbytným zdrojem rodinného rozpočtu, bez nich by se obešla jen menší část z nich (viz tabulka č. 8.9). Tři čtvrtiny sólo rodičů žádné takové další příjmy nemají, zvláště ekonomicky neaktivní by je ale potřebovali (téměř tři pětiny z nich). Zaměstnaní nebo samostatně podnikající sólo rodiče se v tomto směru rozdělují na dvě poměrně rovnoměrné skupiny, kdy jedna by je uvítala a druhá je nepotřebuje. Za zmínku stojí i poměrně nízký podíl odmítavých odpovědí na tuto otázku, nicméně jejich relativně vyšší četnost v případě nevýdělečně činných samoživitelů navozuje jisté spekulace, co stojí v jejím pozadí.

Tabulka č. 8.9 **Máte kromě příjmů ze zaměstnání či podnikání, příp. sociálních dávek nějaké další příjmy?** (podle socio-ekonomického postavení sólo rodiče, v %)

	Ano, je to nezbytné	Ano, ale obešel/a bych se bez nich	Ne, ale potřeboval/a bych je	Ne, nepotřebuji je	Odmítl/a odpovědět	Celkem
Zaměstnanec, OSVČ	12,1	8,1	38,8	37,6	3,3	100,0
Nezaměstnaný, MD/RD, jiné	13,7	6,0	56,7	17,2	6,4	100,0
Celkem	12,4	7,7	42,5	33,4	4,0	100,0

Zdroj: šetření *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*

Zatímco ženy samoživitelky ve vyšší míře uvádějí, že by pro ně další zdroj příjmu byl potřebný, muži samoživitelé častěji deklarují, že je nepotřebují, příp. že je mají, ale zvládli by to i bez nich. Rovněž s dosaženým vzděláním jsou patrné jisté difference, zvláště u pracujících sólo rodičů, kdy se **s vyšším vzděláním nutnost přivýdělků znatelně snižuje**, což jistě souvisí se zpravidla lépe finančně ohodnocenou prací u respondentů s vyšším vzděláním.

Zjišťování výše příjmu domácnosti bývá v dotazníkových šetření poměrně citlivé téma. Prostřednictvím desetitisícových kategorií se alespoň daří přimět většinu dotazovaných k vyplnění konkrétního příjmového intervalu, nicméně odmítavé odpovědi se vyskytují stále. V šetření *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19* byla tímto způsobem zjišťována výše (aktuálního) čistého měsíčního příjmu domácnosti při požadovaném započtení příjmů z výdělečné činnosti, ze sociálních dávek a z případných dalších zdrojů. Přibližně každý šestý (16 %) respondent nechtěl výši příjmu uvést, příp. ji neznal, ostatní se zařadili do jedné z šesti nabízených kategorií.⁴¹ Podle toho mají **sólo rodiče k dispozici nejčastěji čistý příjem ve výši 20 až 30 tisíc Kč (36 %), příp. 10 až 20 tisíc Kč (26 %)**. Nižší příjem je spíše výjimečný, s vyšším rozpočtem hospodaří třetina samoživitelů (viz tabulka č. 8.10).

Složení domácnosti a ekonomické postavení sólo rodiče významně ovlivňuje strukturu příjmu domácnosti a jeho výši. Matky samoživitelky disponují nižšími příjmy ve srovnání s otci samoživiteli.

⁴¹ Krajní dvě kategorie (na obou pólech) jsme pro další analýzu sloučili do jedné.

To je způsobeno jejich častější ekonomickou neaktivitou vázanou převážně na péči o děti, nicméně i při komparaci výdělečně činných žen a mužů je finanční situace domácnosti samoživitelek horší. Výdělečná činnost sólo rodiče je obecně prediktorem pro lepší příjmovou úroveň domácnosti, ale i mezi zaměstnanými nebo samostatně podnikajícími samoživiteli je pětina těch, kteří musejí vystačit s méně než 20 tisíci Kč. S takovou úrovní měsíčního příjmu přitom vycházejí dvě třetiny nepracujících sólo rodičů, což jsou současně rodiny značně závislé na sociálních dávkách. Přítomnost dalších osob v domácnosti (kromě sólo rodiče a dítěte/děti), zvláště jsou-li výdělečně činné, příjmovou situaci domácnosti zlepšuje. Podle počtu dětí v rodině se difference v příjmové úrovni neprokázaly, z hlediska věku nejmladšího dítěte jsou v souvislosti s ekonomickou ne/aktivitou sólo rodiče patrně nižší příjmy u rodin s dětmi předškolního věku.

Tabulka č. 8.10 **Celkový čistý měsíční příjem domácnosti podle vybraných charakteristik samoživitelů (v %)**

	Celkem	Pohlaví sólo rodiče		Ekonomické postavení sólo rodiče		Typ rodiny		Sociální dávky	
		muž	žena	zaměst., OSVČ	nezaměst., MD/RD, jiné	čistá	smíšená	ano	ne
Do 19 999 Kč	30,2	14,7	33,1	21,2	66,5	31,3	27,9	45,3	18,0
20 000–29 999 Kč	35,7	32,7	36,2	39,7	19,4	37,3	31,4	33,2	37,7
30 000–39 999 Kč	19,8	27,3	18,4	22,9	7,3	19,9	19,6	10,7	27,1
40 000 a více Kč	14,3	25,3	12,3	16,2	6,8	11,6	21,1	10,7	17,2

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

S rostoucí hladinou příjmu se významně zlepšují možnosti, jak s ním vyjít. Lepší je také subjektivní hodnocení domácnosti z hlediska úrovně majetku, nemovitostí, úspor apod., a to na pětistupňové škále bohatá – chudá. **V souhrnu se téměř dvoutřetinová většina nevidí ani jako bohatá, ani jako chudá, za spíše chudou považuje svoji domácnost pětina dotázaných, za chudou necelá desetina.** Naproti tomu pocit bohaté nebo spíše bohaté domácnosti uvádí jen 5 % sólo rodičů. Častěji vnímají svoji domácnost jako (spíše) bohatou sólo rodiče s nejvyššími příjmy 40 tisíc a více Kč, tři čtvrtiny z nich se však řadí mezi ani bohaté, ani chudé. Na druhou stranu se mírně nadpoloviční většina domácností s nejnižšími příjmy považuje za (spíše) chudé, ti ostatní se zařadili do střední kategorie majetkové škály. Vlastnictví nemovitosti (bytu či domu, ve kterém rodina žije) zvyšuje zpravidla hodnotu majetku a dle očekávání i pocit bohatství, především pak v porovnání s rodinami žijícími v nájemním bytě.

Jedním z diferencujících faktorů ovlivňujících hodnocení majetkové úrovně domácnosti je možnost vytvářet úspory. Zatímco velká většina pocitově bohatších domácností je schopná měsíčně spořit, polovina pravidelně a téměř dvě pětiny alespoň občas, téměř tři čtvrtiny pocitově chudých domácností nic neušetří, čtvrtina jen někdy. **V souhrnu nic neušetří 45 % samoživitelů, 40 % se to daří alespoň občas, zbývajícím 15 % pravidelně každý měsíc.** Výdělečná činnost zvyšuje šanci na tvorbu úspor, ale není jejich zárukou. Mezi zaměstnanými a samostatně podnikajícími totiž spoří necelé dvě třetiny sólo rodičů, většina z nich stále pouze občas, nezaměstnaní a sólo rodiče na mateřské, resp. rodičovské dovolené apod. jsou schopni ukládat nějaké peníze stranou ve čtvrtině případů. Méně stabilní práce vykonávaná například prostřednictvím krátkodobých smluv a dohod, příp. příležitostně, mnohdy negarantuje dostatek peněžních prostředků, které by rodina mohla šetřit

do budoucna. Je-li však tato činnost jakýmsi doplňkem k práci na smlouvu na dobu neurčitou, příp. k živnosti, možnosti spořit jsou celkově mnohem lepší.

Porovnáme-li tvorbu úspor před pandemií a v době výzkumu, ukazuje se, že **pandemie možnosti domácností spořit zhoršila**, neboť relativně nižší je podíl domácností, které šetří pravidelně, a vyšší naopak zastoupení těch, kdo neušetří nic. V souhrnu se možnosti spořit nezměnily u tří čtvrtin rodin, u 9 % se pak mírně zlepšily, u 16 % naopak zhoršily. Například ti, kteří před pandemií byli schopni pravidelně šetřit, tak dnes stále činí ve dvou třetinách případů, pětina ale spoří jen občas a každý osmý už neušetří nic. Podobně z rodin, jimž se před pandemií dařilo alespoň čas od času něco ušetřit, jich čtvrtina nově nic neuspoří.

Dotázaní sólo rodiče měli v rámci výzkumu také zhodnotit, nakolik jsou schopni **zaplatit nebo koupit svým dětem vše, co je třeba**. Výsledky ukazují, že bezmála dvěma třetinám (64 %) to problémy příliš nečiní, každému třetímu ale ano, přičemž **každý čtvrtý (24 %) si to „spíše“ nemůže dovolit a každý devátý (12 %) „určitě“**. Podrobnější analýza prokázala závislost na příjmové úrovni domácnosti, na ekonomické aktivitě sólo rodiče a na počtu dětí v rodině. Nemožnost koupit dětem vše, co potřebují, výrazně častěji uváděli respondenti s nejnižšími příjmy (více než polovina rodičů s příjmy domácnosti do 20 tisíc Kč). Naproti tomu 80 % těch, kteří mají k dispozici rozpočet ve výši 30 až 39 tisíc Kč, se to daří téměř bez potíží, v rodinách s vyššími příjmy to zvládají až na výjimky všichni. Výdělečná činnost sólo rodiče pokrytí všech potřeb dětí usnadňuje, chybějící pracovní příjmy, ale i pouze příležitostná či krátkodobá práce uspokojení těchto potřeb komplikuje. Zátěž spojená s placením dalších výdajů domácnosti (např. na bydlení, příp. na půjčky) ovlivňuje možnosti pokrytí potřeb dětí rovněž negativně. Vyšší počet dětí v rodině zvyšuje finanční napětí v rodině při nutnosti dostat jejich potřebám. S vyšším věkem nejmladšího dítěte, kdy lze očekávat nárůst výdajů, se však významné difference v míře obtíží při uspokojování potřeb dětí neprojeví.

V roce 2019 mohlo svým dětem zaplatit vše, co potřebují, na 60 % sólo rodičů dotázaných v šetření *Samoživitelé 2019* (Palonciová et al., 2019a). Podíly těch, kteří si to spíše nebo určitě nemohli dovolit, byly přitom podobné (26 %, resp. 12 %), 3 % sólo rodičů na danou otázku neodpověděla. Jen mírné relativní zlepšení finanční situace během dvou let z hlediska zajištění potřeb dětí je patrné z dat longitudinální sondy (169 respondentů), kdy se zvýšily podíly těch, kteří to „spíše“ zvládnou, a to na úkor těch, kterým to „spíše“ činí problémy. V souhrnu tak bylo v roce 2021 finanční zajištění potřeb dětí relativně snadnější (než v roce 2019) pro čtvrtinu těchto respondentů, pro šestinu bylo naopak obtížnější. Z předchozích výzkumů (např. Palonciová et al., 2019a; Kuchařová et al., 2018, 2019a, b) je přitom zřejmé, že nejproblematictější bývá pro samoživitele úhrada volnočasových aktivit dětí. Ty byly sice během pandemie do jisté míry vzhledem k vládním opatřením utlumeny, na druhou stranu vyvstaly rodinám nové výdaje, především ty spojené s distanční výukou. Zřejmě i proto nedošlo k výraznějším změnám v hodnocení dostatečnosti rozpočtu na potřeby dětí mezi roky 2019 a 2021.

8.5 Půjčky a jejich splácení

Čerpání půjček je mezi samoživiteli poměrně časté. Řada z nich přitom splácí půjčky ještě z doby partnerského soužití před rozpadem úplné rodiny, využívají však i nové půjčky (Palonciová et al., 2019a). Zatímco podle šetření *Samoživitelé 2019* splácelo v roce 2019 nějakou půjčku nebo úvěr přes 41 % sólo rodičů (19 % k řešení bytové situace, 20 % za účelem pořízení některých předmětů dlouhodobé spotřeby a 6 % kvůli zajištění základních potřeb členů rodiny), podle výzkumu *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19 mělo nějakou půjčku* (od března 2020 do doby konání výzkumu /květen

až červenec 2021/) **36 %**. Většina byla přitom vázána pouze jednou půjčkou, ostatní jich měli splácet více (viz tabulka č. 8.11). Nějakou půjčkou byly ve vyšší míře zatíženy rodiny disponující příjmem mezi 20 a 40 tisíci Kč (43 %), pocitově (spíše) chudé (42 %) a rodiny se dvěma dětmi (41 %). V závislosti na věku nejmladšího dítěte v rodině čerpali nějakou půjčku mírně častěji sólo rodiče pečující o děti školního a staršího věku než rodiče předškoláků, přičemž zatímco rodiče 16letých a starších dětí měli častěji jen jednu půjčku, rodiče s nejmladším dítětem ve věku školní docházky jich mnohem častěji spláceli více.

Většina sólo rodičů tedy žádnou půjčku neměla. Na jedné straně proto, že ji (zatím) nepotřebovali, resp. případné vyšší náklady zvládli pokrýt z vlastních zdrojů, na straně druhé však mnohdy stály obavy z takového finančního závazku, jak o tom mluvila například paní Jana nebo paní Lenka:

„Já se tomu hrozně vyhejbám. Já jsem se bála i tý hypotéky. Teď mě mrzí, že jsem do ní nešla, když byly ty ceny bytů ještě před těma třema rokama rozumný, teď už na ní samozřejmě nedošáhnou, no. Takže nějakých půjček se bojím.“ (Jana, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

„... v rámci toho svého účtu v bance, tak tam mám ještě takovou tu částku, na kterou vím, že normálně nesmím šáhnout, že bych tím chtěla doplatit to auto. Ale na tu jsem musela teda šáhnout, jako na svoje naspořené peníze jsem si šáhla. Ale že bych někomu řekla, aby mně pučil, to jako beru úplně jako krajní mez, že bych opravdu už neměla nikde, kde bych mohla vzít ze svých zdrojů a musela si pučit někde jinde, protože, jak jsem říkala, vím, že bych to musela splácet a že to je prostě jako taková past.“ (Lenka, 1 dítě na víceletém gymnáziu na úrovni 2. stupně ZŠ)

V rámci dotazníkového šetření bylo dále zjišťováno, **v jakém období pandemie si sólo rodiče nově půjčovali**. Tabulka č. 8.11 ukazuje, že k čerpání půjček docházelo v průběhu celého sledovaného období, nicméně relativně nejčastěji si ji/je sólo rodiče brali během druhé vlny pandemie (24 % z těch, kteří měli nějakou půjčku, resp. 9 % ze všech dotázaných). V době první vlny pandemie je nově využilo 19 % (celkově 7 %) sólo rodičů, v období konání výzkumu 12 % (4 %).

Tabulka č. 8.11 **Podíly rodin, která měly od března 2020 do doby konání výzkumu (květen–červenec 2021) nějakou půjčku, a z toho nových půjček (v %)**

	Jednu půjčku	Dvě nebo více půjček
Celkem	22,3	13,9
Z toho si vzali nově:		
– v době první vlny pandemie (březen–květen 2020)		18,6
– v době druhé vlny pandemie (říjen 2020–březen 2021)		24,4
– v posledních 30 dnech, v současnosti (květen–červenec 2021)		11,8

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Podle výzkumu PAQ Research bylo hned na začátku pandemie patrné, že respondenti častěji zvažovali nové půjčky, příp. vyjadřovali větší problémy se splácením těch stávajících (18 % v dubnu 2020). Poté se tento podíl několik měsíců držel mezi 13 až 14 % respondentů. Duben 2021 přinesl další snížení a od té doby deklarovalo problémy se splácením či zvažováním nové půjčky okolo 10 až 12 % respondentů (PAQ Research, nedat.). U dotázaných s méně stabilními formami práce

(pracující na dohody, ale i OSVČ) a domácností s nízkými příjmy se přitom potíže se splácením půjček, příp. zvažování půjček nových objevovaly mnohem častěji.

V souhrnu **16 % ze všech sólo rodičů mělo během prvního roku pandemie nějakou novou půjčku či půjčky**. Polovina z nich se ocitla ve velmi složité situaci, neboť si vzala půjčku za účelem zajištění běžných potřeb členů své domácnosti (např. potravin, drogerie, oblečení, obuvi). Poměrně často (44 %) se ale také jednalo o finance použité na zaplacení nutných (běžných) výdajů na bydlení (nájemné a související služby) a/nebo na nákup nezbytných předmětů do domácnosti (např. pračky, ledničky). Přibližně každý čtvrtý však takto nově získané peněžní prostředky využil na zaplacení svých dluhů či splátku jiných půjček, čímž se velmi pravděpodobně dostával do dluhové spirály. Mezi jinými důvody, které specifikovala zhruba čtvrtina těch, kteří měli nějakou novou půjčku či úvěr, bylo nejčastěji zmiňováno „bydlení“ v souvislosti s hypotékou či rekonstrukcí, koupě auta aj. Nová půjčka či půjčky přitom mnohdy sloužily k úhradě více potřeb, neboť sólo rodiče je velmi často uváděli v kombinaci (např. půjčka na zajištění běžných potřeb a na výdaje spojené s bydlením). Nejčastěji (zhruba v polovině případů) se sólo rodiče obraceli s žádostí o novou půjčku na své blízké (rodinu, kamarády) a/nebo na banku, každý čtvrtý si však půjčil (také) od nějaké nebankovní instituce.

Sólo rodiče, kteří si od počátku pandemie vzali nějakou novou půjčku, tak mnohdy činili v reakci na obtížnou finanční situaci své domácnosti. Ve vyšší míře totiž tyto nové půjčky čerpali ti, jejichž finanční podmínky se během pandemie spíše zhoršily a kteří se ocitli v situaci, kdy museli šetřit na jídle a/nebo využívat svých stávajících úspor. Představitelé těchto domácností přitom disponují spíše nižšími příjmy, se kterými mají větší potíže vyjít, a častěji se řadí k chudým domácnostem. Zřetelná je i souvislost s pracovním postavením, neboť ovlivnila-li pandemie pracovní situaci sólo rodičů zásadním způsobem, využilo nějakou novou půjčku od počátku pandemie dvakrát více těchto sólo rodičů (20 %) než v případě těch, jejichž práce se kvůli pandemii nijak nezměnila. Vyšší výskyt využívání nových půjček sólo rodiči, kteří kombinují více pracovních činností, je pak zřejmě nevyhnutelným důsledkem nastalé situace, jak nové finanční závazky zvládnout. Počet dětí a věk nejmladšího dítěte v rodině nebo pohlaví a nejvyšší dokončené vzdělání sólo rodiče míru čerpání nových půjček nijak nediferencovalo.

Vzhledem k výše uvedeným četnostem, kdy v souhrnu mělo od počátku pandemie do doby konání výzkumu nějakou půjčku 36 % samoživitelů a nově si ji v uvedeném období vzalo 16 % sólo rodičů, je zřejmé, že většina (zadlužených) dotázaných splácela **úvěry ještě z období před vypuknutím pandemie**. Takovou půjčku či úvěr měla **čtvrtina sólo rodičů**. Kombinací těchto skutečností se ukazuje, že pouze starší půjčky (vzniklé ještě před pandemií) mělo 20 % samoživitelů, naproti tomu nově se od počátku pandemie zadlužilo 11 % dotázaných a ke svým dřívějším půjčkám přidalo během pandemie nějaký nový úvěr 5 % sólo rodičů. Naprostá většina (více než polovina) půjček, které sólo rodiče splácejí již delší dobu (než jen po dobu trvání pandemie), je vázána na bydlení, na jeho pořízení, příp. rekonstrukci. Druhou největší skupinou (jedna šestina) jsou půjčky vzaté s cílem dovybavení domácnosti (nábytkem, spotřebiči). V menší míře jsou zmiňovány půjčky, na jejichž základě si sólo rodiče pořídili auto, ale také půjčky, jejichž prostředky sólo rodiče využili k běžnému provozu domácnosti, tj. k úhradě nájmu, jídla či potřeb dětí. Opomenout však nelze ani určitou část rodičů, kteří novými půjčkami splácejí ty dříve využitě, resp. je využívají na splácení různých dluhů. Malá skupina rodičů je pak zatížena splátkami souvisejícími ještě s rozpadem partnerství (majetkové vyrovnání po rozvodu apod.).

Dostát svým finančním závazkům a splácet řádně půjčky je pro každého čtvrtého sólo rodiče, který nějaké půjčky má, poměrně obtížné – s velkými obtížemi půjčky splácí 14 %, s obtížemi dalších 11 %. S menšími obtížemi je pak zvládá platit 35 % sólo rodičů. Na opačné straně šestistupňové hodnotící škály splácí své půjčky snadno nebo velmi snadno 13 %, zbývajícím 27 % se

daří dostát svým závazkům docela snadno. Relativně větší obtíže uvádějí ti, kteří jsou vázáni dvěma nebo více půjčkami (37 % vyjadřuje (velké) obtíže oproti 17 %, kteří splácejí jen jednu půjčku) a také ti, kdo mají nějakou novou půjčku od počátku pandemie. Data rovněž potvrzují úzkou provázanost obtíží při splácení půjček s problémy při vycházení s příjmem domácnosti, příp. s náročností úhrady výdajů na bydlení (Personův korelační koeficient 0,799, resp. 0,774).

Poměrně nemalá část sólo rodičů tak **někdy od počátku pandemie požádala o odklad splátek**. V souhrnu tak učinil **každý čtvrtý** sólo rodič, který splácí nějaké půjčky. Jejich žádosti přitom bylo většinou vyhověno (18 %), neúspěšných zůstalo 6 % žadatelů. V případě paní Lenky jí odklad splátek nabídla banka, i když to nakonec nemusela využít:

„Já mám půjčku, splácím auto. Takže to mám půjčku u banky a tam vlastně v rámci té pandemie oni mi nabízeli jako odklad splátek, to já jsem teda naštěstí využít nemusela. Ale v rámci té půjčky takový to pojištění při pracovní neschopnosti, takže teďka, jak jsem vlastně od ledna doma, tak využívám tady toto, že vlastně za mě tu splátku zaplatí ta banka.“ (Lenka, 1 dítě na víceletém gymnáziu na úrovni 2. stupně ZŠ)

Paní Martě naopak přišla možnost odkladu splátek půjček velmi vhod:

„Využila jsem možnost těch zákonných odkladů, které byly, tomu jsem byla ráda, využila jsem to na tu hypotéku. A ještě na jednu půjčku na domácnost, takže u dvou jsem vlastně využila toho odkladu. Ten byl myslím od června do října nebo tak nějak? (...) V listopadu už jsem musela začít platit zase, což mi pomohlo dost, to dělá měsíčně 9 tisíc.“ (Marta, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

Dodejme, že s návrhem umožnit odklad splátek přišla na začátku první jarní vlny pandemie Česká bankovní asociace, která ve své zprávě o finančních dopadech pandemie na domácnosti uvádí, že k 31. červenci 2020 bylo podáno 393 tisíc žádostí, z nichž 352 tisíc bylo schváleno (ČBA, 2020). Jednalo se přitom o přibližně 12 % všech úvěrovaných klientů, kdy dvě třetiny žádostí se týkaly spotřebních úvěrů a jedna čtvrtina úvěrů hypotečních. Ze samoživitelů dotázaných ve výzkumu *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19* žádali o odklad splátek ve vyšší míře ti, kteří byli zatíženi více než jednou půjčkou a kterým jejich splácení (v současnosti) činilo obtíže.

Na přibližně **5 % sólo rodičů byla v době konání výzkumu podána exekuce, na dalších 7 % byla podána někdy v minulosti** a již byla vypořádána. Exekuce se častěji dotýkala těch, kteří měli dvě nebo více půjček (11 % z nich čelí exekuci, dalších 11 % se týkala v minulosti). Exekuci však někdy řešili i ti, kteří žádné půjčky nemají, a její uvalení tak pravděpodobně pramenilo z jiných nesplacených dluhů. Jako například u paní Edity, která byla zatížena dluhy vzniklými ještě za doby trvání manželství:

„Bohužel to manželství prostě začalo být nefunkční, já nevím, manžel se začal zajímat prostě jenom o internet, přestal pracovat, začal hodně často marodit, začaly prostě finanční problémy, začal si půjčovat, připravil mě vlastně o bydlení, měli jsme tu exekuce, dluhy.“ (...) *No a nechal na mně strašně moc exekucí (...) já sama, jemu strhávají 20 korun, že? Mně strhávají nějakých pět šest tisíc.“* (Edita, 2 děti, obě na 2. stupni ZŠ)

Většina dotázaných (83 %) se ale s exekucí nikdy osobně nesetkala. Na tuto otázku odmítlo odpovědět 5 % dotázaných, z čehož je možné usuzovat, že se jich záležitosti ohledně exekucí mohly určitým způsobem dotýkat. Exekuce přitom významně zhoršuje vycházení s rodinným rozpočtem. Sólo rodiče žijící v nájemním bydlení mají s exekucemi mnohem častější zkušenosti než ti, kteří bydlí

ve vlastním bytě nebo v bytě rodičů: 11 % nájemníků se s ní potýkalo v době výzkumu, dalších 12 % ji mělo již vypořádanou z minulosti (a 8 % na otázku odmítlo odpovědět). Naproti tomu na 93 % vlastníků bytu či domu nebyla exekuce nikdy podána.

Odlíšnosti v rozložení odpovědí na tuto otázku a četnosti zkušeností s exekucemi v šetření *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19* ve srovnání s výzkumem *Samoživitelé 2019* se v souhrnu pohybují v řádu nižších jednotek procentních bodů. Minimální posun či změny v této oblasti dokládá i longitudinální sonda 169 respondentů účastnících se obou šetření. Exekuci nikdy nemuselo řešit 86 % z nich, ti ostatní se s ní v některém období či někdy v minulosti potýkali.

8.6 Výživné

Otázka výživného se dotýká naprosté většiny sólo rodičů a jejich dětí. Výjimku představují děti, jejichž druhý rodič zemřel (jim pak zpravidla vzniká nárok na sirotčí důchod) nebo není uveden v rodném listě dítěte. Výživné na dítě má hradit zpravidla rodič, se kterým dítě převážně nežije, může být ale placeno i při střídavé péči rodičů o dítě. Podle výzkumu *Samoživitelé 2019* dostávaly výživné tři děti ze čtyř, přičemž pravidelně a ve stanovené výši tři pětiny dětí, necelá pětina v nižší částce nebo nepravidelně. Za neplacením výživného stál nejčastěji odmítavý postoj povinného rodiče, častá však byla i dohoda rodičů nebo přicházely v úvahu jiné okolnosti.⁴²

Podobné výsledky přinesly i odpovědi respondentů z šetření *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*. Před pandemií, tj. **v lednu až únoru 2020, dostávaly od druhého rodiče výživné na dítě zhruba tři čtvrtiny sólo rodičů. Zhruba každý druhý je dostával pravidelně a v částce, která byla stanovena či dohodnuta. Každý pátý však v částce jiné nebo v nepravidelných intervalech.** Míru placení výživného významně ovlivňovala forma předchozího soužití rodičů dítěte/dětí. Platební morálka rozvedených rodičů se zdála být mnohem lepší než těch, kteří se (pouze) rozešli, příp. těch, kteří nikdy netvořili trvalejší spolubydlící pár (viz tabulka č. 8.12). Délka uplynulá od rozpadu úplné rodiny přitom míru placení výživného výrazně nediferencovala.

Tabulka č. 8.12 **Dostávalo dítě/děti před pandemií (leden–únor 2020) výživné? (v %)**

	Celkem	Konec partnerství			Povinná osoba		Počet dětí	
		rozvod	rozchod	nežili spolu	žena	muž	1 dítě	2 nebo více dětí
Pravidelně, ve stanovené částce	55,3	66,1	54,5	36,0	34,7	59,2	53,2	59,4
Pravidelně, v jiné než stanovené částce	6,1	7,8	4,9	7,2	9,2	5,6	5,1	8,2
Nepravidelně	13,2	10,4	17,1	14,4	11,0	13,6	14,5	10,6
Nedostávalo	25,3	15,7	23,5	42,3	45,1	21,7	27,2	21,8
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

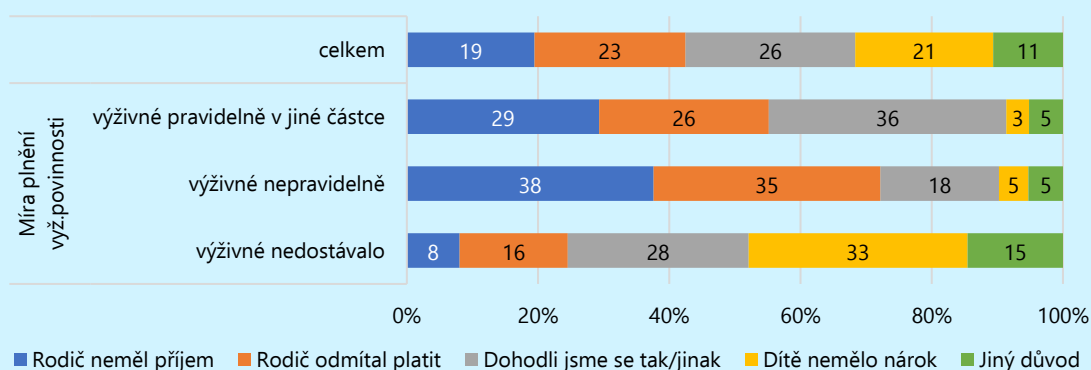
Zdroj: šetření *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*

⁴² Ve výzkumu *Samoživitelé 2019* bylo výživné sledováno podrobněji za nejvýše tři děti žijící v domácnosti, proto i následná analýza probíhala z pohledu dětí (blíže Palonciová et al., 2019a). V šetření *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19* se ale jedná o podíly zastoupení jednotlivých rodin.

Sólo rodič pečující pouze o jedno nezaopatřené dítě mírně častěji výživné od druhého rodiče nedostával, příp. jen nahodile. Naproti tomu sólo rodiče dvou a více dětí se mohli častěji spolehnout na to, že výživné na děti získají pravidelně, i když někdy v jiné výši, než jaká byla stanovena či dohodnuta. Z hlediska způsobu ukončení partnerství se však tyto (statisticky významné) difference potvrdily pouze v případech, kdy se rodiče rozvedli. Placení výživného se nelišilo podle věku nejmladšího dítěte v rodině. Významnou roli však hrálo rozložení péče o dítě. Pokud byla, stejně jako v současnosti, převážná, výživné bylo placeno mnohem častěji než při střídavé péči (78 %, resp. 48 %). S tím souvisí i odlišná platební kázeň „povinných“ mužů a žen, zvláště jednalo-li se o převážnou péči o (nejmladší) dítě, kdy otcové jako povinní plátcí výživného plnili svoje závazky pravidelně a ve stanovené výši ve třech pětinách případů, „povinné“ matky „jen“ ve zhruba třetině případů, dvoupětinová část jich výživné neplatila.

Co stálo v pozadí toho, že výživné na dítě nebylo před pandemií vůbec placeno, příp. že bylo hrazeno nepravidelně nebo v jiné než stanovené či dohodnuté výši? Četnosti jednotlivých důvodů byly poměrně vyrovnané (viz graf č. 8.1). V souhrnu byla hlavním důvodem neplnění vyživovací povinnosti **nejčastěji dohoda obou rodičů** (26 %). V každé páté rodině **nemělo dítě na výživné nárok** (výživné nebylo určeno, druhý rodič nežil, nebyl uveden v rodném listě apod.). Obdobně zastoupeny však byly také odpovědi ukazující na **neochotu druhého rodiče výživné platit** a na **jeho chybějící příjem**. Dohodou rodičů bylo podloženo každé třetí placení výživného v jiné než stanovené částce. Velmi často se ale také jednalo o důvody na straně povinného rodiče (chybějící příjem, odmítavý postoj). Ostatní okolnosti byly uváděny spíše výjimečně, stejně jako v případě nepravidelného hrazení výživného. Nahodilost v placení výživného ze strany druhého rodiče byla přitom nejčastěji důsledkem jeho nevyhovující příjmové situace vyznačující se neexistencí (pravidelného) příjmu. Každý třetí takový rodič však platit výživné prostě odmítal. Dohoda mezi rodiči byla v těchto případech nejméně častá. V rodinách, kde dítě nedostávalo výživné vůbec, hrály ve vyšší míře roli jiné než v předchozích případech uvedené příčiny. Velmi často se jednalo o dítě, které nemělo na výživné nárok, což však bylo mnohdy specifikováno i v „jiném důvodu“, kde respondenti například uváděli, že druhý rodič zemřel, není uveden v rodném listě, nemá o dítě zájem, příp. dítě bylo ve střídavé péči.

Graf č. 8.1 **Důvody, proč dítě před pandemií (leden–únor 2020) dostávalo výživné v jiné výši, nepravidelně nebo je nedostávalo vůbec** (v %)

Pozn.: N=452

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Pandemie přinesla do života jednotlivců i rodin mnoho změn, které se promítly i do hrazení výživného. Přestože **80 % sólo rodičů nezaznamenalo žádnou změnu v hrazení výživného na dítě od počátku pandemie do doby trvání výzkumu** (květen–červenec 2021), v pětině rodin nějaká změna nastala, a to spíše negativním směrem. Nejčastější byly případy, kdy druhý rodič platil v nižších částkách nebo nepravidelně (9 %), výjimečné však nebylo ani úplné ukončení placení (3 %). Podobně zastoupené byly případy, kdy druhý rodič výživné začal platit, příp. platil více (4 %), nebo kdy docházelo k různým změnám a nelze jednoznačně říci, co převažovalo (4 %). Změny se významně častěji dotkly těch, kteří se ani v době před pandemií nemohli spolehnout na pravidelně a ve stanovené výši hrazení výživné. **Nějakou změnu v placení výživného pocítily během pandemie tři pětiny sólo rodičů, jimž druhý rodič (už před pandemií) posílal výživné nepravidelně nebo v jiné částce.** Jejich finanční situace se tak kvůli nově nastalým změnám v otázce placení výživného mohla ještě více komplikovat. Rodiny, ve kterých bylo výživné ještě před pandemií placeno tak, jak mělo být, byly případnými změnami v tomto ohledu postiženy relativně nejméně (jen v 8 %). Nižší byl oproti průměru také podíl rodin, které žádné výživné před pandemií nedostávaly a u kterých nastal v tomto směru nějaký zvrat (15 %).

Není příliš překvapivé, že **hlavní příčinou změny v placení výživného během pandemie byla změna v příjmu povinného rodiče** (39 %), což se projevilo zejména v tom, že povinný rodič platil výživné v nižší částce nebo nepravidelně. Dokládají to například slova paní Gabriely, jejíž exmanžel pracoval v oblasti gastronomie:

R: „Ale právě ta výše toho výživného se teď rapidně snížila, protože první, co udělal, tak zkrátka šáhl na peníze dětem, no, místo toho, aby si našel druhou práci.“

T: „Hm. To znamená, že jakoby vy jste se teďko teda dohodli, že on vám bude dávat míň nebo...“

R: My jsme se nedohodli, on mi prostě míň dává.“ (Gabriela, 3 děti, všechny v mateřské škole)

Každý čtvrtý sólo rodič však nevěděl, co za změnou v placení výživného stálo. To bylo většinou spojeno s tím, že druhý rodič úplně přestal výživné platit. V rozmezí 12 až 13 % byly dále zastoupeny důvody, jež souvisely buď se změnou v množství času, které dítě trávilo s druhým rodičem, s (novým) rozhodnutím soudu o výživném, anebo s jinými okolnostmi⁴³. Tyto skutečnosti přitom měly mnohdy pozitivní dopad, kdy povinný rodič začal výživné platit nebo je hradil ve vyšší částce.

V době konání výzkumu se zdála být pandemie i doprovodná restriktivní opatření na jistém ústupu. V mírně nadpoloviční většině rodin (55 %), u kterých došlo od počátku pandemie k nějaké změně v placení výživného (pětina dotázaných), se situace pravděpodobně stabilizovala, neboť míra plnění vyživovací povinnosti ze strany druhého rodiče byla v tu dobu stejná jako před pandemií. U ostatních vedla změna mírně častěji ke zlepšení (např. před pandemií žádné výživné, nepravidelné výživné nebo výživné v jiných částkách a v době výzkumu výživné hrazené pravidelně ve stanovené výši apod.) než ke zhoršení. **V souhrnu tak bylo (příp. nebylo) výživné na přelomu jara a léta 2021 u 91 % sólo rodičů hrazeno stejně jako před pandemií, u těch zbývajících byla situace zčásti lepší a zčásti horší. Nadpoloviční většina tedy v době výzkumu dostávala výživné pravidelně ve stanovené či dohodnuté výši, necelá pětina v jiné částce nebo nepravidelně a čtvrtina vůbec.** Relativní četnosti se přitom ve srovnání s předpandemickou situací lišily jen v řádu jednotek procentních bodů (srov. tabulky č. 8.12 a 8.13).

⁴³ Jiné důvody specifikované v otevřené otázce byly velmi rozmanité: od dohody mezi rodiči, přes nezáměr druhého rodiče, ale i reflexi zvýšených nákladů na dítě (vzhledem k jeho věku nebo potřebám distanční výuky) apod.

Podobně jako tomu bylo před pandemií, zůstal v době výzkumu typ péče o (nejmladší) dítě zásadním faktorem ovlivňujícím míru hrazení výživného. Při střídavé či víceméně rovnoměrné péči o dítě nebylo výživné v polovině případů placeno. Naproti tomu s převážnou péčí o dítě bylo hrazení výživného spojeno častěji, a to ve všech možných variantách placení. Podstatný vliv na plnění výživovací povinnosti měla při výlučné či převážné péči o dítě ještě míra styku či setkávání se druhého rodiče s dítětem (viz tabulka č. 8.13). Pokud k němu vůbec nedocházelo, nebylo výživné ve vyšší míře placeno. Na druhou stranu, vídalo-li se dítě s rodičem obvykle několik dní v měsíci, byla zde patrná snaha výživné řádně platit. Čím častěji se rodič s dítětem vídal, respektive čím více byla péče o dítě rozdělena mezi rodiče rovnoměrně, tím spíše nebylo výživné hrazeno. Poměrně překvapivé bylo ale rozložení odpovědí na placení výživného při nepravidelném styku druhého rodiče s dítětem, kdy případy neplacení výživného byly spíše ojedinělé. Výrazně nadprůměrný byl naopak podíl případů, kdy bylo výživné posíláno jen nepravidelně. Nepravidelně se přitom druhý rodič vídal nejčastěji s dítětem starším 15 let.

Tabulka č. 8.13 **Dostává v současnosti (květen–červenec 2021) dítě/děti výživné?** (v %)

	Celkem	Bydlení dítěte		Převážná péče o dítě a míra styku dítěte s druhým rodičem			
		Většinou s respondentem	napůl s oběma rodiči	nevidá se vůbec	1 až 9 dní	10 a více dní	nepravidelně
Pravidelně, ve stanovené částce	56,8	58,6	42,0	42,9	74,7	65,2	62,3
Pravidelně, v jiné než stanovené částce	6,2	6,5	3,6	5,3	6,5	10,1	6,9
Nepravidelně	12,2	13,1	5,4	14,6	11,1	9,4	22,9
Nedostává	24,8	21,7	49,1	37,2	7,7	15,2	8,0
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: šetření *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*

Odlíšnosti v míře placení výživného podle věku nejmladšího dítěte v rodině se prokázaly pouze v případě převážné péče o toto dítě. Pokud bylo dítě v předškolním věku, sólo rodič na ně (v porovnání zejména s tím, kdo měl dítě ve věku 12–15 let) dostával výživné relativně častěji v nepravidelných intervalech (19 %). Dvě třetiny rodičů nejmladšího dítěte ve starším školním věku (oproti polovině rodičů s předškolákem) mohly naopak s výživným počítat pravidelně a ve stanovené částce. Děti 16leté a starší, potažmo jejich rodič, pak oproti mladším dětem výživné ve vyšší míře nedostávaly.

V souhrnu vzato dostávalo zhruba v polovině roku 2021 (tj. v době provedení výzkumu) 57 % sólo rodičů výživné na dítě od druhého rodiče pravidelně a ve stanovené výši. Další 6 % mohlo s výživným počítat také v pravidelných intervalech, ale v jiné než stanovené či dohodnuté částce a 12 % je dostávalo pouze nahodile. Přijímání výživného od druhého rodiče v jiných částkách nebo nepravidelně se negativně odráží v možnostech sólo rodičů při vycházení s příjmy, jež se pro ně stává mnohem obtížnějším než pro ty, kteří výživné dostávají pravidelně ve stanovených částkách. Zbývající čtvrtina samozvitelů výživné neměla, nicméně jen u části z nich nebylo výživné skutečně hrazeno tak, jak by mělo (především kvůli nedostatečnému příjmu či odmítavému postoji druhého rodiče). Podíl rodin, resp. sólo rodičů, kteří na své děti nedostávají žádné výživné, i když by měli, tak bude

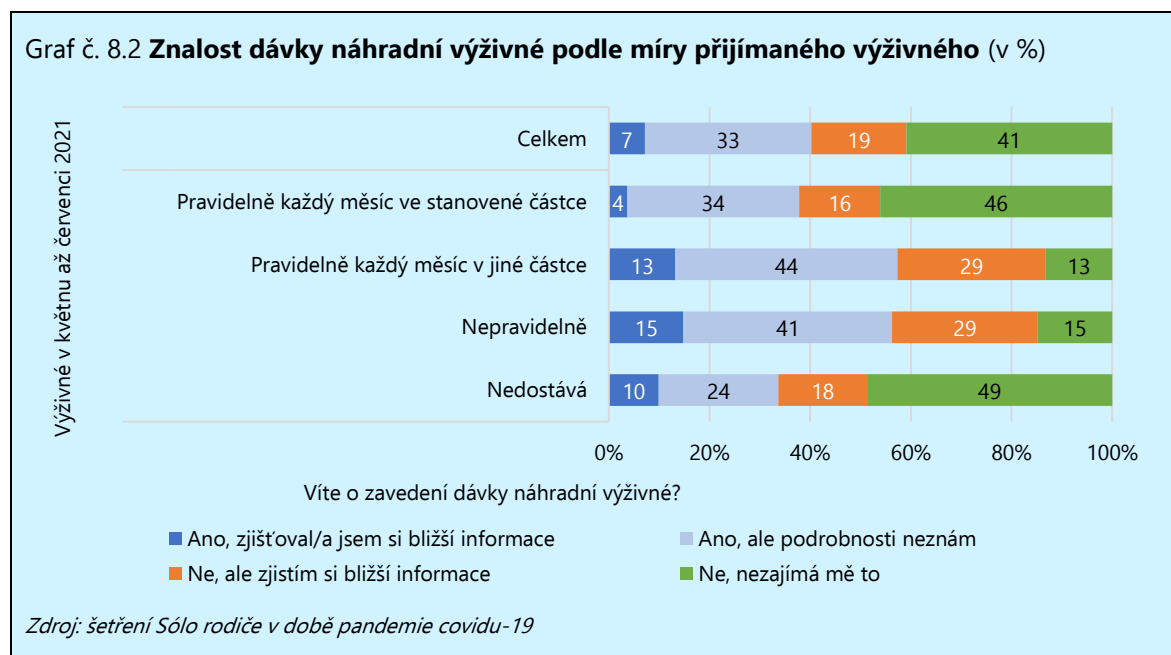
pravděpodobně nižší, odhadem zhruba poloviční. Porovnání výsledků placení výživného v roce 2019 (dle šetření *Samoživitelé 2019*) a 2021 navíc ukazuje, že k velkým výkyvům v čase nedochází.

Způsoby **vymáhání nezaplaceného výživného** mohou být různé. O tom, že by se vydalo soudní cestou prostřednictvím tzv. soudního výkonu rozhodnutí, přes exekutora a exekuční řízení, skrze využití služeb neziskových organizací nebo podáním trestního oznámení na neplatiče na policii, uvažovalo (v době šetření) přibližně 14 % ze všech dotázaných sólo rodičů. Polovina z nich přitom tak již učinila, polovina to zvažovala. Vymáhání výživného některou z uvedených forem **zvažovalo 40 % sólo rodičů, kterým je výživné na dítě placeno sice pravidelně, ale v jiné částce, a 44 % sólo rodičů, kteří je dostávají nepravidelně**. Téměř polovina z nich přitom tak již učinila a výživné vymáhá, ostatní o tom zatím „jen“ přemýšleli. Vymoci dlužné výživné se již snažilo 8 % sólo rodičů, kteří je vůbec nedostávali, a dalších 11 % o tom uvažovalo. Nemalý podíl (36 %) však uvedl, že se jich tato otázka netýká (např. protože výživné není stanoveno), a zbývajících 45 % vymáhání výživného nezamýšlí. Co stojí v pozadí těchto pohnutek se lze jen domýšlet. Zčásti zde může hrát roli určitá dohoda mezi rodiči, zčásti vztahy mezi zúčastněnými či jiné okolnosti. Ke (zvažovanému) vymáhání dlužného výživného se uchýlovali častěji sólo rodiče s horší životní úrovní (s nízkými příjmy, vyjadřující /velké/ obtíže s nimi vyjít), vyšším počtem vychovávaných dětí a téměř výlučně ti, kteří mají dítě ve své převážné péči.

Novinkou platnou od července 2021, která by měla pomoci samoživitelům, kteří od druhého rodiče nedostávají řádně výživné na dítě, je dávka **náhradní výživné**. Jedná se o novou sociální dávku určenou nezaopatřenému dítěti, potažmo rodiči, který nedostává od druhého rodiče výživné vůbec nebo je dostává v nižší než soudem stanovené částce. Podmínkou pro nárok na dávku je zahájené exekuční řízení nebo řízení o soudním výkonu rozhodnutí, které už alespoň čtyři měsíce probíhá. Náhradní výživné se vyplácí ve výši měsíční splátky výživného určeného soudem nebo ve výši rozdílu mezi stanovenou a uhrazenou částkou, maximálně však do výše 3 000 Kč. Náhradní výživné se stanovuje vždy na období následujících čtyř kalendářních měsíců. Pokud po jejich uplynutí nárok stále trvá, vyplácí se dále, nejdéle však po dobu dvou let, resp. 24 měsíců (dávek). Po relativně vysokém zájmu žadatelů o náhradní výživné v prvních měsících po zavedení dávky bylo v prvním čtvrtletí roku 2022 patrné určité zeslabení poptávky. Zatímco v srpnu 2021 bylo vyplaceno 1,8 tisíc dávek náhradního výživného, v prosinci 2021 činil tento počet 5,8 tisíc a v březnu 2022 přibližně 6,5 tisíce (MPSV, 2022b). Vzhledem k výdajům v jednotlivých měsících se průměrná částka náhradního výživného pohybuje na úrovni 1,8 tisíc Kč. Stát by následně měl vyplacenou částku po neplatiči zpětně vymáhat.

O zavedení této dávky měly určité povědomí dvě pětiny dotázaných sólo rodičů. Detailnější informace si ale zjišťovalo pouhých 7 %, dalších 33 % podrobnosti neznalo. Dvě pětiny dotázaných náhradní výživné vůbec nezajímalo, pro zbýající pětinu to byla novinka, o které chtěli získat bližší informace (viz graf č. 8.2). Určitou znalost o náhradním výživném již měli nebo o ně deklarovali vyšší zájem častěji sólo rodiče v horší příjmové situaci. Z hlediska péče o dítě pak především rodiče, kteří měli dítě ve své výlučné péči. Počet dětí v rodině nebyl diferencujícím faktorem, podle věku nejmladšího dítěte se pak ve vyšší míře o náhradní výživné zajímali rodiče předškoláků, zvláště ve srovnání s rodiči dospívajících dětí. Zhruba polovina rodičů, kteří dostávali od druhého rodiče výživné v pravidelných a stanovených splátkách, ale i polovina těch, kteří je nedostávali vůbec, se o náhradní výživné nezajímala (viz graf č. 8.2). Část rodičů z této na druhém místě jmenované skupiny však v relativně vyšší míře deklaruje hlubší zájem o dávku (10 % si zjišťovalo bližší údaje), což jen potvrzuje výše zmiňovanou různorodost této skupiny z hlediska důvodů neplacení výživného. Nejvíce si ale zřejmě od náhradního výživného slibovali ti, kteří dostávali výživné v jiných částkách nebo nepravidelně a kteří tak z velké většiny reprezentují cílovou skupinu této nové dávky. Na druhou stranu ne všichni však skutečně uvažují o podání žádosti o dávku.

Graf č. 8.2 Znalost dávky náhradní výživné podle míry přijímaného výživného (v %)

Žádost o náhradní výživné by v souhrnu rozhodně chtělo podat 8 % dotázaných sólo rodičů, dalších 10 % by to spíše zvažovalo. **Mnohem častěji o podání žádosti uvažovali ti, kteří dostávali výživné pouze nahodile (40 %), ale i ti, kteří je přijímali v jiné než stanovené výši (34 %).** Rozhodně se nechystalo podávat žádost o náhradní výživné 42 % sólo rodičů, ve vyšší míře opět ti, kteří s platební morálkou druhého rodiče neměli problémy, ale i ti, kteří výživné vůbec nedostávali. Nezanedbatelná (pětinová) část sólo rodičů však v době výzkumu nevěděla, jak se k dané otázce postavit. Její zastoupení se přitom podle míry placení výživného významně nelišilo.

Poslední oblastí týkající se placení výživného byla povinnost samotného respondenta hradit výživné na dítě. K této skutečnosti se „přiznalo“ 9 % sólo rodičů, přičemž 7 % výživné platilo, 2 % uvedla, že tak navzdory povinnosti nečinila. Svým závazkům platit výživné dostali zejména rodiče mající (nejmladší) dítě ve střídavé péči, příp. rodiče s relativně vyššími příjmy. Většina těchto rodičů přitom dostávala výživné i od druhého rodiče, a to pravidelně každý měsíc ve stanovené částce. Povinnost platit výživné nemělo určenou na 90 % dotázaných sólo rodičů.

Pandemie finanční situaci domácností samoživitelů většinou nijak neovlivnila, ale pokud ano, tak spíše negativně. Téměř polovina sólo rodičů nezaznamenala během prvního roku trvání pandemie žádnou změnu ve finanční úrovni své domácnosti. Více než třetina (37 %) sólo rodičů však vnímala určité zhoršení, přičemž zhoršení finanční situace jak v první jarní vlně pandemie, tak v té druhé, podzimní až zimní, se dotklo pětiny sólo rodičů. Stabilní zaměstnání na dobu neurčitou představovalo určitou jistotu, zato se samostatným podnikáním, příležitostnými výdělky nebo pracemi na dohody či krátkodobé smlouvy bylo ve vyšší míře spojeno zhoršení finančních podmínek domácnosti. Protektivně fungovaly také některé sociální dávky představující určitou náhradu pracovního příjmu (jako např. rodičovský příspěvek, důchod).

Téměř dvě pětiny sólo rodičů musely během pandemie šetřit na jídle, každý třetí byl okolnostmi nucen čerpat své úspory. Čtvrtina dotázaných sólo rodičů přitom využívala oba způsoby. Nesnadnou životní situaci se samoživitelé snažili řešit různě. Každý jedenáctý sólo rodič požádal někdy během pandemie o potravinovou pomoc neziskové organizace, podobný podíl žádal o dávku mimořádné okamžité pomoci (MOP Covid-19). Kladného vyřízení těchto žádostí se však dočkala pouze přibližně polovina z nich. Jiným východiskem byly nové půjčky, příp. žádost o odklad splátek stávajících půjček. Nějakou novou půjčku si během pandemie vzalo 16 % sólo rodičů převážně s cílem zajistit běžné potřeby členů své domácnosti, ale i uhradit náklady na bydlení nebo pořídit nezbytné věci do domácnosti. Ne zcela výjimečné však bylo také využití nových půjček na financování těch stávajících, příp. na zaplacení jiných dluhů. Kumulace půjček ztěžovala jejich splácení, přičemž splácet řádně půjčky je poměrně obtížné pro každého čtvrtého (zadluženého) sólo rodiče.

Do míry placení výživného na nezaopatřeného dítě se pandemie příliš nepromítla. K určité změně (znamenající převážně hrazení nižších částek nebo v nepravidelných intervalech) došlo celkově u pětiny rodin, ale až u tří pětin rodin, do kterých povinný rodič již před pandemií posílal výživné nepravidelně nebo v jiné částce. Hlavním důvodem byla změna v příjmu povinného rodiče. Na přelomu jara a léta 2021 dostávaly výživné na dítě pravidelně a ve stanovené výši v souhrnu téměř tři pětiny sólo rodičů, další necelá pětina je přijímala v jiné než stanovené či dohodnuté částce nebo nepravidelně. Celkově přibližně čtvrtina sólo rodičů žádné výživné na dítě nedostávala. Nedostatečný příjem povinného rodiče nebo jeho neochota výživné platit stála v pozadí zhruba poloviny těchto případů, v ostatních případech totiž za neplacením výživného byla dohoda mezi rodiči, neexistující nárok na výživné či jiné okolnosti.

Dlouhodobě s (velkými) obtížemi vychází s příjmy 13 % dotázaných sólo rodičů, dalších 13 % vyjádřilo větší problémy s nimi vyjít oproti době před pandemií. V této situaci se častěji ocitají ekonomicky neaktivní sólo rodiče, ale také ti, kteří pracují pouze příležitostně, formou krátkodobých smluv či dohod. Míra čerpání sociálních dávek se zhruba po roce a půl trvání pandemie významně nezměnila, alespoň jednu sociální dávku má téměř každá druhá rodina. Nejčastěji pobíranou dávkou zůstává příspěvek na dítě, který dostává 36 % sólo rodičů. Pandemie zhoršila možnosti domácností šetřit. Pravidelně se to daří pouze 15 % sólo rodičů, občas 40 %, ale nic nešetří 45 % sólo rodičů. Zaplatit svým dětem vše, co je potřeba, zvládnou dvě třetiny sólo rodičů, každý čtvrtý si to „spíše“ nemůže dovolit a každý devátý „určitě“. V porovnání se situací před pandemií přitom nedošlo k výraznějším změnám v hodnocení dostatečnosti rozpočtu na potřeby dětí.

9. Bydlení sólo rodičů

Jana Palonciová

9.1 Širší kontext bytové situace sólo rodičů

Bydlení patří k základním životním potřebám člověka. Jeho kvalita je velmi důležitá pro celkový vývoj a rozvoj dítěte (Median, 2016; Prokop, 2019). „Absence stabilního bydlení je často provázána problémy nebo přímo vede ke vzniku dluhů a exekucí, nezaměstnanosti nebo nejistému zaměstnání, horší školní docházce“ (Samec, Trlifajová, 2019, 3).

Bytová situace v České republice je charakteristická **přetrvávající preferencí vlastnického bydlení** v prostředí podřízeném do značné míry volnému trhu s byty, na kterém je bytů nedostatek nebo se s nimi neadekvátně hospodáří. Trh soukromého nájemního bydlení je relativně omezený (18 % domácností vs. 25 % průměru OECD) a je navíc deformován absencí alespoň minimální regulace výše nájmu a rozmáhajícím se pořizováním investičních bytů. **Trh soukromého nájemního bydlení pro lidi obtížně hledající dostupné bydlení tak nabízí jen málo alternativ.** Výše nájmu a pořizovací ceny bytů/domů rostou, problémem jsou i teritoriální rozdíly v objemu a struktuře nabídky a hospodaření s byty. Státní podpora na pořízení nemovitosti nebo výstavbu vlastního bydlení vyhovuje potřebám rodin s vyššími či středními příjmy, ale nepomáhá těm, pro které je získání bydlení největším problémem. **Prohlubují se sociální rozdíly související s bydlením.** Nerovnosti ve vlastnictví domů a bytů se mezigeneračně reprodukuje (Sunega, Lux, 2018; Heller, 2019; MMR, 2021a). Sociální bytový fond v České republice je příliš malý a nestačí uspokojovat poptávku všech nízkopříjmových a zranitelných domácností. Obce mají plnou autonomii při rozhodování o tom, jak bytový fond ve svém vlastnictví využijí, při stanovování podmínek pronajímání, výběru kritérií pro nárok na sociální bydlení i přidělování sociálního bydlení obyvatelům. To může vést k nerovnostem mezi jednotlivými obcemi a neprůhlednosti v přidělování sociálního bydlení, což ve svém důsledku může některým nejpotřebnějším domácnostem v přístupu k sociálnímu bydlení zabránit (MMR, 2021a).

Bytová situace je mezi jinými sociálními podmínkami českou veřejností hodnocena vůbec nejhůře. Možnost koupit si vlastní byt či dům označilo v červnu 2021 jako špatnou 77 % občanů z reprezentativního šetření (za dobrou ji považovalo 19 %), podobně jsou nazírány i jiné možnosti získání bytu (72 % proti 23 %) (CVVM, 2021).

Covidová situace se promítla i do oblasti bydlení. Pro nájemce bytů a příjemce úvěrů poskytnutých Státním fondem podpory investic, kteří se vlivem pandemie ocitli v existenčních problémech, připravil stát **záchranná opatření, která jsou obsažena v zákoně č. 209/2020 Sb. (Zákon o splatnosti nájemného).** Tento zákon nabyl účinnosti 22. dubna 2020 a platil do 31. prosince téhož roku. V době platnosti tohoto zákona nemohl pronajímatel jednostranně ukončit nájem pouze z důvodu, že je nájemce v prodlení s placením nájemného, pokud prodlení nastalo v rozhodné době (od 12. března do 31. července 2020), a převážně v důsledku omezení plynoucího z mimořádného opatření při epidemii, které mu znemožňovalo nebo podstatně ztěžovalo řádnou úhradu nájemného. Daný zákon také umožnil odložit splatnost splátek úvěrů poskytnutých Státním fondem podpory investic (Opatření ke zmírnění dopadů epidemie na příjemce úvěru

poskytnutého Státním fondem rozvoje bydlení), a to po doložení (příjemcem úvěru) neschopnosti splácet úvěr v důsledku mimořádného opatření při epidemii. V neposlední řadě byla zákonem ochráněna i oblast vyúčtování a finančního vypořádání nákladů na plnění spojená s užíváním bytů a nebytových prostorů v domě s byty. Toto opatření bylo zavedeno kvůli předpokladu, že řada dodavatelů služeb nebude schopna dodat včas potřebné podklady pro rozeslání vyúčtování služeb, čímž by mohlo dojít k překročení lhůt pro vypořádání přeplatků a nedoplatků. Pro ochranu jak fyzických, tak právnických osob **v oblasti splácení úvěrů byl přijat zákon č. 177/2020 Sb.**, který zavedl ochranou dobu pro splácení úvěrů poskytnutých před 26. březnem 2020. Ochranná doba byla stanovena na maximálně 6 měsíců (říjen 2020). Dále bylo přijato **nařízení vlády č. 202/2020**, kterým bylo stanoveno cenové moratorium nájemného z bytů, kdy nájemné z bytu nebylo možno, po dobu účinnosti tohoto nařízení (tedy od 24. dubna 2020 do dne skončení mimořádného opatření při epidemii), zvyšovat. Podpora nájemníků tak byla směřována pouze na rok 2020 (MMR, 2021b). V roce 2021 byly k řešení akutní situace spojené s výdaji na bydlení určeny sociální dávky.

Přímo pro oblast bydlení jsou stanoveny tři sociální dávky – příspěvek na bydlení, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc. **Příspěvek na bydlení je dávka, která pomáhá osobě/rodině při úhradě nákladů souvisejících s bydlením.** Žádost se před pandemií podávala jednou ročně a následně se každé čtvrtletí dokládaly náklady na bydlení a příjmy rodiny za předcházející kalendářní čtvrtletí (více na <https://www.uradprace.cz/web/cz/prispevek-na-bydleni>). V souvislosti s pandemií covid-19 v roce 2020 byla přijata úprava, že příjemci pobírající příspěvek na bydlení nemuseli dokládat pro 2. čtvrtletí své příjmy a náklady na bydlení v 1. čtvrtletí. Podobně tomu bylo i ve 4. čtvrtletí. Od 1. července 2020 se pro účely poskytování příspěvku na bydlení společně posuzují všechny osoby, které skutečně užívají byt. Vždy se však společně posuzují rodiče a nezletilé nezaopatřené děti. Do rozhodného příjmu rodiny se započítávají příjmy všech společně posuzovaných osob. Za příjem se považují i přídavek na dítě a rodičovský příspěvek. V 1. čtvrtletí 2021 se příjmy za 4. čtvrtletí 2020 pro nárok na příspěvek na bydlení již dokládaly, ve 2. čtvrtletí opět nikoli, poté opět ano.

Při problémech s úhradou nákladů na bydlení je, a i při pandemii bylo, možné pobírat doplatek na bydlení. Tato dávka je jednou z dávek pomoci v hmotné nouzi⁴⁴ a řeší nedostatek příjmu k uhrazení nákladů na bydlení tam, kde nestačí vlastní příjmy osoby či rodiny včetně příspěvku na bydlení ze systému státní sociální podpory. Dávka je poskytována vlastníku užívajícímu byt, nebo jiné osobě, která užívá byt na základě smlouvy, rozhodnutí, nebo jiného právního titulu. V případech hodných zvláštního zřetele může orgán pomoci v hmotné nouzi doplatek na bydlení poskytnout do části bytu, po splnění hygienických podmínek do ubytovacího zařízení a po splnění stavebně technických standardů kvality bydlení do jiného než obytného prostoru. Jako případ hodný zvláštního zřetele se vždy zvažuje ubytování v pobytových sociálních službách (např. azylový dům, domov pro seniory, chráněné bydlení) (více viz <https://www.mpsv.cz/web/cz/pomoc-v-hmotne-nouzi#pnz>).

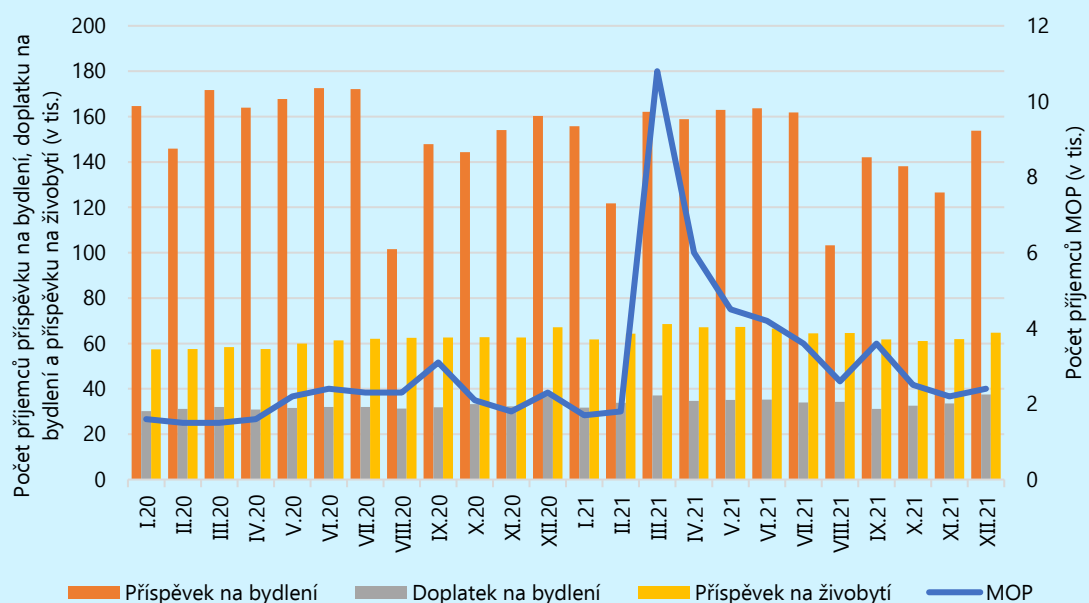
Důležitou dávkou, která řeší nenadálé situace, je mimořádná okamžitá pomoc v rámci pomoci v hmotné nouzi. **Tato dávka pod označením MOP covid-19 se stala během pandemie**

⁴⁴ Dávkou pomoci v hmotné nouzi je kromě doplatku na bydlení a mimořádné okamžité pomoci i příspěvek na živobytí. Ten je základní dávkou, která pomáhá osobě či rodině při nedostatečném příjmu. Nárok na příspěvek na živobytí vzniká osobě či rodině, pokud po odečtení přiměřených nákladů na bydlení nedosahuje příjem této osoby či rodiny částky živobytí. Částka živobytí je stanovena pro každou osobu individuálně, a to na základě hodnocení její snahy a možností. Hodnotí se především možnost zvýšení příjmu vlastní prací, řádným uplatněním nároků a pohledávek, prodejem nebo jiným využitím majetku. Pro stanovení živobytí rodiny se jednotlivé částky živobytí osob sčítají. Částka živobytí se odvíjí od částek existenčního a životního minima (více viz <https://www.mpsv.cz/web/cz/pomoc-v-hmotne-nouzi#d>).

důležitou součástí pomoci jedincům i rodinám, kteří se ocitli ve finanční tísní (MPSV, 2020c; více viz podkap. 8.2).

Ačkoli byla pandemie covidu-19 zcela novou společenskou situací, jež se promítla do každodenního života jedinců i rodin, a to včetně jejich finanční situace, nebyl během sledovaného období let 2020 a 2021 zaznamenán výrazný nárůst počtu příjemců výše uvedených sociálních dávek (viz graf č. 9.1). Nejčastěji byl i během pandemie vyplácen příspěvek na bydlení (nejčastěji 150 až 160 tisícům příjemců měsíčně), avšak bez výrazných změn v počtu vyplacených dávek oproti roku 2019 (v průměru 166 tisíc měsíčně). Druhou nejčastější dávkou byl příspěvek na živobytí (na úrovni přibližně 60 tisíc příjemců měsíčně), zhruba poloviční byl počet příjemců doplatku na bydlení. V porovnání s tím byly počty vyplacených mimořádných okamžitých pomoci zanedbatelné, v rozmezí od 1,5 tisíce příjemců po maximum necelých 11 tisíc v březnu 2021 (za rok 2019 činil měsíční průměr počtu příjemců MOP 2 tisíce). Počet příjemců MOP zůstal nadprůměrný zejména v celém 2. čtvrtletí 2021 v reakci na silnou pandemickou vlnu a s ní související restriktivní opatření.

Graf č. 9.1 Příjemci sociálních dávek spojených s bydlením či pomocí v nenadálých situacích během pandemie (od ledna 2020 do prosince 2021, v tisících)

Zdroj: MPSV, 2022

Otázka nevyužívání sociálních dávek je v dobách krize, jako byla pandemie covidu-19, ještě více opodstatněná. Konkrétně u příspěvku na bydlení, který má domácnostem pomoci v době, kdy náklady na tuto základní potřebu rostou, bylo zjištěno, že se míra jeho čerpání pohybuje pouze mezi 15 až 20 %, což jinými slovy znamená, že 80 až 85 % domácností, které by na příspěvek měly mít nárok, jej nečerpá (Klusáček, 2021). Rodiny s dětmi do 18 let jej sice pobírají relativně nejvíce, přesto je to pouze přibližně jedna ze tří rodin, které na něj mají nárok. Z analýzy Jana Klusáčka dále vyplývá, že téměř každá druhá domácnost, která by na něj měla nárok a nežádá o něj, by takto mohla získat maximálně jeden tisíc Kč. V porovnání s úsilím, které je třeba vynaložit k podání žádosti, se to

pravděpodobně nevyplatí (tamtéž). Mezi další překážky pro využívání sociálních dávek, které by mohly snížit riziko chudoby a udržet či zvýšit životní úroveň domácnosti, patří obecně na straně potenciálních žadatelů finanční gramotnost zahrnující i schopnost vyhledávat informace o formách finanční pomoci a porozumět jim. Systém sociálních dávek musí být nastaven tak, aby pokrýval rizikové situace, s odpovídajícím vymezením nároku a výše příslušných sociálních dávek. Měl by být zároveň dobře vysvětlen široké veřejnosti, vyplnění žádosti i celý proces administrace by měl být jednoduchý, aby pomoc potřebným byla rychlá a účinná. Podle některých odborníků přetrvává navíc v české společnosti stále poměrně vysoká míra stigmatizace příjemců sociálních dávek (např. Trlifajová, 2022).

Ačkoli nebyl nárůst počtu příjemců uvedených dávek v obtížných letech pandemie 2020 a 2021 nijak zásadní, určité změny lze pozorovat ve výdajích na tyto dávky (viz tabulka č. 9.1). V meziročním srovnání došlo v minulých letech v případě příspěvku na bydlení dokonce k poklesu celkové částky vyplacené daným příjemcům (mezi roky 2019 a 2020 o necelá 2 %, mezi roky 2021 a 2020 o necelých 5 %). U doplatku na bydlení a příspěvku na živobytí meziročně výdaje mírně rostly. Výrazné však bylo navýšení celkové částky na MOP. Mezi rokem 2019 a 2020 se počet ročně vyplacených dávek za rok změnil jen nepatrně (z 23,5 tisíc na 24,7 tisíc), ale finance vynaložené na tuto pomoc se zvýšily o téměř 70 %. V roce 2021 se počet vyplacených dávek MOP zvýšil zejména na konci 1. a ve 2. čtvrtletí (viz graf č. 9.1), celkově o 85 %, výdaje vzrostly více než dvojnásobně. V roce 2020 se důsledky pandemie, viděno optikou počtu příjemců dávek hmotné nouze a příspěvku na bydlení, projevíly tedy jen mírně. Lze usuzovat, že domácnosti novou situaci zvládaly nejprve svými silami, například čerpáním úspor či snížením výdajů. V dalších a silnějších vlnách pandemie, zejména v prvním pololetí roku 2021, se již muselo více domácností obrátit na stát a využít některé z nabízených forem pomoci. Podle výzkumu PAQ Research se v prvních měsících epidemie na redukci spotřeby orientovali i lidé z domácností, které ekonomicky nebyly nijak zasaženy. Vyjádřili tak obavy z dalšího vývoje epidemiologické a ekonomické situace. Část domácností ale skutečně poklesl příjmy, případně i absenci úspor, zažívala. Na počátku první vlny pandemie na jaře 2020 plánovalo 40 až 50 % domácností omezit výdaje na potraviny, spotřební zboží a služby (restaurace, kultura, cestování). Během léta 2020 tendence omezovat spotřebu poklesly (na přibližně pětinu domácností). Při další vlně pandemie na podzim 2020 narostly ve srovnání s první vlnou výrazně méně (na 27 %). Od listopadu 2020 se však situace pomalu, ale setrvale zlepšovala a v období konce roku 2021 a začátku roku 2022 plánovalo již jen okolo 18 až 22 % respondentů uspořít na spotřebě. Od počátku pandemie také mírně poklesl podíl respondentů ve zmíněném výzkumu, kteří zvažovali půjčky od banky či úvěrové společnosti či měli problém se splácením závazků (PAQ Research, nedat.). To je možné interpretovat tak, že část domácností raději využila jednorázové pomoci státu, než se novou půjčkou (dále) zadlužit, případně už jim nová půjčka nebyla schválena.

Tabulka č. 9.1 **Výdaje státu na vybrané sociální dávky** (v mil. Kč)

	Výdaje (v mil. Kč)			Meziroční index	
	2019	2020	2021	2020/2019	2021/2020
Příspěvek na bydlení	7 081,6	6 952,4	6 617,2	98,2	95,2
Doplatek na bydlení	1 605,9	1 627,8	1 765,4	101,4	108,5
Příspěvek na živobytí	2 750,7	3 071,0	3 285,2	111,6	107,0
Mimořádná okamžitá pomoc	52,7	89,4	182,8	169,6	204,5

Zdroj: MPSV, 2022

V oblasti sociálních dávek spojených s řešením nákladů na bydlení tedy nedošlo během pandemie k výrazným změnám. Ti, kdo z nějakého důvodu nespolehnali na pomoc státu, nebo nevěděli, jak o ni požádat či na ni z různých důvodů neměli nárok, a přesto byli v oblasti bydlení v těžké situaci, mohli využít pomoci neziskových organizací. Důvodem, proč se sólo rodiče i jiní obracejí mnohdy spíše na neziskové organizace než na stát, potažmo pobočky Úřadu práce, může být širší záběr jimi nabízené pomoci (kromě finančních problémů mohou pomoci i s otázkami z psychosociální oblasti apod.), pozitivní reference na jejich pomoc od blízkého okolí, nižší míra stigmatizace, rychlost pomoci apod. Překážkou pro větší míru využití služeb těchto organizací je jejich prostorová dostupnost a kapacita. Je však třeba podotknout, že klientela neziskových organizací a problémy, s jakými přichází, nepodává zcela reprezentativní obrázek o situaci v celé společnosti. Některé skupiny, a to i sólo rodičů, vnější pomoc (zatím) nepotřebují, na druhé straně jsou i tací, kteří žádnou takovou službu nevyhledávají či nalézt nemohou, ač by ji potřebovali (viz podkap. 7.2 a 10.2). V oblasti bydlení se zástupci vybraných organizací, kteří byli v rámci předvýzkumu osloveni, setkávali jednak s problémy sólo rodičů hradit běžné náklady na bydlení, jednak najít jiné vyhovující, často i levnější bydlení pro sebe a své děti.

„...opravdu člověk naráží na ta úskalí pro ty samoživitele, že oni mají i opravdu těžké vyjít, a hlavně ty náklady na bydlení... Já jsem si představovala, že s tou pandemií se třeba tohleto sníží, ty náklady na to bydlení, nájemné. Ne. A ty rodiče prostě jsou rádi, že teda zaplatí nájem, ale pak už nemají na jídlo a na ostatní věci.“ (zástupce neziskové organizace zabývající se situací sólo rodičů zejména v oblasti vymáhání výživného I.)

„Nyní vzhledem k situaci, vlastně v březnu to bude rok, co máme takzvaný covid program, ten aktuálně čítá finanční pomoc v hodnotě až 4 tisíc na potraviny nebo až 10 tisíc na bydlení.... No, a když budu soudit podle žádostí o pomoc, na jaře nás... vlastně nejvíc žádostí nám chodilo skutečně žádostí o příspěvek na potraviny. To znamená, na jaře oni byli schopni zaplatit nájem, ale už se jim nedostávalo financí na potraviny, léky, oblečení. Na podzim to byla vlna, kde se to převrátilo, to už bylo vlastně, dejme tomu, každá sedmá, osmá žádost už chodila směrem vlastně k finanční pomoci na bydlení, to znamená, oni už neměli na tento elementární vlastně jakoby výdaj. A co se týká této třetí vlny, no tak už v podstatě je... už jednoznačně převažují žádosti vlastně o podporu na bydlení, a hlavně v této třetí fázi už vidíte vlastně ten cyklus, protože se už vracejí žadatelé, kteří žádali na podzim, protože prostě už se dostávají do vlastně stejné situace.“ (zástupce neziskové organizace zabývající se situací sólo rodičů zejména v oblasti vymáhání výživného III.)

„... to se nám určitě teď taky víc stává, že maminky nemají na nájem, tam je potom odkazujeme na pomoc třeba jiných organizací, nebo zase jako můžou ušetřit z těch jako peněz, co dostanou materiální pomoc. Ale ony dost často potřebují rychle ty peníze, protože přesně, nám maminky i píšou, že jsou ti, co jim pronajímají byt, jako hodní, že jim počkají, nebo jim dají slevu, ale ony na to stejně nemají. Takže tohle slyšíme relativně často, že jim někdo počká, zlevní, ale taky ne dlouhodobě.“ (zástupce neziskové organizace zabývající se komplexní podporou samoživitelů II.)

V některých případech se zástupci neziskového sektoru setkávají i s diskriminací sólo rodičů na poli nájemního bydlení.

„A pak ty maminky hledají nové bydlení, což je zase problém, protože jsou samoživitelkami v nějaké tíživé situaci, nechtějí jít do azylových domů, ale bohužel tam některé taky končí nebo se nám ozývají rovnou – teď jsem v azylovém domě, protože jsme nemohli uplatit nájem. Takže ten nájem v současné době taky slyšíme, že vlastně nejsou schopné uplatit. A i když tam vnímáme, že relativně často se jim jako snaží třeba i vyjít vstříc, tak to stejně jako nezvládají“

to bydlení a je pro ně velmi stresující a náročný si najít jiné bydlení jakoby, že by měly třeba nižší částku, ale on je tam nikdo nebude chtít vzít, protože se bude přesně obávat toho, že za chvíli ji mít nebude.“ (zástupce neziskové organizace zabývající se komplexní podporou samoživitelek II.)

Některé neziskové organizace však mají i zkušenost s opačnými reakcemi pronajímatelů:

„Já jsem se nesetkala, že by někdo přišel s takovýmhle problémem. Naopak si myslím, že to může být pro toho pronajímatele naopak otázka jako jistoty toho, že ten nájem placen bude, pokud ta samoživitelka je skutečně... patří už do té sociální kategorie, že ten nájem za ní platí úřad práce jako, jo?“ (advokátka v oblasti rodinného práva)

V oblasti nájemního bydlení se sólo rodiče potýkají i s problémem uhradit kauci. I k tomu sloužila podpora některých organizací.

„A to je zase další věc, jakoby náklad na kauci, na tu maminky prostě jako nemají. Taky vím, že si na ní někdy prostě půjčují, na tu kauci, aby se mohly vlastně někam přestěhovat.“ (zástupce neziskové organizace zabývající se komplexní podporou samoživitelek II.)

Někteří experti zmiňovali i určité rezervy v osvětě a poskytování státních příspěvků.

„Jako třeba jako málo z nich jako ví, jak je to s příspěvkem na bydlení nebo s tím příspěvkem v hmotné nouzi, to taky jako ve chvíli, kdy to člověk jako nikdy nečerpal a najednou se ocitne v té situaci, kdy by třeba na to měl nárok, tak prostě najednou jako úplně neví, co a jak, teď teda naštěstí to MPSV na jaře to docela propagovalo a myslím... a to byl nějaký ten příspěvek nějaké okamžité hmotné pomoci nebo něco takového... jo, mimořádná okamžitá pomoc. Takže se... takže tam se... tam se celkem... takže tam vlastně najednou jako to bylo možné i čerpat volněji než do té doby, což bylo fajn.“ (zástupce neziskové organizace zabývající se komplexní podporou samoživitelek III.)

9.2 Bytová situace sólo rodičů v době pandemie

Rozpad úplné rodiny s sebou přináší zátěž v různých oblastech života, bytovou nevyjímaje. Jak bude bydlení po rozchodu/rozvodu vyřešeno, tj. zda některý, potažmo který z bývalých partnerů zůstane bydlet ve stávajícím bytě, závisí na mnoha faktorech. Jednak na tom, zda se na řešení bytové situace shodnou, na jejich právním vztahu k bytu (společné vlastnictví, výlučné vlastnictví, nájemní smlouva), na situaci na bytovém trhu v daném regionu a dostupnosti různých forem bydlení, ale i na typu jejich soužití, na jejich finančních možnostech, na okolnostech rozchodu (např. z hlediska existence nového partnera) či na tom, kdo bude (převážně) zajišťovat péči o společné děti. Minimálně pro jednoho z expartnerů však rozchod/rozvod znamená změnu bydliště. Jak ukázal výzkum *Samoživitelé 2019* (zaměřený na sólo rodiče, kteří měli dítě/děti v péči minimálně polovinu dnů v měsíci), každý druhý dotázaný zůstal bydlet ve stávajícím bytě/domě. Ti, kteří bydlení změnili, si v pětině případů pronajali byt, v menší míře (16 %) odešli bydlet ke svým rodičům, každý desátý se odstěhoval do vlastního bytu, který si nově pořídil, příp. jej již vlastnil. Zbývajících 6 % samoživitelů se ocitlo v poměrně složité situaci, neboť bydleli u svých kamarádů, známých, na ubytovně, v azylovém domě nebo jinak (Palonciová et al., 2019a).

Rozdělení péče o děti v prvních třech měsících po rozpadu rodiny do jisté míry ovlivňovalo řešení bytové situace, avšak pouze v případě dotázaných žen. Pokud nejmladší dítě bydlelo

po rozchodu většinou s matkou (respondentkou), zůstávala spíše ve stávajícím bytě. Pobývalo-li dítě střídavě napůl s matkou a napůl s otcem, příp. žilo po většinu dní v měsíci se svým otcem, žena častěji odcházela bydlet do nájemního bytu, k rodičům nebo jinam. Určitý vliv měl také věk nejmladšího dítěte v době rozpadu rodiny, a to bez ohledu na počet dětí v rodině, pohlaví samoživitele a místo pobytu dítěte v prvních třech měsících po rozpadu partnerství rodičů. Rodič s nejmladším dítětem 11letým nebo starším měl jen poloviční šanci oproti rodiči s nejmladším dítětem do tří let věku, že z daného bytu odejde. Zatímco rodiče se staršími dětmi nezůstali v daném bytě jen ve třetině případů, rodiče s nejmenšími dětmi odcházeli do jiného bytu v téměř třech pětinách (Paloncyová et al., 2019a, 73). Důvodem mohlo být to, že rodiny s mladšími dětmi neměly v době rozchodu vyřešeno bydlení stabilně (měly např. hypotéku), případně stávající bydlení nemohl pro rozpadu rodiny samoživitel sám finančně zvládnout.

V celkovém pohledu je pro sólo rodiče na rozdíl od úplných rodin typičtější nájemní bydlení. To je okamžitým řešením bytové situace, průběžné náklady spojené zejména s výší nájmu jsou však v porovnání s vlastnickým bydlením (pokud nebereme v potaz případnou hypotéku) vyšší. Podle výzkumu samoživitelů z roku 2019 žilo v této formě 34 % dotázaných, mezi úplnými rodinami dotázanými v roce 2021 to bylo pouze 17 %. Podobná situace se potvrdila i ve výzkumu sólo rodičů v roce 2021. **V nájemním bytě bydlelo 35 % dotázaných, ve vlastním bytě či domě 41 %, v domě či bytě rodičů či jiných příbuzných pak 15 % respondentů** (viz tabulka č. 9.2). Naproti tomu rodičovské páry byly majiteli bytu/domu v roce 2021 v 70 %, v nemovitosti svých příbuzných bydlelo 6 % (Kuchařová et al., 2022).

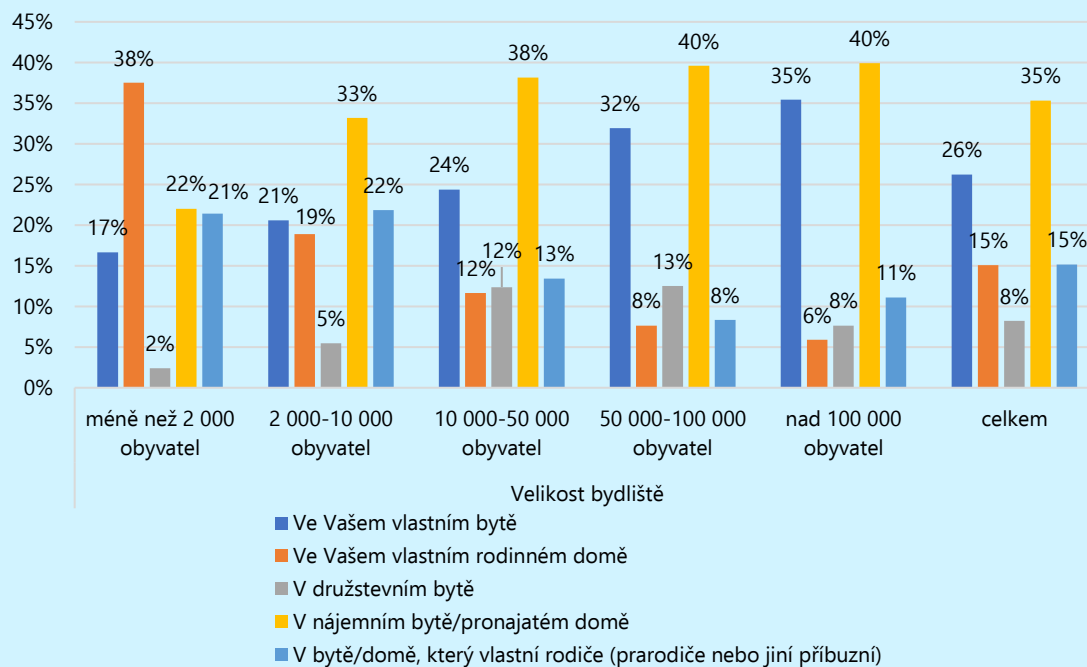
Tabulka č. 9.2 **Typ bydlení sólo rodičů, 2019, 2021** (v %)

Výzkum	Typ bydlení					
	vlastní byt	vlastní dům	družstevní byt	nájemní byt	byt rodičů, příbuzných	jiná možnost
Samoživitelé 2019	28,7	13,9	8,5	33,7	13,4	1,8
Sólo rodiče v době pandemie covidu-19 2021	25,9	15,0	8,1	35,1	15,0	0,9

Zdroj: Samoživitelé 2019, šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

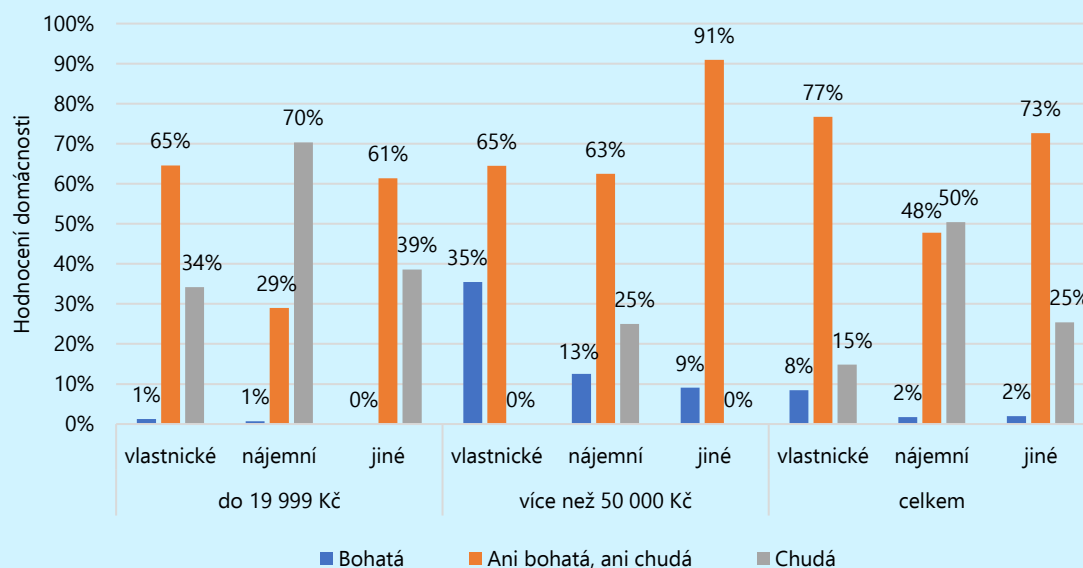
Vlastní byt měli častěji sólo rodiče žijící ve městech s 50 tisíci a více obyvateli (34 %), vlastním domem disponovali sólo rodiče v malých obcích do 2 tisíc obyvatel (38 %). Pro nejmenší obce bylo také příznačné bydlení sólo rodičů v domě/bytě příbuzných (22 %). V nájemním bydlení žily až dvě pětiny sólo rodičů pocházejících z obcí s více než 10 tisíci obyvateli, naopak tento typ bydlení byl méně zastoupen v malých obcích do 2 tisíc obyvatel (viz graf č. 9.2). Z hlediska sociálního postavení bylo vlastnické bydlení častější spolu se zvyšujícím se vzděláním a s tím souvisejícím i vyšším příjmem. Sólo rodiče, jejichž domácnost měla příjem vyšší než 50 tisíc měsíčně, bydleli ve vlastním bytě či domě v 62 %, ti, jejichž příjem byl nižší než 20 tisíc měsíčně, pak pouze v 29 %. Pro druhou skupinu bylo typičtější nájemní bydlení (51 % proti 16 % u vysokopříjmových). Sám o sobě nízký příjem domácnosti je tak navíc spojený s vyššími náklady na nájem. To se promítá do hodnocení sólo rodičů své domácnosti z hlediska majetku. Ti nízkopříjmoví ji považovali v 54 % za chudou (proti 4 % sólo rodičů v nejvyšších příjmy), což bylo ještě umocněno bydlením v nájmu (70 % proti 25 % s nejvyššími příjmy, viz graf č. 9.3).

Graf č. 9.2 Typ bydlení podle velikosti bydliště (v %)

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

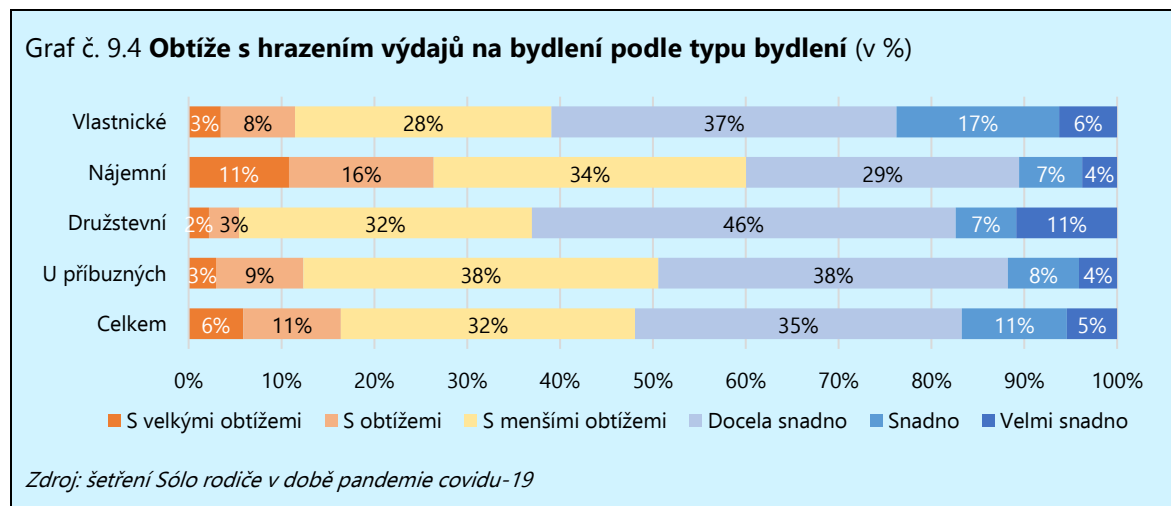
Graf č. 9.3 Hodnocení domácnosti z hlediska majetku podle typu bydlení sólo rodiči s nejnižšími a nejvyššími příjmy (v %)

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Typ bydlení se obecně promítá do toho, jak dobře zvládá rodina hrazení nákladů s ním spojených. **Samoživitelé, kteří bydleli ve svém, zvládali ve třech pětinach případů platit výdaje spojené s bydlením docela snadno či lépe** (viz graf č. 9.4). Nutno podotknout, že při zodpovídání této otázky byli požádáni, aby do daných výdajů zahrnuli i splátky, případné hypotéky. Většina z těch, kteří nějaké obtíže připouštěli, se navíc klonila k „menším obtížím“. Podobně tomu bylo mezi těmi, kteří žili v době výzkumu v družstevním bydlení, pouze s tím rozdílem, že větší část se v porovnání s ostatními klonila k odpovědi „docela snadno“, ale i „velmi snadno“. Naproti tomu **výdaje spojené s nájemním bydlením představovaly pro tři pětiny sólo rodičů obtíže, pro 27 % dokonce významné**. Jak bylo uvedeno výše, v nájmu bydleli spíše sólo rodiče s nižšími příjmy. I z tohoto důvodu uváděla skupina nájemníků častěji než ostatní, že někdy v minulosti, tj. před vypuknutím pandemie, měli potíže se zaplacením běžných měsíčních nákladů na bydlení (28 % proti 10 % vlastníků a 16 % družstevníků či bydlících u příbuzných), opakovaně se to stalo dokonce 12 % z nich.

Překvapivý může být poloviční podíl sólo rodičů, kteří bydleli u příbuzných, a přesto měli potíže s výdaji na bydlení. Polovina těchto sólo rodičů s příbuznými i bydlela, druhé polovině bydlení dali příbuzní za určitých (ve výzkumu nezjišťovaných) podmínek k dispozici. Mohlo by se zdát, že v těchto případech neplatí například nájem, nebo se na platbách za bydlení podílí více dospělých osob (na základě pracovního příjmu či např. důchodu). V našem souboru se však tento předpoklad nepotvrdil, oběma podskupinami sólo rodičů byly výdaje vnímány stejně, což potvrzuje i to, že společné bydlení s příbuznými nemá vliv na to, do jaké míry hodnotí sólo rodič svoji domácnost jako bohatou či naopak chudou. Tento typ bydlení je tedy pro část samoživitelů dobrým řešením jejich situace, nejsou tak v riziku, že nebudou svým dětem schopni poskytnout alespoň nějaké zázemí, tj. nejsou odkázáni na sociální bydlení apod., nicméně náklady na bydlení jsou i pro ně určitou zátěží.

Společenské změny v době pandemie ovlivňující mimo jiné ekonomickou situaci domácností (viz kap. 8) mohly mít dopad i na bytovou oblast sólo rodičů. Téma stěhování bylo během sledovaného období od jara 2020 do léta 2021 aktuální pro každého třetího sólo rodiče, který bydlel v době výzkumu (tj. v létě 2021) v nájemním bytě, ale i pro každého desátého, který měl bydlení vlastní. **Ke stěhování v důsledku pandemie přistoupila či byla donucena pouhých 4 % sólo rodičů bydlících v nájmu (2 % bez ohledu na typ bydlení)**. Další 10 % se v daném období přestěhovalo, ale nedávalo to do přímé spojitosti s pandemií (6 % bez ohledu na typ bydlení), 20 % změnu bydliště zvažovalo nebo jim hrozila (13 % bez ohledu na typ bydlení).

Podobně jako odborníci z praxe, kteří poskytují nejrůznější pomoc či podporu sólo rodičům, se i samotní samoživitelé setkávají s tím, že pokud se chtějí stěhovat, z různých důvodů, narážejí u majitelů nemovitostí někdy na diskriminační chování.

T: „... A je to třeba tak... my jsme tady tak jako si... občas tak jako probleskne, jestli to je nějaký diskriminující, to, že jste sama s tím dítětem, jako hledáte nájem?“

R: „No, to si pište, že jo... Mně pár lidí, že mě prostě jako samotnou matku s dítětem do pronájmu nevezmou vůbec. Na začátku já jsem hodně dlouho hledala pronájem, to bylo jako hodně obtížný.“

T: „A šlo o finance nebo jako je to... mají pocit, že...“

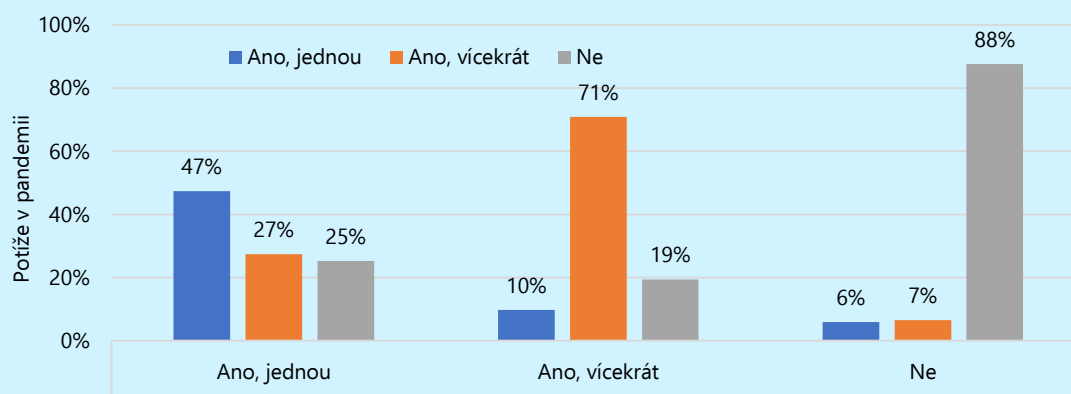
R: „Ne. Jim jde o to, že když je matka sama, takže prej mají zkušenost, že když přijde o práci, takže jako jim nezplatí, že jo, a že se jí nemůžou zbavit.“

T: „Aha?“

R: „Hm. Já nevím, já jsem to moc nepochopila, navíc, když jsem říkala, kde pracuju, že mám jako víceméně to zaměstnání jistý, tak jim to bylo úplně jedno, prostě opravdu jeden starej pán normálně, no, to se mi chtělo brečet, ten řekl prostě – já ženskou s dítětem nechci.“ (Jana, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

Někdy před vypuknutím pandemie se dle svých výpovědí dostalo do problémové situace týkající se úhrady nákladů na bydlení 18 % sólo rodičů, z toho každý druhý opakovaně. **Během pandemie měl potíže se zaplacením běžných měsíčních nákladů na bydlení každý čtvrtý sólo rodič, každý sedmý (14 %) dokonce opakovaně.** Výrazně častěji se to týkalo samoživitelů v nájmu, kde mělo tento problém alespoň jednou 40 % z nich, 22 % dokonce opakovaně. Porovnáme-li tyto problémy s výskytem potíží s hrazením nákladů na bydlení již před pandemií, je zde zřejmá souvislost. Ti, kteří je v někdy minulosti jednou měli, je měli i během pandemie, a to více než čtvrtina i několikrát. Sólo rodiče, kteří se dostávali opakovaně do složité situace z hlediska úhrady bydlení již před pandemií, se v naprosté většině ocitli v podobné situaci i během ní (71 %). Nově se obtíže s výdaji na bydlení objevily u 13 % těch sólo rodičů, kteří je předtím nikdy neměli (viz graf č. 9.5).

Graf č. 9.5 **Potíže s hrazením výdajů na bydlení před a během pandemie (v %)**

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Možnosti, **jak řešit potíže s úhradou nákladů na bydlení**, jsou různé, od podání žádosti o sociální dávky (např. s bydlením přímo spojený příspěvek na bydlení, mimořádná okamžitá pomoc), přes půjčky od známých, rodiny či bankovních nebo nebankovních institucí, po vstřícný krok majitele bytu/domu ohledně odkladu nebo snížení platby. Jak bylo výše zmíněno, během sledovaného období pandemie se obtíže spojené s úhradou bydlení týkaly alespoň jednou každého čtvrtého sólo rodiče. Každý desátý v této situaci se však obešel bez vnější pomoci, tj. mohl čerpat ze svých finančních rezerv či spořit jinde. Naopak **více než dvě třetiny se obrátily pro pomoc na své blízké nebo si půjčily v bance či jiné instituci**, další třetina se domluvila s majitelem o odkladu nebo snížení platby, o sociální dávky požádal každý čtvrtý, každý desátý požádal o pomoc neziskovou organizací.⁴⁵

Zaměříme-li se konkrétněji na sociální dávky spojené s oblastí bydlení, pak **před pandemií (tj. v lednu až únoru 2020) pobíralo příspěvek na bydlení 17 % sólo rodičů. V době výzkumu byl podíl velmi podobný (16 %)**. V obou obdobích pobíralo příspěvek na bydlení 15 % dotázaných. Dávky hmotné nouze byly méně časté (6 %, resp. 5 %). Pobírání příspěvku na bydlení bylo v obou časových obdobích typičtější pro sólo rodiče bydlící v nájmu (31 %) než pro ty, kteří byt či dům vlastní (9 %). Tato dávka je tedy pro samoživitele, kteří si nemohou dovolit nemovitost koupit a žijí v pronájmu, často řešením jejich napjatější finanční situace.

„I když ten nájem je dost velká položka, tak ten přídavek na bydlení mi hodně pomáhá, protože bez toho bych to fakt neutáhla.“ (Gabriela, 3 děti, všechny v mateřské škole)

T: „A tím, že dostáváte vlastně, říkáte, příspěvek na bydlení, tak ta úhrada těch nákladů na bydlení je pro vás jako zvládnutelná, že vlastně pomocí toho příspěvku se vám daří to jako zaplatit?“

R: „Jo.“

T: „Že jste nebyla jako v potížích, že by třeba jste neměla na ten nájem?“

R: „To se mi stalo akorát vlastně jednou, když měli opožděný výplaty sociálních dávek, že nechodily složenky a my jsme neměli vlastně ani na jídlo a já pak měla nějak... pak mi přišly peníze, ale já jsem radši nakoupila jídlo, než abych zaplatila nájem, že jo, a řešila jsem jako, co potom vlastně, takže to jsem žádala v tu chvíli [název organizace 1] myslím, že... Ne. [název organizace 2] A ty mi vlastně poslali jakoby darovačkou 10 tisíc na nájem, abych jako to mohla uhradit, protože vlastně jsem se dostala do skluzu, kdy jsem vlastně složenky na nájem... jsem používala vlastně na jídlo, na vitamíny, protože syn do toho onemocněl, že jo. Jo? A já, jak jsem brala antidepresiva, tak jsem vlastně doplácela v lékárně, že jo, doplatky za léky, tak... a už jsem byla prostě v kolotoči a nemohla jsem se z toho dostat. Takže tohle tou injekcí vlastně od té nadace mi to pomohlo, protože i já třeba od státu dostávám na dávkách nějakých 8,5 tisíce, ale nájem i s elektřinou je 10 tisíc, takže já z malýho alimentů vlastně šahám na... doplácím ten zbytek, že jo.“ (Natálie, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

⁴⁵ Respondenti mohli uvedené formy pomoci kombinovat – více možností zvolil každý třetí sólo rodič mající problém s hrazením výdajů na bydlení během pandemie. Nejčastější byla kombinace domluvy s majitelem a půjčky (17 %).

Zajištění bydlení je jednou ze základních životních potřeb. Pro sólo rodiče je na rozdíl od úplných rodin typičtější bydlení v nájemních bytech, a to zejména pro ty, kteří bydlí ve větších obcích a mají nižší příjmy. S nájemním bydlením jsou spojeny vyšší běžné měsíční náklady, což se promítá do objektivně i subjektivně horší životní úrovně uvedených skupin. Pobírání příspěvku na bydlení bylo před pandemií i během ní typičtější pro sólo rodiče bydlící v nájmu (31 %) než pro ty, kteří byt či dům vlastní (9 %).

Během pandemie měl potíže zaplatit běžné měsíční náklady na bydlení každý čtvrtý sólo rodič, v nájemním bydlení zažily tuto situaci dvě pětiny. Navíc se ukazuje, že sólo rodiče, kteří se dostávali opakovaně do složité situace z hlediska úhrady bydlení již před pandemií, se v naprosté většině ocitli v podobné situaci i během ní (71 % z nich). Nově se obtíže s výdaji na bydlení objevily u 13 % těch sólo rodičů, kteří je předtím nikdy neměli.

Obtíže s výdaji na bydlení řešila v době pandemie většina sólo rodičů půjčkou, každý třetí se dohodl s majitelem o odkladu nebo snížení platby, o sociální dávky požádal každý čtvrtý, každý desátý požádal o pomoc neziskovou organizací.

10. Služby pro rodiny

Kamila Svobodová

V oblasti služeb pro rodiny s dětmi, včetně specifických služeb zaměřujících se přímo na rodiny samoživitelů, působí v současné době široká škála odborníků a organizací, které jsou značně rozdílné v závislosti na svém zaměření, typu poskytované pomoci, kapacitách i územní působnosti (SocioFactor, 2014). Názorným příkladem a oporou při vyhledávání konkrétní pomoci rodinám s dětmi je seznam podpůrných služeb, který vznikl v rámci realizace tohoto projektu, a je veřejně přístupný na webových stránkách RILSA (<https://www.vupsv.cz/seznam-podpornych-sluzeb-pro-rodinu/>). Již z tohoto seznamu je zřejmé, že v každém kraji ČR služby pro rodiny působí, přičemž oblasti jejich zaměření a typologie poskytované pomoci jsou skutečně různorodé, od krizové pomoci a krátkodobého poradenství přes pomoc a podporu dlouhodobějšího charakteru až po pomoc materiální či finanční. Důležité je však zmínit také skutečnost, že služby pro rodiny mají i své deficity, z nichž pro rodiny zcela jistě nejvýznamnější je častá omezená dostupnost či úplná nedostupnost. Jedná se především o (ne)dostupnost kapacitní, s níž se mnohdy pojí velmi dlouhé čekací lhůty, finanční, jež je znatelná zejména u komerčních služeb, časová nebo místní. Některé typy služeb totiž bývají k dispozici pouze ve větších městech a pro venkovské nebo periferní oblasti bývají dostupné hůře nebo vůbec (Kuchařová et al., 2017). Často se také stává, že o existenci těchto služeb a možnostech, které nabízejí konkrétním rodinám, tyto rodiny vůbec nevědí. V dotazníkovém šetření mezi sólo rodiči jsme se proto samostatně věnovali i této velmi důležité problematice, která může sehrávat klíčovou roli v pomoci rodinám při překonání a řešení jejich nepříznivé životní situace. V následující kapitole se nejprve zaměříme na téma problémů, se kterými se rodiny v době pandemie potýkaly, a zda se je snažily řešit za pomoci odborníků či služeb pro rodiny. Následně se budeme podrobněji věnovat tématu využívání služeb podporujících rodiny a zaměříme se též na případné důvody jejich nevyužívání a záměry do budoucna. Díky porovnání dat z hlavního dotazníkového šetření a následného rekontaktu konaného v listopadu téhož roku představíme změny, které v této oblasti nastaly. V závěru kapitoly uvedeme konkrétní případy a zkušenosti a využitím odborné pomoci respondenty kvalitativního výzkumu.

10.1 Problémy v rodině v době pandemie a jejich řešení za pomoci služeb

V průběhu pandemie covidu-19 musela naprostá většina rodin čelit novým, dosud neobvyklým náročným situacím a problémům. S některými z nich se během pandemie potýkaly zcela nově, některé již existující problémy jednotlivců a rodin pandemie prohloubila. V dotazníkovém šetření jsme se zaměřili na vybrané situace a problémy, jež mohly v rodinách nastat, a respondenti byli požádáni o srovnání, v jaké míře se u nich v rodině tyto problémy vyskytovaly od března 2020 do současnosti, tedy do doby konání výzkumu (květen–červenec 2021) v porovnání s obdobím před pandemií. Následně jsme zjišťovali, zda v případě výskytu těchto problémů vyhledali rodiče odbornou pomoc.

Největší podíl respondentů zasáhla pandemie v oblasti emocionální – nadpoloviční většina respondentů se potýkala s **pocitů osamělosti v důsledku nedostatku sociálních kontaktů**

s blízkými osobami (zcela nově nebo ve vyšší míře než před pandemií se tyto pocity objevily u třetiny respondentů) a **s pocitů vyčerpání** (nově nebo ve vyšší míře je pocítily tři z deseti rodičů, viz graf č. 10.1). Nepříznivé dopady pandemie v oblasti psychické potvrdily i jiné výzkumy, dle nichž zasáhly významnou část osob a lze je tedy označit za jeden z nevýznamnějších problémů pandemie covidu-19 (Kuchařová et al., 2022; Prokop, Dvořáková, 2021).

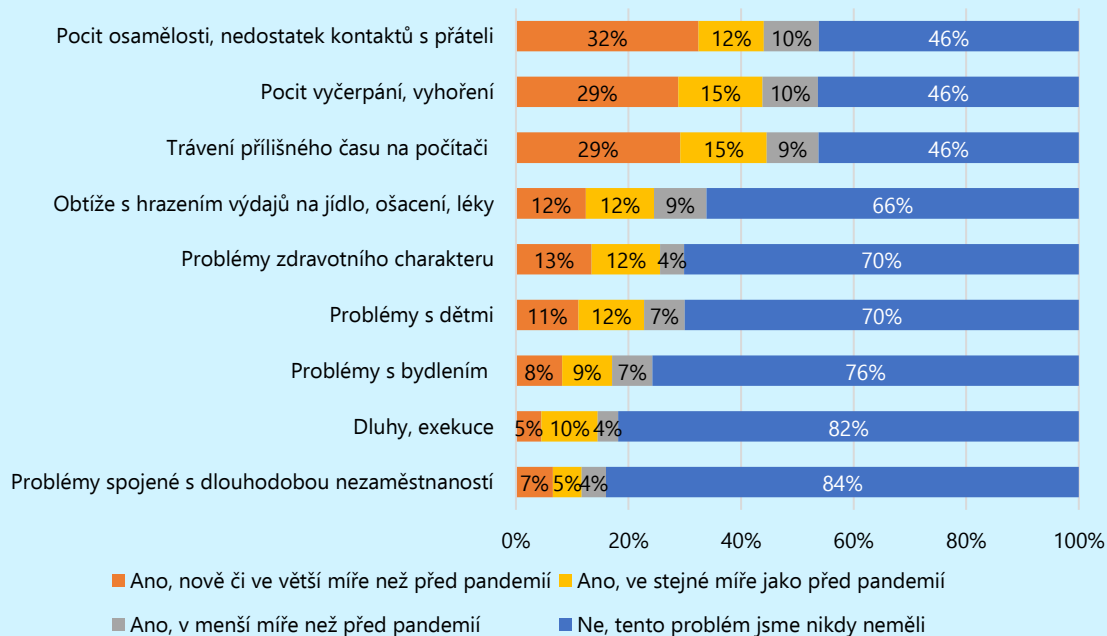
Stejný podíl rodičů (tj. celkem nadpoloviční většina, nově nebo ve zvýšené míře 29 % respondentů) **se v době pandemie potýkal s problémy vyplývajícími z trávení přílišného množství času na počítači, mobilním telefonu nebo internetu** některým členem domácnosti, což souviselo s nutností intenzivnějšího používání informačních technologií během distanční výuky, častější práce z domova i z důvodu alternativního naplnění volného času v době přísného lockdownu. **Znepokojivým zjištěním je, že řada sólo rodičů měla v době pandemie základní existenční obtíže v podobě problémů s hrazením výdajů souvisejících se základními potřebami, jakými jsou zejména jídlo, ošacení a léky.** Celkově mělo tento problém v době pandemie 34 % neúplných rodin, zcela nově nebo ve zvýšené míře než před pandemií tyto obtíže zasáhly 12 % rodin. Pro srovnání, ve výzkumu realizovaném mezi úplnými rodinami byly tyto podíly 16 %, resp. 8 % (Kuchařová et al., 2022), což zřetelně ilustruje podstatně horší životní situaci řady neúplných rodin ve srovnání s těmi úplnými.

Problémy zdravotního charakteru v podobě vážné nemoci, popř. fyzického, smyslového či mentálního znevýhodnění nebo v podobě nutnosti péče o osobu blízkou zasáhly nově nebo ve zvýšené míře v době pandemie 13 % rodin a celkově se s nimi potýkaly **tři desetiny rodin. Stejný podíl rodičů měl problémy s dětmi** (např. výchovné problémy, špatné výsledky ve škole), u 11 % se tento problém v době pandemie vyskytl nově nebo ve zvýšené míře.

Problémy s bydlením, kupříkladu s hrazením nákladů na bydlení nebo v podobě nevyhovujícího nebo nejistého bydlení, měla během pandemie necelá čtvrtina rodin, přičemž v 8 % rodin se tento problém objevil nově nebo ve vyšší míře než před pandemií. O něco méně časté byly problémy vyplývající z dluhů či exekucí (nově v 5 %, celkově v 18 % rodin) a také problémy spojené s dlouhodobou nezaměstnaností (nově v 7 %, celkově v 16 %), nicméně ani jejich výskyt není zcela zanedbatelný a nelze je tedy marginalizovat. Zároveň můžeme říci, že se všemi výše uvedenými typy problémů se během pandemie covidu-19 potýkal vyšší podíl neúplných rodin ve srovnání s rodinami úplnými (Kuchařová et al., 2022).

S uvedenými problémy se častěji potýkali rodiče nacházející se v obtížnější socioekonomické situaci (tj. především ti, kteří vycházejí obtížně s příjmy domácnosti). Nepracující rodiče měli častěji než ti pracující takřka všechny druhy problémů, vyjma zdravotních, emocionálních a problémů s dětmi. Rodiče se vzděláním bez maturity se ve vyšší míře potýkali s obtížemi s hrazením výdajů na jídlo, ošacení či léky, problémy s bydlením, dluhy a dlouhodobou nezaměstnaností. Rodiče tří a více dětí častěji řešili problémy s dětmi, problémy vyplývající z trávení přílišného množství času na počítači, problémy s bydlením a dluhy. Rodiny samoživitelů v čele se ženou měly častěji obtíže hradit výdaje na jídlo, ošacení a léky a ženy ve srovnání s muži se také mírně častěji cítily osamocené vlivem nedostatku sociálních kontaktů. Vyčerpání a vyhoření nicméně muži i ženy pocítovali takřka bez rozdílu.⁴⁶

⁴⁶ Mezi respondenty, kteří se zúčastnili šetření *Samoživitelé 2019* a *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19* (169 případů), měl někdy před rokem 2019 materiální problémy přibližně každý druhý, z nich každý třetí využil odborné pomoci, nejčastěji Úřadu práce, nebo psychologické podpory. V době pandemie byly materiální problémy rozděleny do více kategorií. Nejčastěji se u této skupiny dotázaných podobně jako u ostatních v pandemii objevovaly problémy s hrazením běžných výdajů na jídlo, oblečení apod. (31 %), pro více než třetinu z nich byly tyto obtíže nové nebo intenzivnější než před pandemií, pro třetinu pak byly beze změny, necelá třetina však měla tento typ obtíží v menší míře než před pandemií.

Graf č. 10.1 **Míra výskytu problémů v rodině v porovnání s obdobím před pandemií covid-19 (v %)**

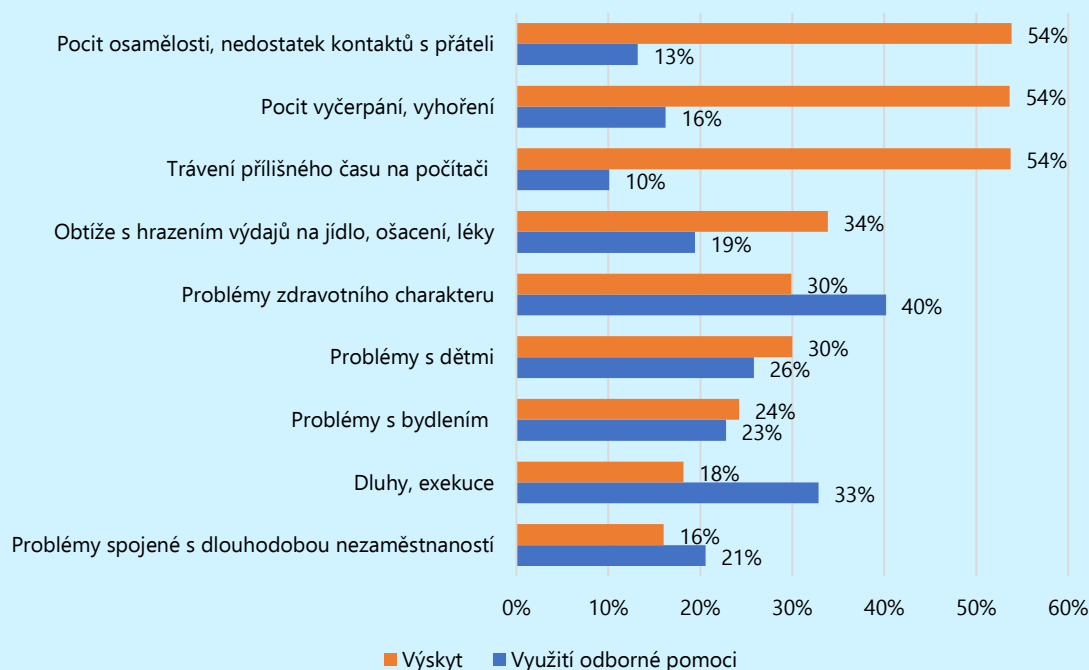
Zdroj: šetření *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*

Z dalších výsledků pak vyplývá nepříliš pozitivní zjištění, že **o odbornou pomoc v případě výskytu výše uvedených problémů a situací žádá jen poměrně nízký podíl respondentů** (viz graf č. 10.2). V absolutním vyjádření se řádově jedná o několik desítek případů – minimum bylo 37 osob u problémů spojených s dlouhodobou nezaměstnaností a maximum 98 osob, které vyhledaly odbornou pomoc při vyčerpání a pocitu vyhoření. Určitou výjimku představují problémy zdravotního charakteru, které přimějí vyhledat odbornou pomoc o něco vyšší podíl osob (absolutně 135 osob). Je zřejmé, že vážné zdravotní problémy jsou samy o sobě takovým druhem problémů, který povětšinou nelze řešit vlastními silami a pacienti jsou dříve či později nuceni svěřit se do péče odborníků, čímž se jejich problém stává do určité míry problémem sdíleným. Ostatní typy nesnází, na které jsme se ve výzkumu zaměřovali, jsou oproti tomu podstatně soukromější a pro jejich nositele mnohdy i natolik citlivé, zvláště jedná-li se o problémy psychické, že u nich přetrvává snaha čelit jim vlastními silami a lidé mají tendenci (někdy dokonce bariéru v podobě studu) nesvěřovat se s nimi cizím lidem. To se ostatně prokázalo i v podkapitole 10.2, kde snaha řešit svou situaci bez pomoci cizích lidí byla dominantně uváděnou překážkou ve (vyšší míře) využití pomáhajících služeb.

V době pandemie, a zvláště na jejím počátku, byly navíc i některé odborné služby omezeny, byly poskytovány online apod. To mohlo být pro řadu těch, kteří by se jinak na ně obrátili, překážkou. Jedním z charakteristických rysů pandemie bylo omezování kontaktů mezi lidmi z důvodu zamezení šíření nákazy, i proto možná mnozí raději řešili problémy pouze uvnitř rodiny či řešení za pomoci externího subjektu odkládali na pozdější dobu. Lze to ilustrovat například tím, že mezi těmi sólo rodiči, kteří se zúčastnili šetření *Samoživitelé 2019* i *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*, se v případě výchovných problémů s dětmi obrátili o pomoc na odborníka před rokem 2019 dvě třetiny z nich, v době pandemie pak pouze čtvrtina. Dalším možným vysvětlením může být to, že právě již

dřívější využití pomoci potřebu kontaktovat dané služby v době pandemie zmírnilo. Zajímavý je i pohled na celkové rozložení odpovědí na otázku, zda se při výskytu problému obrátili na odbornou pomoc, u samoživitelů dotazovaných v šetření z roku 2019. Při výskytu vybraných problémů v rodině (problémy zdravotního charakteru, problémy spojené s dlouhodobou nezaměstnaností, problémy s dětmi či problémy materiálního charakteru) se totiž na odbornou pomoc obracel vyšší podíl rodičů než v roce 2021 (Paloncyová et al., 2019a, 76). I to může potvrzovat domněnku o nevyužívání odborné pomoci v době pandemie z důvodu omezování mezilidských kontaktů či odkládání řešení problémů na pozdější dobu.

Graf č. 10.2 **Problémy v rodině – podíl výskytu jednotlivých problémů a využití odborné pomoci** (v %)

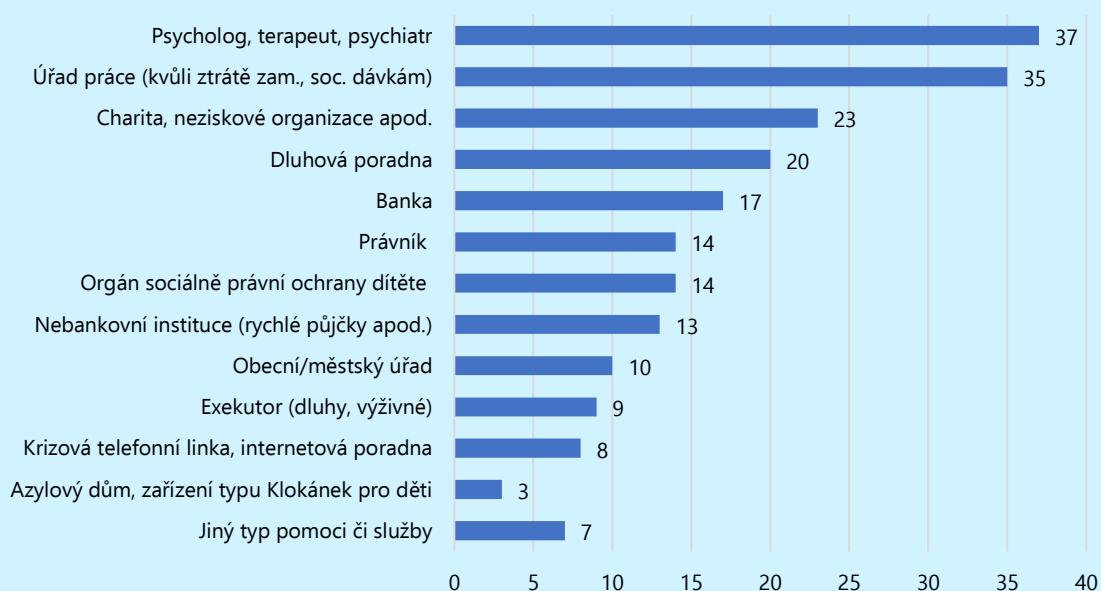
Pozn.: Využití odborné pomoci vyjadřuje podíl z těch, u nichž se daný problém vyskytl.

Zdroj: šetření Sóló rodiče v době pandemie covidu-19

U respondentů, kteří se během pandemie (od března 2020 do doby konání výzkumu /květen–červenec 2021/) potýkali s **problémy materiálního charakteru**, tj. buď měli obtíže hradit výdaje na jídlo, ošacení či léky, nebo měli problémy s bydlením, případně měli dluhy (resp. měli alespoň jeden, případně více z těchto tří problémů; tj. 38 % sólo rodičů) a vyhledali odbornou pomoc (27 % z nich), jsme dále zjišťovali, **na jakou instituci či odborníka se konkrétně obrátili**. Protože v souhrnu se jednalo o každého desátého respondenta, absolutní četnosti využití konkrétní pomoci jsou velmi nízké (viz graf č. 10.3). **Nejčastěji rodiče vyhledali psychologickou pomoc a podporu**, tj. obrátili se na psychologa, psychoterapeuta, případně psychiatra. Z toho lze vyvodit, že jednotlivé problémy jsou vzájemně propojené a problémy jakéhokoli charakteru, zde konkrétně materiálního, mohou mít významný negativní dopad i na psychickou stránku jedince. **Psychologickou pomoc a podporu**, jak

se potvrdilo i v hloubkových rozhovorech (viz podkap. 10.4) **je tedy možné považovat za klíčovou oblast pomoci a je vhodné ji s dalšími formami pomoci a podpory kombinovat**. Podstatná je ovšem její dostupnost, a to jak kapacitní, tak i finanční. Druhou nejčastěji vyhledávanou organizací byly úřady práce, které rodiče navštěvovali pravděpodobně kvůli ztrátě zaměstnání nebo za účelem čerpání sociálních dávek. Jako třetí v pořadí se „umístily“ charity, neziskové organizace či jiné podobné humanitární organizace, které vyhledala pětina z respondentů, kteří se obrátili o pomoc na nějakou instituci či odborníka. Další subjekty a četnost využití jejich pomoci jsou uvedeny v grafu č. 10.3. Sám rodiče přitom většinou, ve čtyřech pětinach případů, oslovili více institucí či odborníků (z nich dvě pětiny oslovily dva subjekty, zbylý podíl oslovil tři a více subjektů).

Graf č. 10.3 Na jakou instituci či odborníka se respondenti v případě problémů materiálního charakteru obrátili o pomoc v období od března 2020 do současnosti (abs.)

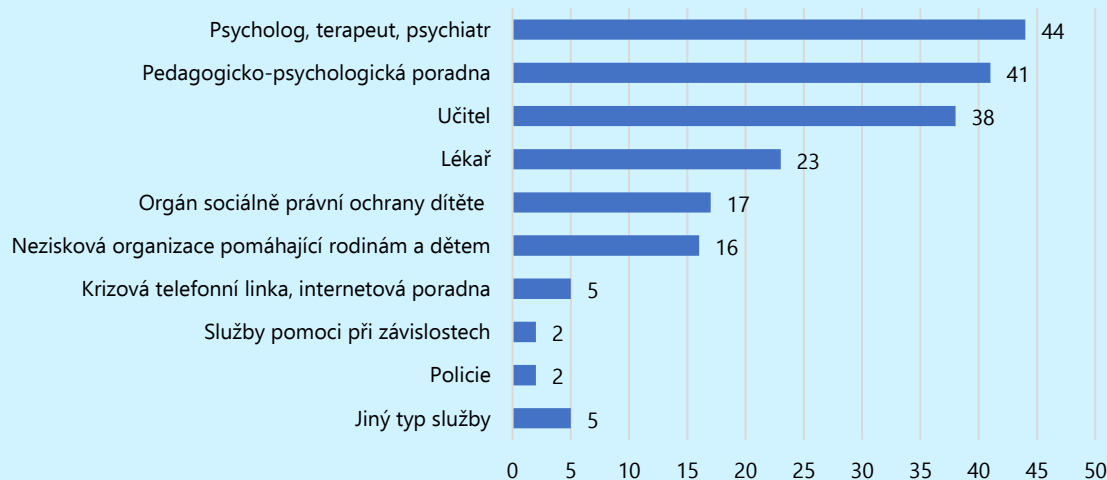
Pozn.: Využití pomoci vyjadřuje podíl z těch, u nichž se vyskytly problémy materiálního charakteru a oni vyhledali odbornou pomoc; N = 119.

Zdroj: šetření Sám rodiče v době pandemie covidu-19

Další otázka byla zaměřena na **využití odborné pomoci v případě výskytu problémů s dětmi**. Týkala se celkem 87 respondentů, kteří v předešlé otázce uvedli, že se v době pandemie potýkali s problémy s dětmi, například s chovnými problémy, špatnými výsledky ve škole apod., a proto vyhledali pomoc nějaké instituce či odborníka. I v tomto případě se **potvrdil jednoznačný význam psychologické a psychoterapeutické pomoci**, neboť tu v případě problémů s dětmi využil opět nejvyšší počet rodičů. Dalšími subjekty, na které se rodiče obraceli o pomoc s dětmi, byly školy, resp. učitelé a se školou úzce propojené pedagogicko-psychologické poradny a dále lékaři, případně orgány sociálně právní ochrany dětí. Vzhledem k tomu, že se jedná o státem financované subjekty, s nimiž bývají rodiny v běžném kontaktu nebo o nich mají alespoň dobré povědomí, nebylo pravděpodobně potřeba ze strany rodičů vyvinout přílišné úsilí při hledání informací, na koho se o pomoc obrátit, a nehrála zde roli například ani nedostatečná místní či kapacitní dostupnost, jako

tomu bývá u jiných typů (často „nedostatkových“) odborných služeb. Ty byly naopak, jak je vidět z grafu č. 10.4, využívány podstatně méně často. I v tomto případě se většina rodičů (téměř 90 %) obrátila na více odborníků či institucí (z toho necelá třetina na dva subjekty, zbylý podíl na tři a více). I zde je nicméně opět vhodné připomenout, že se pohybujeme v řádech pouze několika jednotek až desítek případů, výsledky jsou tedy spíše jen orientační.

Graf č. 10.4 Na jakou instituci či odborníka se respondenti v případě problémů s dětmi obrátili o pomoc v období od března 2020 do současnosti (abs.)

Pozn.: Využití pomoci vyjadřuje podíl z těch, u nichž se vyskytly problémy s dětmi a oni vyhledali odbornou pomoc; N = 87.

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

10.2 Využití služeb pro rodiny

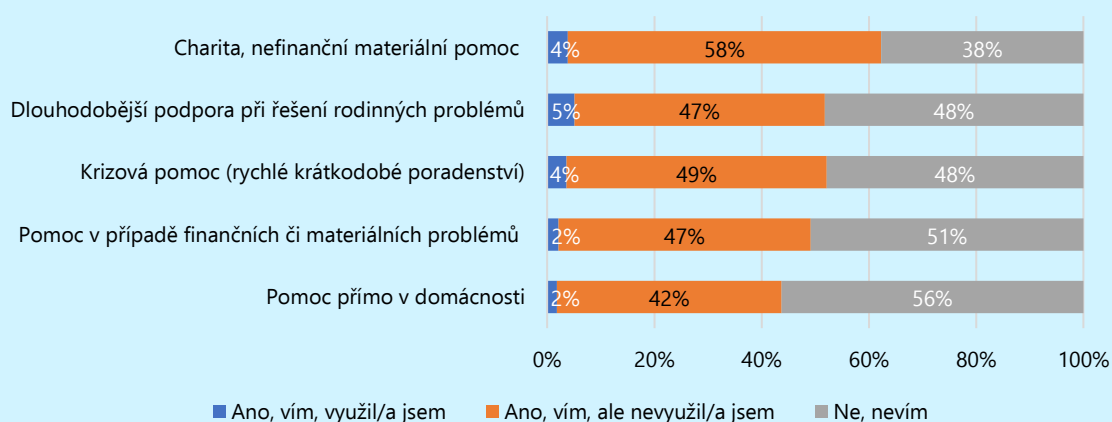
Výzkum mezi sólo rodiči potvrdil skutečnost, že **značná část rodičů o možnostech využít pomoci odborníků nebo neziskových organizací zaměřujících se na podporu rodin neví**. Podíl respondentů, kteří o možnostech využití služeb pro rodiny nevěděli, se pohyboval v rozmezí **38 až 56 %** dle typu pomoci (viz graf č. 10.5). Zajímavé je, že tyto podíly byly řádově o 5 až 10 procentních bodů vyšší než u srovnatelné otázky položené respondentům z úplných rodin s dětmi, realizovaném taktéž RILSA v témže roce, jen o několik měsíců později v rámci jiného výzkumu (více viz Kuchařová et al., 2022). Vypovídá to o **nízké informovanosti rodičů samoživitelů a potřebě osvěty v této oblasti**, vzhledem k mnohým nepříznivým situacím, ve kterých se rodiny samoživitelů nacházejí (v porovnání s úplnými rodinami pochopitelně podstatně častěji). **Největší část dotázaných (62 %) věděla o existenci charit a možnostech nefinanční materiální pomoci**, například v podobě azylového bydlení, potravinových bank, pomůcek pro děti do škol apod. O dlouhodobější podpoře při řešení rodinných, příp. rodičovských vztahů (např. spory po rozchodu, výchovné problémy, mediace) a o krizové pomoci v podobě rychlého krátkodobého poradenství v případě nenadálé události (jako je např. výpověď ze zaměstnání, ztráta bydlení, úmrtí blízkého člověka, nehoda či

psychické problémy) věděla shodně mírně nadpoloviční většina dotázaných (konkrétně 52 %). Mírně nižší (49 %) bylo povědomí respondentů o poradenství či pomoci v případě finančních či materiálních problémů, například s placením běžných výdajů či půjček (nikoliv formou státních příspěvků a dávek). **Nejnižší podíl rodičů (44 %) věděl o možnosti využít pomoci neziskových organizací přímo v domácnosti**, například formou hlídání dětí, doučování, pomoci v domácnosti apod.

Naopak **osobní zkušenost se jmenovanými formami pomoci měl jen velmi nízký podíl dotázaných sólo rodičů** – některou ze služeb využilo pouze 2 až 5 % dotázaných (viz graf č. 10.5). Jedná se přitom o podíl zcela srovnatelný s podílem uvedeným rodiči z úplných rodin (Kuchařová et al., 2022). V souhrnu pak lze říci, že **pomoc alespoň jednoho z uvedených subjektů využila desetina rodičů, zbývajících devět z deseti rodičů dosud nevyužilo žádné ze jmenovaných forem externí pomoci**. Tři pětiny z těch, kteří nějakou službu využili, přitom využily pouze jeden typ služby, zbývajících dvě pětiny dotázaných jich využily více (nejčastěji však pouze dva z nabízených typů služeb).

Při podrobnější analýze se potvrdily statisticky významné rozdíly především v závislosti na tom, zda respondent v době konání výzkumu pracoval či nikoliv, a jak jeho domácnost vycházela s příjmy (tyto charakteristiky jsou pochopitelně vzájemně provázané, tj. nepracující rodiče obtížněji vycházejí s příjmy a naopak). Respondenti, kteří s celkovými příjmy domácnosti vycházeli s obtížemi, a respondenti nepracující (tj. na mateřské či rodičovské dovolené nebo nezaměstnaní) častěji jmenované služby osobně využili. Nejvyšší dosažené vzdělání pak ovlivňuje to, zda respondent o existenci uvedených forem pomoci věděl či nikoliv. Respondenti s vysokoškolským vzděláním totiž častěji než lidé s nižším vzděláním o uvedených službách věděli, ale dosud je nevyužili, lidé se základním vzděláním nebo se vzděláním bez maturity o nich častěji vůbec nevěděli. Jedinou výjimkou jsou charity a formy nefinanční materiální pomoci, které respondenti se základním vzděláním nebo se vzděláním bez maturity o něco častěji než ostatní využili. V závislosti na pohlaví se rozdíly takřka nevyskytovaly, počet dětí ani velikost místa bydliště rovněž neměla oproti očekávání na odpovědi respondentů vliv.

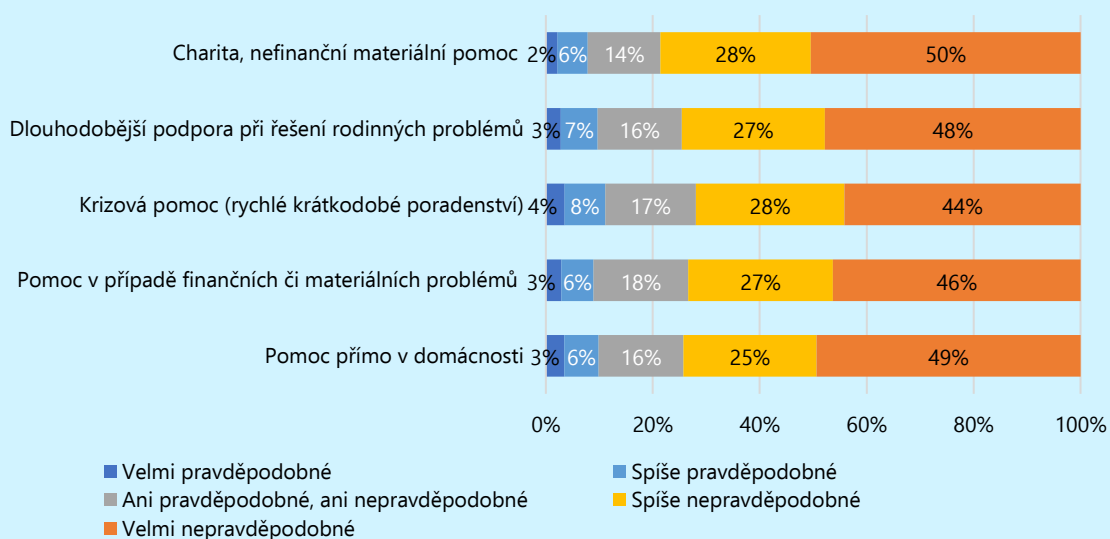
Graf č. 10.5 **Víte o tom, že byste v případě potřeby mohl/a využít pomoci či podpory odborníků nebo neziskových organizací v následujících oblastech? (v %)**

Zdroj: šetření *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*

Respondentům byla následně položena otázka, jak je podle nich pravděpodobné, že by danou službu v příštích 12 měsících využili. Z grafu č. 10.6 je zřejmé, že **většina respondentů ani v následujícím roce neplánuje uvedené formy pomoci využít** a zvolila tak buď přímo odpověď, je to „velmi nepravděpodobné“, nebo „spíše nepravděpodobné“, popřípadě nevěděla a zvolila proto variantu odpovědi „ani pravděpodobné, ani nepravděpodobné“. Využití služeb charit či nefinanční materiální pomoci v následujících 12 měsících připouští 8 % ze všech respondentů, dlouhodobější podporu při řešení rodinných, případně rodičovských vztahů pravděpodobně využije každý desátý dotázaný, 11 % nejspíše využije krizovou pomoc, necelá desetina rodičů pravděpodobně využije pomoc v případě finančních či materiálních problémů a každý desátý respondent připouští možnost, že v nadcházejícím roce využije pomoc přímo v domácnosti.

Graf č. 10.6 **Jak je podle Vás pravděpodobné, že byste danou službu v příštích 12 měsících využil/a?** (v %)

Zdroj: šetření *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*

U otázky plánovaného využití služeb v nadcházejícím roce se projevil významný vliv toho, zda respondent doposud některou (alespoň jednu) ze jmenovaných forem pomoci využil a zda doposud využil právě ten konkrétní typ služby, k němuž se otázka vztahovala. **Jednoznačně se totiž prokázalo, že předchozí osobní zkušenost se službami pro rodiny zvyšuje pravděpodobnost, že je rodiče využijí i v budoucnu.** Pokud respondenti doposud alespoň jednu z nabízených forem pomoci využili, častěji uváděli jako pravděpodobné, že některou ze jmenovaných forem využijí i v budoucnu. Pokud mají respondenti osobní zkušenost s konkrétní službou, je pravděpodobnost, že právě tento typ služby využijí i v budoucích 12 měsících, ještě vyšší (více viz tabulka č. 10.1). V oblasti podpory rodin ze strany odborníků nebo neziskových organizací je tedy důležitá nejen osvěta a zvýšení informovanosti o existenci těchto subjektů, ale je nutné rovněž vytvářet takové podmínky, které využití služeb rodičům nadcházejícím se v obtížné životní situaci umožní. Jedná se zejména o odstranění bariér v podobě místní či finanční nedostupnosti nebo nedostatečných kapacit a s tím souvisejících dlouhých čekacích lhůt.

Zkušenost s nějakou odbornou podpůrnou službou měli relativně častěji sólo rodiče, kteří uvedli, že potřebují pomoc svého blízkého okolí s péčí o děti, případně pomoc finanční a materiální. Podobně je tomu i při zamýšleném využití odborných služeb v příštích 12 měsících, což měli zmiňovaní sólo rodiče rovněž častěji za pravděpodobné. O využití odborných služeb přitom častěji uvažují jak ti, jejichž potřeba pomoci je naplněna, tak také ti, kterým se požadované (neformální) pomoci nedostává. Lze se tedy domnívat, že nedostupnost neformální pomoci pro ně může být jakýmsi motivem pro využití služeb odborníků. Na druhé straně sólo rodiče, kteří jsou finančně anebo z hlediska péče o děti soběstační a výpomoc ze strany prarodičů a dalších blízkých osob nepotřebují, z velké většiny nepokládají využití odborných služeb za pravděpodobné. Nutno ale ještě dodat, že odborné služby pravděpodobně v budoucnosti nevyhledá ani zhruba dvoutřetinová většina sólo rodičů, kterým se nedostává pomoci finanční nebo s péčí o děti ze strany jejich blízkých. Hlavním důvodem je pro ně přitom podobně jako pro (z hlediska neformální pomoci) soběstačné sólo rodiče snaha řešit svoji situaci bez pomoci cizích lidí.

Tabulka č. 10.1 **Jak je podle Vás pravděpodobné, že byste danou službu v příštích 12 měsících využil/a? podle skutečného využití služeb (v %)**

	Velmi nebo spíše pravděpodobné	Ani pravděpodobné, ani nepravděpodobné	Velmi nebo spíše nepravděpodobné	N
Charita, nefinanční materiální pomoc				
využili přímo tuto službu	68,2	13,6	18,2	44
využili jakoukoliv ze služeb	32,8	21,6	45,7	116
celkem	7,8	13,6	78,6	1 134
Dlouhodobější podpora při řešení rodinných problémů				
využili přímo tuto službu	44,8	25,9	29,3	58
využili jakoukoliv ze služeb	39,7	24,1	36,2	116
celkem	9,7	15,7	74,6	1 134
Krizová pomoc (rychlé krátkodobé poradenství)				
využili přímo tuto službu	51,2	22,0	26,8	41
využili jakoukoliv ze služeb	42,2	23,3	34,5	116
celkem	11,1	16,9	72,0	1 134
Pomoc v případě finančních či materiálních problémů				
využili přímo tuto službu	58,3	25,0	16,7	24
využili jakoukoliv ze služeb	34,5	23,3	42,2	116
celkem	8,9	17,7	73,4	1 134
Pomoc přímo v domácnosti				
využil přímo tuto službu	76,2	14,3	9,5	21
využil jakoukoliv ze služeb	31,9	23,3	44,8	116
celkem	9,9	15,9	74,3	1 134

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Nyní se nabízí otázka, co je důvodem toho, že sólo rodiče služby pro podporu rodin v obtížných životních situacích nevyužívají vůbec, případně je nevyužívají ve vyšší míře než dosud.

Nejčastější překážkou využití těchto služeb je snaha řešit svou situaci sám/a bez pomoci neznámých lidí (odborníků, institucí). Tento důvod označily více než tři čtvrtiny dotázaných, „nejsamostatnější“ jsou v tomto ohledu vysokoškoláci, kteří se snaží svou situaci řešit sami v 85 % případů. Zajímavé je zjištění, že i dvoutřetinová většina z těch, kteří v minulosti alespoň jednu z uvedených forem pomoci využili, uvádí jako překážku využití (ve vyšší míře) těchto služeb snahu řešit své problémy bez pomoci. Lze usoudit, že i přes všechny výzvy, které s sebou pandemie přinesla, důvěra ve schopnosti samoživitelů postarat se o svoji rodinu v názorové rovině neutrpěla, spíše naopak. Tento důvod explicitně zazněl i v kvalitativní části výzkumu:

„No, neobracela jsem se na nikoho, no. Spíš se tak nějak všechno snažím zvládnout sama. Je to náročný, už je z toho člověk takovej vyčerpanej, ale snažím se to všechno nějak zvládnout.“
(Radka, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

Malá důvěra v účinnost pomoci služeb pro rodiny je překážkou jejich využití pro necelou třetinu respondentů a dalších 17 % dotázaných na tuto otázku nedokázalo odpovědět (mezi nimi byli častěji ti, kteří dosud osobní zkušenost s žádnou ze služeb nemají). Vyšší zastoupení „nedůvěřivých“ rodičů je mezi lidmi s nejnižším vzděláním a nepracujícími rodiči (necelé dvě pětiny) a mezi rodiči, kteří s (velkými) obtížemi vycházejí s příjmy domácnosti (46 %).

Téměř každému třetímu sólo rodiči chybějí informace, kam se o pomoc obrátit nebo kde tyto služby hledat. Přestože se nejedná o většinu, není tento podíl zdaleka zanedbatelný a jen akcentuje potřebu vyšší informovanosti v této oblasti, neboť právě informovanost je možné považovat za nejsnazší a zároveň poměrně účinný způsob, jak potřebným rodinám existující pomoc nabídnout a zpřístupnit. Opět je možné konstatovat, že vyšší zastoupení rodičů, kterým chybějí v této oblasti odpovídající informace, je především mezi těmi, kteří vycházejí s příjmy domácnosti s (velkými) obtížemi (54 %), dále mezi nepracujícími rodiči (44 %), rodiči se vzděláním bez maturity (40 %), a také těmi, kteří v minulosti nějakou ze služeb využili (43 %). Důvodem může být jejich vyšší zájem o pomoc ze strany odborníků nebo neziskových organizací, který však není dostatečně saturován adekvátními informacemi, kam se o pomoc obrátit.

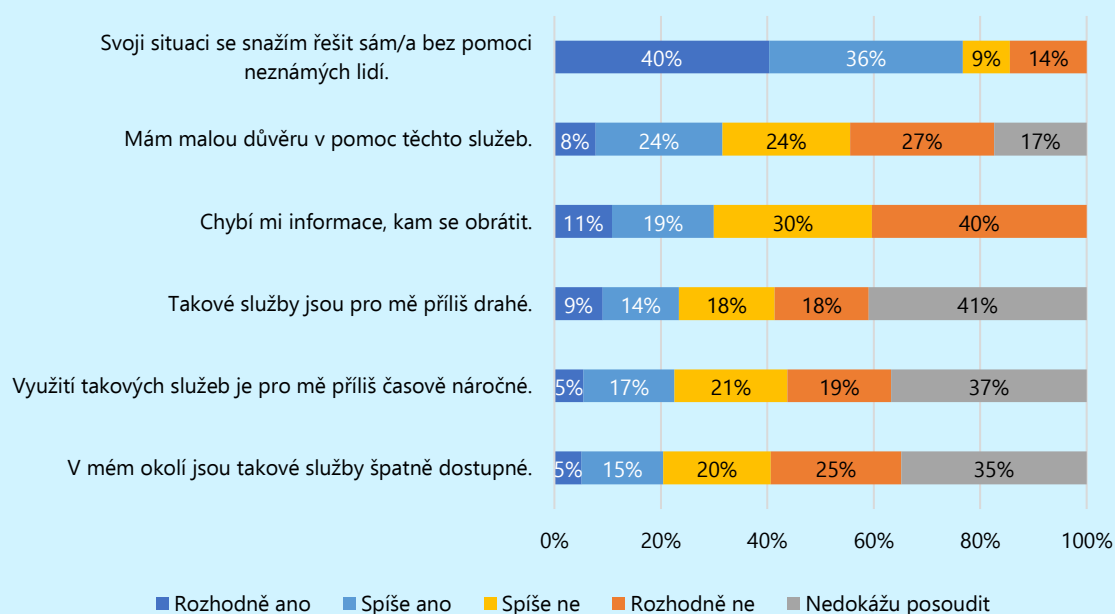
Jak již bylo zmíněno výše, mezi stále přetrvávajícími nedostatky v oblasti využití služeb pro pomoc některým rodinám je jejich místní, časová, případně i finanční nedostupnost pro některé z rodin. Toto potvrdil i námi provedený výzkum. Předně je důležité zdůraznit, že při posuzování těchto tří aspektů dostupnosti služeb velmi vysoký podíl respondentů zvolil odpověď „nedokážu posoudit“ (35–41 % dle typu služby, viz graf č. 10.7), což opět nepřímě implikuje nedostatečnou informovanost v této oblasti. **Finanční nákladnost služeb je překážkou (vyšší míry) využití služeb pro necelou čtvrtinu respondentů.** Výrazně vyšší je tento podíl mezi rodinami nacházejícími se v obtížnější socioekonomické situaci. Konkrétně se jedná o rodiny, které vycházejí s příjmy domácnosti s (velkými) obtížemi (39 %), rodiny s nepracujícím rodičem (36 %) i rodiny, v nichž má rodič pouze základní vzdělání nebo vzdělání bez maturity (33 %). Zároveň je tento podíl vyšší i u rodičů, kteří mají alespoň s nějakou formou pomoci osobní zkušenost (32 %), u nich je však oproti ostatním výrazně nižší podíl odpovědi „nedokážu posoudit“ (22 %). Dá se tedy předpokládat, že tito rodiče mají o skutečné nákladnosti některých forem pomoci na základě vlastní zkušenosti lepší povědomí než rodiče, kteří žádnou z uvedených služeb ještě nevyužili, a jejich hodnocení tedy ve vyšší míře odráží skutečnou finanční (ne)dostupnost některých služeb.

Pro více než pětinu dotázaných je bariérou využití služeb odborníků nebo neziskových organizací časová náročnost těchto forem pomoci. Pod tím si lze představit více důvodů, od časové náročnosti jednotlivých setkání s odborníkem, přes časovou náročnost v případě dlouhodobé

pomoci, kterou nelze omezit kupříkladu na několik málo osobních návštěv, až po časovou náročnost související s dojížděním do místa poskytované pomoci. Poslední uvedenou překážku lze do jisté míry zredukovat přenesením setkání do online prostoru (prostřednictvím informačních technologií nebo telefonu), které se u nás výrazně rozšířilo právě v době pandemie, ne vždy se však jedná o ideální řešení, a ne ve všech případech lze osobní setkání tím distančním plnohodnotně nahradit. Časová náročnost využití služeb je ve vyšší míře překážkou pro rodiny vycházejícími s příjmem domácnosti s (velkými) obtížemi (33 %) a pro rodiny, které mají s využitím služeb osobní zkušenost (36 %), u nichž je opět výrazně nižší podíl těch, kteří otázku nedokázali posoudit (12 %).

Místní špatná dostupnost nebo nedostupnost služeb v okolí místa bydliště je bariérou využití těchto forem pomoci pro pětinu rodičů. I u této otázky, stejně jako u předchozích dvou, vysoký podíl rodičů nedokázal zmíněnou okolnost posoudit (35 %). Podstatně nižší podíl nerozhodných respondentů je mezi těmi, kteří mají s využitím alespoň jednoho typu služeb předchozí osobní zkušenost (11 %). Tito rodiče naopak výrazně častěji uvádějí, že je pro ně špatná dostupnost služeb překážkou jejich využití (34 %). Výrazně vyšší podíl souhlasných odpovědí je opět také mezi rodiči obtížně vycházejícími s příjmy domácnosti (35 %), nepracujícími (30 %) a rodiči s nejnižším vzděláním (27 %). Dle očekávání zde sehrává velmi podstatnou roli také velikost místa bydliště, kdy horší dostupnost deklarují častěji rodiče z menších obcí a měst (do 2 000 obyvatel je to 35 %, 2 000 až 10 000 je to 30 %), s rostoucí velikostí místa bydliště se podíl souhlasných odpovědí významně snižuje (až na 11 % v největších městech).

Graf č. 10.7 Jsou následující okolnosti pro Vás překážkou pro to, abyste tyto služby využíval/anebo je využíval/a ve vyšší míře? (v %)

Pozn.: U otázky 1 a 3 nebyla varianta odpovědi „Nedokážu posoudit“ respondentům nabízena.

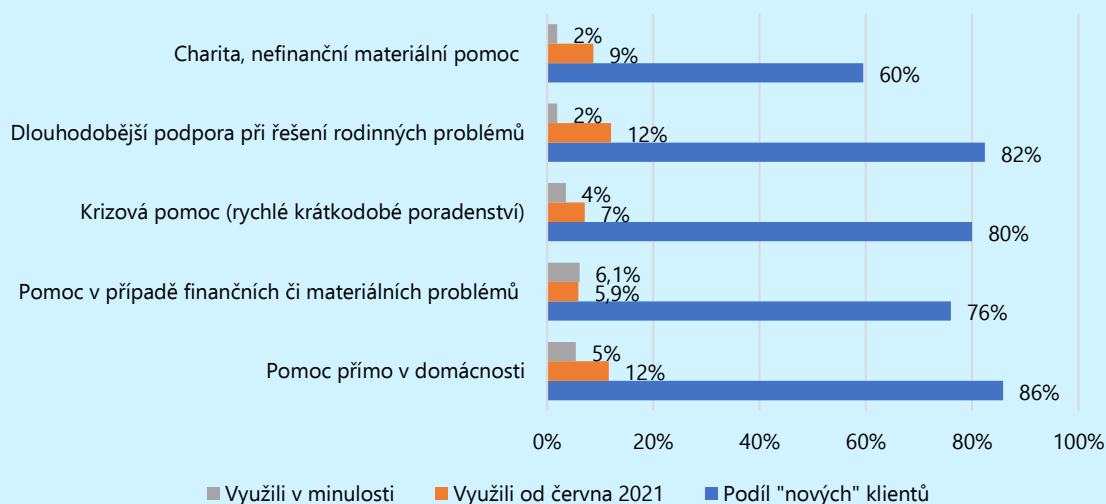
Zdroj: šetření Sóló rodiče v době pandemie covidu-19

10.3 Změny ve využití služeb pro rodiny

Abychom zjistili, zda skutečně došlo k nějakému posunu ve využití služeb na podporu rodin poté, co se respondenti zúčastnili dotazníkového šetření v květnu a červnu 2021 a byli tak do určité míry obeznámeni s možnostmi v této oblasti (předáním seznamu pomáhajících organizací), kontaktovali jsme rodiče znovu v listopadu 2021. Jak již bylo uvedeno v kapitole 2, do rekontaktu se aktivně zapojilo 424 rodičů (57 % z oslovených). V následující podkapitole se tedy zaměříme pouze na tyto respondenty, kteří se zúčastnili obou fází šetření (tj. v květnu/červnu i listopadu 2021), a dále uváděná procenta budou podílem z této podskupiny 424 respondentů.

V navazujícím dotazníku jsme se zajímali konkrétně o to, zda v období od června 2021 do listopadu 2021 někteří rodiče využili pomoc odborníků nebo neziskových organizací v těch oblastech, na něž jsme se zaměřovali i v hlavním dotazníkovém šetření v květnu/červnu 2021. Z grafu č. 10.8 je patrné, že **v období od června 2021 do listopadu 2021 využilo některý z uvedených typů služeb 6 až 12 % z respondentů účastnících se rekontaktu**. Nejméně, tj. 6 %, využilo v uvedeném období poradenství či pomoc v případě finančních či materiálních problémů, nejvíce, tj. 12 %, využilo dlouhodobější podporu při řešení rodinných, příp. rodičovských vztahů a pomoc přímo v domácnosti. Pro srovnání je v grafu č. 10.8 znázorněn také podíl respondentů, kteří využili daný typ služby v minulosti, ještě před šetřením konaným v květnu/červnu 2021, z celkového počtu respondentů účastnících se rekontaktu. Tento podíl se pohybuje v rozmezí od 2 % do 6 % v závislosti na typu služby a je tedy u všech oblastí pomoci nižší než podíl respondentů, kteří službu využili od června do doby konání rekontaktu (vyjma pomoci v případě finančních či materiálních problémů, který je shodně 6 %). Modrý pruh v grafu se vztahuje k respondentům, kteří daný typ služeb využili nově, a příslušný podíl tzv. „nových“ klientů konkrétně vyjadřuje zastoupení těch, kteří daný typ služby využili pouze v období od června do listopadu 2021, z celkového počtu respondentů, kteří daný typ služby využili v období od června 2021 do listopadu 2021 (a mohli tedy i v minulosti). Vzhledem k tomu, že ve většině případů je tento podíl poměrně vysoký, je možné říci, že naprostá většina rodičů, kteří jmenované služby využili v období od června do listopadu 2021, tuto službu využila nově, a je tedy tzv. klienty novými. Z výše uvedeného **lze tedy nepřímo usuzovat na pozitivní vliv účasti v našem výzkumném šetření, jehož jedním z cílů byla osvěta v této oblasti, která měla do jisté míry kladný účinek ve smyslu zvýšení počtu nových uživatelů služeb podporujících rodiny nacházející se v obtížné životní situaci**.

Graf č. 10.8 **Využití pomoci či podpory odborníků nebo neziskových organizací v různých oblastech – před účastí ve výzkumu a od června 2021 a podíl „nových“ klientů (v %)**

Pozn.: Využili v minulosti – podíl respondentů, kteří daný typ služby využili v minulosti, tj. kdykoli před konáním šetření v květnu/červnu 2021, z celkového počtu respondentů účastnících se rekontaktu.

Využili od června 2021 – podíl respondentů, kteří daný typ služby využili v období od června 2021 do listopadu 2021 z celkového počtu respondentů účastnících se rekontaktu.

Podíl „nových“ klientů – podíl respondentů, kteří daný typ služby využili pouze v období od června do listopadu 2021, z celkového počtu respondentů, kteří daný typ služby využili v období od června 2021 do listopadu 2021 (a mohli tedy i v minulosti).

N = 424

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19, Sólo rodiče v době pandemie covidu-19 – rekontakt

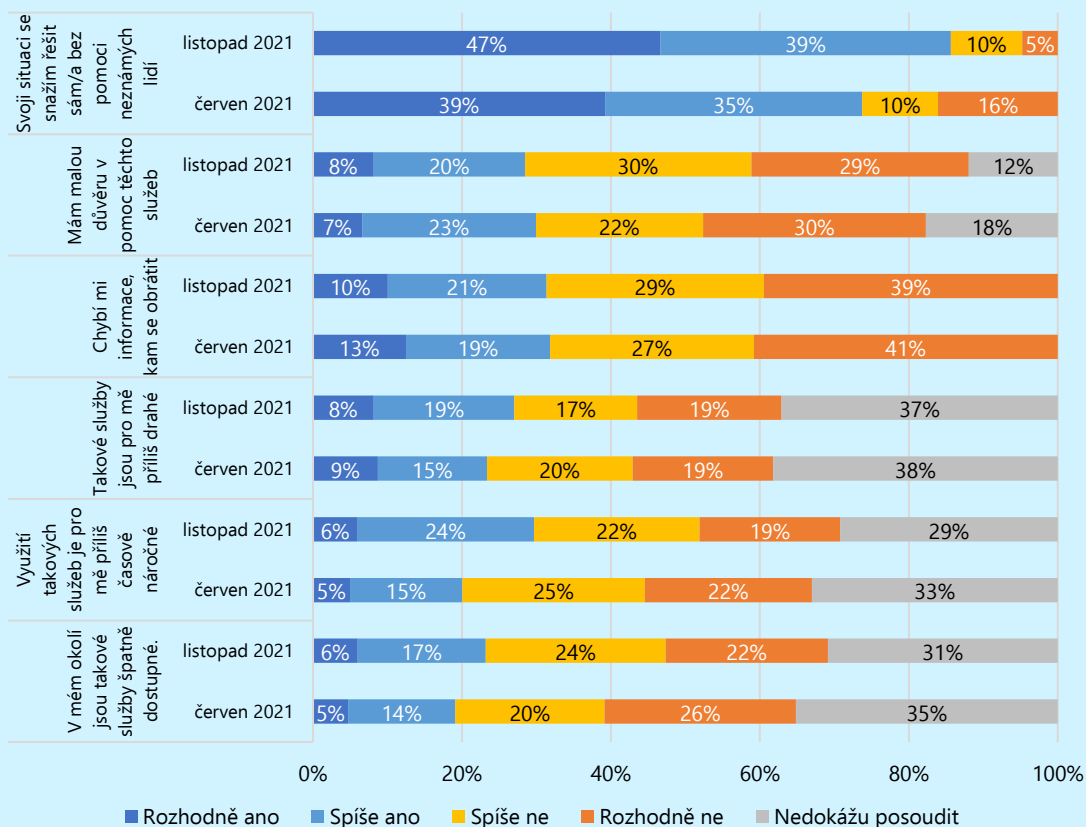
V souhrnu můžeme také konstatovat, že **alespoň jednu z uvedených forem pomoci od června 2021 do listopadu 2021 využilo 26 % respondentů účastnících se rekontaktu**. Oproti tomu v období před konáním hlavního šetření využilo alespoň jednu z uvedených forem pomoci 12 % respondentů účastnících se rekontaktu. Pomoc alespoň jednoho subjektu využilo v období před konání hlavního šetření a zároveň i v období od června do listopadu 2021 7 % všech respondentů účastnících se rekontaktu.

Mezi respondenty, kteří od června 2021 využili alespoň jednu formu pomoci či podpory odborníků nebo neziskových organizací, panuje značná spokojenost s jejich službami. Dvě pětiny z těchto rodičů byly s uvedenými službami velmi spokojeny a další dvě pětiny byly spíše spokojeny. Ani spokojeno ani nespokojeno bylo 14 % respondentů a naopak (spíše) nespokojeno bylo pouhých 5 %.

Odpovědi respondentů účastnících se rekontaktu vyjadřující **překážky využití služeb mají obdobné rozložení jako u otázky v hlavním šetření (viz graf č. 10.9), tj. lze říci, že v tomto ohledu se názory rodičů v období mezi šetřeními nijak podstatně nezměnily.** Stále je jednoznačně hlavním důvodem nevyužívání služeb snaha řešit situaci své rodiny vlastními silami, bez pomoci neznámých lidí, přičemž u tohoto důvodu došlo dokonce k nárůstu v podílu souhlasných odpovědí. Z grafu č. 10.9 dále vidíme, že oproti hlavnímu šetření se snížilo zastoupení odpovědí „nedokážu posoudit“ i souhlasných odpovědí u nízké důvěry v pomoc těchto služeb. Může to naznačovat jednak

již zmíněnou lepší informovanost oproti době konání hlavního šetření a nepřímo také o něco vyšší míru otevřenosti k tomu, podpůrné služby v budoucnu využít.

Graf č. 10.9 Jsou následující okolnosti pro Vás překážkou pro to, abyste tyto služby využíval/anebo je využíval/a ve vyšší míře? (v %)

Pozn.: U otázky 1 a 3 nebyla varianta odpovědi „Nedokážu posoudit“ respondentům nabízena. N = 424

Zdroj: šetření Sóló rodiče v době pandemie covidu-19, Sóló rodiče v době pandemie covidu-19 – rekontakt

Pravděpodobnost, že by v nadcházejícím půl roce využili některou z podpůrných služeb pro rodiny, připustilo 17 % rodičů účastnících se rekontaktu (6 % je využije velmi pravděpodobně a 11 % spíše pravděpodobně). Jedná se sice o poměrně nízký podíl, při porovnání s jejich odpověďmi z května/června, jež mají takřka shodné rozložení jako údaje v grafu č. 10.6, je nicméně možné vysledovat určitý posun pozitivním směrem, a tudíž částečně potvrdit výše uvedenou hypotézu o vyšší míře otevřenosti k využití služeb pro podporu rodin v porovnání s obdobím, kdy se konalo hlavní dotazníkové šetření (je však třeba mít stále na paměti, že v rámci rekontaktu hovoříme o výpovědích „pouhých“ 37 % původního souboru respondentů, čímž jsou výsledky do určité míry ovlivněny). Čtvrtina respondentů toto nedokázala v době konání rekontaktu odhadnout, a proto zvolila odpověď „ani pravděpodobné, ani nepravděpodobné“ a pro zbývající tři pětiny je to (spíše) nepravděpodobné.

Na internetu dostupný seznam podpůrných služeb pro rodiny s dětmi, a to jak pro celou ČR, tak i pro daný region, by uvítaly více než čtyři pětiny rodičů účastnících se rekontaktu (43 % by jej uvítalo určitě a 39 % spíše ano). 9 % respondentů by takovýto seznam (spíše) nechtělo nebo nepotřebovalo a stejný podíl dotázaných na otázku nechtěl nebo neuměl odpovědět.

10.4 Konkrétní formy využití odborné pomoci

Osobní zkušenost s nějakou formou externí pomoci měla většina respondentů dotázaných v rámci kvalitativního výzkumu. Konkrétní podoba pomoci, jíž dotázaní využili, se vždy odvíjela od jejich životní situace a potřeb. Lze přitom říci, že ti **rodiče, kteří nějakou pomoc čerpali, nezáhdka využili více forem a subjektů. Vždy se přitom jednalo o služby bezplatné, nejčastěji formou psychologické podpory, nebo o čerpání jednorázové materiální či finanční pomoci v krizové situaci.** Tu využili čtyři dotázaní rodiče. V jednom případě, specifickém trvalým zdravotním postižením dítěte, využila rodina finanční příspěvek od nadace na zakoupení speciální tříkolky. V dalších třech případech se jednalo o poukázky na zakoupení potravin či pomůcek pro dítě do školy či přímo o potravinové balíčky.

„Zkoušela jsem, tady ty neziskové organizace, musím vychválit do nebes, protože ano, ano, poskytly mi, jsem za to velmi ráda. Ted' přemýšlím, ted' před nedávnem, minulý měsíc to byl [název organizace 1]. Potom v létě vlastně balíček potravinové pomoci, to bylo... to bylo, já si nevzpomenu na to jméno, to byla organizace [název organizace 2] ... posílali vlastně samoživitelkám takové ty vlastně balíčky s jídlem. Tak to. A ještě [název organizace 1] v létě 2020, poukázka do obchodu, než měl jít syn do školy, tak jsem nakoupila věci do školy.“
(Marta, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

Jedna z dotázaných matek kromě potravinového balíčku dostala rovněž finanční příspěvek na zakoupení počítače pro syna do školy (více viz kap. 4) a též mimořádný příspěvek na úhradu nájemného v době, kdy se ocitla ve velmi obtížné finanční situaci. Jak uvedla v rozhovoru, nebýt této pomoci, je pravděpodobné, že by o stávající bydlení přišla a mohla se tak v krajní situaci ocitnout v azylovém bydlení.

R: „[Název organizace 1] a ty mi vlastně poslali jakoby darovačkou 10 tisíc na nájem, abych jako to mohla uhradit, protože vlastně jsem se dostala do skluzu, kdy jsem vlastně složanky na nájem... jsem používala vlastně na jídlo, na vitamíny, protože syn do toho onemocněl, že jo. (...) pomohla mi teda místní charita, že jo, máme místní charitu. (...) A začala jsem si jednou týdně docházet pro potraviny. Ale to byly ty suchý potraviny, takový. Občas tam bylo i ovoce, zelenina, ale tím, jak to jsou takový ty odpady z těch obchodů. (...) Dostávala jsem vajíčka, dostávala jsem vlastně třeba i toaleták, sprcháč, tampony a takhle vlastně, takže nebyť tohodle, tak jsem úplně v háji. (...) Tak ono nás je tolik a ty nadace mají vlastně třeba i takových žádostí, takový množství, že jsem i často četla, že mají jako stopnutý prostě žádosti, že nepřijímají jakoby další třeba na půl roku, protože jsou třeba vyčerpaný nebo mají tolik práce, že to nestíhají, že jo, prostě zabezpečit vlastně všechny ty žadatelky, no, takže... I když tu pomoc poskytují, tak i oni mají nějaký stop stav, že jo.“

T: „Kdyby vlastně jste neměla tuhle tu možnost a tu podporu od těch neziskovek vlastně, jak myslíte, že byste to řešila?“

R: „No, tak to už bych asi nejspíš byla na azyláku, no. To bych prostě... neutáhla bych to jako všechno.“ (Natálie, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

Příběh Natálie je názorným příkladem toho, kdy rodina vlivem nepříznivé socioekonomické situace a špatného zdravotního stavu využila **více forem pomoci**, bez níž by se pravděpodobně neobešla. Natálie, stejně jako další tři matky, využívá také bezplatnou **psychologickou podporu**. Ta je některými rodiči považována dokonce za tu nejdůležitější formu pomoci, zároveň se však domnívají, že její kapacity jsou nedostatečné a měly by být, i s ohledem na pandemickou krizi, posíleny. Klíčové však pro tyto rodiče je, aby byla bezplatná. Mezi hlavní důvody pro potřebu psychologické podpory, a to jak dospělých, tak i dětí, lze jmenovat jednak pandemii covid-19, ale také dopady samotného rozchodu či rozvodu rodičů, jež je mnohdy provázen četnými konflikty rodičů.

„Fungují ty onlinový jakoby pomoci, to využívám. Je vlastně ta [název organizace 2], tak oni mají i chat jako i jako, že se tam dá zavolat, takže když jsem tenkrát vlastně skončila v tý nemocnici, tak jsem si tam s nima psala a oni mi napsali, ať jako ihned si zavolám jako sanitu a nechám se odvézt. (...) Ale dá se tam s nima jako i psát prostě celej den třeba jen tak jakoby, jo? Nebo potom je aplikace [název organizace 3], to je pro panikáře, že když jako cítíte, že na vás jde nějaká úzkost, nějaký stav, tak si tam s nima taky píšete prostě, a oni vás dokážou uklidnit, protože to jsou odborníci jako online, že jo. Ale taky to nejde každý den, že jo, zatěžovat síť.“ (Natálie, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

„Jako s OSPODem jsem to řešila hodně, s OSPODem jsem vlastně řešila, když se... tu péči o syna, že jo. A potom ještě, museli jsme teda s malým jednou k dětskému psychologovi, protože on to opravdu, jak jsem říkala, těžko zvládal, kdy mně pak i z nervů zvracel jako miminko, jo? Bylo to dost jako šílené. Tak tam jsem se taky radila. A já jsem pak chodila asi půl roku na psychoterapii, kdy jsem prostě potřebovala pochopit, když vlastně on odešel a já jsem byla ta špatná jenom proto, že on [otec dítěte] začal pít, jo?“ (Ivana, 1 dítě, kratší docházka do mateřské školy)

„No, no, no, ty OSPODy, kdyby dávaly nějaký psychologický pomoci. Myslím si, že nejvíc asi v těchhle situacích trpěla ta psychika. Finance taky samozřejmě, jako finanční pomoc určitě, jako spousty mamín pomůže. A možná i s tím jako právnickým nějakým zajištěním, protože většina tatínků prostě, když se začnou dohadovat o střídavý péči, tak to jsou takový ty frajírci, který mají prachy a řeknou – já tě vyřídím, že jo. Ale ta psychika byla asi nejhorší. A já jsem měla... vlastně jsme byli jednou u nějaký dětský psychologů. A to bylo přes někoho, přes nějakou organizaci. (...) to bylo dobrý, že to bylo v tom koutku, že jo, že to dítě pohlídali tu dobu, kdy já jsem mluvila s tou psychologou. A pak zase šla ona [dcera] dovnitř a já jsem si jako venku jenom sedla, že jo, tak jsem si tam jako pokoukala nebo počítla něco, jo? Tohle by bylo fajn asi a kdyby k tomu ty neziskovky, jako nějak byli sponzoři nebo něco, aby to prostě bylo buď zdarma, nebo za něco úplně jako, jo? Za nic, no. To jo, to si myslím, že by mohlo hodně pomoci těm maminkám, protože to bylo asi nejtěžší v té době. (...) Místo toho, jak nám každý den ukazují přírůstky, čímž ty lidi úplně jako odrovnají a jak nemocnice nestíhají a jak je to všechno na nic, tak kdyby radši ukazovali, jak si máme posilovat imunitu, jak máme prostě si trochu jako dbát o to svoje psychično, psychickou nějakou pomoc, prostě něco hezkýho, něco nějakýho pozitivního. Jako co máme dělat, z čeho se radovat a tak, podpořit ty lidi. Ne finančně, ale tu psychiku podpořit. To nikdo nedělá prostě.“ (Jana, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

Dvě matky využily **podporu v oblasti vzdělávání**. V jedné rodině se jednalo o pravidelné doučování dcery studující víceleté gymnázium, ve druhé pak o rekvalifikační kurz pro matku na rodičovské dovolené. V obou případech byly tyto služby bezplatné.

„A co já teda ještě využívám, to mě teďka napadlo, co využíváme, je doučování pro dceru. Protože tím, jak jsou izolovaný, jak je to prostě nebaví, tak jsme v nemocnici dostali nabídku tady od [název univerzity], že vlastně dobrovolníci chodí doučovat domů. (...) Takže k nám

chodí slečna a jedna paní, třikrát týdně vlastně, ona si to sama dcera řídí podle těch předmětů, protože opravdu jako ta škola je náročná a na tu dálku se to moc nedá, takže oni za ní chodí pravidelně a dělají s ní takový předměty jako je latina, francouzština, angličtina, chemie, jo? A má prostě to rozdělený, která co a která kdy. A je to zadarmo. Oni, i když jsem říkala, že to je hloupý, že jim něco dáme, oni říkali – ne, my jsme dobrovolníci, my to děláme zadarmo. A to mi teda jako hodně pomůže.” (Lenka, 1 dítě na víceletém gymnáziu na úrovni 2. stupně ZŠ)

„A momentálně dělám od [název organizace], od neziskové organizace, kurz webové vývojářky, jakoby tvorba webových stránek, protože výhledově bych asi chtěla pracovat právě kvůli dětem co nejvíc z domova, tak ten kurz končím v červnu a od září, až dvojčata, doufám teda, po covidu nastoupí do školky, tak budu hledat práci. A doufám, že pak to bude snazší než teď. (...) Hm, je to zadarmo, je to vlastně [název organizace], mám to tady sto metrů od baráku, takže jsem vždycky ráno šla skoro v pyžamu, dokud jsme ještě měli prezenční výuku, protože já jsem vlastně začínala kurzem osobního rozvoje pro maminky na mateřské, že to bylo i s hlídáním dětí. (...) A kdybych... kdyby to jakoby nebylo od té neziskovky zadarmo, tak bych si to taky nemohla dovolit a musela bych se vrátit asi někam za kasu do [název obchodu] nebo já nevím.” (Gabriela, 3 děti, všechny v mateřské škole)

Pomoc externích subjektů a neziskových organizací rodinám dotázaných samozivitelů lze zhodnotit jako velmi **přínosnou, potřebnou a pro některé dokonce takřka nepostradatelnou**, zejména je-li v rodině některý člen se zdravotními problémy nebo jedná-li se o rodinu vícedětnou. **Rodiče hodnotili tuto pomoc velmi pozitivně a s poskytnutými službami byli spokojeni.** Důležité pro ně bylo především to, že byly bezplatné, pokud by za ně museli platit, pravděpodobně by si je nemohli dovolit.

Zjištění kvantitativního i kvalitativního výzkumu můžeme ve stručnosti shrnout tím, že pandemie covidu-19 zasáhla sólo rodiče a jejich rodiny v nejrůznějších oblastech. Nejčastěji se sólo rodiče potýkali s emocionálními problémy vyplývajícími z nedostatku sociálních kontaktů a s pocity vyčerpání a vyhoření. Mnohé rodiny čelily problémům spojeným s trávením přílišného množství času na počítači, mobilním telefonu nebo internetu některým členem domácnosti, zdravotním problémům i materiálním a existenčním problémům. Většinou se je však snažily řešit samy, vlastními silami, bez pomoci externích subjektů. Využití odborné pomoci tedy není mezi rodinami příliš rozšířené – důvodem je nezřídka nedostatečná informovanost, časová náročnost těchto forem pomoci, místní špatná dostupnost a v neposlední řadě též finanční náročnost služeb, nejsou-li poskytovány bezplatně. Mezi respondenty, kteří mají s využitím služeb osobní zkušenost, panuje s těmito službami spokojenost.

11. Rodinná politika

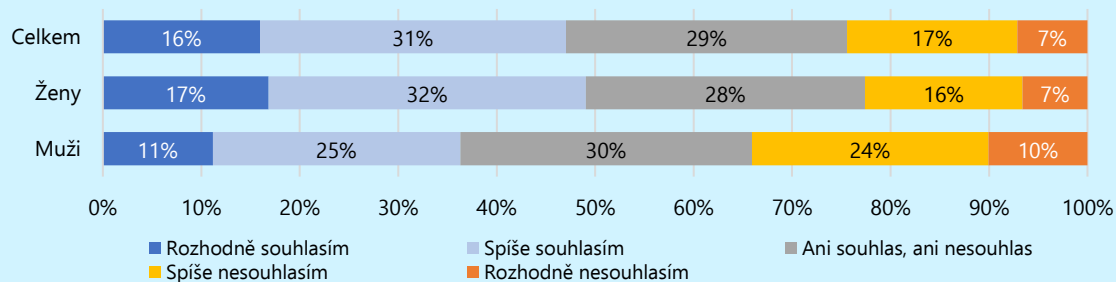
Kamila Svobodová

11.1 Rodinná politika z pohledu samoživitelů

Současná rodinná politika podporuje rodiny zejména s ohledem na jejich životní fázi a sociálně ekonomickou situaci nežli s přihlédnutím k typu rodiny (např. úplná či neúplná, biologická či rekonstituovaná). Stávající podpora je zacílena spíše selektivně, především na rodiny s nejmladšími dětmi nebo na rodiny s nízkými příjmy. Neúplné rodiny tedy nejsou samostatným objektem opatření rodinné politiky, a ta, která jsou zacílena (výhradně) na ně, jsou pouhou výjimkou. Jedná se o nově zavedené náhradní výživné (od července 2021) a ošetřovné, které může rodič samoživitel čerpat o týden déle než rodič žijící s partnerem. Ve výzkumu mezi sólo rodiči jsme se proto zajímali, jak oni sami vnímají podporu rodin ze strany státu a jaké je podle nich postavení samoživitelů ve společnosti.

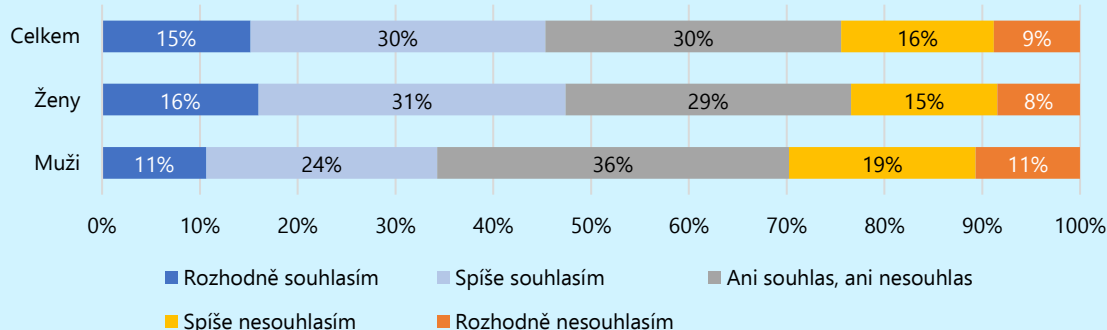
Z výpovědí rodičů vyplývá poměrně značná skepse k postojům a přístupu vnějších subjektů (zde konkrétně společnosti, zaměstnavatelů a pronajímatelů bytů) vůči sólo rodičům. **Téměř polovina respondentů si myslila, že v dnešní společnosti přetrvávají předsudky vůči samoživitelům** (a téměř každý třetí zvolil neutrální odpověď „ani souhlas, ani nesouhlas“) a obdobné bylo i rozložení souhlasu s výrokem, že **většina lidí si myslí, že samoživitelé si za svoji situaci mohou sami**. Jak je patrné z grafů č. 11.1 a 11.2, o něco méně skeptičtí byli v tomto ohledu muži než ženy. Dá se tedy vyslovit domněnka o jisté genderové podmíněnosti vnímání sólo rodičovství, jehož převažující „nositelky“ své postavení ve společnosti nahlížejí skeptičtěji než muži. V případě žen byly dále zaznamenány rozdíly mezi pracujícími a nepracujícími matkami (tedy těmi na mateřské či rodičovské dovolené a nezaměstnanými), neboť nepracující ženy podstatně častěji než ty pracující s oběma výroky souhlasily (57 % vs. 47 % u prvního výroku a 55 % vs. 45 % u druhého výroku). Podstatně kritičtější ke vnímání obrazu samoživitelství ve společnosti byli rovněž sólo rodiče, kteří vycházeli s příjmy domácnosti s (velkými) obtížemi, neboť z nich s uvedenými výroky souhlasily dokonce téměř tři pětiny. Oproti předpokladu se zde naopak neprojevil vliv nejvyššího dosaženého vzdělání ani dalších charakteristik respondenta či jeho rodiny.

Graf č. 11.1 Souhlas s výrokem „V dnešní společnosti přetrvávají předsudky vůči samoživitelům.“ (v %)

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

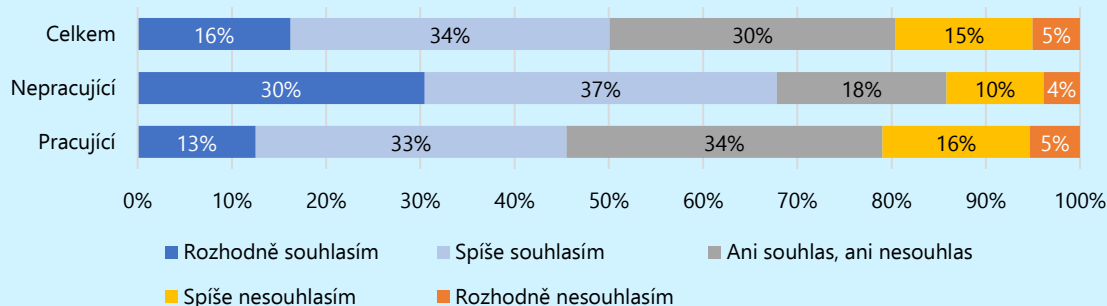
Graf č. 11.2 **Souhlas s výrokem „Většina lidí si myslí, že samoživitelé si za svoji situaci mohou sami.“ (v %)**

Zdroj: šetření *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*

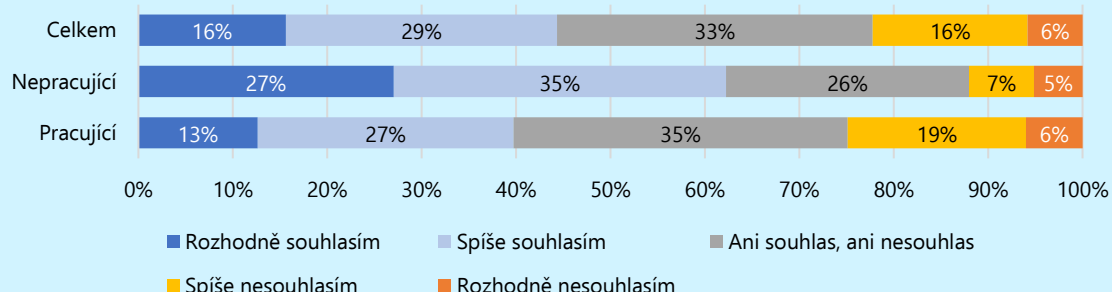
Poměrně dosti kritičtí byli dotázaní rodiče i vůči zaměstnavatelům. **Polovina respondentů se domnívala, že zaměstnavatelé většinou pohlíží na samoživitele s nedůvěrou a s očekáváním problémů**, a další tři desetiny byly v tomto ohledu nerozhodné. Více než dvě pětiny dotázaných (45 %) byly rovněž přesvědčeny, že **zaměstnavatelé často zneužívají toho, že samoživitel přijme jakékoliv pracovní podmínky, aby neztratil práci** (nerozhodná byla u tohoto výroku třetina rodičů). Z uvedeného je zřejmé, že **řada sólo rodičů vnímá své postavení na pracovním trhu jako nevýhodné a ze strany zaměstnavatelů i do jisté míry diskriminační**. Výrazně pesimističtější byli v těchto případech nepracující rodiče (viz grafy č. 11.3 a 11.4) a o něco častěji též rodiče menších dětí (platí, že spolu s rostoucím věkem nejmladšího dítěte se podíly souhlasných odpovědí snižovaly ve prospěch odpovědí nesouhlasných), kteří tak svůj návrat na pracovní trh buď „vyhlíží“ s obavami, případně nějaké negativní jednání zaměstnavatelů zažili a jejich současná ekonomická neaktivita toho může být důsledkem. Výrazně vyšší podíl souhlasných odpovědí zaznamenáváme i zde u respondentů vycházejících s příjmy domácnosti s (velkými) obtížemi (64 % u obou výroků).

Graf č. 11.3 **Souhlas s výrokem „Zaměstnavatelé většinou pohlíží na samoživitele s nedůvěrou a s očekáváním problémů.“ (v %)**

Zdroj: šetření *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*

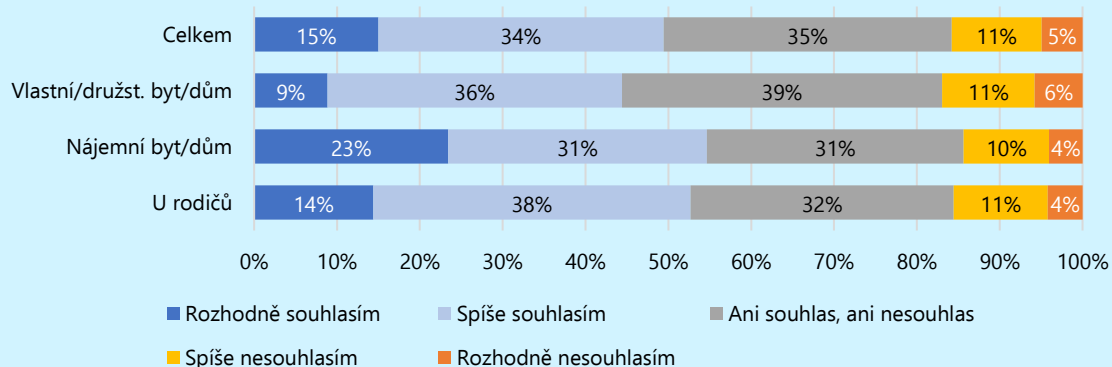
Graf č. 11.4 Souhlas s výrokem „Zaměstnavatelé často zneužívají toho, že samoživitel přijme jakékoliv pracovní podmínky, aby neztratil práci.“ (v %)

Zdroj: šetření Sóló rodiče v době pandemie covidu-19

Značně negativně vnímali dotázaní rodiče rovněž postavení samoživitelů na trhu s bydlením, resp. přístup pronajímatelů nemovitostí k samoživitelům. **Polovina dotázaných sdílela názor, že při hledání pronájmu pohlíží majitelé či pronajímatelé bytů a domů na samoživitele s nedůvěrou a s očekáváním problémů** a další více než třetina respondentů neměla vyhraněný postoj. Výrazně častěji s tímto názorem souhlasili nepracující rodiče ve srovnání s pracujícími (66 % vs. 45 %), ženy ve srovnání s muži (51 % vs. 40 %), rodiče vycházející s příjmy domácnosti s (velkými) obtížemi (65 %) a mladší rodiče do 29 let (60 %). Roli hrál i typ bydlení respondenta v době výzkumu. Sóló rodiče žijící v nájemním bydlení nebo u rodičů častěji než ti, kteří žili ve vlastním bytě či domě, s uvedeným výrokem souhlasili, což by mohlo nepřímo naznačovat osobní negativní zkušenost některých z nich. Respondenti žijící ve vlastním (pří. družstevním) bytě či domě oproti tomu častěji neměli jednoznačný postoj. Přesto i většina z nich vyjádřila s daným výrokem souhlas, tj. i mezi nimi **převažoval negativní názor na přístup pronajímatelů nemovitostí vůči sóló rodičům**.

Graf č. 11.5 Souhlas s výrokem „Při hledání pronájmu pohlíží majitelé/pronajímatelé bytů/domů na samoživitele s nedůvěrou a s očekáváním problémů.“ (v %)

Zdroj: šetření Sóló rodiče v době pandemie covidu-19

Sólo rodiče se spíše přikláněli k názoru, že v rámci rodinné politiky stát neřeší situaci samoživitelů dostatečně. Tento názor zastávala takřka polovina rodičů a dalších 35 % rodičů nevyjádřilo ani souhlas, ani nesouhlas. Stejný výrok byl položen i rodičům samoživitelům v roce 2019, kdy bylo zastoupení kritických respondentů ještě mírně vyšší, a to na úkor těch nerozhodných (46 %, resp. 29 %; Paloncyová et al., 2019a). Za dostatečnou tedy považovalo rodinnou politiku státu zaměřenou na samoživitele jen 16 % dotázaných rodičů (resp. 17 % v roce 2019). Podstatně kritičtější byli v tomto ohledu opět rodiče, kteří vycházeli s příjmy domácnosti s (velkými) obtížemi, neboť mezi nimi považovaly rodinnou politiku státu za nedostatečnou dokonce tři pětiny.

Pro podrobnější zhodnocení role státu v podpoře rodin bylo respondentům předloženo několik dvojic protikladných výroků, pomocí nichž měli deklarovat svůj názor na sedmibodové škále vymezené na jedné straně hlavní rolí rodiny a na straně druhé hlavní rolí státu při zabezpečení potřeb těchto rodin. Jak je zřejmé z tabulky č. 11.1, **rodiče samoživitelé se spíše přikláněli k roli rodiny při zabezpečení potřeb jejích členů a vyjadřovali tak poměrně vysokou míru důvěry v její autonomii** (většina dotázaných zvolila odpověď u hodnot 1–3, případně středovou hodnotu 4). Ani role státu však zde nebyla zcela opomenuta (zejména u první dvojice výroků) a lze tak vyslovit předpoklad určité závislosti rodin i na společenské podpoře. V názorové rovině se sice v době pandemie v porovnání s rokem 2019 přiklonila část sólo rodičů k tomu, že sólo rodiče to nemají v oblasti výchovy dětí těžší než rodiče žijící s partnerem, část také zpochybnila závislost sólo rodičů na pomoci širší rodiny (viz podkap. 3.3). Je však nutné podotknout, že navzdory těmto dílčím změnám, které pravděpodobně odrážejí i určitou hrdost či odhodlání zvládnout obtížné životní situace vlastními silami, vnímá svoje postavení v roli sólo rodiče naprostá většina dotázaných jako problematické (tamtéž). Porovnáme-li názory samoživitelů dotázaných v roce 2019 a 2021, pak je v oblasti soběstačnosti rodin obecně a v péči o nezletilé děti patrný **vyšší důraz na roli státu v zabezpečení potřeb rodin během pandemie**. Do výsledného hodnocení v roce 2021 se mohly promítnout výrazné zásahy státu do autonomie rodin i jednotlivců prostřednictvím značně restriktivních protiepidemických opatření a v důsledku toho i určitý přenos odpovědnosti za životní situaci v době pandemie na stát. Jinými slovy, pokud lidé považovali stát za subjekt do značné míry odpovědný za nepříznivou životní situaci rodin, pak by logicky měl stát převzít odpovědnost i za následné zlepšení této situace.

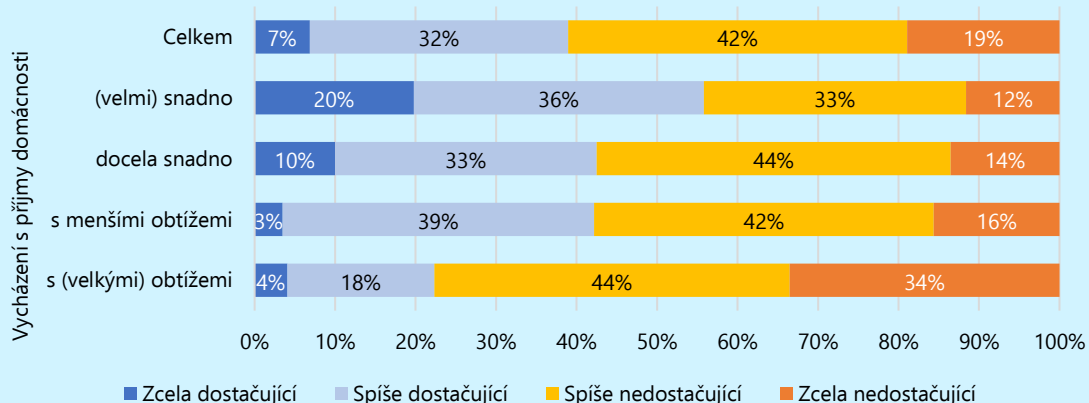
Tabulka č. 11.1 **Názory na roli státu v oblasti podpory rodin (v %) a porovnání průměrných hodnot s výzkumem z roku 2019**

Hlavní je role rodiny	Škála							Hlavní je role státu	Průměr	
	1	2	3	4	5	6	7		2021	2019
Rodiny by měly převzít více zodpovědnosti, aby se o sebe dokázaly postarat.	8,9	10,6	19,9	31,4	14,4	6,4	8,4	Stát by měl převzít více odpovědnosti za rodiny a zajistit, aby bylo o všechny postaráno.	3,9	3,6
Zajištění potřeb nezletilých dětí je věcí jejich rodiny.	14,8	16,2	20,6	27,4	11,7	4,2	4,9	Zajištění potřeb nezletilých dětí je věcí státu.	3,4	3,2
Řešení vážných finančních potíží rodiny je věcí jejich členů.	10,4	13,8	20,8	30,6	13,2	5,1	6,0	Řešení vážných finančních potíží rodiny je věcí státu.	3,6	3,6

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19, Samoživitelé 2019

Respondentům byla v této souvislosti následně položena i konkrétní otázka na zhodnocení pomoci státu rodinám s dětmi během pandemie (tj. od března 2020 do března 2021). Po vyřazení odpovědi „nevím, neumím posoudit“, jež zvolila více než čtvrtina rodičů (27 %), je z celkového pohledu možné říci, že **třípětinová většina rodičů samoživitelů považovala pomoc státu rodinám s dětmi během pandemie za nedostačující** (42 % za spíše nedostačující a 19 % za zcela nedostačující). Největší rozdíly mezi respondenty byly v tomto ohledu zaznamenány v závislosti na ekonomické situaci domácnosti, resp. na tom, jak rodina vycházela s celkovými příjmy. Jak je patrné z grafu č. 11.6, rodiče, jež vycházeli s příjmy domácnosti s (velkými) obtížemi, hodnotili pomoc státu rodinám jako nedostačující v téměř čtyřech pětinach případů, rodiče vycházející s příjmy domácnosti (velmi) snadno považovali naopak v nadpoloviční většině případů pomoc státu za dostačující. Rozdíly mezi respondenty byly dále shledány v závislosti na tom, zda rodič v době výzkumu pracoval či nikoliv (což nicméně do značné míry souvisí s ekonomickou situací domácnosti), neboť nepracující rodiče byli vůči státu oproti těm pracujícím o něco kritičtější (podíl odpovědí „spíše“ a „zcela nedostačující“ byl 67 % vs. 59 %). Podstatné rozdíly mezi respondenty byly zaznamenány rovněž v závislosti na nejvyšším dokončeném vzdělání, kdy podíl kritických odpovědí klesal spolu se zvyšujícím se vzděláním dotázaného (70 % u vzdělání bez maturity, 60 % s maturitou a 51 % u VOŠ a VŠ).

Graf č. 11.6 **Hodnocení pomoci státu rodinám s dětmi v době pandemie** (podle vycházení s příjmy domácnosti, v %)

Pozn.: N = 829

Zdroj: šetření *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*

11.2 Návrhy rodičů na zaměření státní podpory rodin

V otevřené otázce v dotazníku z hlavního kvantitativního šetření (realizovaného v květnu až červenci 2021) byli rodiče požádáni, aby uvedli, **na co by se měla (státní) podpora rodin samoživitelů zaměřit v nejbližší budoucnosti**. V odpovědích se objevila velmi široká škála oblastí a podnětů, které se z drtivé většiny dotýkaly finanční situace rodin. V kurzívou uvedených doslovných citacích níže uvádíme pro ilustraci některé z odpovědí na tuto otázku.

Velkým tématem byla především **špatná ekonomická situace rodin samoživitelů** a nedostatečná, popř. pro některé dokonce žádná **finanční podpora ze strany státu**. Dle některých rodičů je systém finanční podpory rodin nastaven nespravedlivě, kdy nárok na sociální dávky má jen úzká skupina příjemců, a kupříkladu pracující rodiče, přestože jejich příjmy jsou poměrně nízké a mají problém z nich vyžít, z tohoto systému mnohdy vypadávají. Některé pracující matky, vydělávající však jen nízkou mzdu, se tak cítily současným nastavením systému podpory rodin oproti těm nepracujícím výrazně znevýhodněné. Rodiče proto požadovali **rozšíření okruhu příjemců** skrze posunutí limitů určujících nárok na dávky. Respondenti zmiňovali mimo jiné požadavek na zvýšení životního a existenčního minima. Zmíněna byla také potřeba cílené podpory, která bude rozlišovat skutečně potřebné rodiny od těch, které ji nepotřebují. Opakovaně byl uváděn rovněž požadavek na **zvýšení sociálních dávek**, jmenovitě především přídavků na děti, rodičovského příspěvku, ale též výše finanční náhrady při ošetřování člena rodiny (ošetřovné).

Pro některé samoživitele je **systém sociální podpory složitý a nepřehledný** a oni se špatně orientují v tom, na jaké dávky mají nárok, což může mít za důsledek jejich nečerpání. Pomohla by jim v tom **osvěta, poradenství i změna přístupu** některých zaměstnanců úřadů práce. Někteří rodiče si totiž stěžovali na negativní chování úředníků, kteří místo, aby jim při podávání žádosti byli dostatečně nápomocní a pomohli jim v tomto systému se zorientovat, byli z jejich pohledu naopak spíše arogantní.

„Spravedlivě posuzovat nárok na dávky – ať už přídávky na děti, příspěvky na bydlení či pomoc v nouzi.“

„Zvyšovat sociální dávky, když se zdrazuje!“

„Limit pro výplatu dávek, stačí malinko překročit příjem a samoživitel nedosáhne na žádné dávky.“

„Navýšení životního minima na osobu a děti pro samoživitele. Na jednoho živatele je to velmi nízké, když zaopatřuje celkem 3 lidi.“

„Zvýšení životního minima a hlavně nezabavitelné částky, je nesmysl, aby tvořila zlomek životního minima.“

„Zjednodušení systému státní podpory, přehlednost, snazší dostupnost pomoci. Lepší informovanost o možnostech a podmínkách podpory, lepší zacílení informací – je řada samoživitelů, kteří o pomoci vůbec neví nebo neví, že na ni mají nárok. Destigmatizace samoživitelů.“

„Nepausalizovat – přistupovat ke každé rodině individuálně, nezneužívat svých pravomocí vůči samoživitelům – kdy spíše škodí než pomáhají, nezaujatost, aby úředníci nebyli arogantní a sami nabízeli pomoc, když obyčejní lidé nemají potuchy o tom, co vše existuje za pomoc a ne jim potom říct, měli jste si to zjistit sami nebo běžte k volbám, pokud se vám něco nelíbí ... nebo – neměli jste si dělat děti, to ponižování samoživitelek ze stran úředníků hraničí se šikanou.“

„Aby samoživitelé nebyli znevýhodněni v zaměstnání, aby ten, kdo pracuje, nebyl na tom finančně hůř než ten, který nikdy nepracoval a žije jen ze sociálních dávek, aby byl dostatek bytů za přijatelné nájemné, které si může dovolit zaplatit i pracující samoživitel. Aby rodič, který se o dítě nestará, měl stanovené takové výživné, které odpovídá potřebám dítěte.“

„Na lepší posouzení konkrétních případů a zamezení podvodů (zneužívání) systému.“

„Správně rozdělované a posuzované sociální dávky, poradenství, úlevy, bonusy, jednoznačné právní vymezení, zamezení šikany a osvěta kvůli častým předsudkům.“

Někteří respondenti akcentovali také **procesní problémy v podobě časových prodáv a průtahů** při schvalování žádostí o sociální dávky, zpoždění jejich výplat i kupříkladu zdlouhavou práci soudů při projednávání partnerských sporů a nároků na výživné.

„Co nejrychlejší vyřizování akutních problémů bez administrativních průtahů, lidský přístup.“

„Lepší podmínky pro nárok na získání přídavků, větší přídavky. Zrychlení soudního procesu při vymáhání a určování výše alimentů.“

„Možnost odvolání proti rozhodnutí bezplatně v místě podání žádosti při neoprávněném rozhodnutí o neposkytnutí dávek, více možností pro uplatnění rodičů, v krizové situaci plnohodnotné ošetřovné, stoprocentní neschopenku, včasná výplata dávek, v případě zpoždění ve vyplácení penále (jak u nestátních organizací), výživné vždy hrazeno (alespoň státem) s vymáháním na nepláči.“

S výše uvedeným do značné míry souvisí i téma **bydlení**, které se rovněž ve výpovědích dotázaných rodičů často objevovalo. Respondenti vyzdvihovali **potřebu důstojného a finančně dostupného bydlení či dostupnost státního/obecního bydlení**. Opakovaně byl zmiňován **příspěvek na bydlení**, resp. potřeba jeho zvýšení, zjednodušení žádosti o příspěvek na bydlení nebo rozšíření okruhu oprávněných žadatelů, včetně kupříkladu zavedení možnosti čerpání příspěvku na bydlení i v případě, že žadatel nemá v pronajatém bytě trvalé bydliště. Pro rodiče samoživitele je při shánění nájemního bydlení nezdárka problémem kromě vysokého nájemného i nutnost složit při podpisu nájemní smlouvy jednorázovou kauci, na kterou nemají peníze. Jak již bylo pojednáno výše, někteří se setkali při hledání pronájmu i s diskriminací z toho důvodu, že jsou samoživitelé, a pronajímatelé tak raději upřednostnili zájemce z úplných rodin či bezdětné.

„Podpora stabilního zázemí pro rodiče samoživitele a jeho děti – tzn. zjednodušení poskytování příspěvku na bydlení či změny v přidělování obecních bytů, aby je dostávali skutečně potřební, a tím zajištění jistého bydlení, to je největší bolest příjmově omezených možností většiny samoživitelů. Dále také individuální pomoc pro samoživitele při hledání vhodné práce.“

„Pomoc s bydlením – zajistit bydlení pro samoživitelky, ne 3 nájem předem – bytové domy od státu s přijatelným nájemným.“

„Zvýšit příspěvek na bydlení, většina peněz na to nestačí a matky to musí dávat z alimentů, kdy jim potom nezbývá na jídlo jak pro ni, tak pro dítě.“

„Na to, aby mohli slušně bydlet a nedávat na bydlení téměř celý plat.“

„Na to, že samoživitelé často nejsou schopni dát dohromady dostatečnou částku na kauci při shánění podnájmu.“

Rodiče by také uvítali **jednorázové finanční příspěvky na nákup školních pomůcek a na nákladnější aktivity**, jakými jsou zejména letní tábory, školy v přírodě, kroužky a další volnočasové aktivity pro děti. Opakovaně zmiňována byla i finanční podpora na **úhradu stravování dětí ve školách**. Pro samoživitele bývají problémem i jednorázové výdaje na nákladnější věci nezbytné

pro život dětí a jejich zdraví, jakými jsou například brýle nebo rovnátka. Uvítali by proto finanční pomoc ze strany státu při úhradě právě těchto nezbytných nákladů.

„Dotovat – příspěvek na zájmovou činnost – kroužky jsou opravdu drahé, lyžařské kurzy jsou drahé.“

„Příspěvek na školní pomůcky všem dětem (i pracujících matek!), nerušit slevu na jízdné pro studenty.“

„Alespoň částečně hradit obědy nebo svačiny ve škole.“

„Pro znevýhodněné děti – fin. podpora mimoškolního vzdělávání (kroužky, doučování, umělecké školy), sport, tábory, družiny, příspěvky na stravování ve škole, zdravotní pomůcky – brýle, rovnátka ap.“

„Příspěvky na kroužky a pobyty na škole v přírodě, v případě opakované distanční výuky zajištění notebooků.“

Mnoho rodičů zmínilo **téma výživného**. Zejména byla akcentována potřeba pomoci rodičům (především matkám) v situaci, kdy druhý rodič výživné neplatí, rychlejší a účinnější vymáhání výživného, přísnější potrestání rodičů dlužících na výživném a také zvýšení výživného.

„Účinné vymáhání výživného po neplaticím rodiči.“

„Především na poskytování přídavku na děti a zajištění alimentů na dítě – třeba i zálohovaným výživným. Otec mého dítěte není v rodném listě zapsaný (je cizinec a na mezinárodní soudy nemám čas ani energii) a na zálohové výživné od státu nemám nárok, nedostávám naprosto žádnou podporu ani přídavky na dítě.“

Dalším podstatným tematickým okruhem ve výpovědích dotázaných byla opatření z oblasti **trhu práce**. Zmiňována byla **potřeba pomoci při hledání nového (vhodného) zaměstnání a podpora částečných úvazků, flexibilních pracovních forem či práce z domova za účelem snazšího skloubení rodinných a pracovních povinností**. Důležité je pro rodiče samozivitele také **rozvržení pracovní doby** v běžném denním a týdenním režimu, tj. nikoli práce zahrnující noční či víkendové směny, jež jsou pro rodiče zejména menších dětí z důvodu nutnosti péče o ně prakticky nerealizovatelné. Rodiče by si přáli **adekvátní platové ohodnocení** za odvedenou práci a uvítali by též **nepřímou finanční podporu formou slev na daních**. Někteří navrhovali **zacílit státní podporu na zaměstnavatele**, aby byli motivováni zaměstnávat rodiče samozivitele na zkrácené úvazky a za rozumnou mzdu, a byly jim v případě zaměstnávání samozivitelů poskytovány nějaké výhody či úlevy.

„Pomoci samozivitelkám, které vlivem pandemie přišly o práci, s hledáním nové práce.“

„Na to, aby matky samozivitelky měly šanci najít práci jen na ranní směnu od pondělí do pátku.“

„Aby mohl rodič bez problému umístit dítě do školky a nastoupit do práce. Aby byla umožněna práce na částečný úvazek za rozumný plat.“

„Aby ženy měly dobře placenou práci za méně pracovních hodin.“

„Aby nebyli znevýhodňováni v práci a dobře za odvedenou práci odměněni, aby nemuseli na další a další brigády na úkor času s dětmi.“

„Na podporu zaměstnavatelů, aby měli chuť poskytovat více možností práce.“

„Na podporu zkrácených pracovních úvazků a podporu podnikatelů, kteří je zaměstnávají.“

„Pomáhat, třeba pro ně zřizovat výhody u zaměstnavatelů, tak jako ZTP – kolikrát jsem chtěla pracovat třeba i na úklid, ať zajistím děti, a to je ve většině případů drženo právě pro ZTP. Nebo rovnou pozice pro samoživitele, kde vás nebudou chtít vyhodit jen proto, že chcete jít s dítětem k lékaři nebo už i na ošetřovně v nemoci.“

„Zvýhodnit na trhu práce (např. sleva na daních zaměstnavatelů samoživitelů).“

„Uvítala bych povinnost zaměstnavatelů zaměstnávat i samoživitelky, s tím, že by měly trochu jiný přístup, prostě aby byla možnost dohodnout se třeba na trochu jiné pracovní době, nebo zkrácené pracovní úvazky podle možností samoživitelů. Když jsem já nastoupila do práce v 3/2020, tak byl šéf vstřícný, asi hlavně protože začal covid a byl rád, že má pro něj kdo pracovat. Pak se ale během roku šéf změnil, a ten nový mi dost jasně řekl, že takové lidi, kteří mají nějaké požadavky, on by vůbec nepřijal. Z jeho hlediska to chápu – je to pro něj víc problémů... ale co my samoživitelky? Co máme dělat... Doufám a věřím, že všichni nejsou stejní.“

„Tlak na zaměstnavatele, na větší míru částečných úvazků. Zlepšení skloubení práce a péče o děti. Školky, dětské skupiny, jesle. Pracovní obory umožňující práci z domu večer. Slevy na dani z příjmu pro pracující rodiče. Lepší větší slevu na dani než škemrat na pracáku se všemi o příspěvek na dítě, na bydlení. Více obecních bytů – nájemné v únosné míře pro rodiče s dětmi. Odchod do důchodu dříve, aby prarodiče mohli více hlídat děti.“

Z oblasti školství byla akcentována především **dostupnost mateřských škol, případně zařízení pro děti mladší tří let, i školních družin** (a to jak místní, tak i finanční). V neposlední řadě se rodiče dotkli tématu **uzavření škol během pandemie a z toho vyplývajících problémů při plnění pracovních a rodinných povinností** nebo obtíží při návratu zpět na pracovní trh po rodičovské dovolené. Z toho vyplývá doporučení zachování prezenční výuky a otevřených školských zařízení vždy po co nejdelší možnou dobu.

„U mě byl problém, že mi v březnu 2021 končil rodičovský příspěvek a zároveň byly zavřené školky. Už takhle je problém pro samoživitele, který má oba rodiče pracující, najít práci, aby se dala skloubit se školkou natož když vám školky zavřou úplně. Jak pak můžu pracovat a živit nás?“

„Možnost práce na snížený/částečný úvazek, zajištění hlídání dětí – dostatek míst v mateřských školách, zajištění místa v zaměstnání v případě, kdy je rodič nucen starat se doma o své dítě (velmi často jsou tito rodiče propouštěni).“

S uzavřením škol a přechodem na distanční výuku se tak rodiče nacházeli v obtížné situaci nejen z důvodu nutnosti zajištění péče o děti a skloubení pracovních a rodinných povinností, ale také se ocitli ve **finančních potížích** spojených se snížením příjmu v případě čerpání ošetřovného nebo z důvodu finančních nákladů spojených se zabezpečením technického vybavení dětí na online výuku. V takovýchto situacích by někteří rodiče potřebovali vyšší finanční podporu ze strany státu a poskytnutí techniky dětem.

„Na vybalancování náhlého finančního schodku způsobeného nutností zajistit technicky online výuku téměř ze dne na den.“

„V případě zavření školních zařízení případné dorovnání mzdy nebo pomoc těm, kteří nemají šanci zajistit si hlídání sami.“

„Rovnost ve škole, pokud si rodič nemůže dovolit třeba notebook nebo tablet. Nevychleňování z kolektivu.“

Objevily se i odpovědi vítající jakoukoli podporu samoživitelů ze strany státu, neboť podle nich není dosud podpora cílená na neúplné rodiny žádná.

„Na podporu samoživitelů a samoživitelek. Je zcela nedostatečná. Vlastně jsem si ani nevšimla, že by někdo tyto rodiny nějak podporoval.“

O zhodnocení podpory rodin ze strany státu během pandemie a o zformulování návrhů, na co by se státní podpora měla zaměřovat, byli požádáni také respondenti dotázaní v rámci druhé vlny kvalitativních rozhovorů realizovaných na jaře 2022. Díky tomu, že při hloubkových rozhovorech nebyli rodiče limitováni časem ani omezeným prostorem dotazníku, byly jejich odpovědi na této téma obsáhlejší a mnohdy se dotýkaly více oblastí najednou. V rozhovorech se nicméně nejčastěji objevila odpověď, že **podpora neúplných rodin ze strany státu byla během pandemie nedostatečná nebo vůbec žádná**. První z citovaných matek přitom doporučuje především cílenou podporu s ohledem na individuální situaci konkrétních rodin, druhá respondentka by uvítala jakoukoli finanční podporu cílenou na rodiny samoživitelů a vzhledem k její osobní nepříznivé situaci především podporu při zajištění důstojného bydlení.

T: „Ted' bych se chtěla ještě zeptat na vaše očekávání od státu v oblasti podpory samoživitelů.“

R: „Naprostě žádné. Já nedostávám ani přídatky na dítě, já od státu nemám nic, já nemám alimenty, já nemám vůbec žádnou podporu, takže neočekávám vůbec nic.“

T: „Takže, když se zeptám, jestli z vašeho pohledu byla pomoc státu během pandemie nebo v posledních měsících dostatečná?“

R: „Nulová. ... Žádná. Ne. Nic.“

T: „A kdybyste měla dát nějaké doporučení, jak by měl stát podle vás pomáhat rodinám samoživitelů, tak...“

R: „Já to asi nedokážu říct, já jsem asi nastavená tak, že by si měl každý sám pomoci jako svými silami, jo? Mluví se mi to dobře, protože mám jenom jedno dítě, takže samozřejmě ty náklady nejsou tak vysoký, jako když jsou třeba dvě nebo tři nebo nedej bože ještě víc. Takže tam už potom asi ten zásah by byl nějak potřeba, ale já si myslím, že by se to mělo řešit spíš individuálně než nějak plošně, jo? Že by měl nějaký ten sociální pracovník nebo OSPOD znát tu rodinu, která tady tohle to potřebuje, a potom třeba ušít na míru nějaký konkrétní program, aby se s těma veřejnýma prostředkama neplýtvalo, ale přitom, aby ta rodina nějakou podporu měla. Tohle je strašně těžký zobecňovat, protože každý ten případ je úplně jinej.“ (Linda, 1 dítě na 2. stupni ZŠ)

T: „Chtěla jsem se zeptat na očekávání od státu v oblasti podpory samoživitelů, jestli z vašeho pohledu byla pomoc státu v průběhu pandemie aspoň trochu dostatečná a jak by podle vás měl stát rodinám samoživitelů pomáhat?“

R: „Ne. Pomoc samoživitelům nebyla žádná. Spíš naopak bych řekla, nebo v té době my jsme bydleli v [město 1], kde udělalo město, že prostě kdo nastupuje do první třídy, má nárok dostat tři tisíce jakože pro to dítě. Tak jsem to chtěla vyřídit, a nakonec jsem zjistila, že to vlastně nevyřídím, protože to je opět pomoc jenom podnikatelům, protože ten, kdo je na sociálních dávkách, ten, když dostane tu pomoc, tak mu to na sociálních dávkách stáhnou. Takže vlastně

nám samoživitelům nepomohl vůbec nikdo. Vůbec. Oni navýšili o čtyři stovky přídavky, ale vlastně z druhé strany z té hmotné nouze ty čtyři stovky zase stáhli. Takže oni nám prakticky nepomohli, oni nás prostě nechali úplně napospas, jako vážně si myslím, že by měla ze strany státu být větší pomoc tady těmto lidem, protože si nedokážou ani představit, jaký je tento život. Řeknu na rovinu, já jsem se dostala se třema dětma na tu nejhorší ubytovnu v [město 2], dostala jsem se na cikánskou ubytovnu, kde já tady prostě pláču den a noc, není mi rady ani pomoci, protože, když už tady někoho žádám o pomoc, tak to nikoho nezajímá. (...) A prostě dneska ten, kdo fakt nemá peníze, dneska je fakt všechno jenom o penězích, dneska ten, kdo nemá na to, aby uživil, tak jako to řeknu blbě, ale oni ho fakt prostě nechají umřít hladu. (...) Nepomůžou matce v nouzi, radši pudou a odeberou ty děti a nechají tu rodinu prostě trápit. S tímhle já teda jsem si zažila taky svý, taky mně takhle tlačili kolikrát nože na krk a prostě akorát, že já jsem se vždycky snažila nějak postavit a za ty děti bojovat, ale myslím si, že by fakt se měli zaměřit prostě na ty samoživitelky nebo na prostě rodiny, který jsou na tom fakt špatně.” (Olga, 3 děti, dvě na 1. stupni ZŠ, třetí v MŠ)

Jak dále paní Olga zmínila, jedním z důvodů, proč se musela přestěhovat na ubytovnu, kterou pro život s dětmi považuje za zcela nevyhovující, byla také neochota jiných majitelů bytů pronajmout bydlení matce samoživitelce se třemi dětmi, neboli, jinými slovy, určitá diskriminace z důvodu její rodinné situace.

„Takže vlastně to byl jeden z dopadů, proč já jsem skončila na cikánské ubytovně, protože v [městě] jsem obvolávala plno bytů, na tu kauci jsem měla, ale prostě, když jsem řekla, že mám tři děti, tak mně zavírali dveře před nosem, pokládali telefony. Tady prostě úplně totálně zanevřeli nad matkou s dětmi, takže mně nezbylo nic jinýho, než vzít první místo, který mi kdo jako poskytl.” (Olga, 3 děti, dvě na 1. stupni ZŠ, třetí v MŠ)

Naléhavost bytové problematiky se objevovala i v dalších rozhovorech. Jak už bylo řečeno v rámci analýzy otevřené otázky v dotazníku, pro některé samoživitele je problém nejen v zajištění důstojného a cenově dostupného bydlení, ale třeba také v tom, že nemají dostatek financí na složení požadované jednorázové kaucí při podpisu nájemní smlouvy.

„No, tak hlavně, ty jakoby samoživitelky mají těžké i shánět byty, protože všude jsou vysoký kaucí, nebo prostě nemají nárok na byt, protože jsou samy buď na mateřské nebo prostě mají poloviční úvazek, že nemají tolik prostě prostředků, že jim kvůli té práci vlastně, že mají malej příjem, nedají bydlení.” (Blanka, 3 děti, jedno na 1. stupni ZŠ, jedno v MŠ, jedno doma)

V ještě složitější situaci se pak nacházejí rodiče, kteří mají dluhy a jsou případně i v exekuci. Tím je pochopitelně významně ovlivněna jejich životní úroveň a oblast výdajů, ale tato skutečnost může ve svém důsledku zasahovat i do jiných oblastí života včetně té bytové, jak popisuje paní Jitka.

„Já, když jsem žádala [město] o sociální byt, tak jsem musela doložit bezdlužnost, jako v dnešní době, kdo nemá dluhy, opravdu každý člověk má ty dluhy, každý druhý. Já jako samoživitelka jsem musela doložit bezdlužnost, já říkám – ale já mám exekuci. No, tak tím pádem nemáte nárok.” (Jitka, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

Další z dotázaných matek zformulovala svá doporučení týkající se podpory rodin samoživitelů ze strany státu velmi konkrétně a zmínila přitom dvě oblasti, jež se často objevovaly i v dotazníkovém šetření a byly popsány v předchozí části tohoto textu. Jednalo se jednak o **pomoc s vymáháním výživného** od bývalého partnera a jednak o **podporu zkrácených úvazků či flexibilních forem práce**. Zároveň i podle ní (jak už i toto bylo zmíněno výše) je **limit nároků na finanční podporu**

ze strany státu nastaven nespravedlivě, a i ona z tohoto systému vzhledem k příjmům lehce přesahujícím hranici nároku na příslušné dávky v podstatě vypadá. Tento aspekt se přitom v rozhovorech objevoval opakovaně.

„Já si myslím, že nejdůležitější pro nás samoživitele je ekonomická stránka a já teda nemám třeba problém s tím, že by mi bejvalej partner neplatil výživný, ale vím od spousty rodičů, že prostě nedostávají ty částky, že vždycky je nějaká výmluva nebo zaplatí jednou za čas a vlastně není šance nějak pořádně to z těch bývalých partnerů nějaký ty pravidelný platby dostat, protože udělají jednu platbu, ukážou dobrou vůli a tím se skončilo, no. Myslím si, že v tomhle to by asi stát měl víc dbát na to, aby prostě ty rodiče, co zůstanou sami, nebyli odkázaný na to, že jednou za čas něco dostanou. To si myslím. A pak spoustu, myslím si, že i by se mělo víc dbát, aby třeba zaměstnavatelé hodně... říkám, u mě v práci teda není problém, chodím na částečnej úvazek, ale vím, že spousta známých, těch mamin, nemá tu šanci třeba jít jenom na částečnej úvazek. Takže tohle si myslím, že by se mělo víc zajistit, aby ta šance opravdu u těch zaměstnavatelů byla, aby tohle to umožnili těm rodičům.

(...) Já, když chci tady nějaký příspěvek na dítě, tak vlastně nic nedostanu, protože když si sečtu svůj plat a přídavky nebo výživný, tak se na žádný příspěvek už nedostanu a nikoho nic nezajímá. ... Ty jsi prostě... máš životní minimum, trošku, já nevím, dosáhneš o něco víc, než jaká je nastavená latka, a máš smůlu.“ (Simona, 2 děti, obě v MŠ)

Podobně to vnímá i respondentka Tereza, dle které je rovněž systém finanční podpory nespravedlivě nastaven a pokud rodina dosáhne příjmu těsně nad hranicí stanovenou pro nárok na příslušnou podporu, ze systému vypadá. Přestože je Tereza zaměstnaná na plný úvazek, náklady zejména na bydlení jsou pro ni natolik vysoké, že finanční situaci její rodiny lze označit v současné době i s ohledem na stále narůstající ceny za takřka kritickou. Tereza je nucena razantně šetřit, a to především na potravinách pro ni samotnou, a někdy i využít finanční pomoci svých rodičů.

„Tohle je tady prostě v Čechách bohužel špatně vyřešený. A hlavně, když někam jdete, aby vám pomohli, řeknou – pardon, vy pracujete, tak si jděte bydlet jenom do garsonky nebo nevím kam. A nezajímá je to. A nedají vám ani korunu, ani korunu vám nedají. (...) No jo, jenže oni vám to počítají z toho mýho platu a nechápou, že já dám třičtvrtě platu za nájem, protože jim je to jedno. Jenže já potřebuju, protože když budu bydlet dál od [město], tak zase projedu. A já nemám možnost si změnit práci jen tak, abych změnila synovi školu a tak dále a tak dále, kór teďko, když měl poslední dva tři roky, anebo prostě si najít práci, ale co, odjedu v pět ráno a vrátím se v sedm večer. A co syn jako? To není jako jednoduchý na jednu stranu, takže to taky nejde. Ale prostě je to nezajímá, že platíte tolik za nájem – nám to ale takhle vyjde, vy se tam ještě vejdete. A víc se s váma nebaví. (...) Ale nekoukají na tu reálnou situaci, v který opravdu ten člověk je. A i když se jim to snažíte třeba vysvětlit, nezájem. Tady jsou takhle tabulky, takže taková ta lidskost tady absolutně chybí. Oni jsou tam jak roboti, tady jsou tabulky, nepatříte tam, nazdar. (...) Samozřejmě, syn je priorita, syn roste, takže jako synovi já se snažím dopřát maso a tak dále. Já třeba maso nemám tři tejdny, protože prostě je to drahý, nejde to. Ale zase já už mám vychovanýho syna tak, že on ví, že já se snažím jako mu dopřát nebo třeba, když rodiče právě pomůžou. Ale pak ví, že jdeme do krámu a my třeba víme – ano, tak máme na každej den, nebo, když jdeme dvakrát do tejdne, tak můžeme jeden den tolik, na víkend tolik utratit. A prostě my tam jdeme, [syn] má třeba kalkulačku a počítá, abysme to nepřesvihli. Jo? A to nevím taky, jestli si třeba lidi jako... lidi si to neuvědomují. (...) A to je prostě tady jediný, co mě mrzí, že... vlastně, i když se o tom někde bavíte, tak to nechtějí pochopit, že jako vy makáte jako šroub, platíte všechno, pak tady slyšíte, kdo dostane byt a že mají nárok na tohle a že mají nárok na tohle. A vy jako pracující, dobře, sice samoživitelka, pardon, tak jsme se rozvedli, to se bohužel stalo. A vy nemáte nárok na nic. (...) Takže tady by se to mělo změnit v uvozovce asi od začátku. Od začátku úplně, protože tady je to špatně nastavený, takhle to

řeknu. Tady je to špatně nastavený, ale furt se to posouvá, protože furt jsou jiné věci, o kterých se má mluvit a tohle se furt posouvá a už dochází takzvaně síly těm lidem. A možná nejenom samoživitelům, určitě jsou i rodiny, který jsou na tom taky velmi špatně jako a chtějí, aby náš stát fungoval.“ (Tereza, 1 dítě na 2. stupni ZŠ)

Příběhy, jako je ten Terezin, bohužel ani zdaleka nejsou v současné době mezi sólo rodiči ojedinělé, spíše naopak. Dokládá to i zkušenost další z respondentek, Zdeny, která vychovává sama dva malé syny a i ona je nucena velmi výrazně šetřit, což dělá především na úkor sebe sama, stejně jako Tereza, v oblasti stravování. Protože je zatím s mladším synem stále na rodičovské dovolené, žije ze sociálních dávek, které jsou však naprosto nedostačující a musí ji proto podporovat širší rodina. Pomoc ze strany státu tedy i ona hodnotí velmi negativně.

R: „Já tím, že jsem samoživitelka teda vyložené od začátku, neb teda tatínek se obou dvou kluků vzdal, alimenty dával prvních pár měsíců života syna mladšího a od té doby nic, tak já vlastně na příspěvky nárok měla, pobírám rodičovské příspěvek a pobírám příspěvek na bydlení a to, že vlastně ani jakoby to nestačí, to už nikoho úplně tak jako nezajímá. Mně bylo řečený, že proto, že jsem teda sama ještě studující v bakalářském programu, takže by se o mě teda měla starat rodina jako taková a ne sociálka. Mně to přišlo trochu jako podpásovka, protože před mladším synem jsem pracovala dva roky a poctivě jsem odváděla daně.“

T: „Ještě tady mám otázku, vy už jste taky hodně k tomu řekla, ... jestli vás ještě napadá něco, co byste řekla k vašemu očekávání od státu v oblasti podpory samoživitelů, jestli z vašeho pohledu byla pomoc během pandemie dostatečná ze strany státu vůči rodinám. A jak by podle vás stát mohl rodinám samoživitelů nebo měl pomáhat? Nějaké třeba doporučení, jestli vás napadá.“

R: „Určitě ta podpora samoživitelů jako takových byla od státu naprosto nulová. To, že přidali maminkám na mateřský, nebo takhle, to, že přidali rodičům na přídavcích na děti a přidali prostě všeho všudy nějaký 400 na moje dvě děti dohromady, to je jako při těch cenách, který narůstaly, tak bylo jako plivnutí v moři prostě, to nebylo vůbec znát, i když samozřejmě taky, jako lepší ty 400 mít nebo je nemít, že jo. (...) Já, když jsem žádala o příspěvek na bydlení před dvěma... teda před dvěma lety? Před... no, starší syn, tomu už je 8, tak to bylo před 8 lety, když jsem vlastně byla na rodičovské dovolené ještě coby nikdy nepracující, takže jsem se ocitla vlastně na čtyřletém rodičáku automaticky, tam jsem brala 3 800 rodičovský měsíčně. A to teda mi naši stáli hodně za zadkem, protože nebejt jich teda, tak víc jak půlku měsíce člověk nemá ani na pleny, natož na nějaký jídlo takovýhle nebo poplatky za bydlení... A to jsem tenkrát taky šla žádat na sociálku o příspěvek na bydlení a bylo mi řečeno, že nemusím přece bydlet v bytě 2+1, že pokud nestačím na poplatky na bydlení, tak si mám najít menší byt.“ (Zdena, 2 děti, jedno na 1. stupni ZŠ, druhé doma)

Tereza ani Zdena dosud nevyužily žádné finanční ani materiální pomoci ze strany neziskových organizací, naopak se obě snaží v rámci svých možností pomoci druhým, ať už radou, darováním nepotřebných věcí po dětech či drobným finančním příspěvkem do charitativních sbírek. Důvodem, proč žádnou pomoc ze strany neziskových organizací tyto ženy dosud nevyužily, je jednak **maximální snaha řešit svou situaci sama**, bez pomoci druhých, a jednak přetrvávající pocit, že přestože jsou na tom špatně, existují rodiny, které se nacházejí v ještě horší situaci a které tedy mají na tuto pomoc větší nárok než ony. Obě zároveň připustily, že už **o využití pomoci začaly uvažovat** a pokud se celospolečenská situace bude nadále zhoršovat a ceny zboží a služeb, a tedy i nutné výdaje rodin porostou, budou nuceny o nějakou pomoc ze strany podporujících organizací požádat.

T: „A důvod tedy toho, že jste ty služby nevyužila, je ten, že jste zatím se všechno snažila řešit sama a přiměla by vás k tomu až jakoby opravdu velmi obtížná situace? Je to tak, pochopila jsem to správně?“

R: „Ano. Velmi obtížná situace a já bych musela asi hodně do velkého srabu se dostat, aby mi to moje vlastní svědomí jako povolilo a abych si to sama v sobě nějak ospravedlnila, že já jako člověk, kterej si myslím, že se má ještě ve svý podstatě jako relativně dobře na to, jaká je doba, tak jako já bych si řekla, že tam hlavně nemám asi co dělat, že jsou lidi, který mají třeba víc dětí, jsou v mnohem horší situaci a takovýhle, že ty to třeba potřebujou víc a já jim vlastně jakoby tu pomoc ubírám, byť na ní oni mají větší nárok než třeba já. Je to takový to, no. (...) i když přiznám se, že od doby, co je tady uprchlická krize a co teda nám neuvěřitelně raketovou rychlostí narostly veškerý poplatky, tak zvažovala jsem teda potravinovou banku, protože tři týdny z měsíce nevědět jako, co je to pořádný jídlo, to už je jako moc i na mě, bych řekla nebo troufala bych si to tvrdit. (...) A hlavně, bojím se, že v momentě, kdy se někde něco s prominutím [pokazí], tak já na to mít finančně nebudu. Budu to muset zaplatit z toho rodičáku, ze kterého bych na to taky neměla. Ale šlo by vlastně na stranu třeba nějaký pojištění a tak nebo nájem a takovýhle, přijít o bydlení nad hlavou, to se člověku dneska taky úplně nechce. (...) Je to, já nevím, no je to prostě nějaký nefér nastavený.“ (Zdena, 2 děti, jedno na 1. stupni ZŠ, druhé doma)

„Ale... takže jako vím, že jsou potom nějaký organizace a tak dále a tak dále. Ale přiznávám, nečetla jsem, nevěnovala jsem tomu ještě nějakou pozornost, protože ted'ko opravdu jsem na to neměla ani čas, ani sílu, to se přiznám. (...) Já jsem ještě takovej ten magor, že v uvozovce i z toho, ježiš, jak to mám říct slušně, houbel, co mám, když to, tak já pomůžu radši jako třeba nějaký samoživitelce taky, což je trošku na hlavu, protože potřebuju jako pomoci sama v uvozovce, že třeba dám oblečení po synovi, mně to udělá radost. Ale ano, jak říkáte, já přesný informace, jak co funguje, kolik toho existuje, jaký jsou možnosti, nemám. ... Takže ač nerada, protože asi ještě na tom budou lidi ještě úplně hůř, já nevím prostě, ale já se budu muset holt po těchhle různých organizacích, co pomáhají, se budu muset podívat. Já jsem znala jenom a zkusila jsem ty možnosti, co byly jakoby na úřadech. Protože jsem si myslela, že ty jsou ty hlavní, který by ted'ko mně měli pomoci. Jakožto občance českého státu platící daně a všechno. To jsem se zmýlila. To se budu muset kouknout, bohužel k tomu dojde, že se budu muset ted'ko kouknout, protože ta situace fakt začíná bejt čím dál horší a hlavně, jak říkám, tam není světlo na konci tunelu. Ba naopak to bude ještě horší. Takže jako... no, budu muset holt začít, i když jako nerada, ale jako budu muset, protože tady už pak bude o holej... jakoby naše přežití, život jako, abysme měli dostatek aspoň základních potravin a tak dále.“ (Tereza, 1 dítě na 2. stupni ZŠ)

Shrňme-li výše uvedené, v oblasti rodinné politiky a podpory rodin ze strany státu, byli dotázaní rodiče samoživitelé poměrně značně skeptičtí. Pomoc státu rodinám s dětmi během pandemie považovala většina z nich za nedostačující a rodiče se spíše přikláněli k názoru, že v rámci rodinné politiky stát neřeší situaci samoživitelů dostatečně. Mnozí sólo rodiče měli rovněž pocit, že ve společnosti přetrvávají předsudky vůči samoživitelům, kteří si za svoji situaci mohou sami. Vnímají také určité diskriminační přístupy ze strany pronajímatelů bytů i zaměstnavatelů. Přitom právě tyto oblasti, tj. bydlení a trh práce, považují za velmi problematické, a tedy klíčové z hlediska podpory státu. Podpora rodin samoživitelů ze strany státu by se dle názorů dotázaných rodičů měla zaměřit také na větší finanční pomoc a na určitou změnu systému sociálních dávek. V neposlední řadě zmiňovali sólo rodiče také oblast služeb pro rodiny, především dostupnost zařízení péče o předškolní děti a školních družin, a to jak místní, kapacitní, tak i finanční.

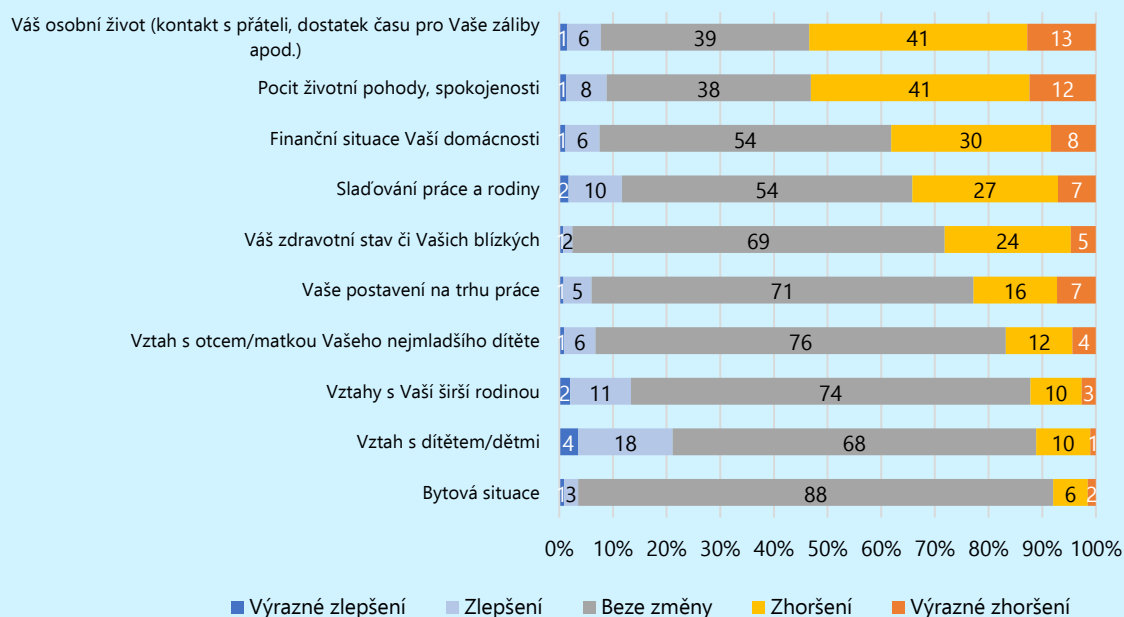
12. Hlavní dopady pandemické situace

Jana Paloncyová

Bezprecedentní pandemická situace se do určité míry dotkla řady oblastí života. V této kapitole se zaměříme zejména na to, jak se v celkovém pohledu změnil život sólo rodičů v prvním roce pandemie, tedy od března 2020 do března 2021.

V kvantitativním šetření byly na základě předvýzkumu (hloubkové rozhovory s experty a sólo rodiči) předmětem zájmu ty oblasti života rodin, jež mohly být, ať pozitivně, nebo negativně, pandemickou situací zasaženy (viz graf č. 12.1). **Nejvíce**, a to negativně, **ovlivnila pandemie osobní život sólo rodiče, potažmo pocit životní pohody a spokojenosti**, a to u každého druhého sólo rodiče. **Každý druhý deklaroval, že finanční situace se v období od března 2020 do března 2021 v porovnání se situací předtím nezměnila, u více než třetiny se však zhoršila, u téměř každého desátého výrazně.** U třetiny dotázaných se zkomplikovalo sladění práce a rodiny, naopak každý desátý to v pandemickém období hodnotil jako lepší než dříve. Vzhledem k věku respondentů neměla pandemie u většiny z nich zásadní vliv na jejich zdravotní stav či zdraví jejich blízkých, nicméně téměř každý třetí určité zhoršení deklaroval. Postavení sólo rodičů na trhu práce nebylo pandemií v daném období zásadně ohroženo (71 % beze změny), nicméně každý čtvrtý vnímal či zažil nějakou míru nejistoty v této oblasti. **Bytové situace se první rok pandemie dotkl jen minimálně.**

Graf č. 12.1 Dopady pandemie na vybrané oblasti života (v %)

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Ve snaze identifikovat případné podskupiny sólo rodičů podle toho, v jaké životní oblasti doznali během prvního pandemického roku výrazných změn, byla na ty vybrané (viz graf č. 12.1) aplikována faktorová analýza. Díky ní byly identifikovány tři hlavní oblasti – emocionální oblast, socioekonomická situace a vztahy s nejbližšími (viz tabulka č. 12.1).

Tabulka č. 12.1 Výsledky faktorové analýzy – vliv pandemie na různé oblasti života

	Faktory		
	emocionální oblast	socioekonomická situace	vztahy s nejbližšími
Váš osobní život (kontakt s přáteli, dostatek času pro Vaše záliby apod.)	0,840		
Pocit životní pohody, spokojenosti	0,803		
Sladování práce a rodiny	0,547		
Váš zdravotní stav či Vašich blízkých	0,395	0,370	
Finanční situace Vaší domácnosti		0,832	
Vaše postavení na trhu práce		0,816	
Bytová situace		0,512	0,371
Vztahy s Vaší širší rodinou			0,734
Vztah s otcem/matkou Vašeho nejmladšího dítěte			0,688
Vztah s dítětem/děťmi			0,613

Pozn.: Faktorová analýza: Metoda hlavních komponent, metoda rotace: Varimax with Kaiser Normalization, kritérium volby počtu faktorů: jednotkové číslo > 1 , p -hodnota Bartlettova testu 0,000 a hodnota míry Kaiser–Meier–Olkin (KMO) 0,764, podíl vysvětlené variance: 1. faktor – 20 %, 2. faktor – 20 %, 3. faktor – 16 %. Zobrazeny jen faktorové zátěže vyšší než 0,3. Stupnice odpovědí na otázku: Můžete mi prosím říci, v jakých oblastech života došlo v průběhu pandemie covidu-19 ke zlepšení či zhoršení nebo se nic nezměnilo? Porovnejte prosím souhrnně období pandemie (březen 2020 až březen 2021) s obdobím před pandemií (říjen 2019 až únor 2020). Odpovědi: 1. výrazné zlepšení, 2. zlepšení, 3. beze změny, 4. zhoršení, 5. výrazné zhoršení.

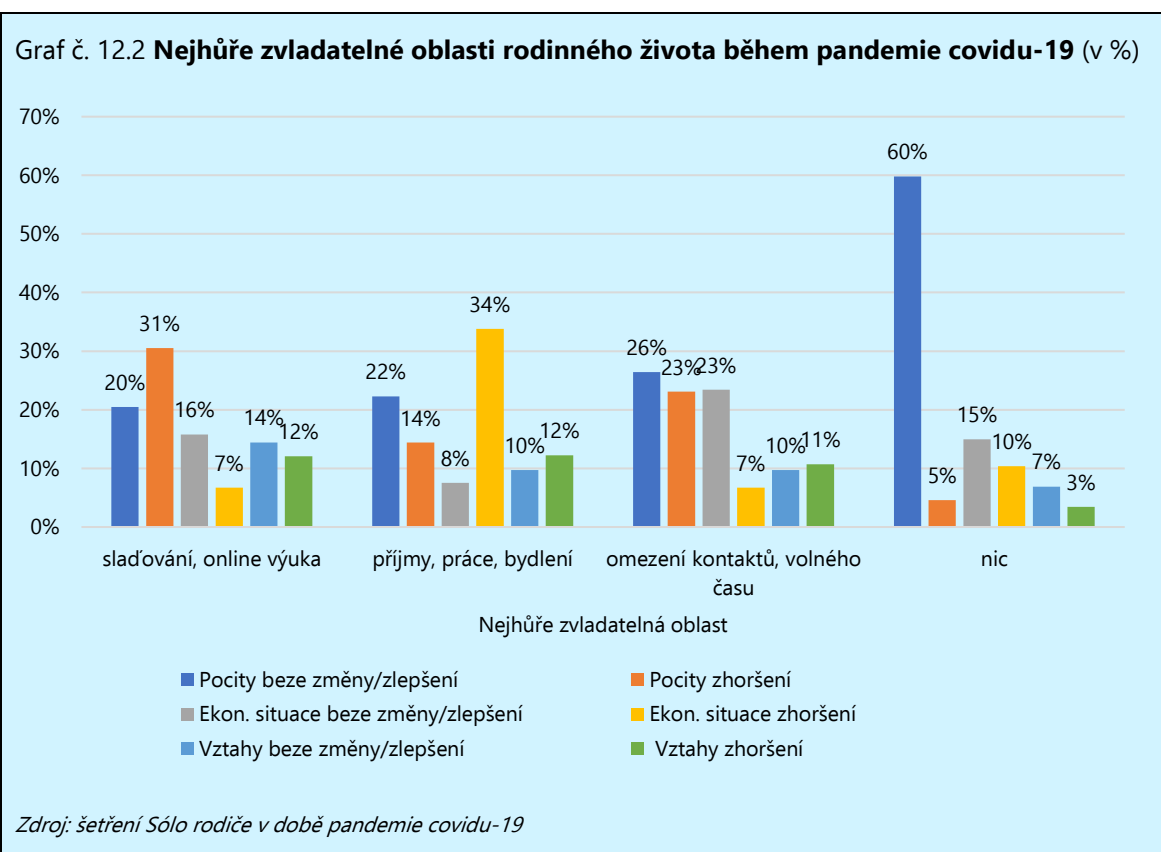
Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

V rámci faktorové analýzy byly každému respondentovi přiřazeny hodnoty u každého ze tří faktorů uvedených v tabulce č. 12.1. Následně byla vytvořena nová proměnná identifikující, v jaké oblasti života (pocitové, socioekonomické či vztahové) došlo u každého sólo rodiče během pandemie k největší změně, resp. ke zlepšení (případně beze změny) či zhoršení. **U téměř poloviny sólo rodičů se pandemie promítla zejména do jejich osobního života, pro polovinu z nich negativně.** Žádnou změnu či zlepšení v emoční oblasti pocitovali častěji muži než ženy. Zhoršení vnímali méně často samoživitelé bez maturitního vzdělání, ti naopak častěji než ostatní deklarovali potíže v ekonomické i vztahové oblasti. Pro třetinu respondentů měla pandemická situace nejvýraznější dopady v ekonomické oblasti, opět pro polovinu z nich negativní, u ostatních nenastala žádná změna nebo došlo ke zlepšení. Ve vztahové oblasti byl vliv nové situace také ambivalentní, významnější změny pocítil každý pátý sólo rodič.

Kromě zhodnocení vývoje a dopadů pandemie na uvedené oblasti života byli respondenti požádáni o vybrání právě jedné, která byla podle nich nejhůře zvladatelná z hlediska běžného fungování jejich rodiny. **Pro téměř jednu třetinu respondentů (29 %) bylo nejobtížnější zajistit rodině vyhovující ekonomické podmínky, tj. mít dostatečné příjmy (20 %), udržet si či získat práci (6 %) nebo zajistit vhodné bydlení pro svou rodinu (3 %).** Každý pátý nejvíce postrádal kontakty se svými přáteli a širší rodinou. **Online výuka dětí byla největší zátěží pro 16 % sólo**

rodičů, s tím částečně souvisejí i problémy se sladováním práce a rodiny (15 % je označilo za nejhůře zvladatelné). Podle 13 % sólo rodičů měla pandemie nejhorší dopad na možnost odreagovat se a trávit aktivně volný čas.

Stojí za zmínku, že zhruba každý desátý nepovažoval žádnou z daných oblastí za nejproblematičtější pro svůj rodinný život v době pandemie. Mezi nimi byli výrazně zastoupeni ti respondenti, kteří zvládli pandemii v relativní duševní pohodě (viz graf č. 12.2). **Ti sólo rodiče, kteří měli největší problémy v oblasti sladování práce a rodiny, případně s online výukou svých dětí, pociťovali častěji než ostatní snížení vlastní emoční pohody, ale zároveň nebyly výrazně negativně poznamenány jejich vztahy (s dětmi, s širší rodinou, s bývalým partnerem).** Obtížná ekonomická situace byla spojena především se zhoršením příjmů, pracovního postavení či bytových podmínek, propad v emoční oblasti zde však byl nejslabší v porovnání s těmi, kteří za nejhůře zvladatelnou oblast označili sladování, online výuku nebo omezení kontaktů a volnočasových aktivit. Samoživitelé, kterým nejvíce vadilo omezení sociálních kontaktů a možností trávení volného času, byli pandemickou situací dotčeni ekonomicky nejméně.

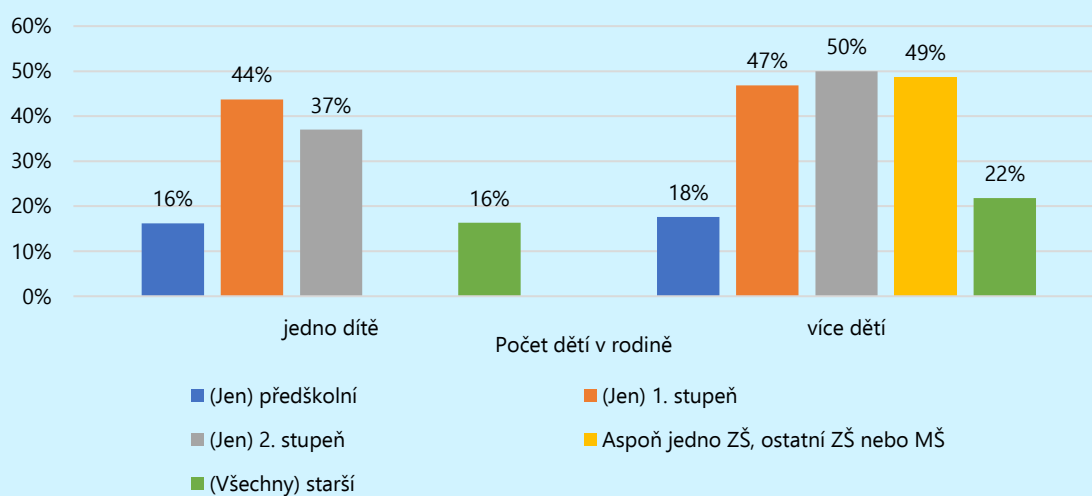

To, jakou oblast související s péčí a výchovou dětí zvládal sólo rodič v době pandemie covidu-19 nejhůře, je ovlivněno výší vzdělání. **Jako nejhorší uvedlo ekonomickou situaci významně více sólo rodičů bez maturitního vzdělání (37 %) oproti vysokoškolákům (20 %).** Těm naopak častěji vadila sociální izolace a omezení způsobů, jak trávit volný čas (36 % proti 25 %). Mezi respondenty bez maturitního vzdělání deklarovaly dvě pětiny, že v době pandemie došlo ke zhoršení jejich finanční

situace a v době výzkumu měly velké problémy vyjít s příjmem, u vysokoškoláků byl tento podíl zhruba poloviční. Naopak u 45 % vysokoškoláků se finanční situace nezměnila nebo zlepšila a v době výzkumu dle svých slov vycházeli s příjmem bez problémů, u sólo rodičů bez maturity představoval tento podíl 25 %. Příznačné je, že tři čtvrtiny vysokoškoláků ve sledovaném období březen 2020 až březen 2021 měly poměrně stabilní práci a převážně pracovaly, mezi sólo rodiči bez maturitního to měl podobně pouze každý druhý, a naopak každý pátý převážně nepracoval nebo to bylo půl napůl (17 %).

Není překvapením, že **sladování práce a rodiny během pandemie bylo ovlivněno počtem dětí sólo rodiče**. V rodinách s jedním dítětem tuto oblast vnímalo jako nejhorší pro zvládání 27 %, se třemi a více dětmi pak 49 %. Z hlediska věku dětí je nasnadě, že sladování práce a rodiny bylo v důsledku online výuky obtížnější v rodinách s dětmi ve věku docházky na základní školu. Pokud měl v době pandemie sólo rodič pouze jedno nezaopatřené dítě, mírně se snížil tlak na rodiče v oblasti sladování práce a rodiny spojený mimo jiné i s online výukou u dětí na 2. stupni ZŠ. U vícedětných rodin byla tato zátěž srovnatelná bez ohledu na to, kolik dětí navštěvovalo jaký stupeň ZŠ (viz graf č. 12.3).

Graf č. 12.3 Sladování práce a rodiny jako nejhůře zvladatelná oblast života během pandemie podle docházky dětí do školy (v %)

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

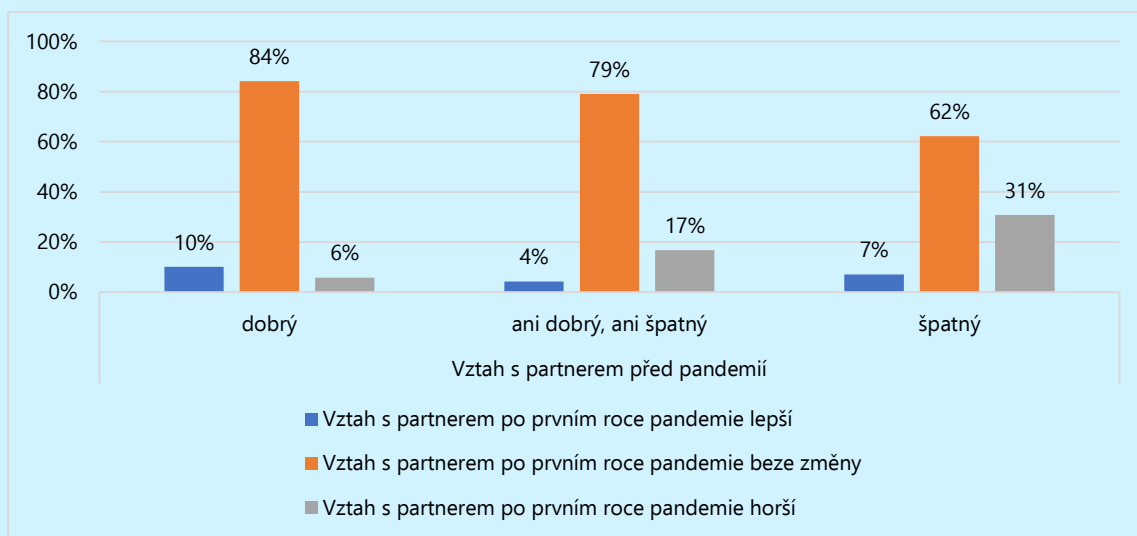
Oblast sociální izolace a omezení možností, jak trávit volný čas, zvolili jako nejtěžší v době pandemie častěji sólo rodiče s jedním dítětem (34 % proti 26 % vícedětných). Dítě se tak více než v rodinách se sourozenci cítilo bez svých vrstevníků osamoceno, bylo těžší vymyslet pro ně aktivity a před rodičem tak vyvstaly nové úkoly. Částečně se v této otázce projevil i vliv vzdělání rodiče, kdy u vysokoškoláků tato souvislost s počtem dětí neplatí, tj. oblast volnočasovou, potažmo vztahovou, zvolila jako nejhůře zvladatelnou více než třetina sólo rodičů s nejvyšším stupněm vzdělání, a to bez ohledu na počet dětí v rodině. Alarmující je však to, že největší dopady v této oblasti reflektovali sólo rodiče, jejichž dítě/děti již ukončily docházku na základní školu, byly tedy v adolescentním či vyšším věku. Tento názor sdílel téměř každý druhý sólo rodič s dětmi v tomto věku proti

každému pátému s mladšími dětmi. **Pandemie tak měla a bude mít významný vliv na život dospívajících, tedy ve fázi, kdy se děti osamostatňují a navazují stěžejní sociální kontakty mimo rodinu.** Podle ředitele Národního ústavu duševního zdraví Petra Winklera přibýlo u dětí a náctiletých školního věku kvůli pandemii a souvisejícím opatřením především depresí i úzkostí. Při online výuce postrádali nejvíce kontakt se svými vrstevníky, učiteli a dalšími, se kterými přicházejí jinak běžně do styku. Celkově se změnil životní styl, včetně omezení fyzické aktivity či změn ve stravování. Období, které během pandemie strávily děti a dospívající v sociální izolaci, pokrývá podstatnou část jejich psychosociálního vývoje, kdy má každý jedinec mnoho vývojových úkolů, k jejichž úspěšnému splnění je participace v kolektivu vrstevníků, zapojení do školních a jiných kolektivů velmi důležité. U většiny dětí a dospívajících ředitel Národního ústavu duševního zdraví dlouhodobé dopady pandemie na jejich duševní zdraví nepředpokládá, u nezanedbatelné části ale negativní dopady očekávat lze (České noviny, 10. 3. 2022).

Vztahová oblast vykazuje u většiny sólo rodičů relativní stabilitu, v případě vztahu s dětmi pak i častější zlepšení než zhoršení (viz graf č. 12.1). **Vztah s bývalým partnerem** (otcem/matkou dítěte/děti) **se během pandemie nezměnil u tří čtvrtin dotázaných, zhoršil se u 16 %, u 7 % se zlepšil.**⁴⁷ Vztah s otcem/matkou dítěte/děti v období před pandemií ohodnotil každý třetí sólo rodič jako dobrý (19 % jako dobrý, 16 % jako spíše dobrý), podobný podíl se k němu vyjádřil neutrálně (32 %), poslední třetina definovala tento vztah jako špatný (21 % jako spíše komplikovaný s častými konflikty a problémy, 11 % jako natolik špatný, že spolu expartneri vůbec nevycházeli). Respondenti pečující o své děti v podobné míře jako druhý rodič s ním častěji než ti, kteří měli většinu péče o děti na svých bedrech, vycházeli dobře (51 % respondentů s rovnoměrnou péčí versus 33 % s převážnou). Ti, kteří neměli se svým bývalým partnerem před pandemií závažné problémy, ustáli první rok pandemie většinou bez výrazné změny (viz graf č. 12.4). Podobně tomu bylo u těch, kteří hodnotili svůj vztah s bývalým partnerem před pandemií neutrálně. Nicméně v této skupině samoživitelů je i nemálo těch, kteří po prvním roce pandemie vycházeli se svým bývalým partnerem hůře než dříve. Pokud bylo mezi expartnery napětí již před pandemií, pak se během jejího prvního roku u třetiny z nich ještě prohloubilo. Na první pohled neměl na zhoršení vztahu s bývalým partnerem vliv režim péče (převážná, rovnoměrná). Výsledky naznačují, že se jednalo spíše o to, vyjít si v nové zátěžové situaci vstříc. Zhoršení vztahu tak častěji pocítovali ti, kdo byli během prvního roku nespokojeni s rozdělením péče o děti. V konkrétní rovině pak vztah hůře hodnotili ti, kteří během pandemie zažívali větší neshody ohledně rozsahu pobytu dítěte u každého z rodičů (46 % těch, kteří měli během pandemie tyto neshody, deklarovalo i horší vztah), ohledně způsobu předávání dítěte (40 %), ale i kvůli výživnému (46 %).

⁴⁷ Zaměříme-li se na respondenty, kteří se zúčastnili šetření *Samoživitelé 2019* i *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19* (2021), pak u téměř každého třetího došlo mezi rokem 2019 a 2021 ke zlepšení vztahu s bývalým partnerem/partnerkou, u stejného podílu naopak ke zhoršení. V době pandemie pak stejně jako u ostatních platí, že pandemie se v hodnocení kvality tohoto vztahu příliš neprojevila.

Graf č. 12.4 Vztah s bývalým partnerem/partnerkou před a po prvním roce pandemie (v %)

Zdroj: šetření *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*

Pandemie s sebou přinesla nová témata, na kterých by se rodiče měli dohodnout. Jedním z nich bylo dodržování protiepidemických opatření, například nošení roušek, omezení kontaktu s přáteli. Tyto otázky většina dotázaných s druhým rodičem nějak otevřela a řešila (78 %). Častěji to byli ti bývalí partneři, kteří měli mezi sebou dobrý vztah, naopak ti, kteří měli ambivalentní či špatný vztah se svým expartnerem, otázku dodržování opatření častěji vůbec neotevřeli (30 % proti 9 % s dobrým vztahem). Celkově se na pravidlech dokázaly shodnout zcela bez problémů dvě pětiny rodičů, čtvrtina se pak po určitých problémech dohodla. Neshodl se každý desátý rodičovský pár. **Častěji se na daných pravidlech shodly rodiny, kde o dítě či děti pečovali oba rodiče rovnoměrně**, tj. lze předpokládat, že mají větší zkušenosti s vyjednáváním a řešením různých situací z každodenního života.

Více než kdy jindy vyvstala během pandemie otázka, kdo by se o nezletilé děti postaral v případě hospitalizace (hlavního pečujícího) rodiče. Pomineme-li případy, kdy by se podle výpovědí respondentů dokázaly děti o sebe postarat samy (3 %, mezi nimi většinou zletilé, ale nezaopatřené děti), každý desátý respondent uvedl, že vůbec neví, jak by danou situaci řešil. Určitým znepokojením může být to, že **nejvíce sólo rodičů (dvě pětiny) spoléhá na pomoc svých rodičů, pouze 30 % počítalo v případě své hospitalizace s tím, že by se o dítě/děti postaral druhý rodič**. Svěřit dítě/děti do péče druhému rodiči je jednoznačnou volbou v rodinách s rovnoměrnou péčí (77 % proti 25 % s převážnou). V rodinách s převážnou péčí hraje výraznou roli to, jak často se dítě či děti stýkají s druhým rodičem. Čím je kontakt častější, tím více respondentů by mu v případě své hospitalizace předalo děti do jeho péče (26 % v rodinách se stykem do čtyř dnů v měsíci proti 58 % rodin se stykem deset a více dnů). Naopak čím je kontakt dítěte či dětí s druhým rodičem omezenější, tím spíše by respondenti svěřili děti do péče svých rodičů či jiných příbuzných (62 % versus 33 %).

S podobnými situacemi, kdy sólo rodič obtížně řeší situaci, kdy je sám nemocen, případně musí nastoupit do nemocnice, se setkali i někteří oslovení experti.

„A to, že když vlastně situace, kdy maminka, ať už jedno, dvě, tři děti, my jsme měli maminku jako, která už teda není aktivní, ale my jsme s ní pořád jakoby v kontaktu, pomáhali jsme jí.“

A ona je zdravotní sestřička a chytila covid. A vypadalo to, že bude muset prostě nastoupit do nemocnice a nemá kolem sebe jako moc žádný zázemí a teď, co bude s dětma, teď to začala řešit a v podstatě zjistila, že jí teda děti umístí do ústavní péče, ve který v životě nebyly, je to prostě jako máma, která to právě relativně zvládala. My jsme jí pomohli s nějakýma věcmi, protože nepomáháme jenom těm, co jsou v hmotný nouzi, ale i těm, co si chtějí třeba pořídit, já nevím, tašku s Ledovým královstvím dítěti, že jo, že můžou jako vlastně v pohodě, ale nedovolej si ty nadstandardní věci, tak to bych řekla, že byla ona. A byla teda, to jsem si úplně říkala – ježíšimarja, vždyť přece nebudou... Nakonec to vyřešila, že se nějak usmířila s maminkou, maminka si je jako vzala, ona tam nebyla nějak dlouhou dobu. Ale tahle situace vím, že taky stresovala maminky, že se bojí, že onemocní a co bude s jejich dětmi.“ (zástupce neziskové organizace zabývající se komplexní podporou samoživitelek II.)

V prvním roce ovlivnila pandemie zejména osobní život sólo rodičů, potažmo pocit životní pohody a spokojenosti, a to u každého druhého sólo rodiče. Ekonomicky zasáhla pandemie každého třetího sólo rodiče, a to zejména na poli zajištění dostatečných příjmů. Obtíže v této oblasti však nebyly tak úzce spjaty s propadem v emoční oblasti jako potíže se sladováním práce a rodiny, podporou dětí při online výuce nebo s omezením kontaktů a volnočasových aktivit. Sladování práce a rodiny během pandemie bylo zejména ovlivněno počtem dětí v rodině, oblast sociální izolace a omezení možností, jak trávit volný čas zvolili jako nejtěžší v době pandemie častěji sólo rodiče s jedním dítětem. Pandemie a s ní spojená sociální izolace měla a bude mít významný vliv především na život dospívajících, tedy ve fázi, kdy se děti osamostatňují a navazují stěžejní sociální kontakty mimo rodinu.

13. Výhled do budoucna a pociťované obavy sólo rodičů

Sylva Höhne

Po určitém zklidnění pandemické situace a uvolnění restriktivních vládních opatření v létě roku 2021 přišla o poznání silnější (prizmatem počtu nakažených nemocí covid-19) vlna pandemie na podzim 2021 a dále na přelomu roku a v prvním čtvrtletí 2022 (viz kap. 1). K tomu se ještě přidala energetická krize vyznačující se rostoucími cenami energií od podzimu 2021 a následně zdražování dalšího zboží a služeb, což citelně zasahovalo rozpočty rodin a domácností, samoživitele nevyjímaje, spíše naopak ve větší míře. Migrační krize spojená s válečným konfliktem na Ukrajině vyvolala nové otázky, a to nejen v souvislosti se státní podporou rodin s dětmi.

Následující podkapitoly jsou zaměřené na přiblížení toho, s jakými obavami ohledně případného zhoršení ekonomických podmínek svých domácností hleděli sólo rodiče do nejbližší budoucnosti. Data přitom umožňují porovnat obavy sólo rodičů vyřčené v období relativně mírné pandemie na přelomu jara a léta 2021 s dobou citelného zhoršování pandemické situace v listopadu 2021. Závěrečná podkapitola pak přináší pohled sólo rodičů dotázaných v kvalitativním šetření v dubnu 2022. V jejím rámci nelze opominout ani reflexi migrační krize a státní podpory směřované ukrajinským uprchlíkům. Toto šetření nebylo v projektu původně plánováno, nicméně vzhledem k uvedeným společenským změnám v roce 2022 bylo naznáno, že by toto šetření, byť menšího rozsahu, mohlo přinést aktuálnější obrázek o tom, jak nekončící společenskou krizi sólo rodiče vnímají a čeho se obávají.

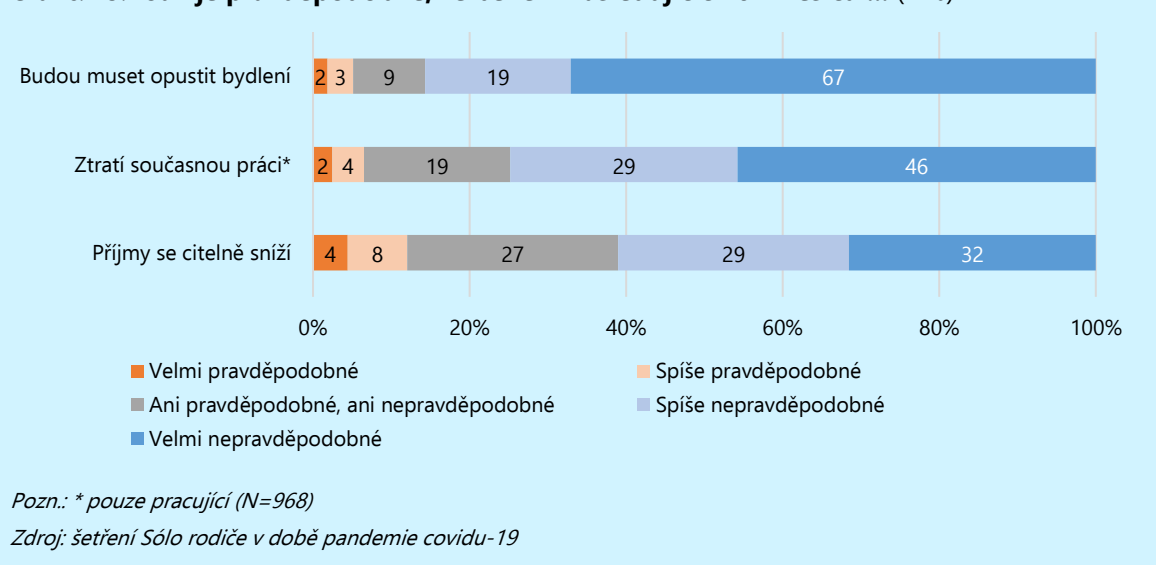
13.1 Obavy sólo rodičů z budoucího zhoršení ekonomických podmínek domácnosti deklarované v květnu až červenci 2021

Aniž by sólo rodiče tušili, co přijde v dalších měsících, zaměřilo se hlavní dotazníkové šetření realizované v květnu až červenci 2021 i na to, nakolik se obávají zhoršení svých životních podmínek. Co se případné ztráty svého bydlení týče, byli poměrně optimističtí. **Nutnost opustit své bydlení, protože si je už dále nebudou moci dovolit, mělo v nejbližších třech měsících za velmi nebo spíše pravděpodobné 5 % samoživitelů** (viz graf č. 13.1). Dvě třetiny to naopak pokládaly za velmi nepravděpodobné, další pětina to spíše neočekávala. Majitelé bytů nebo rodinných domů se této situace báli nejméně (91 % velmi nebo spíše ne), naproti tomu nájemníci uváděly tyto obavy mnohem častěji (9 % velmi nebo spíše ano, resp. 78 % velmi nebo spíše ne). Větším obavám ze ztráty bydlení čelili také ti, pro které bylo obtížné vyjít s příjmy a hradit výdaje spojené s bydlením.

Podobně nízký podíl (pracujících) respondentů měl **obavy z toho, že v nejbližších měsících přijde o svou placenou práci** (viz graf č. 13.1). S větší pravděpodobností (v rozmezí 10 až 12 %) to očekávali ti, kteří měli jen **příležitostné výděly, pracovali na základě krátkodobých smluv či různých dohod nebo kombinovali více pracovních činností najednou**. S obavami ze ztráty práce také velmi častou souvisel strach z poklesu příjmů – tři čtvrtiny těch, kteří očekávali, že přijdou o práci,

se současně obávaly snížení svých finančních prostředků. Porovnáme-li tyto tři uvedené oblasti, nejvyšší podíl respondentů (**12 %**) považoval **v nejbližších třech měsících za velmi nebo spíše pravděpodobné zhoršení příjmové úrovně**. Za v podstatě nemožné to pokládala „jen“ třetina sólo rodičů. Největší obavy vyjadřovali rodiče s (nejmladším) dítětem v předškolním věku a mírně častěji rodiče tři a více dětí. Chybějící výdělečná činnost, ale i určitá nestabilita případné pracovní činnosti (příležitostné práce, různé dohody) byla rovněž spojena s většími obavami sólo rodičů z poklesu jejich příjmů. Zřejmá byla také korelace se stávající příjmovou úrovní domácnosti sólo rodičů, kdy se s nižšími příjmy, pobíráním sociálních dávek a většími obtížemi při hospodaření s rodinným rozpočtem pojila větší pravděpodobnost propadu příjmů.

Graf č. 13.1 Jak je pravděpodobné, že během následujících tří měsíců ... (v %)

Z kapitoly 8 víme, že možnosti sólo rodičů pravidelně nebo alespoň občas spořit jsou ve srovnání například s rodinami úplnými do určité míry omezené, přičemž první rok pandemie tyto možnosti ještě spíše zhoršil. Připomeňme, že pravidelně ukládat každý měsíc nějakou částku se v době provedení výzkumu dařilo 15 %, alespoň občas 40 % a vůbec 45 % sólo rodičů. Zvláště posledně jmenovaní by se tak při nějakém výpadku příjmů nebo nutnosti vyšších výdajů ocitli ve velmi obtížné finanční situaci. Doplnující informací k tomu, jak by tuto situaci mohli zvládnout, je odpověď na otázku, **jak dlouho by jim úspory umožnily udržení stejné životní úrovně, pokud by jejich domácnost zůstala bez příjmů**. Úsporami přitom byly myšleny peníze uložené doma nebo na účtu v bance.

Data ukazují poměrně alarmující výsledky, kdy **každá pátá rodina žádné úspory neměla a téměř podobný podíl rodin by s nimi vystačil pouze jeden měsíc**. Finanční polštář na dva až šest měsíců měl přibližně každý třetí samoživitel, ještě delší dobu by úspory vydržely každému šestému sólo rodiči. Zbývající desetina však nedovedla či nechtěla na tuto otázku odpovědět. Zaměříme-li se na ty, kteří na danou otázku uvedli konkrétní odpověď, je dostupnost volných peněžních prostředků relativně lepší v rodinách pečujících výhradně o dospívající děti než v rodinách s nejmladším dítětem v předškolním věku, z nichž zhruba každý druhý neměl žádnou finanční rezervu, příp. by mu úspory vystačily maximálně na měsíc (viz tabulka č. 13.1). To je do jisté míry spojeno s ekonomickou aktivitou

sólo rodiče a typem pracovní činnosti. Nejvýše na jeden měsíc by měly disponibilní prostředky až tři pětiny rodičů na mateřské, resp. rodičovské dovolené. Většina zaměstnaných nebo samostatně podnikajících by s úsporami vystačila déle. Nicméně samoživitelé pracující formou méně stabilních smluv a dohod, příp. příležitostně, měli dostatečné úspory na dobu delší než půl roku spíše jen výjimečně, většina by při ztrátě příjmů stejnou životní úroveň udržela maximálně jeden měsíc. Rozdíly byly patrné i podle počtu dětí v rodině, kdy vyšší počet dětí přinášel větší potřebu peněžních prostředků, a tím i nižší finanční zálohu. Překvapivá není zlepšující se situace, co se úrovně úspor týče, se zvyšujícím se příjmem rodiny, resp. se snižujícími se obtížemi, které jsou s vycházením s příjmem spojeny. O dost složitější byla opět situace sólo rodičů žijících v nájemním bytě, neboť až tři pětiny z nich by se svými úsporami vydržely nejvýše měsíc. Mezi rodinami žijícími ve vlastním bytě byl tento podíl poloviční.

Tabulka č. 13.1 **Jak dlouho umožní úspory sólo rodičům udržení stejné životní úrovně, pokud by zůstali bez příjmů?** (podle vybraných sociodemografických charakteristik, v %)

		Žádné úspory	Max. 1 měsíc	2 až 3 měsíce	4 až 6 měsíců	7 až 12 měsíců	Více než 12 měsíců
Celkem		23,9	19,1	20,8	17,6	10,4	8,2
Věk nejmladšího dítěte	do 6 let		50,9		33,3		15,8
	7 až 15 let		41,3		40,9		17,8
	16 a více let		37,4		39,1		23,5
Počet dětí	jedno		41,0		37,2		21,8
	dvě a více		46,7		40,7		12,5
Sociálně-ekonomický status sólo rodiče	zaměstnanec		37,6		41,7		20,7
	OSVČ		34,3		38,6		27,1
	mateř./rodič. dov.		61,3		30,1		8,6
	jiný		68,4		23,7		7,9
Vycházení s příjmem	s (velkými) obtížemi		76,5		21,3		2,2
	s menšími obtížemi		47,6		40,8		11,7
	docela snadno		19,5		50,2		30,3
	(velmi) snadno		13,5		36,0		50,5
Forma bydlení	vlastní/družstevní byt/dům		29,7		43,1		27,3
	nájemní byt		60,0		32,2		7,8
	byt rodičů		42,3		39,4		18,2

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Pokud bychom měli porovnat životní podmínky sólo rodičů, kteří jsou zcela bez úspor, případně by jim vystačily pouze na jeden měsíc, s těmi, kteří mají finanční rezervy na dva až šest měsíců (ostatní rodiny s vyššími úsporami považujeme za poměrně dobře finančně zabezpečené), ukazují se jako rozhodující faktory ovlivňující dostatečnost úspor jejich sociálně-ekonomické charakteristiky. Při kontrole vlivu počtu dětí, věku nejmladšího dítěte v rodině, celkového příjmu domácnosti, typu smluvního ukotvení jejich pracovní činnosti a formy bydlení není podstatné, kolik má samoživitel dětí a v jakém věku je jeho nejmladší dítě. Z výsledků logistické regrese plyne, že sólo

rodiče žijící v nájemních bytech mají oproti vlastníkům, příp. družstevníkům dvakrát vyšší šanci, že bude jejich domácnost téměř bez úspor. Potvrdila se také závislost na výši celkového příjmu, kdy v porovnání s rodinami hospodařícími s příjmem 40 tisíc a více Kč jsou nedostatečností úspor výrazně více ohroženy domácnosti s příjmem do 20 tisíc Kč a od 20 do 30 tisíc Kč. Výdělečná činnost vykonávaná pouze formou tzv. prekérních smluv (na dobu určitou, skrze dohody apod.) je ve srovnání s prací na smlouvu na dobu neurčitou dalším významným negativním faktorem, který řadí domácnosti mezi ty, jejichž úspory by při výpadku příjmu vystačily maximálně na měsíc. Podobně je tomu i v případě, kdy sólo rodič nepracuje, resp. nemá žádnou pracovní smlouvu či živnostenský list.

Na základě regresních koeficientů těchto tří faktorů (formy bydlení, výše příjmu, typu pracovní smlouvy) z výše uvedené logistické regrese lze následně odhadnout, s jakou pravděpodobností⁴⁸ se vybrané domácnosti ocitnou v situaci, kdy jim jejich úspory umožní při výpadku příjmu udržet stejnou životní úroveň nejvýše po dobu jednoho měsíce (viz tabulka č. 13.2). Potvrzuje se, že nájemní bydlení, nízký příjem, chybějící výdělečná činnost nebo tzv. prekérní formy práce se pojí s vyšší pravděpodobností, že domácnost nemá dostatečné finanční rezervy. Osmdesátiprocentní či vyšší pravděpodobnost nedostatečnosti úspor mají sólo rodiče bydlící v nájmu, s příjmem nižším než 20 tisíc Kč a pracující pouze na základě krátkodobých smluv či dohod, příp. vůbec. V souhrnu všichni sólo rodiče disponující příjmem do 20 tisíc Kč, kteří současně bydlí v nájemním bytě, mají s více než 60% pravděpodobností jen minimální úspory, a to bez ohledu na to, jakou mají pracovní smlouvu. Z jiného úhlu pohledu je patrné, že zhruba 60% a spíše vyšší pravděpodobnost nedostatečnosti úspor mají sólo rodiče s celkovým příjmem do 20 tisíc Kč nebo i do 30 tisíc Kč, jejichž výdělečná činnost je nulová nebo je vykonávaná pouze prostřednictvím krátkodobých smluv a různých dohod, přičemž nezáleží na tom, zda bydlí ve vlastním bytě, v nájmu nebo u rodičů. Naproti tomu vyšší příjmy domácnosti spojené především s prací sólo rodiče na smlouvu na dobu neurčitou, samostatným podnikáním, případně kombinujícího více pracovních smluv se pojí s poměrně nízkou pravděpodobností (pod 40 %), že domácnost bude bez finančních rezerv, a to v podstatě bez ohledu na typ bydlení.

Rodiny sólo rodičů vysoce ohrožené nedostatečností úspor představují čtvrtinu všech dotázaných domácností sólo rodičů. Jedná se o domácnosti s čistým měsíčním příjmem do 20 tisíc Kč, které bydlí v nájmu, a dále o domácnosti s příjmem nižším než 30 tisíc Kč, ve kterých sólo rodič nepracuje nebo pracuje pouze na základě dohod či smluv na dobu určitou (šedě podbarvená pole, viz tabulka č. 13.2). Jakýkoliv výpadek příjmů či neočekávané zvýšení výdajů tak může pro tyto domácnosti znamenat podstatně vyšší riziko finančního propadu než pro ty ostatní.

⁴⁸ $P = \exp(\beta_0 + \sum \beta_i * X_i) / [1 + \exp(\beta_0 + \sum \beta_i * X_i)]$

Tabulka č. 13.2 **Pravděpodobnost, že domácnost nemá žádné úspory nebo s nimi vystačí maximálně jeden měsíc ve vybraných skupinách sólo rodičů (v %)**

Forma bydlení	Čistý příjem domácnosti	Typ pracovní smlouvy				
		na dobu neurčitou	na dobu určitou, dohody	živnost	na dobu neurčitou/ živnost + různé další	žádná smlouva (nepracuje)
Vlastní, družstevní byt/dům	do 20 000 Kč	46	66	50	53	68
	20–29 999 Kč	39	59	42	45	61
	30–39 999 Kč	27	46	30	33	33
	40 000 a více Kč	18	33	20	22	35
Nájemní byt	do 20 000 Kč	64	80	68	70	82
	20–29 999 Kč	57	75	60	63	77
	30–39 999 Kč	44	64	47	50	66
	40 000 a více Kč	31	51	35	37	53
Byt rodičů, příbuzných	do 20 000 Kč	50	70	54	57	72
	20–29 999 Kč	42	62	46	49	65
	30–39 999 Kč	30	49	33	36	52
	40 000 a více Kč	20	37	23	25	39

Pozn.: Tučně zvýrazněny 60% a vyšší pravděpodobnosti; šedě podbarveny vybrané skupiny domácností výrazněji ohrožené nedostatečností úspor.

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19

Obavy z možného zadlužení domácnosti v následujících šesti měsících vyjádřil zhruba každý šestý sólo rodič. Tři desetiny samoživitelů se toho rozhodně (a další dvě pětiny spíše) neobávaly. Nezanedbatelný byl 13% podíl respondentů, kteří na tuto otázku nechtěli nebo neuměli odpovědět. Pokud bychom se tedy zaměřili pouze na ty, kteří uvedli, zda se případného zadlužení spíše nebo určitě obávají, potvrdila se přímá podmíněnost stávající finanční situací rodiny. **Nízké příjmy domácnosti, větší obtíže při vycházení s nimi, zatížení půjčkami či závislost na sociálních dávkách byly významnými faktory, které obavy ze zadlužení domácnosti zvyšovaly.** Tyto obavy uvedlo například 37 % rodičů s příjmy do 20 tisíc Kč (vs. 9 % s příjmy 30 tisíc Kč a více), až 52 % rodičů vycházejících s příjmy s (velkými) obtížemi (vs. 4 % těch, kteří s nimi vyjdou snadno) nebo 20 % rodičů splácejících jednu a 41 % majících dvě nebo více půjček. Roli ale hrály také sociodemografické charakteristiky sólo rodiče a členů jeho rodiny. Mezi muži a ženami se neprokázal statisticky významný rozdíl, patrná však byla vyšší míra obav, jakou uvedly ženy (21 % oproti 14 % u mužů). Z hlediska nejvyššího vzdělání pociťovali strach z budoucího zadlužení domácnosti především respondenti s nejnižším vzděláním (26 %), středoškoláci s maturitou a vysokoškoláci se toho obávali relativně méně (16 až 17 %). Obavy vyjadřovali častěji rodiče dvou a více dětí, z hlediska věku nejmladšího dítěte pak především ti, kdo měli takové dítě v předškolním nebo mladším školním věku (24 %, resp. 28 %). Rodiče starších dětí tyto obavy z 87 % neměli. Vyšší míru obav vnímali samostatně podnikající sólo rodiče v porovnání se zaměstnanci (24 % vs. 17 %), nejvyšší byl ale tento podíl mezi nepracujícími sólo rodiči (32 %).

13.2 Obavy sólo rodičů z budoucího zhoršení ekonomických podmínek domácnosti deklarované v listopadu 2021

Opětovné kontaktování (vybraných) respondentů v listopadu 2021 mělo vedle snahy získat zpětnou vazbu o využití různých odborných služeb pomoci (viz kap. 10) **postihnout také aktuální příjmovou situaci sólo rodičů a jejich případné obavy z budoucího vývoje finančních a materiálních podmínek domácnosti.** Následující analýza tak zahrnuje pouze sólo rodiče aktivně se účastníci podzimního rekontaktu (**424 respondentů**). Porovnání odpovědí na stejné otázky v hlavním dotazníkovém šetření uskutečněném v květnu až červenci 2021 tak umožní nastínit, k jakým změnám v životní úrovni dotázaných došlo. Připomeňme, že v listopadu 2021 v České republice již nějakou dobu probíhala energetická krize doprovázená vysokým růstem cen energií (především elektřiny a plynu), což se nějak dotýkalo naprosté většiny domácností.

Z odpovědí na příslušné otázky je zcela patrné **relativní zhoršení ekonomické situace sólo rodičů.** Co se míry vycházení s příjmem týče, tak jestliže na začátku léta měla (velké) potíže s příjmem vyjít jedna pětina dotázaných, zhruba o půl roku později to již byly tři desetiny (viz tabulka č. 13.3). Na opačném pólu škály je zjevná jen minimální změna (13 %, resp. 12 %). V souhrnu vzato na stejné (špatné či dobré) úrovni vycházení s příjmem zůstalo 47 % dotázaných, třetina však zaznamenala spíše zhoršení (tzn. na šestistupňové škále zvolila na podzim oproti hlavnímu šetření horší stupeň vycházení s příjmy), pětina naopak zlepšení. Propojíme-li tyto změny, **přetrvávají (velké) obtíže vyjít s příjmem u každého šestého sólo rodiče (16 %), každý (další) pátý (20 %) pak měl v listopadu relativně větší potíže s příjmem vyjít než na přelomu jara a léta** (viz tabulka č. 13.3). Na druhé straně se (velmi) snadno v obou obdobích dařilo nakládat s rodinným rozpočtem jen 7 % dotázaných, nicméně dalších 10 % pocítilo určité zlepšení. Nejpočetněji zastoupenou skupinou zůstávají ti, kdo vyšli se svými příjmy jen s menšími obtížemi nebo docela snadno.

Tabulka č. 13.3 **Vycházení domácností s příjmem v listopadu 2021 oproti květnu až červenci 2021** (celková %)

		Vycházení s příjmem – květen až červenec 2021			
		s velkými obtížemi/obtížemi	s menšími obtížemi/docela snadno	snadno/velmi snadno	celkem
Vycházení s příjmem – listopad 2021	s velkými obtížemi/obtížemi	15,8	19,8		30,0
	s menšími obtížemi/docela snadno		47,4		58,4
	snadno/velmi snadno	10,1		6,8	11,6
	celkem	21,5	65,3	13,2	100,0

Pozn.: N=424

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19 – rekontakt

Přestože v listopadu 2021 nebyla ověřována aktuální pracovní pozice sólo rodiče, tak ti, kteří byli v době hlavního šetření bez výdělečné činnosti, na podzim z velké části vyjadřovali přetrvávající (velké) potíže vyjít s příjmem. Podobně na tom byli respondenti (v květnu až červenci) pracující na základě různých dohod či krátkodobých smluv, část z nich ale (na rozdíl od pracujících jinou

formou) v listopadu zaznamenala určité zlepšení, co se vycházení s příjmem týče. Za tím by se mohla skrývat stabilizace jejich pracovní pozice, což však data neumožňují přímo ověřit. Dlouhodobě (velké) problémy při hospodaření s příjmem domácnosti mají častěji dotázaní bez větších finančních rezerv (maximálně na jeden měsíc). U nich bylo navíc relativně vyšší zastoupení těch, kteří v listopadu oproti hlavnímu šetření vyšli s příjmem relativně hůře. Počet dětí v rodině ani věk nejmladšího dítěte statisticky významně nediferencoval případné změny ve vycházení s příjmem.

Zajímalo nás rovněž, jaká byla v listopadu 2021 situace sólo rodičů z hlediska jejich úspor, které by jim v případě ztráty příjmů umožnily zachovat stejnou životní úroveň. Z rodičů účastnících se rekontaktu nemělo již v době hlavního dotazníkového šetření 46 % žádné takové úspory, případně by s nimi vystačili pouze jeden měsíc. V listopadu se v této situaci ocitla celá polovina respondentů (viz tabulka č. 13.4). Při porovnání obou otázek se ukázalo, že zatímco pro mírně nadpoloviční většinu (55 %) se situace domácnosti z pohledu disponibilních prostředků nijak nezměnila, pětina by s úsporami vydržela delší dobu, čtvrtině se finanční zásoby naopak ztenčily. Tabulka č. 13.4 zobrazuje, jak se struktura dotázaných rodin v této oblasti změnila. **Přes dvě pětiny opětovně dotázaných rodin zůstávají dlouhodobě bez úspor nebo by s nimi vystačily nejvýše jeden měsíc.** Čtvrtina rodin stabilně disponuje volnými prostředky na dobu dvou až šesti měsíců, desetina by „vyžila“ více než půl roku. U 8 % se situace (mírně) zlepšila, neboť se jim podařilo vytvořit si finanční rezervu na delší období, než tomu bylo na přelomu jara a léta 2021. Naproti tomu **13 % dotázaných sólo rodičů se volné peněžní prostředky ve sledovaném období snížily**, mnohdy na (téměř) nulovou úroveň. Případné neočekávané výdaje, ale zvláště vlna zdražování, která přišla především během roku 2022, tak tyto rodiny (spolu s těmi, jejichž úspory jsou mizivé) pravděpodobně velmi citelně zasáhla.

Tabulka č. 13.4 **Jak dlouho umožní úspory sólo rodičům udržení stejné životní úrovně, pokud by zůstali bez příjmů?** (v listopadu 2021 oproti květnu až červenci 2021, celková %)

		Květen–červenec 2021			
		žádné úspory/ max. 1 měsíc	2 až 6 měsíců	7 a více měsíců	celkem
Listopad 2021	žádné úspory/ max. 1 měsíc	42,1	12,7		50,4
	2 až 6 měsíců	8,1	26,5	10,6	35,3
	7 a více měsíců		37,7		14,3
	celkem		46,5	37,7	15,8

Pozn.: N=385

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19 – rekontakt

Většina ze všech dotázaných sólo rodičů v hlavním dotazníkovém šetření nepovažovala v květnu až červenci za pravděpodobné, že by v nejbližších třech měsících ztratila své stávající bydlení, svou práci anebo by se jim snížily příjmy (viz graf č. 13.1). Výsledky rekontaktu naznačují, že o půl roku později se tyto obavy, přinejmenším v příjmové sféře (značně) prohloubily. Pravděpodobnost, že budou muset v příštích šesti měsících opustit své bydlení, protože si je nebudou dovolit, se ve sledovaném období mírně zvýšila, i když stále zůstala poměrně nízká: na začátku léta se ztráty bydlení obávalo 5 % v rekontaktu dotázaných sólo rodičů, v listopadu 6 %, za velmi či spíše nepravděpodobné to naopak považovalo 87 %, resp. 80 % respondentů, ostatní si tím nebyli jistí.

To, že v nejbližších měsících přijdou o svou stávající práci, očekávalo v květnu až červenci 7 % pracujících dotázaných, v listopadu pak 10 %. Naproti tomu (zcela) bez obav byly ještě v létě tři čtvrtiny, ale v listopadu „jen“ dvě třetiny pracujících respondentů. Pokud bychom se zaměřili na ty, kteří měli při hlavní vlně sběru dat (květen–červenec) práci, tak 6 % z nich bylo v listopadu již bez ní. Části z nich se přitom mohlo naplnit očekávání, že ji ztratí, většinou s tím ale nepočítali. **Snížení příjmů v následujících šesti měsících pokládala v listopadu za velmi nebo spíše pravděpodobné téměř čtvrtina dotázaných**, v předchozí vlně výzkumu to deklarovalo pouze 13 % (viz tabulka č. 13.5). Ani v jednom období nepředpokládala takový stav v blízké budoucnosti zhruba každý třetí sólo rodič. Nemalý je však podíl respondentů (31 %), u nichž se tyto obavy staly pravděpodobnějšími ve srovnání s tím, co si mysleli ještě na přelomu jara a léta.

Tabulka č. 13.5 **Pravděpodobnost, že se příjmy v následujících měsících citelně sníží** (podle odpovědí v listopadu 2021 a v květnu až červenci 2021, celková %)

		Během následujících tří měsíců (květen až červenec 2021)			
		velmi/spíše pravděpodobné	ani pravděpodobné/ ani nepravděpodobné	velmi/spíše nepravděpodobné	celkem
Během příštích šesti měsíců (listopad 2021)	velmi/spíše pravděpodobné	7,3	30,7		23,8
	ani pravděpodobné/ ani nepravděpodobné	13,0			30,0
	velmi/spíše nepravděpodobné	13,2		35,8	46,2
	celkem	13,4	28,6	58,0	100,0

Pozn.: N=385

Zdroj: šetření Sólo rodiče v době pandemie covidu-19 – rekontakt

Mírně v listopadu 2021 vzrostly také obavy ze zadlužení domácnosti v následujících šesti měsících. Zatímco v květnu až červenci se spíše nebo určitě obávalo (dalšího) zadlužení domácnosti v příštím půlroce 19 % dotázaných, v listopadu činil tento podíl 24 %.

Shrňme-li míru obav respondentů ze zhoršení ekonomických podmínek jejich domácnosti, mělo v květnu až červenci 2021 pro nejbližší období 5 až 6 % všech dotázaných sólo rodičů za velmi nebo spíše pravděpodobnou ztrátu bydlení nebo práce, snížení příjmů 12 % a (další) zadlužení domácnosti 17 % sólo rodičů. Dvě pětiny samozivitelů přitom neměly téměř žádnou finanční rezervu, která by jim pomohla udržet jejich životní úroveň, pokud by přišly o své příjmy. Opětovné dotazování v listopadu 2021, kterého se aktivně zúčastnila více než třetina „původních“ respondentů, poukázalo jednak na určité zhoršení finančního zajištění domácnosti a jednak na častější obavy především z budoucího poklesu příjmů a případného zadlužení. Výrazný růst cen potravin a dalšího zboží a služeb v roce 2022 by tak mohl zvláště tyto samozivitele přivést do ještě složitější ekonomické situace, jak naznačuje i následující text.

13.3 Reflexe aktuální situace dle hloubkových rozhovorů se sólo rodiči v dubnu 2022

Sólo rodiče, se kterými byly realizovány hloubkové rozhovory v dubnu 2022, vnímali růst cen především co se potravin týče, ale i ve sféře bydlení a případně dalšího zboží či služeb. Někteří tak již **vědomě šetří na potravinách nebo uzpůsobili vyšším cenám své nákupy**, jiní **reflektují vyšší výdaje na bydlení** nebo jejich nárůst očekávají v návaznosti na vyúčtování záloh. Zmiňovány jsou ale i vyšší ceny dopravy, benzínu atd. Východiskem z rostoucích nákladů bývá pro sólo rodiče velmi často také **omezení výdajů na sebe, na vlastní osobní potřeby**, přičemž hlavním impulsem k tomu je **uspokojení nezbytných potřeb svých dětí**.

T: „... teď víme, že došlo k nějakým velkým změnám ve společnosti, došlo i k rostoucím cenám a je tady určitá energetická krize. Jak se vás tohleto dotklo?“

R: „No tak zatím ještě nijak, jo? Naštěstí je jaro a jak se říká, jestli to topení a tady tohle všechno se zdraží, tak já to asi uvidím na vyúčtování až třeba příští rok. Jo? Zatím nemůžu říct, že bych nějak citelně to poznala. Samozřejmě ty ceny benzínu vylezly, že jo, teď už to zase jde trošku dolů, tak snad to nějak tady tohleto jakoby doklepu. Ceny potravin se taky významně zvýšily, tak toho kupujeme málo nebo míň sladkostí nebo asi přestaneme kupovat balenou vodu. On [syn] má rád takový ty ochucený. Budeme pít kohoutkovou, jo? Takový nějaký postupný změny ano, ale nevidím v tom nic dramatického nebo že bysme najednou přestali jedno jídlo jíst, jo? To asi ne. Obědy mu platím normálně ve škole.“

T: „Hm, takže to přide postupně a zatím teda...“

R: „Uvidíme, jo? Čekám fakt až na to vyúčtování a ještě je příliš brzo na to, dělat nějaký závěry. Jo? Ono nejdřív za půl roku asi bude vidět, jestli nás to nějak významně postihlo.“ (Linda, 1 dítě na 2. stupni ZŠ)

„No, tak samozřejmě. Všecko se zdražilo, že jo, měsíčně nárůst elektřiny na zálohách, plynu, nájem, všechno je to dražší. Hůř se to zvládá, všechno se to zvládá strašně špatně.“ (Simona, 2 děti, obě v MŠ)

„Já bych řekla, že ano, protože tady jde o to, že... jako samozřejmě potraviny, tak jíme každý, to asi jako je jasné, že jo. Auto nemám, ale zase jako poměrně dost jezdím a jako i to jízdné se zdražilo. Neřekla bych, že to je... ono teda u toho vlaku to není tak strašné. Horší je teda autobus, ale jako taky nějaké to zdražení tam je, jo? Není to tak výrazné jak u těch aut, ale taky tam je. A samozřejmě další věc je, že v podstatě když máte online výuku, tak potřebujete počítač a to taky třeba musíte jako, když vám nefunguje, musíte si koupit nový, že jo. To taky prostě všechno tohleto jako stojí peníze. No a tím ještě zdražováním, no. Ono hlavně to... no a ještě ta elektřina, že jo, tohle to bylo prostě, že třeba ten předminulý rok ten nedoplatek, byl, já nevím, 2 tisíce a teď to bylo prostě 14 tisíc jako minulý rok, jo? Takže tam je hodně velký rozdíl v tomhleto, že jo.“ (Marie, 1 dítě na 2. stupni ZŠ)

„No, já už vlastně v době pandemie jsem jako 14 dní jedla suchej chleba a teď už jsou to tři týdny teda, co jím z měsíce suchej chleba, protože prostě ty peníze nejsou a všechno šlo neuvěřitelně nahoru a děti prostě jídlo potřebují, takže já se na jako... v rámci toho, že oni potřebují jídlo a potřebují tu stravu pestrou, potřebují vitamíny a různé složky prostě potravin od bílkovin po vápník a takovýhle, tak jako já se uskromním, já už vyvinutá jsem. Tak už je mi jedno, že nevyrostu nebo že mi budou slábnout kosti, to je mi vcelku fuk, ale u nich

nic nezanedbám. (...) Šetřím na sobě jako, jinak se to prostě nedá. (Zdena, 2 děti, jedno na 1. stupni ZŠ, druhé doma)

„Já už začínám přemýšlet, že – dobrý, syn skončí základku, já si budu muset najít někde noční a přivydělávat si, protože já to nezvládnou, jestli zdražej, to nejde prostě. Zdražilo se všechno a zdražuje a já fakt už jako nemám na základní věci, jako na základní potraviny, protože to nejde. A nikdo vám nepomůže.“ (Tereza, 1 dítě na 2. stupni ZŠ)

T: „... když bych se měla soustředit na nějaké výdaje, které ta domácnost má, jako měla jste třeba pocit, že musíte jako v těch posledních měsících nebo ten poslední půlrok třeba víc šetřit na potravinách? Nebo na oblečení?“

R: „Určitě, určitě, jo, prakticky jsem si stopla všechny takový ty svoje věci, co jsem ráda chodila – na kosmetiku, k holiči, nehty, to jsem si odpustila samozřejmě. (...) No, jako jsem docela rozčarovaná. Dneska zrovna jsem byla nakoupit. Je to mazec, ale já prakticky zase jsem ten typ, který si vylosuje takový ty slevy, ať je to [název obchodu], prostě já jdu... jdu nakoupit, jdu po akcích, jo? To znamená, že kupuju opravdu takový to nejlépejší. Ale musí to být dobrý samozřejmě, tak zase nebudu kupovat synovi úplně nějaký blbosti, ale vyloženě akce kupuju, jo? Čím víc, tím líp. A snažím se opravdu hledat recepty, kde ušetřím.“

T: „Dobře. Dotýká se vás nějak i to zdražení energií? Sice jste říkala, že bydlíte ve vlastním bytě, ale tyhle ty vlastně výdaje jsou i tam.“

R: „Určitě ano, protože mám plyn, mám elektřinu a byla jsem u [název společnosti 1], jo? Takže dotedka ještě teda řeším fakturu, která nám přišla, byl to teda mazec, sháněla jsem vlastně dva měsíce, než mě vůbec vzali, protože plyn mám u [název společnosti 2], elektřinu jsem měla u té [název společnosti 1]. Přešla jsem na [název společnosti 3], kde chtěli teda zálohy, přišlo mi vyúčtování, já nevím, asi 6 tisíc za ty dva měsíce. Takže to byl mazec, protože najednou jakoby dát 6 tisíc pro mě, když jsem dostala nějakých 18, to byl docela mazec, jo?“ (Dita, 2 děti, jedno dospělé, druhé na 1. stupni ZŠ)

Vyšší výdaje, které domácnosti v souvislosti s růstem cen mají, ovlivňují i jejich možnosti spořit. V hloubkových rozhovorech tak zaznívalo, že jestli ještě v minulých měsících zvládali měsíčně **ukládat nějakou částkou stranou**, v současnosti se jim to daří **výrazně obtížněji nebo dokonce vůbec**.

„No, tak jediný, co mám jako úspory, že si 300 odvádím na penzijní připojištění, to je všechno, co zvládám. A už i to jsem vlastně musela snižovat, protože jsem byla zvyklá si posílat o něco víc a nechtěla jsem to úplně zastavit nebo zrušit, takže jsem si vlastně jediný zanechala to penzijní připojištění, ale stáhla jsem to na minimum, na 300 korun, jinak jsem to musela omezit, a nemám už teď vůbec, abych mohla něco spořit. To vůbec, to nedám už dohromady.“ (Simona, 2 děti, obě v MŠ)

„No, to bych řekla možná, že je horší než ten covid. Je pravda, že to teď pozoruju fakt ten třetí měsíc, že mám tak jako i mimořádný výdaje jako, co se týká auta, že jo, letní pneumatiky jsem musela kupovat a takový, takže je pravda, že z té výplaty, jak jsem byla zvyklá, že jsem třeba i něco dala stranou, tak teď fakt ty tři měsíce ne, jo? Protože vlastně i hodně jezdím autem, zase jako prarodiče mám vlastně docela daleko, takže i s dětma se tam snažíme jezdit, i kvůli tomu, že opravdu, jak je člověk zavřenej v tom bytě, bez toho balkonu, bez ničeho, tak se snaží do té přírody jet. Takže bych řekla, že jako teď, co se týká financí, je to horší než ten covid. A i vlastně nájem se mi zdražil tím pádem. (...) Zatím, říkám, zatím je to, že ty mimořádný výdaje zatím dávám, ale tím pádem nedám nic stranou, takže zatím ušetřené peníze, nemusela jsem šáhnout, ale když to tak člověk poslouchá, tak nevím, jak dlouho. Uvidíme. Snad ne.“ (Kateřina, 2 děti, jedno na 2. stupni ZŠ, druhé na 1. stupni ZŠ)

T: „A zvládáte něco spořit, nějakou pravidelnou částku?“

R: „Vůbec, vůbec. A musím vám říct, že když vidím potom v televizi rozhovory, ať si lidi odloží čtvrtinu platu na důchod a tak dále, pardon, já bych pak nezaplatila ani nájem, to nejde. Já chápu, že si to můžou dovolit lidi, který berou možná 50 tisíc nebo jsou dva, ano, oni ano. Ale já dostanu vejplatu, já zaplatím nájem a pak musím hodně kalkulovat, abysme do konce měsíce vyšli, nebo třeba naši mi jeden víkend pomůžou, za což jsem ráda, i když se cítím trapně.“ (Tereza, 1 dítě na 2. stupni ZŠ)

Vytvářet nebo alespoň udržet nějakou finanční rezervu pro případ výpadku příjmu či pro úhradu nějakých nenadálých výdajů se tak pro samoživitele stalo ještě problematičtější. O případnou finanční pomoc by žádali své nejbližší, ale obraceli by se i na stát, resp. úřad práce se žádostí o dávky. V případě neočekávaných výdajů spojených například s nákupem nezbytného zařízení domácnosti (pračky, ledničky apod.) spatřují řešení i v nákupu použitých věcí, resp. „z druhé ruky“, protože nové si dovolit nemohou, nebo koupí daného předmětu na splátky.

T: „Ještě poslední otázka k těm ekonomickým věcem. Jak byste řešila případné nenadálé výdaje? Máte nějaké úspory, kdy by se třeba rozbila pračka, lednička, nějaký prostě nenadálý nezbytný výdaj většího rozsahu?“

R: „Něco samozřejmě ušetřeného mám, protože nechci se úplně vydat do nějakýho, abysme opravdu měli... neměla jsem na účtě nic, tak samozřejmě něco málo mám, takový... jak přesně dodržuji takový ty rady – mít aspoň dva tři platy ušetřený, kdyby se právě stal nějaký takovejle nenadálý výdaj. Ale to prostě na to nechci v žádném případě sahat, dokud nenastane opravdu nějaká nenadálá událost. (...) Ale to je přesně, to je takový ty úspory z dob, než jsem měla děti, než nastaly všechny takovýhle situace. Teď neušetřím vůbec nic, teď vůbec.“ (Simona, 2 děti, obě v MŠ)

„Já bych musela na rodinu. Já bych musela poprosit rodiče, přinejhorším bratra se sestrou, protože prostě jako není možné nebo už za dob covidu nebylo možné, teď je to ještě horší, bych řekla, vlastně něco ušetřit.“ (Tereza, 1 dítě na 2. stupni ZŠ)

„Musela bych zkusit požádat o jednorázovou pomoc, na kterou teda vím, že mám nárok, a musela bych měsíc vydržet bez pračky nebo přinejhorším si jít vyprat k mamince, protože tam oni mají na to ze zákona nějak měsíc, než mi to schválí.“ (Olga, 3 děti, dvě na 1. stupni ZŠ, třetí v MŠ)

V rámci hodnocení státní podpory (neúplných) rodin s dětmi se hloubkové rozhovory dotkly také **migrační krize spojené s válečným konfliktem na Ukrajině**. Sólo rodiče situaci uprchlíků vnímali velmi intenzivně a citlivě, řada oslovených se jim v rámci svých možností snažila alespoň zpočátku nějak (finančně, materiálně) trochu pomoci, současně však značně **kriticky pohlíželi na opatření státu**, která byla za účelem řešení uprchlické krize uplatňována. Vnímali to jako určité přehlížení a nedostatek pozornosti ze strany státu věnované situaci českých rodin nebo dokonce jako poskytování pomoci migrantům na úkor potřebných českých rodin. Zároveň mnozí rodiče projevovali různé **obavy, ať již z hlediska extrémního ekonomického zatížení české ekonomiky, bezpečnosti či dopadů například do školství, na bydlení** apod. V oblasti školství byly vyjadřovány zejména obavy z nedostatečných kapacit některých škol, které jsou již nyní značně vytíženy, a přijetí dalších dětí z Ukrajiny by mohlo z pohledu dotázaných rodičů zapříčinit nepřijetí některých českých dětí, především z nespádových oblastí. Nevhodně nastavená inkluze může dle jejich názoru zároveň negativně ovlivnit i kvalitu vzdělávání. V bytové oblasti bylo opakovaně kritizováno přidělování obecních bytů migrantům v lokalitách, v nichž do té doby byly obecní byty prakticky nedostupné.

„Vláda se tady není schopna postarat o vlastní lidi, ale prostě dává tady cizím, nehledě na to, že cizím dá mnohem větší částku než prostě vlastním lidem. Lidi tu přichází o bydlení, přichází tu o všechno možný, oni nám sice navýšili o tisíc korun živobytí, ale jako, co to je? V těch obchodech to narostlo katastrofálně a těch tisíc korun je nic proti tomu, co ty děti potřebují. Ty děti nepotřebují jenom jídlo, ony potřebují ošacení, potřebují boty, pomůcky, všechno. A nikoho to nezajímá. (...) Ted' tady vlastně poskytují státní sociální byty Ukrajincům, takže vlastně my, co máme žádosti o byt, my už nemáme ani nárok, my už ani nečekáme, že něco dostaneme, protože všechno to shrabují pro ně. A jako tady já mám pocit, že tento stát prostě nás, nás Čechy, nás vlastní lidi dává úplně ke dnu, úplně ke dnu. (...) Zaměřují se tu na Ukrajince, ale neuvědomují si, co dělají našim lidem. Víte, jak je nám prostě, každý nemáme, když si tady potom prostě zjistíme, že oni jim dávají telefony, elektroniku, tady jim dají pět tisíc životní minimum, dokonce už jsem četla, že Ukrajincům nabízí práci s platem tady pomalu 50 tisíc, to, co jsme tady my nikdy neměli. Nechají jim tady cesty zadarmo, oni tady mají MHD, všechno zadarmo. A my co? My tady všechno hradíme prakticky za ně. Navýšili ceny, ceny taky zvýšili kvůli nim, takže my tady jsme bití vlastně kvůli nim. A oni tím prakticky udělají takový to, že mnoho lidí tady v té situaci, kde opravdu nejsou ty finanční, kde jsou ty finanční problémy, mnoho lidí už je na ty Ukrajince vysazený a já se ani nedivím, protože nejenom, že oni prostě dostanou všechno zadarmo ...“ (Olga, 3 děti, dvě na 1. stupni ZŠ, třetí v MŠ)

„Já nevím, asi to zní ošklivě, ale prostě mám pocit, že český maminy nebo vůbec my jsme strašně od státu ted' upozaděný, vůbec celkově. A že veškerá finanční pomoc a veškerý soustředění je jenom vlastně na... ted' na ukrajinský národ. (...) Ale říkám, všeobecně mám pocit, že stát trošku nebo vůbec zapomněl vlastně v uvozovkách na své lidi. Na lidi, co tady pracují, co tady platí daně, zdravotnictví, všechno. Vždyť už jenom to, že je spousta rodin, který nemají kde bydlet, pořád slyší, že žádný byty obecní nejsou. A najednou byty jsou v každém městě, v každý vesnici, najednou volný byty jsou? A vlastně pro rodiny tady třeba samozávitelů nebo v nějaký krizi, tak nejsou?“ (Simona, 2 děti, obě v MŠ)

„A tohle se musí ale změnit někde nahoře a oni si musí uvědomit, že jsou tady jisté skupiny lidí, a pokud chtějí, aby ty lidi byli v klidu, aby se nebouřili, což se bojím, že ted'ko nedej bože, je mi líto Ukrajinců, všeho, ale když pak vidíte, že si jezdějí fakt v Mercedes, protože si řeknou... (...) Protože jsou tady čtyři, takže dostali vlastně 20 tisíc, protože dostali 5 tisíc na hlavu, mají ubytování zdarma, mají telefony zdarma, všechno. Já mít 20 tisíc na měsíc, že si můžu kupovat, co chci, já se budu cítit jako milionář, jako milionář. Ale to chci říct, že prostě kór tahle vláda asi, vláda prostě udělá to, že za a) tady budou šílený propady, už budou jenom chudý a bohatý, střední třída padne úplně, to si myslím stoprocentně, protože se ještě zdrazovat bude. A hlavně tady způsobí nenávisť lidí vůči třeba těm Ukrajincům, ač ne všichni jsou tak hrozný, jsou tady i opravdu ti, co jsou vděční. (...) Zapomíná se na nás a to mě hodně, hodně, hodně zlobí.“ (Tereza, 1 dítě na 2. stupni ZŠ)

„... sama jsem posílala oblečení v momentě, kdy začala uprchlická krize a v momentě, kdy se sem teda nahrnula ta prvopočáteční vlna, sama jsem nabízela teda ubytování, byt' místa máme sami málo, ale jako chtěla jsem pomoci, protože vím, že okolo sebe já mám lidi, který mně pomáhali, a věděla jsem, že aspoň takovouhle cestou můžu tu pomoc vrátit zpátky nebo nějakým způsobem pro svůj dobrý pocit jí vrátit zase dalším lidem. (...) Mně vadí, že se neudělalo nějaký zastropování toho, kolik lidí můžeme přijmout, vadí mi, že stát v tomhle jedná lehkovážně, protože nevíme bez nějakých kontrol, co za lidi nám sem vlastně jako jde. Já neříkám, že matka, která utíká s dítětem před válkou, bude nějaký ohrožení našeho státu, to v žádným případě, sama musím říct, že mám strach o to, aby se tahle ta situace nevyvrbila i u nás. (...) A přišly ženy, určitě jsou některý z nich i učitelky a mohly se teda udělat skupiny vyložené jako pro ukrajinský děti. Nemyslím si, že jsme je měli nastrkat, i když vím, že teda děti za to nemůžou, neměli jsme je nastrkat do třídy, kde prostě nám díky tomu pojede školskej

„systém ještě pomaleji, aby všechnu látku, kterou probírají ty učitelé s dětma, tak aby prostě zvládli přizpůsobit a zvládli nějak zkorigovat i s dětma z Ukrajiny teda. Takže já jako uprchlickou krizi pocítuji za první teda ve svém jako vnitřním strachu z toho, co bude, co nás čeká, a že se bojím toho, co nás čeká. Ale pocítuju ten strach i ve směru právě toho, kam se ubere naše český školství ... (...) Ale celkově, i třeba kamarádka ubytovala maminku se třema dětma, protože ze dne na den přišla na ubytovně o bydlení, neboť ubytovna dostává opět teda podporu finanční za to, že ubytuje uprchlíky z Ukrajiny, což je samozřejmě v pořádku jako poskytnout střechu nad hlavou. (...) A najednou se tady otevřely hranice a město [název] se vytasilo s tím, že má 12 městských bytů, který jsou volný, že je tady ubytovna, kde jsou volná místa, a těm maminkám, který to potřebovaly a který by byly vděčný za střechu nad hlavou pro ně a jejich dítě, to vlastně jako do téhle doby nikdo nenabídnul a ten stát je v tom nechal.“ (Zdena, 2 děti, jedno na 1. stupni ZŠ, druhé doma)

„Jako mně osobně to život nemění, ale prostě to, co slyším pak v televizi a i vidím, tak jako je to strašný, ale co se týká toho státu, tý vlády, jak oni se k tomu staví, tak jako nás šoupají na druhou kolej a teď jsou přednější jim oni, takže asi tak.“ (Alena, 2 děti, jedno na 2. stupni ZŠ, druhé v MŠ)

„Heleďte, dotýká, protože já si myslím, že samozřejmě... mně těch lidí je líto, opravdu chápu, je to příšerná věc. Kdyby se to stalo mně, nevím, co bych dělala. Každopádně to, co prostě dělá vláda, mně přijde až přes čáru. Ano, pomáhat, samozřejmě. Ale v takovém jakoby množství, nevím, jak se to bude vyvíjet dál, samozřejmě tu situaci sleduju. Ale když vidím přecpaný úřady práce, kde třeba naši lidé nedostanou práci, protože... Zrovna včera mi volala kamarádka, říkala – hele, já už nedostanu ani práci uklízečky, teď včera mi vyhrožovali v práci... Ona má nějaké, jakoby navíc úklid si vzala a že pokud nepřijdu do práce, takže si vezmou Ukrajinu, že jo. Takže tyhle ty jakoby práce tady obsadí Ukrajinky, nevím. To samý, co se týče školství, učebnice pro ně mají, budou chodit do třídy s dětma, nejsem rasista, ale dobře, tak jako pomoci, ano. Ale tohle si myslím, že už je jako docela moc. No. Jo? Vždyť se podívejte, jak to dělají jiný státy, nikdo se do toho jakoby úplně nehrne, jenom Češi. No. Takže nás to zase bude stát peníze, my si to zaplatíme v daních, jakoby úplně, jako prostě k tomu nemám kladný postoj. (...) Pokud vláda se napřed má starat o svoje lidi, jo? Ne samozřejmě... ano, pomůžu, ale prioritou si myslím státu by měla být starat se o svoje lidi, o svoje matky s dětma.“ (Dita, 2 děti, jedno dospělá, druhé na 1. stupni ZŠ)

„... já jdu na dávky hmotný nouze, teď tam je maminka s kočárkem, kde má půlroční dítě, vedle sebe má rok a půl starou holčičku, brečí tam, že jí právě bytná vyhodila z bytu (...) aha? – Protože ona za ně dostane 12 tisíc a já jsem v háji. Já říkám – jo, tak tomu rozumím, za vás nedostane nic, vy musíte ještě složit kauci. (...) A Ukrajinci v tuhleto chvíli ten nárok [na sociální byt] mají, nemusí zaplatit tříměsíční kauci? Kde to jsme? Pro nás pro Čechy peníze nejsou, máme potravinový banky, všechno, sbíráme víčka na postižený děti (...) Důchodci nemají na léky, na nic, ale my máme peníze na to, tady takhle je vyhazovat, posílat tamhle zbraně a tak dále? (...) Tohleto je přes čáru vůči českému národu, vůči českým samoživitelům i samoživitelkám, ony nejsou jenom ženský samoživitelky, jsou i chlapi samoživitelé, bohužel. (...) Proč oni [Ukrajinci] mají v tuhleto chvíli všechno zadarmo? Dostávají příspěvky jako my, ještě větší než my, tak proč mají všechno zadarmo? Obědy ve školách mají zadarmo, dopravný mají zadarmo, tamhleto mají zadarmo, zdravotní ošetření mají zadarmo. Umíte si představit, že já jako samoživitelka, když nepudu na úřad práce, když jsem bez práce a nebudu si platit zdravotní pojištění, že mě někde v nemocnici ošetří? Neosetří.“ (Jitka, 1 dítě na 1. stupni ZŠ)

„No, tam si myslím, že... říkám, já jim to opravdu nezávidím, jako potřebují tu pomoc, ale ty český rodiny jí potřebují taky. Jo? A je pravda, že i mezi těma ukrajinskýma se samozřejmě najdou lidi, který toho zneužívají, tak jako v našich rodinách, v těch českých, se taky najdou

lidi, který zneužívají prostě nějaký ty výhody, nevýhody, jak se jim to hodí, neříkám, že to jsou všichni, ale najdou se ty výjimky. Ale je pravda, že... zase nevím, jestli je to přímo tou válkou, ale ono to může být tím covidem a tou válkou a vším, co se fakt opravdu zdražuje pomalu ze dne na den všechno kolem vás. A ty naše rodiny taky potřebují prostě pomoc, nejenom ty ukrajinský. (...) Prostě já když budu... budu si pro příspěvek, tak po mně chtějí 150 potvrzení a všeho možného papíru a tady ty dostanou a... jo? Já vím, že potřebují, nemůžou tady být jakoby bez toho, potřebují do toho začátku, ale nevím, no. Je to těžký, no.” (Kateřina, 2 děti, jedno na 2. stupni ZŠ, druhé na 1. stupni ZŠ)

Někteří rodiče v souvislosti s migrační krizí vnímali i **určitý deficit v oblasti pomáhajících služeb pro rodiny**, které svou pomoc (dočasně) zaměřily ve vyšší míře na uprchlíky z Ukrajiny než na české rodiny, na které jim proto nezbylo tolik kapacit. Svou zkušenost popisuje například paní Olga.

„Já jsem mohla mít pomoc od [online obchod rozvážející potraviny] přes jednu nadaci, kterou mi taky skrouhli, protože [online obchod rozvážející potraviny] nemá čas a všechno pozastavili pro nás, protože všechno jde Ukrajincům. (...) Já už jsem... mně teda pomáhala jednu dobu v [město] jedna pracovnice, která mi dávala aspoň nějaký ty konzervy a tak podobně, že tam byla taková charita a jako, že jsem si tam mohla přijít. (...) A pak potom, co tady prostě přišla ta Ukrajina a to všechno, tak já už jsem vzdala jakoukoliv žádost o pomoc, protože když už jsem teda obvolávala ze začátku s nadějí, tak mě všude slušně odpálkovali s tím, že prostě teďko musí pomáhat těm z války Ukrajincům a tak podobně, takže už jsem to potom vzdala, protože jsem pochopila, že tady už prostě pomoc asi nedostanu.” (Olga, 3 děti, dvě na 1. stupni ZŠ, třetí v MŠ)

Podobně tuto situaci vnímá paní Simona, která sice služeb neziskových organizací osobně zatím nevyužívá, ve svém blízkém okolí se nicméně se situací, že jsou kapacity těchto organizací přetížené pomocí zaměřenou na migranty z Ukrajiny, setkala. Paní Simona zároveň podobně jako řada dalších rodičů pocítuje velký pesimismus a otevřeně vyjadřuje značné obavy z budoucího celkového vývoje ekonomické situace státu a jeho dopadů na obyvatelstvo. Vyčerpaní vleklou pandemickou situací a znatelně zasažení výraznou ekonomickou a následně i migrační krizí, nevidí sólo rodiče tzv. světlo na konci tunelu a zároveň se obávají, že se jim v této extrémně těžké době nedostane žádné vnější pomoci.

„Vím, že jedna moje kamarádka nebo známá právě využívala nějakou tuhle neziskovou organizaci na nějaký podpory, vím, že asi dvakrát se dostala do takové situace, že potřebovala i nějaký takovej ten balíček jako s tím jídlem. A teď říká – já už vlastně jako na tohle to... na mě už se ani nedostane, nemám už možnost prostě vůbec. (...) Jenže co si budu povídat, i když se ta situace změní, kdyby se změnila, tak stejně náš stát bude na tom ekonomicky podle mě tak špatně, že... že tohle všechno pocejíme ještě hodně, hodně dlouho. (...) Nevím, já si myslím, že všeobecně ta životní situace je strašně špatná a bude hodně dlouho. A nemám nějak pocit, že by i třeba současná vláda něco dělala, furt akorát člověk slyší a čte – připravujeme, připravujeme, chystáme, ale vlastně nikde nic pořádně není vidět. Nevím, nevím.” (Simona, 2 děti, obě v MŠ)

„Bojím se tohohle, bojím se, co tady bude (...) Nevím, je to těžká doba. Ale bohužel já se bojím, že to nejhorší nás teprve čeká.” (Tereza, 1 dítě na 2. stupni ZŠ)

Shrnutí

Předložená publikace představila výsledky výzkumu zaměřeného na život samoživitelů zejména v prvním roce pandemie covidu-19, tj. přibližně od března 2020 do března 2021. Výzkum se opíral především o kvantitativní šetření, jehož hlavní část proběhla v období od května do července 2021. Oporou pro výběr respondentů byly poslední dostupné výsledky sčítání lidu, domů a bytů (2011). V čele neúplných rodin tak v našem reprezentativním souboru stály většinou ženy (84 %), dvě třetiny z nich vychovávaly v době výzkumu jedno dítě. Pro rodiny sólo otců byly ty jednodětné ještě typičtější (téměř ve třech čtvrtinách jejich rodin žilo pouze jedno nezaopatřené dítě). V celkovém pohledu měly dvě třetiny dotázaných samoživitelů jedno dítě, ostatní měli většinou děti dvě (29 %), vícedětné rodiny představovaly necelých 5 %. Podle tohoto i předchozího výzkumu (*Samoživitelé 2019*) stojí za vznikem neúplných rodin ve stejné míře rozvod manželství jako rozchod nesezdaného páru. Minoritní jsou neúplné rodiny, ve kterých sólo rodič s druhým rodičem dítěte nikdy nežil, příp. kde jeden z rodičů zemřel.

Důležitou proměnnou v řadě oblastí rodinného života je **věk dětí v rodině**. Je úzce spojen s intenzitou potřebné rodičovské péče, docházkou dětí do předškolních a školních zařízení, volným časem dětí i rodičů, s účastí rodiče na trhu práce, s výdaji vázanými přímo na péči a výchovu dětí apod. V rodinách sólo rodičů s jedním nezaopatřeným dítětem byly více zastoupeny děti starší 16 let, naopak méně ty v předškolním věku. V rodinách se dvěma dětmi byla třetina mladších dětí ve věku před počátkem povinné školní docházky, pouze každé sedmé bylo starší 16 let. Zaměříme-li se na kombinaci věku obou dětí, pak byly nejvíce zastoupeny rodiny s mladším dítětem na 2. stupni ZŠ a starším dítětem, které již většinou studovalo na střední škole, dále pak rodiny s oběma dětmi ve věku docházky na základní školu (jedním na 1. a druhým na 2. stupni), případně byly obě děti starší 16 let. O něco méně byly zastoupeny rodiny s jedním dítětem v předškolním věku a druhým na 1. stupni.

Po rozpadu úplné rodiny je třeba v první řadě řešit, jakým způsobem se bude každý z rodičů podílet na výchově dítěte a péči o něj. Jedním z možných pohledů, který byl zvolen i v našem výzkumu, je **bydliště dítěte**, tj. zda dítě bydlí převážně u jednoho z rodičů a se druhým se v nějaké míře stýká či vídá, či bydliště rodičů v podobném časovém rozsahu střídá. Rovnoměrné uspořádání péče o děti mezi rodiči, tj. situace, kdy dítě/děti bydlely u každého rodiče zhruba půl napůl, bylo podobně jako ve výzkumu v roce 2019 příznačné pro každou desátou rodinu, častěji tomu bylo u dětí ve věku docházky na základní školu. V ostatních případech bydlelo dítě, případně děti převážně u jednoho z rodičů, tedy respondenta našeho výzkumu. Poměrně významné je, že přibližně v každé třetí dotázané rodině se dítě/děti s druhým rodičem vůbec nestýkaly, tento podíl rostl spolu s věkem dítěte. Podle výpovědí rodičů v šetření *Samoživitelé 2019* se s druhým rodičem nestýkalo každé čtvrté dítě. To naznačuje mírné zhoršení rodinných vztahů v době pandemie. Důvody nebyly předmětem výzkumu, ale lze se domnívat, že protiepidemická opatření mohla hrát i v tomto částečně svou roli, zejména například v době, kdy nebylo možné cestovat mezi okresy. Pokud se dítě s druhým rodičem vídalo, nelze říci, že zde existuje jednotný model. V dotázaných rodinách byly zastoupeny jak případy „tradičního“ režimu, kdy dítě tráví s převážně nepečujícím rodičem každý druhý víkend, případně nějaký den v týdnu (tedy styk je přibližně v rozsahu pěti až devíti dnů), výjimečné nebyly ani případy tzv. rozšířeného styku, který se ve své podstatě blíží rovnoměrné péči. Režim péče, tedy to, kolik dnů tráví dítě s jedním a kolik s druhým rodičem, se během prvního roku pandemie ve většině případů nijak zásadně neměnil. V celkovém pohledu tedy mezi dotázanými rodinami sólo rodičů převládaly

rodiny s jedním dítětem, a to zejména ty s dítětem ve věku docházky na základní školu či po jejím ukončení. Dítě bylo přitom v převážné péči jednoho z rodičů, tedy respondenta. Další nejpočetnější skupinou byly rodiny s více dětmi, mezi kterými alespoň jedno chodilo na základní školu.

S věkem dětí v rodině úzce souvisejí dopady opatření, která měla zmírnit šíření nemoci covid-19. Jednalo se zejména o uzavření školních zařízení. Během silné vlny pandemie, tedy od října 2020 do března 2021 musela péči o předškolní děti zajistit v důsledku **uzavření předškolního zařízení** jinak necelá pětina ze všech dotázaných rodin. Ve třičtvrtinové většině těchto případů to byl právě dotázaný rodič, který tuto běžnou péči převzal, v každé desáté rodině to byli prarodiče, v 8 % se jí ujal druhý rodič a v 7 % rodin se o ni podělili oba rodiče víceméně ve stejném rozsahu. Jen v zanedbatelné části rodin (2 %) vypomohli s péčí jiní příbuzní nebo známí. Třem pětina rodičů předškolních dětí, které nemohly navštěvovat v období od října 2020 do března 2021 po celou dobu předškolní zařízení, působilo zajištění péče o ně potíže.

V rodinách dětí školního věku bylo kromě běžné péče potřeba obstarat technické vybavení pro **distanční výuku** (notebook, tablet apod., včetně internetového připojení). To činilo problémy dvěma pětina dotázaných rodin, tento podíl výrazně rostl spolu s počtem dětí v rodině. V řadě případů se rodiče obrátili o pomoc s technickým vybavením zejména na školu (17 % rodin s dětmi ve věku povinné školní docházky), případně na nějakou neziskovou organizaci (6 % rodičů) či jiný subjekt (4 % rodičů). V souhrnném pohledu tak hledal pomoc s vybavením pro distanční výuku každý pátý sólo rodič dětí ve věku povinné školní docházky. Vzdálená výuka však představovala pro rodiče i další problém, a sice, že zejména u dětí na 1. stupni základních škol byla během ní podle naprosté většiny dotázaných nezbytná pomoc rodiče či jiného dospělého. Ve dvou pětina rodin tak byl v období druhé vlny pandemie vždy, když mělo dítě online výuku, přítomen někdo dospělý (rodič, příp. prarodič apod.). Ve třetině rodin byl někdo dospělý přítomen většinou a ve zbylých 27 % rodin bylo dítě převážně doma samo, tj. bez přítomnosti dospělé osoby. Distanční výuka a omezení sociálních kontaktů dětí vedly podle čtyř pětina rodičů dětí ve věku základní školní docházky k tomu, že i po online vyučování trávily děti příliš mnoho času na počítači, tabletu či telefonu. To i další faktory, jako například ekonomická nejistota či dokonce zhoršení finanční situace, vyústily v to, že podle výpovědí zasáhla pandemie největší podíl respondentů v oblasti emocionální – nadpoloviční většina respondentů se potýkala s pocity osamělosti v důsledku nedostatku sociálních kontaktů s blízkými osobami a s pocity vyčerpání.

Většina sólo rodičů měla před pandemií **poměrně stabilní práci**. Zaměstnaní, resp. samostatně podnikající (93 % mužů a 77 % žen) se zhruba ze dvou třetin věnovali své práci prostřednictvím smlouvy na dobu neurčitou, resp. živnostenského oprávnění. Přibližně pětina k tomu ještě pracovala na základě jiných forem pracovních smluv a dohod. Vykonávání pracovní činnosti pouze skrze tyto formy (smlouvy na dobu určitou, ústní či písemné dohody, DPP, DPČ), někdy z důvodu relativně slabších právních záruk označované jako prekérní, se týkalo celkově téměř každého pátého sólo rodiče.

Každý pátý sólo rodič pocítil během pandemie (od března 2020 do března 2021) zásadní změnu své pracovní situace, dalšímu téměř každému čtvrtému se jeho pracovní postavení změnilo jen trochu. Někaký zvrat, a to často dosti podstatný, ve své pracovní činnosti zaznamenaly především samostatně výdělečně činné osoby. Pracovní situace se významně změnila také u těch, kteří před pandemií pracovali na základě tzv. prekérních smluv, různě je kombinovali se smlouvou na dobu neurčitou či prací na živnostenský list, nebo měli spíše jen příležitostné výdělky. Zkrácení pracovního úvazku či snížení počtu odpracovaných hodin bylo během prvního roku pandemie častější než jejich navýšení. Při porovnání počtu odpracovaných hodin před pandemií a na přelomu jara a léta 2021 se

u tří čtvrtin pracujících sólo rodičů délka pracovní doby nijak nezměnila, u 12 % byla v době výzkumu kratší než před pandemií, u zbývajících 12 % naopak delší. V souhrnu bylo časové zatížení sólo rodičů prací v době výzkumu podobně jako před pandemií poměrně vysoké, neboť více než 40 hodin týdně pracovala více než třetina sólo rodičů.

Nejčastějším fenoménem změn během pandemie v pracovní oblasti se stalo využívání **práce z domova** ve větším rozsahu. Před pandemií měli možnost pracovat z domova tři z deseti sólo rodičů a většina této možnosti využívala (23 %, resp. 6 % možnost mělo, ale nevyužívalo ji). Až u 70 % těch, kteří pracovali z domova již před pandemií, se práce z domova stala během pandemie ještě častější. Mezi těmi, kteří možnost pracovat z domova měli, ale před pandemií ji nevyužívali, začala v prvním roce pandemie pracovat necelá polovina z nich. Možnost pracovat z domova přetrvala v řadě případů i po odeznění striktních vládních opatření a jistém ústupu pandemie. V době výzkumu pracovalo z domova 26 % dotázaných, dalších 8 % pak mohlo, ale dalo přednost docházce na pracoviště.

Restriktivní protiepidemická opatření vlády (nouzový stav, uzavření či omezení provozu obchodů a služeb aj.) znemožňovala výdělečnou činnost pětina před pandemií běžně pracujících sólo rodičů. Někteří sólo rodiče tedy i z tohoto důvodu využívali možnosti čerpat **krizové ošetřovné**. V souhrnném pohledu požádal alespoň jednou v období od března 2020 do března 2021 o tuto dávku každý čtvrtý sólo rodič. Mezi těmi sólo rodiči, kteří měli dítě či děti docházející do předškolních zařízení (v době výzkumu, tj. v létě 2021), žádal o předmětnou dávku více než každý třetí, většině z nich bylo vyhověno. Ještě vyšší podíl žadatelů, a to i úspěšných (44 %), byl v těch rodinách, kde dítě/děti docházely na 1. stupeň základní školy. Z hlediska postavení na trhu práce měli o ošetřovné zájem častěji ti, kteří měli smlouvu na dobu určitou, případně dohody o provedení práce a/nebo činnosti, či jiné prekérní formy práce, a to jak v době výzkumu, tak před pandemií. Nejvyšší podíl žadatelů byl mezi těmi, jejichž pracoviště bylo zcela uzavřeno (61 % z těch s dětmi v předškolním věku či na 1. stupni základní školy). Ti, jejichž pracoviště bylo omezeno částečně, využili krizové ošetřovné ve 48 %. Danou dávku však ve velké míře někdy během pandemie čerpali i ti rodiče předškolních či školních dětí na 1. stupni, jejichž pracoviště zůstalo opatřeními nedotčeno (39 %). Ošetřovné tak pro ně bylo především způsobem, jak zajistit péči o děti. Příjemci ošetřovného byli k nastavení této dávky poměrně kritičtí, a to jak z hlediska obecných podmínek nároku na tuto dávku (věk dítěte, účast na nemocenském pojištění apod.), tak její výše i rychlosti vyplácení.

Uzavírání provozů a pracovišť a potřeba intenzivnější péče o děti v době uzavření školských zařízení, doprovázené čerpáním ošetřovného, nemocenské či jiných náhrad příjmu zavedených právě v době pandemie, vedlo často k nižším příjmům domácnosti. Nižší výdělky během pandemie zaznamenala více než čtvrtina pracujících sólo rodičů. Z tohoto důvodu třetina sólo rodičů hledala během pandemie další či jinou práci, aby příjem zvýšili a mohli tak pokrýt potřeby své rodiny. Úspěšnost však byla zhruba 40procentní.

V celkovém pohledu lze říci, že tříčtvrtinové většiny se pandemie z jejich pohledu postavení na trhu práce nedotkla, určité zhoršení ale zaznamenal téměř každý čtvrtý, zlepšení bylo spíše výjimečné, každý pátý přitom pocítil zásadní změnu své pracovní situace. To úzce souvisí s výchozím sociálně-ekonomickým postavením sólo rodičů, kdy ti původně pracující zůstali v naprosté většině výdělečně činní i nadále, někteří však o práci přišli, přičemž řady nezaměstnaných zvýšila rovněž část rodičů, kterým již skončila mateřská, příp. rodičovská dovolená. K ohroženým skupinám na trhu práce se zařadily především osoby samostatně výdělečně činné a dále také ty s méně stabilní pracovní pozicí, tj. pracující na základě krátkodobých smluv a různých dohod. Sólo rodiče se přitom v těchto prekérních formách práce nacházejí stále poměrně často, ať už pracují pouze jejich prostřednictvím

nebo je kombinují s hlavní výdělečnou činností. Nová společenská situace i další nejistý vývoj vedl k tomu, že v době výzkumu se obával, že ztratí svou současnou práci, každý pátý sólo rodič.

Pozitivně lze hodnotit **přístup zaměstnavatelů** k sólo rodičům, který se během pandemie ukázal (očima samoživitelů) jako vstřícnější nebo alespoň jako rovný s ohledem na rodinnou situaci zaměstnanců. Lze to vnímat jako snahu zaměstnavatelů udržet si své zaměstnance a zajistit provoz a fungování firmy v obtížné době i jejich citlivější vnímání či chápání rodinných, resp. rodičovských potřeb svých zaměstnanců. Přesto se objevovaly situace, kdy sólo rodič cítil ze strany svého zaměstnavatele nátlak, aby například nečerpal dovolenou, nebo dokonce pracoval více, pokud to bylo z nějakého důvodu potřeba (podobnou situaci připustilo 28 % dotázaných). I přes to, že zaměstnavatelé během pandemie nezneužívali pozice sólo rodiče, nebyla situace samoživitelů na trhu práce v dlouhodobém pohledu hodnocena kladně. Polovina respondentů se domnívala, že zaměstnavatelé většinou pohlížejí na samoživitele s nedůvěrou a s očekáváním problémů, a další tři desetiny byly v tomto ohledu nerozhodné. Více než dvě pětiny dotázaných (45 %) byly rovněž přesvědčeny, že zaměstnavatelé často zneužívají toho, že samoživitel přijme jakékoliv pracovní podmínky, aby neztratil práci (nerozhodná byla u tohoto výroku třetina rodičů).

Ve sledovaných obdobích pandemie se **finanční podmínky** změnily u poloviny domácností sólo rodičů. Zlepšení finanční situace uvedlo 13 % sólo rodičů, na druhou stranu zhoršení vyjádřilo až 37 % sólo rodičů. S touto situací se potýkali častěji rodiče dětí ve věku čtyři až šest, resp. sedm až jedenáct let. Tito rodiče si mohli nárokovat ošetřovné, což poměrně často (a úspěšně) činili. Vyplácení ošetřovného, příp. zvýšení jeho částky a zahrnutí širšího okruhu možných žadatelů však bylo činěno nezřídka s určitým zpožděním. S poklesem finanční úrovně se tak muselo vyrovnat 41 % těchto rodičů (oproti 31 % rodičů s nejmladším dítětem do tří let věku nebo 12letým a starším). Finanční propad pocítily častěji osoby samostatně výdělečně činné než zaměstnanci. Nižší příjmy vedly k tomu, že téměř dvě pětiny sólo rodičů musely během sledovaného období pandemie šetřit na jídle.

Detailnější analýza ukázala, že s (velkými) **potížemi při vycházení s příjmem** se dlouhodobě (tj. před pandemií i v době výzkumu) potýkalo 13 % domácností, 70 % z nich navíc pocítovalo zhoršení své finanční situace během pandemie. Na opačném pólu (velmi) snadného hospodaření s rodinným rozpočtem stálo 9 % neúplných rodin. Nejpočetnější zůstala skupina sólo rodičů, kteří jak před pandemií, tak po jejím více než ročním trvání vyšli se svými příjmy s menšími obtížemi nebo docela snadno (57 %). Určité zlepšení vyjádřené relativně snadnějším vycházením s příjmem v současnosti ve srovnání s dobou před pandemií uvedlo 8 % respondentů. Naproti tomu větší problémy (ne však nutně vedoucí ke kritické situaci) s příjmem vyjít vyjádřilo oproti době před pandemií 13 % sólo rodičů, přičemž dvě třetiny z nich uvedly zhoršení své finanční situace během první a/nebo druhé vlny pandemie. Příjmová situace se odráží ve schopnosti sólo rodiče vytvářet úspory. V době výzkumu, tj. po více než roce trvání pandemie, nic měsíčně neušetřilo 45 % samoživitelů, 40 % se to dařilo alespoň občas, zbývajícím 15 % pravidelně každý měsíc. Pandemie možnosti domácností spořit zhoršila. Ti, kteří před pandemií byli schopni pravidelně šetřit, to v době výzkumu stále dokázali ve dvou třetinách případů, pětina ale spořila jen občas a každý osmý už neušetřil nic. Podobně z rodin, jimž se před pandemií dařilo alespoň čas od času něco ušetřit, jich čtvrtina nic nespořila.

Pandemická situace se však v porovnání s výzkumem v roce 2019 zásadním způsobem neodrazila v **čerpání sociálních dávek**. Alespoň jednu sociální dávku tak čerpala v době výzkumu téměř každá druhá rodina (47 %), polovina z nich měla přitom pouze jeden typ dávky (24 %), tři a více dávek dostával každý desátý sólo rodič. Pobírání sociálních dávek bylo ve vyšší míře spojeno s horší finanční situací domácnosti (s ekonomickou neaktivitou sólo rodiče, se subjektivně většími problémy

vyjít s příjmem, s nižšími příjmy), s vyšším počtem dětí v rodině a s péčí o děti předškolního věku. Přídavek na děti tak v době výzkumu čerpal stále zhruba každý třetí sólo rodič (36 %, v roce 2019 přibližně dvě pětiny), rodiny se dvěma a více dětmi a s nejmladším dítětem v předškolním věku častěji (41 %, resp. 52 %). Nevýdělečně činní jej pobírali ve dvou třetinách případů, zaměstnaní nebo samostatně podnikající ve třech desetinách rodin. Příjemci přídávky na děti se častěji nacházeli v rodinách, které vyjádřily trvalé nebo zhoršující se obtíže při vycházení s příjmem. Nicméně jen mírně nadpoloviční zastoupení těchto rodin navozuje otázku, proč ty ostatní rodiny, které mají subjektivní těžkosti vystačit s příjmem, přídávky nečerpají. Důvodem pro nevyužívání dávek může být nízká informovanost potencionálních žadatelů o možnostech čerpání dávek, případná neznalost, jak a kde žádost podat či určitá stigmatizace spojená s čerpáním dávek, ale i možná neochota věnovat tomu úsilí při nejistém výsledku, jak žádost dopadne, nebo očekávané nízké výše dávky.

Příjemců dávek v hmotné nouzi bylo podobně jako ve výzkumu *Samoživitelé 2019* mezi sólo rodiči významně méně (necelých 6 %). Dostávali je častěji ti s více dětmi, nezaměstnaní nebo ekonomicky neaktivní. Příspěvek na bydlení pobíralo v době výzkumu 17 % sólo rodičů, což je navzdory krizovému období pandemie podobný podíl jako mezi dotázanými sólo rodiči v roce 2019. Četnost jeho příjemců se zvyšovala spolu s ekonomickou neaktivitou sólo rodiče (43 %), přítomností předškolního dítěte v rodině (26 %) a vyšším počtem dětí (22 %). Čerpání příspěvku na bydlení je častější u sólo rodičů žijících v nájemním bydlení. V nájemním bytě bydlelo v době výzkumu 35 % dotázaných, ve vlastním bytě či domě 41 %, v domě či bytě rodičů či jiných příbuzných pak 15 % respondentů. Samoživitelé, kteří bydleli ve svém, zvládali ve třech pětinach případů platit výdaje spojené s bydlením docela snadno či lépe. Naproti tomu výdaje spojené s nájemním bydlením představovaly pro tři pětiny sólo rodičů obtíže, pro 27 % dokonce významné. O stěhování uvažoval během sledovaného období od jara 2020 do léta 2021 každý třetí sólo rodič, který bydlel v době výzkumu (tj. v létě 2021) v nájemním bytě, ale pouze každý desátý, který měl bydlení vlastní. Ke stěhování v důsledku pandemie přistoupila či byla donucena pouhá 4 % sólo rodičů bydlících v nájmu. Polovina dotázaných vyjádřila názor, že při hledání pronájmu pohlíží majitelé či pronajímatelé bytů a domů na samoživitele s nedůvěrou a s očekáváním problémů.

Během pandemie však měl potíže zaplatit běžné měsíční náklady na bydlení každý čtvrtý sólo rodič, každý sedmý (14 %) dokonce opakovaně. Výrazně častěji se to týkalo samoživitelů v nájmu, kde mělo tento problém alespoň jednou 40 % z nich, v tom 22 % dokonce opakovaně. Více než dvě třetiny z nich se obrátily pro pomoc na své blízké, nebo si půjčily v bance či jiné instituci, další třetina se domluvila s majitelem o odkladu nebo snížení platby, o sociální dávky požádal každý čtvrtý, každý desátý požádal o pomoc neziskovou organizací.

Téměř čtyři z deseti sólo rodičů měli během pandemie podobně jako v roce 2019 nějakou **půjčku**, přitom (velmi) obtížné bylo jejich splácení pro každého čtvrtého z nich. Během prvního roku a čtvrt trvání pandemie se nově zadlužil každý šestý sólo rodič. Polovinu z nich k tomu přiměla zřejmě velmi složitá životní situace, neboť tyto nově získané peněžní prostředky sloužily k zajištění běžných potřeb členů domácnosti (potravin, drogerie, oblečení apod.) a/nebo k zaplacení nákladů na bydlení, příp. k nákupu nezbytných předmětů dlouhodobé spotřeby do domácnosti. Ve vyšší míře tyto nové půjčky čerpali ti, jejichž finanční podmínky se během pandemie spíše zhoršily a kteří se ocitli v situaci, kdy museli šetřit na jídle a/nebo využívat svých stávajících úspor. Každý čtvrtý sólo rodič zatížený půjčkou tak kvitoval možnost využití odkladu splátek během roku 2020, i když ne všem bylo nakonec v jejich žádosti vyhověno. S exekucí, která významně ztěžuje vycházení s rodinným rozpočtem, mělo nějakou zkušenost 12 % sólo rodičů, což je srovnatelný podíl jako za dobu před pandemií.

Pandemie a její dopady se promítly také do **oblasti výživného** na dítě/děti, kdy určité změny v jeho hrazení zaznamenala pětina sólo rodičů. Nejčastější byly případy, kdy druhý rodič (převážně kvůli poklesu svého příjmu) platil výživné v nižších částkách nebo nepravidelně, výjimečně však nebylo ani úplné ukončení placení. Změny v hrazení výživného se významně častěji dotkly těch, kteří se ani v době před pandemií nemohli spolehnout na pravidelně a ve stanovené výši hrazení výživné, což se negativně promítalo i do jejich možnosti vycházet s příjmem. Tato skupina sólo rodičů pak častěji zvažovala vymáhání výživného soudní cestou, přes exekutora či jinak a ve vyšší míře projevovala zájem o náhradní výživné. V polovině roku 2021 dostávalo 57 % sólo rodičů výživné na dítě od druhého rodiče pravidelně a ve stanovené výši, dalších 6 % mohlo s výživným počítat také v pravidelných intervalech, ale v jiné než stanovené či dohodnuté částce a 12 % je dostávalo nepravidelně. Zbývající zhruba čtvrtina samozvítelů výživné neměla, nicméně podíl těch, kteří na své děti nedostávají žádné výživné, i když by měli, bude pravděpodobně zhruba poloviční (např. vzhledem k dohodám mezi rodiči o neplacení výživného, formální neexistenci druhého rodiče). Na přelomu jara a léta 2021 byla míra hrazení výživného srovnatelná s mírou v létě 2019.

V době pandemie se významně změnily **podmínky pro sladování práce a rodiny**. Dle svých slov zvládalo 42 % sólo rodičů obojí před i během pandemie bez větších problémů, 15 % dostalo vždy svým povinnostem v práci i rodině tak napůl, 11 % podle svých slov stále obstálo v jedné oblasti na úkor té druhé. Dalších 11 % deklarovalo během pandemie zlepšení minimálně v jedné sféře, tj. zvládalo pracovní a/nebo rodinné povinnosti podle svého hodnocení lépe. Zbývajících 21 % vnímalo zhoršení, neboli v jedné nebo dokonce v obou oblastech cítilo během pandemie větší napětí než před ní. Nejvíce zasaženi byli ti, jejichž (nejmladší) dítě chodilo na 1. nebo 2. stupeň základní školy. Každý druhý sólo rodič trávil se svými dětmi v prvním roce pandemie více času než dříve, přesto řada z nich stále cítila, že by potřebovali či si přáli být s dětmi ještě častěji. Kromě omezení možností volnočasového vyžití byli sólo rodiče nejméně často spokojeni s tím, kolik času věnovali spolu s dětmi přípravě do školy, kdy by více než každý čtvrtý chtěl mít pro tuto činnost ještě více prostoru, naopak každý desátý vnímal tuto činnost jako příliš časově náročnou.

Sólo rodiče se nezdá neobejdou bez **pomoci svého okolí**. Postarat se o děti v době, kdy nemohly být například v předškolním nebo školním zařízení, potřebovalo 63 % rodin s (nejmladším) dítětem mladším šesti let i stejný podíl rodin s (nejmladším) dítětem na 1. stupni základní školy. Pokud sólo rodič během pandemie potřeboval nějakou výpomoc s péčí o děti, byla dle jeho výpovědi v porovnání s obdobím před pandemií intenzivnější (38 %) nebo minimálně stejná (56 %).

Vzhledem k tomu, že jsou domácnosti sólo rodičů závislé ve většině případů pouze na jednom pracovním příjmu, neobejdou se často ani v této oblasti bez pomoci svých blízkých. Během výzkumem sledovaných období potřeboval pomoci finančně či materiálně téměř každý druhý sólo rodič. Přibližně každému čtvrtému ji poskytovali jeho rodiče, každý šestý ji však potřeboval, ale z jeho okolí se jí nedostávalo. Ti, kterým byla tato pomoc poskytnuta, ji vnímali jako nezbytnou. Třetina z nich (tj. každý desátý celkem) by se bez ní vůbec neobešla, dvěma pětina velmi pomáhala jejich finanční situaci zvládnout (každému sedmému z celku), pro pětinu byla finanční pomoc jejich blízkých důležitá, ale obešli by se bez ní (7 % z celku), pro každého desátého byla pomoc sice vítaná, ale ne nezbytná (4 % z celku).

Během prvního roku pandemie se téměř dvojnásobně zvětšila (na zhruba pětinu) skupina sólo rodičů s nejmladším dítětem do 15 let věku, kterým se nedostávalo požadované pomoci s péčí o malé děti, s přípravou dětí do školy nebo s péčí o děti v jejich volném čase ze strany jejich rodičů a blízkých osob. Neformální prarodičovská výpomoc tak nedokázala zcela nahradit výpadek formální (institucionální) péče o děti, ke kterému docházelo v důsledku vládních protiepidemických opatření.

Roli však hrály rovněž obavy z nákazy nemocí covid-19, ale i restrikce týkající se omezení volného pohybu osob. Rozšíření rizikové skupiny sólo rodičů, kteří potřebovali, ale nedostávali finanční či materiální pomoc od svých blízkých, nebylo tak výrazné jako v případě péče o děti. Z hlediska věku nejmladšího dítěte v rodině byli v rizikové skupině sólo rodičů, kteří nedostávali potřebnou finanční podporu, příp. pomoc s péčí dětí od blízkého okolí, výrazně častěji zastoupeni rodiče dětí ve věku 7 až 11 let.

Pomoc v rodině však směřuje i opačným směrem, tj. od sólo rodičů k jejich rodičům, a to zejména v oblasti osobní péče. U každého desátého samoživitele tato potřeba během pandemie zesílila, tři pětiny rodičů dotázaných samoživitelů tuto výpomoc však zatím nikdy nepotřebovaly. Jedním z faktorů, které hrály poměrně značnou roli v míře pomoci prarodičům, byly obavy z nákazy či onemocnění covidem-19. Téměř každý druhý respondent toto riziko zvažoval, sólo rodiče omezovali výpomoc svým rodičům také z nedostatku času kvůli novým povinnostem, které na ně přeshly v době uzavření škol.

V případě, že se z různých důvodů nemohou sólo rodiče spolehnout na pomoc svého okolí, mají možnost obrátit se na různé **typy služeb**. Výzkum však ukázal, že značná část rodičů o možnostech využití pomoci odborníků nebo neziskových organizací zaměřujících se na podporu rodin neví. Podíl respondentů, kteří o možnostech využití služeb pro rodiny nevěděli, se pohyboval v rozmezí 38 až 56 % dle typu pomoci. Nejznámějšími byly služby charit a nefinanční materiální pomoci. Zhruba polovina dotázaných věděla o poradenských službách či pomoci v případě finančních či materiálních problémů, například s placením běžných výdajů či půjček (nikoliv formou státních příspěvků a dávek). Nejnižší podíl rodičů (44 %) věděl o možnosti využít pomoci neziskových organizací přímo v domácnosti, například formou hlídání dětí, doučování, pomoci v domácnosti apod. Osobní zkušenost s různými formami pomoci měl však stále v porovnání s výzkumem *Samoživitelé 2019* jen velmi nízký podíl dotázaných sólo rodičů – některou ze služeb využilo pouze 2 až 5 % dotázaných. V době pandemie však situace vedla k tomu, že sólo rodiče využití daných služeb v blízké budoucnosti zvažovali. Využití služeb charit či nefinanční materiální pomoci v následujících 12 měsících připouštělo 8 % ze všech respondentů, dlouhodobější podporu při řešení rodinných, případně rodičovských vztahů by rád využil každý desátý dotázaný, 11 % zvažovalo krizovou pomoc, necelá desetina rodičů uvažovala o službách různých organizací v případě finančních či materiálních problémů a každý desátý respondent připouštěl možnost, že v nadcházejícím roce využije pomoc přímo v domácnosti. Výzkum ukázal, že předchozí osobní zkušenost se službami pro rodiny zvyšuje pravděpodobnost, že je rodiče využijí i v budoucnu.

Nejčastější **překážkou využití těchto služeb** je snaha řešit svou situaci sám/a bez pomoci neznámých lidí (odborníků, institucí). Významnou bariérou pro využití služeb pro rodiny je i malá důvěra v účinnost jejich pomoci. Vyšší zastoupení „nedůvěřivých“ rodičů bylo mezi lidmi s nejnižším vzděláním a nepracujícími rodiči. Podstatným zjištěním je však to, že zhruba každému třetímu sólo rodiči chyběly informace, kam se o pomoc obrátit nebo kde tyto služby hledat. Je zde tedy třeba zdůraznit nezbytnost vyšší informovanosti v této oblasti, neboť právě informovanost je možné považovat za nejsnazší a zároveň poměrně účinný způsob, jak potřebným rodinám existující pomoc nabídnout a zpřístupnit. Projekt, v rámci kterého byli sólo rodiči informováni o existenci služeb zaměřených na různé druhy pomoci rodinám s dětmi v rámci kraje jejich bydliště, prokázal, že osvěta vedla ke zvýšení počtu nových uživatelů služeb podporujících rodiny nacházející se v obtížné životní situaci.

Roli v nevyužívání služeb pomoci však hraje i finanční nákladnost služeb (pro necelou čtvrtinu respondentů), pro více než pětinu dotázaných byla bariérou časová náročnost těchto forem pomoci.

Pod tím si lze představit více důvodů, od časové náročnosti jednotlivých setkání s odborníkem, přes časovou náročnost v případě dlouhodobé pomoci, kterou nelze omezit kupříkladu na několik málo osobních návštěv, až po časovou náročnost související s dojížděním do místa poskytované pomoci. Poslední uvedenou překážku lze do jisté míry zredukovat přenesením setkání do online prostoru (prostřednictvím informačních technologií nebo telefonu), které se u nás výrazně rozšířilo právě v době pandemie, ne vždy se však jedná o ideální řešení a ne ve všech případech lze osobní setkání tím distančním plnohodnotně nahradit. S tím souvisí i špatná místní dostupnost nebo nedostupnost služeb v okolí místa bydliště (bariérou využití těchto forem pomoci byla pro pětinu rodičů).

Máme-li shrnout důsledky prvního roku pandemie covidu-19, tedy období od března 2020 do března 2021, nejvíce, a to negativně, ovlivnila pandemie **osobní život sólo rodiče, potažmo pocit životní pohody a spokojenosti**, a to u každého druhého sólo rodiče. Každý druhý deklaroval, že finanční situace se v období od března 2020 do března 2021 v porovnání se situací předtím nezměnila, u více než třetiny se však zhoršila, u téměř každého desátého výrazně. U třetiny dotázaných se zkomplikovalo sladění práce a rodiny, naopak každý desátý to v pandemickém období hodnotil jako lepší než dříve. Postavení sólo rodičů na trhu práce nebylo pandemií v daném období zásadně ohroženo (71 % beze změny), nicméně každý čtvrtý vnímal či zažil nějakou míru nejistoty v této oblasti. Bytové situace se první rok pandemie dotkl jen minimálně.

Z hlediska každodenního fungování rodiny bylo pro téměř jednu třetinu respondentů nejobtížnější zajistit rodině vyhovující ekonomické podmínky, tj. mít dostatečné příjmy (20 %), udržet si či získat práci (6 %) nebo zajistit vhodné bydlení pro svou rodinu (3 %). Každý pátý nejvíce postrádal kontakty se svými přáteli a širší rodinou. Online výuka dětí byla největší zátěží pro 16 % sólo rodičů, s tím částečně souvisejí i problémy se sladováním práce a rodiny (15 % je označilo za nejhůře zvladatelné). Podle 13 % sólo rodičů měla pandemie nejhorší dopad na možnost odreagovat se a trávit aktivně volný čas.

Vztahová oblast vykazovala u většiny sólo rodičů relativní stabilitu, v případě vztahu s dětmi pak i častější zlepšení než zhoršení. Vztah s bývalým partnerem (otcem/matkou dítěte/děti) se během pandemie nezměnil u tří čtvrtin dotázaných, zhoršil se u 16 %, u 7 % se zlepšil. Pokud bylo mezi expartnery napětí již před pandemií, pak se během jejího prvního roku u třetiny z nich ještě prohloubilo.

V květnu až červenci 2021 vyjadřovalo pro nejbližší měsíce **obavy** ze ztráty bydlení nebo práce 5 až 6 % sólo rodičů, ze snížení příjmů 12 % a z (dalšího) zadlužení domácnosti 17 %. Dvě pětiny samoživitelů přitom neměly téměř žádnou finanční rezervu, která by jim pomohla udržet životní úroveň, pokud by přišly o své příjmy. V této nelehké finanční situaci se nacházeli významně častěji sólo rodiče s příjmem do 20 tisíc Kč a od 20 do 30 tisíc Kč (oproti domácnostem s příjmy 40 tisíc a více Kč), sólo rodiče bydlící v nájmu (ve srovnání s vlastníky bytů či domů) a ti, kteří pracovali formou tzv. prekérních smluv nebo nepracovali vůbec (oproti sólo rodičům, kteří měli smlouvu na dobu neurčitou). Pravděpodobnost, že sólo rodiče naplňující dvě nebo tři tyto charakteristiky (nízký příjem, nájemní bydlení, žádná nebo prekérní práce) nemají téměř žádné úspory v porovnání s těmi, kteří by při výpadku příjmů udrželi svou životní úroveň dva až šest měsíců, je u nich více než 60procentní. Takové rodiny představovaly čtvrtinu všech dotázaných sólo rodičů.

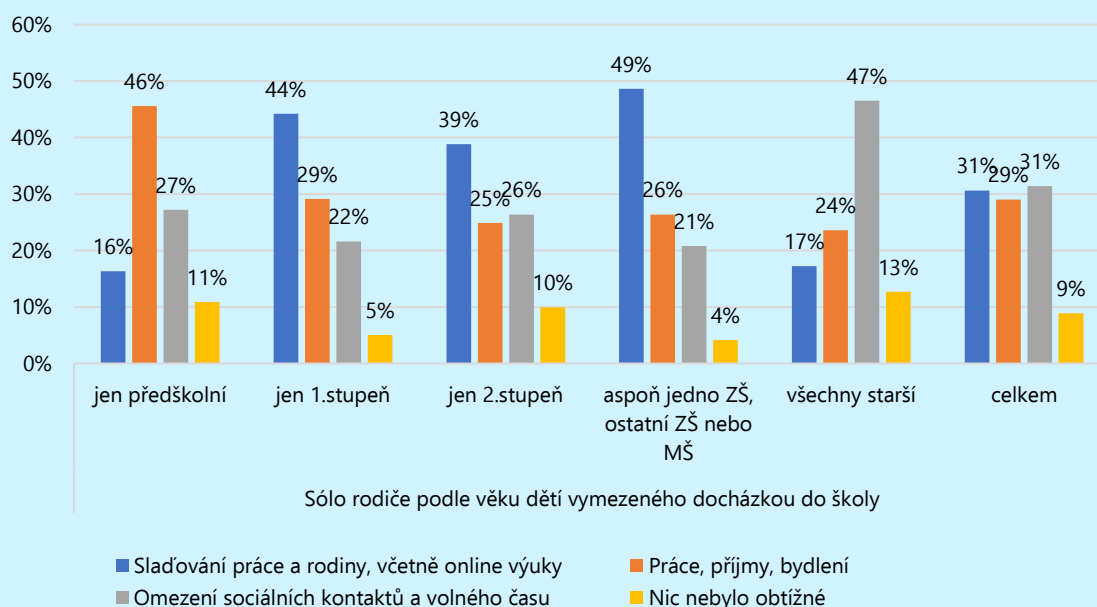
Opětovné dotazování v listopadu 2021, kterého se aktivně zúčastnila více než třetina „původních“ respondentů, poukázalo na určité zhoršení finančního zajištění domácnosti i na častější obavy především z budoucího poklesu příjmů a případného zadlužení. Výrazný růst cen potravin a dalšího zboží a služeb v roce 2022 by tak mohl zvláště tyto samoživitele přivést do ještě složitější ekonomické situace.

Doporučení pro rodinnou politiku na základě poznatků z projektu

Rodinná politika se ve svých opatřeních opírá zejména o dvě základní kritéria, a to věk dítěte a příjem rodiny. Obojí má vazbu na oblast sladování práce a rodiny. Úspěšnost zvládání pracovních závazků, které jsou kromě seberealizace rodiče nezbytné pro finanční a materiální zabezpečení rodiny, a rodinných povinností vytváří prostor pro výchovu a všeobecný rozvoj dětí.

Spojením těchto faktorů v kvantitativních datech *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19* se ukazuje, že během pandemie považovali samoživitelé mající pouze předškolní dítě/děti za nejobtížnější pro běžné fungování své rodiny zajistit rodině dostatečný příjem (viz graf č. 1). Rodiny, které měly alespoň jedno dítě na základní škole, se nejvíce potýkaly se sladováním všech svých povinností umocněných uzavřením školských zařízení a s tím spojenou distanční výukou. Sólo rodiče se staršími dětmi považovali během pandemie za nejproblematictější omezení sociálních kontaktů. S tím souvisí i to, že rodiče předškolních dětí se v době výzkumu významně častěji než ostatní strachovali o svoji současnou pracovní pozici (16 % proti 5 %). To samozřejmě ústí i v jejich zvýšené obavy z citelného snížení jejich příjmů (20 % proti 10 % v ostatních rodinách). Každý čtvrtý sólo rodič s dítětem/děti v předškolním věku v době výzkumu tak předpokládal, že se jeho domácnost v nejbližších šesti měsících (více) zadluží (v ostatních rodinách 19 %).

Graf č. 1 Oblasti, které byly v době pandemie pro fungování rodiny nejobtížnější – podle věku dítěte/děti (v %)

Pozn.: Analýza na souboru o velikosti 1 022 respondentů. Vynechány ty rodiny se zbývajícími kombinacemi věku dětí (např. jedno předškolní a jedno starší)

Zdroj: šetření *Sólo rodiče v době pandemie covidu-19*

Sólo rodiče s nejmladším dítětem v předškolním a mladším školním věku (7–11 let) se navíc oproti rodičům starších dětí (12–15 let) během pandemie častěji ocitali v situaci, kdy potřebovali pomoc svých blízkých s péčí o děti, příp. pomoc finanční nebo materiální. Jejich poptávka, zvláště po pomoci se zajištěním péče o děti, však mnohdy nebyla během pandemie uspokojena. Riziková skupina sólo rodičů, kterým se nedostávalo této (neformální) pomoci, přestože ji potřebovali, během prvního roku pandemie výrazně vzrostla. Neformální, převážně prarodičovská výpomoc tak nedokázala zcela substituovat „standardní“ pomoc státu při péči o děti (v souvislosti s uzavřením škol a dalších zařízení pro volnočasové aktivity dětí) a částečně ani kompenzovat snížení či ztrátu příjmu zpravidla kvůli omezení pracovní činnosti sólo rodiče.

Opatření státu ve prospěch samoživitelů byla touto skupinou nazírána kriticky. Jako dostatečná je hodnotilo pouze 16 % dotázaných. Rodiče samoživitelé sice na jedné straně vyjadřovali poměrně vysokou míru důvěry v autonomii rodiny při zabezpečení potřeb jejich členů, na druhé straně vnímali i nutnost její společenské podpory. Při porovnání názorů samoživitelů dotázaných v roce 2019 a 2021 je v oblasti soběstačnosti rodin obecně i v péči o nezletilé děti patrný vyšší důraz na nezbytnou pomoc státu. Do výsledného hodnocení v roce 2021 se mohly promítnout výrazné zásahy státu do autonomie rodin i jednotlivců prostřednictvím značně restriktivních protiepidemických opatření a v důsledku toho i určitý přenos odpovědnosti za životní situaci v době pandemie na stát. Jinými slovy, pokud lidé považovali stát za subjekt do značné míry odpovědný za nepříznivou životní situaci rodin, pak by logicky měl stát převzít odpovědnost i za následné zlepšení této situace. Pomoc státu v obecné rovině během pandemie považovala třipětinová většina rodičů samoživitelů za nedostačující (42 % za spíše nedostačující a 19 % za zcela nedostačující).

V souvislosti s výše uvedeným se nabízí následující **doporučení pro oblast nejen rodinné politiky, vycházející jak z kvantitativní, tak kvalitativní části výzkumu v rámci projektu „Dopady pandemie COVID-19 na sólo rodiče“**:

- V situaci, kdy je svědkem rozvodu svých rodičů v průměru 23 tisíc nezletilých dětí ročně a další, pravděpodobně podobný počet dětí zažívá rozchod svých nesezdaných rodičů, je třeba téma stability rodiny, včetně příčin rozpadu úplných rodin a jejich důsledků pro všechny jejich členy veřejně otevřít a diskutovat o něm, a tak rozptýlit podle respondentů přetrvávající předsudky společnosti vůči této skupině rodičů.
- Podpořit tak změny klimatu ve společnosti směrem k citlivějšímu a tolerantnějšímu vnímání těžkostí a potřeb sólo rodičů (osvěta, i pokud jde o význam běžné drobné výpomoci v rámci sousedské komunity, rodiny či okruhu známých).
- Zlepšit informovanost sólo rodičů o možnostech pomoci a podpory v různých situacích včetně doporučení, jak v nelehké životní situaci neopomíjet své vlastní potřeby a starat se o sebe sama (informace o tom, kam, kde a na koho se mohou obrátit; osvěta např. formou letáčků, besed, informačních e-mailů, webových stránek), v tomto smyslu také zvýšit proaktivní přístup OSPOD vůči sólo rodičům. Informační a osvětové kampaně jsou finančně nákladné a časově náročné. Jejich financování by se tak mohlo stát součástí podporovaných aktivit v rámci dotačních programů pro neziskové organizace. Zároveň je třeba podpořit aktivity vedoucí k síťování služeb, a to i na celostátní úrovni, aby různé typy služeb, a to neziskových organizací, sociálních služeb i státní, měly informace o tom, kam klienty s ohledem na jejich situaci odkázat. V této souvislosti se nabízí evaluace dotačního programu MPSV „Rodina“.
- Zpřehlednit a zjednodušit systém sociální podpory, což by zvýšilo orientaci sólo rodičů v možnostech podpory ze strany státu a snížilo počet případů, kdy potřební o sociální dávky a další pomoc

nežádají. O důvodech nečerpání sociálních dávek nejsou dostatečné informace. Nicméně jak webové stránky MPSV, tak Úřadu práce a České správy sociálního zabezpečení je v této souvislosti třeba zpřehlednit, například strukturovat uživatelsky přátelským způsobem (graficky, stylisticky apod.) podle konkrétních životních situací (např. po britském – <https://www.gov.uk/> či francouzském vzoru – <https://www.caf.fr/>).

- Zvýšit osvětu, poradenství například ze strany poboček Úřadů práce. V předchozím bodě uvedené zpřehlednění informací o sociálním zabezpečení by bylo žádoucí převést i do papírové formy letáků s informacemi o pomoci v konkrétní životní situaci. V současné probíhající krizi spojené i s příchodem uprchlíků v důsledku války na Ukrajině jsou pobočky Úřadu práce velmi kapacitně přetíženy, což se odráží mimo jiné v množství času, který je možné věnovat situaci jednotlivých klientů. V tomto směru je třeba posílit personální kapacity, a to i z toho důvodu, aby bylo možné průběžně pracovníky vzdělávat ve změnách legislativy, ale jak bylo uvedeno i výše, o dalších možnostech podpory klientů v různých situacích.
- V oblasti trhu práce klást důraz na aktivní politiku zaměstnanosti, zefektivnit nástroje pomoci při hledání zaměstnání – při přechodu z rodičovské dovolené i v dalších fázích rodinného cyklu, v krizových celospolečenských obdobích.
- Podpořit částečné úvazky i další flexibilní pracovní formy včetně práce z domova za účelem snazšího skloubení rodinných a pracovních povinností, a to zejména v případě rodičů s dětmi v předškolním věku a na 1. stupni základních škol. Současná nízká nabídka alternativ forem zaměstnávání i služeb péče o děti v ČR nutí rodiče nejen z neúplných rodin s nejmladším dítětem do tří let jít namísto využívání zkrácených úvazků častěji cestou příležitostných výdělků, což s sebou jistě nese zvýšenou míru nejistoty a vyšší ohrožení těchto rodin chudobou. Kromě podpory zkrácených úvazků snižováním odvodů sociálního pojištění se nabízí i využití daňových úlev pro zaměstnavatele. Nižší výdělky spojené s nižším pracovním úvazkem je žádoucí doplnit systémem sociálních dávek. Částečné úvazky by však vzhledem k návaznosti na jiné oblasti (např. důchodovou) měly být využívány spíše po omezenou dobu, například v době potřeby intenzivní péče o děti či jiné závislé členy rodiny. Jedním z úskalí částečných úvazků je přechod k úvazku úplnému. V tomto ohledu by bylo namísto například uzákonit povinnost zaměstnavatele zaměstnat pracovníka na plný úvazek, pokud již určitou dobu (např. tři roky) pracuje na částečný úvazek, projeví-li o to zájem.
- Podporou zaměstnavatelů, například výše uvedenou podporou částečných úvazků, omezit překerní formy zaměstnávání. Zaměřit se podrobněji na sektory trhu práce, kde je minimálně část výdělku vyplácena neoficiálně, tj. bez zdanění a odvodů na pojištění. Tito pracovníci se dostávají do pastí v době nemoci či v okamžiku odchodu do důchodu.
- Zvýšit osvětu i podporu zaměstnavatelů, neboť i přes jejich celkově vstřícný přístup během pandemie, je mezi dotázanými sólo rodiči silně rozšířen názor, že zaměstnavatelé většinou pohlížejí na samoživitele s nedůvěrou a s očekáváním problémů. Někteří rodiče se dokonce i domnívají, že někteří zaměstnavatelé zneužívají toho, že samoživitel přijme jakékoliv pracovní podmínky, aby neztratil práci.
- Zaručit adekvátní platové ohodnocení za odvedenou práci. Snížit tak mimo jiné přetrvávající gender pay gap, který pro samoživitelky představuje významné ohrožení finanční soběstačnosti jejich rodin. Inspiraci lze najít například ve výstupech projektu MPSV „Rovnost žen a mužů na trhu práce se zaměřením na (ne)rovné odměňování žen a mužů“ (<https://rovnaodmena.cz/>).

- Podpořit pracující rodiče nepřímou finanční podporou formou slev na daních. Jedná se o efektivní, administrativně nenáročný nástroj, který může rychle a snadno reagovat na nenadále společenské situace.
- Pomoci sólo rodičům, kteří se ne vlastní vinou (např. v souvislosti s dluhy manžela za trvání manželství) ocitli v exekuci.
- Vést obecně rodiče k odpovědnosti formou osvětových kampaní i vzdělávání ve školách intenzivními kampaněmi podobnými osvětovým činnostem o zneužívání návykových látek apod. (odpovědné početí, zvyšování rodičovské kompetence, plnění vyživovací povinnosti).
- Urychlit opatrovnícká řízení o péči a výživě dětí. V tomto kontextu lze uvažovat o posílení vzdělávání a specializaci opatrovníckých soudců a vzniku specializovaných senátů, profilaci advokátů na rodinné právo, rozvoji funkční interdisciplinární spolupráce s prvky Cochemské praxe, edukaci včetně dostupné mediace rodičů v situaci v/po rozpadu rodiny (více např. Barvíková et al., 2022).
- Zlepšit vymahatelnost neuhrazeného výživného. Zde se nabízí například otázka, zda by povinná osoba nemohla platit soudem vyměřené výživné například Úřadu práce, který by jej pak přeposílal oprávněné osobě. Tímto způsobem by byl vyvíjen určitý psychologický tlak na povinného rodiče výživné platit, zároveň by orgán pověřený vyplácením dávky náhradního výživného měl informace o platbách průběžně k dispozici.
- Zvýšit dostupnost bytů a sociálního bydlení (prevence propadu do azylového bydlení).
- Pomoci samoživitelům v oblasti nájemního bydlení, například v platbě kaucí, v osvětě majitelů či pronajímatelů bytů a domů, kteří nezdědíka pohlížejí na samoživitele s nedůvěrou a s očekáváním problémů.
- Zjednodušit vyplácení příspěvku na bydlení. Je třeba ocenit změny během roku 2022, kdy se žádost již částečně zjednodušila, nicméně za úvahu stojí i další revize formulářů a zejména vysvětlujících pokynů pro jejich vyplnění, aby byly srozumitelné široké veřejnosti. Nejen u příspěvku na bydlení, ale i u ostatních sociálních dávek je třeba zvýšit dostupnost údajů (anonymizovaných) o jejich příjemcích, aby bylo možné průběžně vyhodnocovat jejich účinnost.
- V případě předškolních dětí zajistit dostupnost (místní, finanční) mateřských škol, dětských skupin, podpořit i další zařízení péče o předškolní děti. V této souvislosti se například nabízí finanční a metodická podpora průzkumů poptávky po těchto službách v obcích, jež by měla být podkladem pro plánování v této oblasti na dané místní úrovni.
- V případě školních dětí zajistit družiny, podpořit volnočasové aktivity, pomoci nízkopříjmovým s úhradou stravování dětí ve školách, s nákupem školních pomůcek, s úhradou nákladnějších jednorázových aktivit, které se zejména v případě sólo rodičů ukazují jako jedny z nejproblematičtějších položek (letní tábory, školy v přírodě apod.).
- Zachovávat prezenční výuku na školách a pečlivě zvažovat případné uzavírání škol.
- Zvýšit dostupnost kvalitních služeb psychologů, psychoterapeutů a psychiatrů. Posílit psychologickou pomoc na školách prostřednictvím školních psychologů či cílených programů v rámci výuky. Pandemie podle výzkumu významně negativně ovlivnila právě psychickou oblast, a to nejen rodičů, ale také dětí ve věku dospívání. Možným řešením by mohlo být legislativní i finanční zakotvení psychoterapie v rámci systému sociálních služeb. Ocenit lze i finanční podporu těchto služeb některými zdravotními pojišťovnami (např. Všeobecná zdravotní pojišťovna).

- Zvýšit osvětu ohledně dostupnosti služeb pomáhajících sólo rodičům v různých oblastech, neboť se ukazuje, že prevence, případně včasná pomoc významně předchází eskalaci problému, který je pak obtížné, a mimo jiné pro stát finančně nákladné, řešit.
- Předcházet sociální izolaci rodičů a dětí – podporovat cenově dostupné akce pro rodiče spojené s hlídáním/programem pro děti, programy pro děti zdarma či za symbolický poplatek.

Literatura

BARVÍKOVÁ, Jana, Sylva HÖHNE, Jana PALONCYOVÁ & Lucie ŽÁČKOVÁ, 2022. Porozvodová péče o děti ve veřejném mínění a možné implikace. *Policy Paper*, 1. Praha: VÚPSV, v. v. i.

Dostupné z: <https://www.vupsv.cz/download/policy-papers-vupsv-v-v-i-c-1-2022/?wpdmdl=15428&refresh=6307202a7fe6b1661411370>

BIROLI, Pietro, Steven BOSWORTH, Marina DELLA GIUSTA, Amalia Di GIROLAMO, Sylvia JAWORSKA & Jeremy VOLLEN, 2021. Family Life in Lockdown. *Frontiers in Psychology*, 12, Article No. 687570. DOI: 10.3389/fpsyg.2021.687570.

Dostupný z: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2021.687570/full>

BREWER, Mike & Laura GARDINER, 2020. The Initial Impact of COVID-19 and Policy Responses on Household Incomes. *Oxford Review of Economic Policy*, 36(1), 187–199.

DOI: 10.1093/oxrep/graa024. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/oxrep/graa024>

CANZI, Elena, Francesca V. DANIONI, Miriam PARISE et al., 2021. Perceived Changes in Family Life During COVID-19: The Role of Family Size. *Family Relations* 70(5), 1303–1311. DOI: 10.1111/fare.12579. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/fare.12579>

CIMLEROVÁ, Květoslava & Šárka CHOTĚBORSKÁ, 2021a. *Krizové ošetřovné pro školní rok 2020/2021*. Systém ASPI – stav k 12. 2. 2022 do částky 15/2022 Sb. a 1/2022 Sb.m.s. – RA1927 Krizové ošetřovné pro školní rok 2020/2021 – LIT286889CZ – poslední stav textu.

CIMLEROVÁ, Květoslava & Šárka CHOTĚBORSKÁ, 2021b. *Rekapitulace a praktické informace k ošetřovnému pro rodiče s dětmi*. Systém ASPI – stav k 12. 2. 2022 do částky 15/2022 Sb. a 1/2022 Sb.m.s. – RA1927 Rekapitulace a praktické informace k ošetřovnému pro rodiče s dětmi – LIT293320CZ – poslední stav textu.

CLERY, Elizabeth, Laura DEWAR & Dafni PAPOUTSAKI, 2020. *Caring without Sharing: Single Parents' Journey through the Covid-19 Crisis – Interim Report*. London: Gingerbread. Dostupné z: <https://www.employment-studies.co.uk/system/files/resources/files/Caring%20without%20sharing%20-Single%20parents%E2%80%99%20journey%20through%20the%20Covid-19%20crisis.pdf>

CRESWELL, John W. & CLARK, Vicki L. Plano, 2007. *Designing and Conducting Mixed Methods Research*. London: SAGE Publications.

CVVM, 2021. *Hodnocení některých sociálních podmínek – červen 2021*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ekonomicke/prace-prijmy-zivotni-uroven/5409-hodnoceni-nekterych-socialnich-podminek-cerven-2021>

ČBA, 2020. *Finanční dopady koronaviru na české domácnosti*. Tisková konference, 13. srpna 2020. Dostupné z: <https://cbaonline.cz/upload/1170-financni-dopady-koronaviru-na-ceske-domacnosti-cba.pptx>

České noviny, 10. 3. 2022. *Ředitel NUDZ: U dětí školního věku přibýlo depresí i úzkostí*. Dostupné z: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/reditel-nudz-u-deti-skolniho-veku-pribylo-depresi-i-uzkosti/2175091>

- ČSÚ, 2020a. *Příjmy a životní podmínky domácností – 2019*. Praha: ČSÚ.
Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/prijmy-a-zivotni-podminky-domacnosti-2019>
- ČSÚ, 2020b. *Struktura mezd zaměstnanců – 2019*. Praha: ČSÚ.
Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/struktura-mezd-zamestnancu-2019>
- ČSÚ, 2021a. *Průměrné mzdy – 4. čtvrtletí 2020*. Praha: ČSÚ.
Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cr/prumerne-mzdy-4-ctvrtleti-2020>
- ČSÚ, 2021b. *Vývoj obyvatelstva České republiky – 2020 – Rozvodovost*. Praha: ČSÚ. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/142755448/1300692103.pdf/ae7c7bbe-d341-4f87-94fc-523de14a65b5?version=1.1>
- ČSÚ, 2022. *Průměrné mzdy – 4. čtvrtletí 2021*. Praha: ČSÚ.
Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cr/prumerne-mzdy-4-ctvrtleti-2021>
- ČŠI, 2020a. *Vzdělávání v mateřských školách v období nouzového stavu. Tematická zpráva květen 2020*. Praha: ČŠI. Dostupné z: https://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el._publikace/Tematick%C3%A9%20zpr%C3%A1vy/Vzdelavani-v-materskych-skolach-v-obdobi-nouzoveho-stavu-Tematicka-zprava.pdf
- ČŠI, 2020b. *Vzdělávání na dálku v základních a středních školách. Tematická zpráva květen 2020*. Praha: ČŠI. Dostupné z: https://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el._publikace/Tematick%C3%A9%20zpr%C3%A1vy/Vzdelavani-na-dalku-v-ZS-a-SS-Tematicka-zprava.pdf
- ČŠI, 2020c. *Zkušenosti žáků a učitelů základních škol s distanční výukou ve 2. pololetí školního roku 2019/2020. Shrnutí vybraných zjištění a doporučení pro následující období. Tematická zpráva listopad 2020*. Praha: ČŠI. Dostupné z: https://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el._publikace/Tematick%C3%A9%20zpr%C3%A1vy/TZ_Zkusenosti-zaku-a-ucitelu-ZS-s-distanzni-vyukou-2-pol-2019-2020.pdf
- ČŠI, 2021. *Distanční vzdělávání v základních a středních školách. Přístupy, posuny a zkušenosti škol rok od nástupu pandemie nemoci covid-19*. Praha: ČŠI. Dostupné z: https://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/2021_p%C5%99%C3%ADlohy/Dokumenty/TZ_Distanzni-vzdelavani-v-ZS-a-SS_brezen-2021.pdf
- DROMEY, Joe, Laura DEWAR & Jerome FINNEGAN, 2020. *Tackling Single Parent Poverty after Coronavirus*. Leicester: Learning and Work Institute. Dostupné z: <https://www.gingerbread.org.uk/wp-content/uploads/2020/12/Tackling-single-parent-poverty-after-coronavirus.pdf>
- DUDOVÁ, Radka (ed.), 2008. *Nové šance a rizika: Flexibilita práce, marginalizace a soukromý život u vybraných povolání a sociálních skupin*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.
- DUDOVÁ, Radka, 2015. Ženy ve specifické situaci – sólo matky. In: HAŠKOVÁ, Hana, Alena KŘÍŽOVÁ & Radka DUDOVÁ, 2015. *Ekonomické náklady mateřství*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., 19–33. Dostupné z: https://genderstudies.cz/download/Sekundarni%20analiza%20zprava%20final_format.pdf
- DUDOVÁ, Radka, 2020. *Analýza postavení sólo matek na pracovním trhu podle šetření EU-SILC 2018*. Praha: Aperio – Společnost pro zdravé rodičovství, z. s.
Dostupné z: <https://drive.google.com/file/d/1dx7zyWDbY5oSjhnWF7QRzaz8UwBC9mSJ/view>
- DUDOVÁ, Radka, 2021. *Dopady opatření proti pandemii COVID-19 na sólo matky – 2. vlna*. Praha: Aperio – Společnost pro zdravé rodičovství, z. s.
Dostupné z: <https://drive.google.com/file/d/1DMeWATOsTCwbiuNv9SotjiMoidflb4Yz/view>

EL-OSTA, Austen et al., 2021. How is the COVID-19 Lockdown Impacting the Mental Health of Parents of School-age Children in the UK? A Cross-sectional Online Survey. *BMJ Open*, 11(5), 1–11. DOI: 10.1136/bmjopen-2020-043397.

Dostupné z: <https://bmjopen.bmj.com/content/bmjopen/11/5/e043397.full.pdf>

EUROSTAT, 2022a. *Employment rate by sex, age groups, educational attainment level and household composition (%) (lfst_hheredy)*. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/lfs/data/database>

EUROSTAT, 2022b. *Employees working shifts as a percentage of the total of employees, by sex and age (%) (lfsa_ewpshi)*.

Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/data/database?node_code=lfsa_ewpshi

FISHER, Jenny et al., 2020. Community, work, and family in times of COVID-19. *Community, Work & Family*, 23(3), 247–252. DOI: 10.1080/13668803.2020.1756568. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13668803.2020.1756568?needAccess=true>

FORTIER, Nikki, 2020. COVID-19, Gender Inequality, and the Responsibility of the State. *International Journal of Wellbeing*, 10(3), 77–93. DOI: 10.5502/ijw.v10i3.1305. Dostupné z: <https://www.internationaljournalofwellbeing.org/index.php/ijow/article/view/1305/937>

FUČÍK, Petr, 2008. Rozvod a změny sňatkových reprodukčních strategií. *Data a výzkum* 2(2), 91–107. Dostupné z: http://dav.soc.cas.cz/uploads/5c9526f475ff7d134fc03a307aa01238e9c26654_DaV08_2_pp91-107.pdf

GALLO, Giovanni & Michele RAITANO, 2020. *SOS Incomes: Simulated Effects of COVID-19 and Emergency Benefits on Individual and Household Income Distribution in Italy*. Verona: ECINEQ, Society for the Study of Economic Inequality.

Dostupné z: <http://www.ecineq.org/milano/WP/ECINEQ2020-566.pdf>

GRASSO, Maria et al., 2021. The Impact of the Coronavirus Crisis on European Societies. What have we learnt and where do we go from here? – Introduction to the COVID Volume. *European Societies*, 23(1), 2–32. DOI: 10.1080/14616696.2020.1869283. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/14616696.2020.1869283?needAccess=true>

GUETTO, Raffaele, Elena PIRANI & Patrizio LODETTI, 2021. The Wellbeing of Single Parents in Italy before and after the Covid-19 Pandemic. *RIEDS – Rivista Italiana di Economia, Demografia e Statistica*, 75(4), 108–118. Dostupné z: http://www.sieds.it/listing/RePEc/journal/202175411_01711RV_Pirani.pdf

HAŠKOVÁ, Hana, Alena KŘÍŽKOVÁ & Radka DUDOVÁ, 2015. *Ekonomické náklady mateřství*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i. Dostupné z: https://genderstudies.cz/download/Sekundarni%20analyza%20zprava%20final_format.pdf

HELLER, Jakub, 2019. V Česku se otevírá past. Hrozí, že na vlastní bydlení dosáhnou jen děti bohatších. *Hospodářské noviny*, 17. 1. 2019. Dostupné z: <https://archiv.ihned.cz/c1-66434400-v-cesku-se-otevira-past-hrozi-ze-na-vlastni-bydleni-dosahnou-v-zivote-uz-jen-deti-bohatsich>

HERTZ, Rosanna, Jane MATTES & Alexandria SHOOK, 2021. When Paid Work Invades the Family: Single Mothers in the COVID-19 Pandemic. *Journal of Family Issues*, 42(9), 2019–2045. DOI: 10.1177/0192513X20961420.

Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/0192513X20961420>

HIPP, L., BÜNNING, M., 2021. Parenthood as a Driver of Increased Gender Inequality during COVID-19? Exploratory Evidence from Germany. *European Societies*, 23, 658–673. DOI:

10.1080/14616696.2020.1833229. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/14616696.2020.1833229?needAccess=true>

HÖHNE, Sylva & Jana PALONCYOVÁ, 2021. Péče a výživa dětí po rozchodu rodičů podle výsledků opatrovnických řízení. *Demografie*, 63(1), 3–21. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/143550791/13005321q1_3-21.pdf/1b601bb1-def9-4b3a-8e54-8caf54c6526d?version=1.1

HÖHNE, Sylva & Lucie ŽÁČKOVÁ, v tisku. Dopady pandemie na sólo rodiče a jejich potřebu neformální pomoci. *Sociální studia*.

CHRISTNER, Natalie, Samuel ESSLER, Astrid HAZZAM & Markus PAULUS, 2021. Children's Psychological Well-being and Problem Behavior during the COVID-19 Pandemic: An Online Study during the Lockdown Period in Germany. *PLoS ONE*, 16(6), e0253473. DOI: 10.1371/journal.pone.0253473. Dostupné z: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0253473>

JORDAN, Victoria, Katherine STEWART & Barbara JANTA, 2019. *Mechanisms Supporting Single Parents Across the European Union*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. DOI: 10.2767/786465. Dostupné z: <https://doi.org/10.2767/786465>

KLUSÁČEK, Jan, 2021. Kdo (ne)čerpá příspěvky na bydlení. *Statistika & my*, 11(6), 30–31. Dostupné z: <https://www.statistikaamy.cz/wp-content/uploads/2021/06/18042106.pdf>

KOTÍKOVÁ, Jarmila, Renata KYZLINKOVÁ, Jana VÁŇOVÁ, Soňa VEVERKOVÁ & Helena VYCHOVÁ, 2020. *Flexibilní formy práce – homeworking v ČR a vybraných evropských zemích*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_479.pdf

KUBÍČKOVÁ, Karolína & Romana SZUŤÁNYI, 2021. *Vrací se krizové ošetřovné i izolačka*. Systém ASPI – stav k 12. 2. 2022 do částky 15/2022 Sb. a 1/2022 Sb.m.s. – RA1927 Vrací se krizové ošetřovné i izolačka – LIT300863CZ – poslední stav textu.

KUCHAŘOVÁ, Věra, Jana PALONCYOVÁ & Kristýna JANUROVÁ, 2016. *Zabezpečení životních podmínek dětí v rodinách*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_417.pdf

KUCHAŘOVÁ, Věra, Jana BARVÍKOVÁ, Sylva HÖHNE, Kristýna JANUROVÁ, Olga NEŠPOROVÁ, Jana PALONCYOVÁ, Kamila SVOBODOVÁ & Lucie VIDOVIČOVÁ, 2017. *Zpráva o rodině*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_433.pdf

KUCHAŘOVÁ, Věra, Jana BARVÍKOVÁ, Kristýna JANUROVÁ, Sylva HÖHNE, Jana PALONCYOVÁ & Kamila SVOBODOVÁ, 2018. *Rodiny ve střední fázi rodinného cyklu*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_440.pdf

KUCHAŘOVÁ, Věra, Jana BARVÍKOVÁ, Sylva HÖHNE, Kristýna JANUROVÁ, Olga NEŠPOROVÁ, Jana PALONCYOVÁ, Kamila SVOBODOVÁ & Lucie VIDOVIČOVÁ, 2019a. *Česká rodina na počátku 21. století. Životní podmínky, vztahy a potřeby*. Praha: Sociologické nakladatelství – SLON.

KUCHAŘOVÁ, Věra, Sylva HÖHNE, Olga NEŠPOROVÁ & Jana PALONCYOVÁ, 2019b. *Rodiny se třemi a více dětmi*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_460.pdf

KUCHAŘOVÁ, Věra, Jana BARVÍKOVÁ, Sylva HÖHNE, Olga NEŠPOROVÁ, Jana PALONCYOVÁ & Lucie VIDOVIČOVÁ, 2020. *Zpráva o rodině 2020*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_477.pdf

KUCHAŘOVÁ, Věra, Olga NEŠPOROVÁ, Kamila SVOBODOVÁ, Sylva HÖHNE & Jana PALONCYOVÁ, 2022. *Úplné rodiny s dětmi*. Praha: VÚPSV, v. v. i.

Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_502.pdf

LANGENKAMP, Alexander, Tomás CANO & Christian S. CZYMARA, 2022. My Home is my Castle? The Role of Living Arrangements on Experiencing the COVID-19 Pandemic: Evidence from Germany. *Frontiers in Sociology*, 6, Article No. 785201. DOI: 0.3389/fsoc.2021.785201. Dostupné z: <https://doi.org/10.3389/fsoc.2021.785201>

LARSEN, Linda, Maren Sand HELLAND & Tonje HOLT, 2021. The Impact of School Closure and Social Isolation on Children in Vulnerable Families during COVID-19: A Focus on Children's Reactions. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 31(8), 1231–1241. DOI: 10.1007/s00787-021-01758-x. Dostupné z: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7996117/pdf/787_2021_Article_1758.pdf

LI, Jianghong, Mareike BÜNNING, Till KAISER & Lena HIPPE, 2021. Who Suffered most? Parental Stress and Mental Health during the COVID-19 Pandemic in Germany. *Journal of Family Research* 34(1), 278–306. DOI: 10.20377/jfr-704. Dostupné z: <https://ubp.uni-bamberg.de/jfr/index.php/jfr/article/view/704/621>

MARCHETT, Daniela et al., 2020. Parenting-Related Exhaustion During the Italian COVID-19 Lockdown. *Journal of Pediatric Psychology*, 45(10), 1114–1123. DOI: 10.1093/jpepsy/jsaa093. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsaa093>

MATOUŠEK, Oldřich, 2015. Pouto mezi dospělými partnery. In: *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 13–18.

MEDIAN, s. r. o., 2016. *Stav české rodiny, co ji chrání a ohrožuje. Závěrečná zpráva z výzkumu*. Nadace Sirius.

MENZEL, Andreas & Martina MIOTTO, 2020. *Rozdílné ekonomické dopady krize covid-19 na muže a ženy v Česku*. Praha: IDEA anti COVID-19. Dostupné z: https://idea.cerge-ei.cz/images/COVID/IDEA_Gender_dopady_covid-19_cerven_21.pdf

Metodické doporučení pro vzdělávání distančním způsobem, 2020. Praha: MŠMT. Dostupné z: <https://www.edu.cz/methodology/metodika-pro-vzdelavani-distancnim-zpusobem-2/>

MIANI, Céline, Lisa WANDSCHNEIDER, Stephanie B BATRAM-ZANTVOORT & Oliver RAZUM, 2022. Covid-19 Pandemic: A Gender Perspective on how Lockdown Measures have affected Mothers with young Children. In: *Covid, Crisis, Care, and Change? International Gender Perspectives on Re/Production, State and Feminist Transitions*. Opladen – Berlin – Toronto: Verlag Barbara Budrich, 75–93. DOI: 10.3224/84742541. Dostupné z: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/53302/9783847416777.pdf?sequence=1>

MMR, 2021a. *Dostupnost bydlení ve městech České republiky (krácená verze)*. Praha: MMR. Dostupné z: https://www.mmr.cz/getmedia/9f1b0b9f-937b-41a4-8646-06ecdb4ee5b3/Publikace_CZ-Housing-affordability-in-cities_CZE_for-publication_cz_fin.pdf.aspx?ext=.pdf.

MMR, 2021b. *Vybrané údaje o bydlení 2020 (listopad 2021)*. Praha: MMR. Dostupné z: <https://www.mmr.cz/getmedia/75418038-929f-464a-aae0-7884eb83c40a/VUoB-2021-online.pdf.aspx?ext=.pdf>.

MÖHRING, K. et al., 2021. The COVID-19 Pandemic and Subjective Well-being: Longitudinal Evidence on Satisfaction with Work and Family. *European Societies*, 23(1), 601–617. DOI: 10.1080/14616696.2020.1833066. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/14616696.2020.1833066?needAccess=true>

- MPO, 2020. *Ošetrovné pro OSVČ za období od března do července 2020*. Praha: MOP. Dostupné z: <https://www.mpo.cz/cz/rozcestnik/ministerstvo/aplikace-zakona-c-106-1999-sb/informace-zverejnovane-podle-paragrafu-5-odstavec-3-zakona/osetrovne-pro-osvc-za-obdobi-od-brezna-do-cervence-2020--257944/>
- MPO, 2022a. „Ošetrovné“ pro OSVČ. Archiv výzev. Praha: MOP. Dostupné z: <https://www.mpo.cz/cz/podnikani/zivnostenske-podnikani/osetrovne-pro-osvc---vyzva-i--253750/>
- MPO, 2022b. *Seznam vyplacených COVID podpor a jejich příjemců*. Praha: MOP. Dostupné z: <https://www.mpo.cz/cz/rozcestnik/ministerstvo/aplikace-zakona-c-106-1999-sb/informace-zverejnovane-podle-paragrafu-5-odstavec-3-zakona/seznam-vyplacenych-covid-podpor-a-jejich-prijemcu--266222/>
- MPSV, 2020a. *Tisková zpráva ze 6. dubna 2020*. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/1248138/06_04_2020_TZ_MOP_fin.pdf?fbclid=IwAR0xLK0Uc4_KIF-QXdg-1dXKUqdCPTqQ6kuCOXtt0wsnrzs8HC3URmpN-ZQ
- MPSV, 2020b. *Tisková zpráva z 16. 10. 2020*. Dostupné z: https://www.uradprace.cz/documents/37855/1364611/TZ_jak_zadat_o_MOP_%C5%98%C3%8DJEN2020.pdf/a3f9923c-e95e-c6a9-db9b-e2415e11c747
- MPSV, 2020c. *Žádost o MOP spojená s COVID-19*. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/web/cz/zadost-o-mop-spojena-s-covid-19>
- MPSV, 2022a. *Časové řady míry nezaměstnanosti a podílu nezaměstnaných osob*. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/casove-rady-mn-a-pno>
- MPSV, 2022b. *Informace o vyplacených dávkách*. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/informace-o-vyplacenych-davkach>
- MPSV, nedat. *Archiv aktualit*. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/archiv-aktualit-ke-koronaviru>
- MŠMT, 2021. *Zpráva z mimořádného šetření MŠMT k distanční výuce žáků v základním vzdělávání*. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/msmt-vydalo-zpravu-z-mimoradneho-setreni-k-distanzni-vyuce?highlightWords=distan%C4%8Dn%C3%AD+v%C3%BDuka>
- MYSLÍKOVÁ, Martina & Jan VEČERNÍK, 2016. Spokojenost se životem a zaměstnáním v České republice. In: *Práce, hodnoty a blahobyť: české reálie v evropském kontextu*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., 241–260. Dostupné z: https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/prace_a_blahobyť-e.pdf
- MZ ČR, 2022. *Denní přehled počtu osob s nově prokázaným onemocněním COVID-19 dle hlášení krajských hygienických stanic a laboratoří*. Dostupné z: <https://onemocneni-aktualne.mzcr.cz/covid-19>
- NIEUWENHUIS, Rense, 2020. *The Situation of Single Parents in the EU*. Stockholm University: Swedish Institute for Social Research (SOFI). Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/659870/IPOL_STU\(2020\)659870_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/659870/IPOL_STU(2020)659870_EN.pdf)
- NÝVL, Ondřej & Šárka ŠUSTOVÁ, 2014. Rodinná soužití s dětmi v České republice z pohledu výběrových šetření v domácnostech. *Demografie*, 56(3), 203–218. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20555387/13005314q3.pdf/d2fc4c66-582f-406e-81dd-59f4924f6a4b?version=1.0>

- OECD, 2021. *Caregiving in Crisis: Gender Inequality in Paid and Unpaid Work during COVID-19*. Dostupné z: https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=1122_1122019-pxf57r6v6k&title=Caregiving-in-crisis-Gender-inequality-in-paid-and-unpaid-work-during-COVID-19
- PALONCYOVÁ, Jana, Jana BARVÍKOVÁ, Sylva HÖHNE & Věra KUCHAROVÁ, 2019a. *Neúplné rodiny*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_469.pdf
- PALONCYOVÁ, Jana, Jana BARVÍKOVÁ, Sylva HÖHNE, Věra KUCHAROVÁ & Olga NEŠPOROVÁ, 2019b. *Rekonstituované rodiny*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_461.pdf
- PALONCYOVÁ, Jana, Jana BARVÍKOVÁ, Sylva HÖHNE & Lucie ŽÁČKOVÁ, 2022. *Stabilita rodiny a porozchodová péče o děti ve veřejném mínění*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_509.pdf
- PAQ Research, nedat. *Život během pandemie*. Dostupné z: <https://zivotbehempandemie.cz/projekt>
- PAQ Research, 2020. *Distanční výuka na jaře a na podzim. Výsledky reprezentativního kvantitativního výzkumu 2020*. Dostupné z: <https://drive.google.com/file/d/1k4QZVuyCy0U-WIZvaCE1JsMj7LqxjP6d/view>
- PAQ Research, Kalibro Projekt, 2021. *Dopady pandemie covid-19 na žáky. Report č. 1: Vnímání distanční výuky žáky. Poptávka podpůrných opatření ze strany rodičů*. Dostupné z: <https://drive.google.com/file/d/1qdgdmVeOUcGkgHrsrfMG1LAVIRTr0QWL3/view>
- PETRÁŇOVÁ, Marta & Jan KOČKA, 2017. *Podíl zaměstnanců pracujících na směny je v Ústeckém kraji téměř dvojnásobný než v Praze*. Praha: ČSÚ. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/46239589/czam110317_analyza.pdf/ca6a1788-b725-4395-a4e4-8b01c6aaf839?version=1.0
- PETRÁŇOVÁ, Marta, Ilona MENDLOVÁ et al., 2020. *Většina pracujících vidí dopady krize jako dočasné – 2. čtvrtletí 2020*. Praha: ČSÚ. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/142303962/czam080320analyza.pdf/561b4fbe-adae-4a2e-9c87-ba5996f99e02?version=1.1>
- POWER, Kate, 2020. The COVID-19 Pandemic has Increased the Care Burden of Women and Families. *Sustainability: Science, Practice and Policy*, 16(1), 67–73. DOI: 10.1080/15487733.2020.1776561. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/15487733.2020.1776561?needAccess=true>
- PROKOP, Daniel, 2019. Záleží na bydlení? Vztah nekvalitního bydlení a školních problémů dětí v chudých českých domácnostech. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 55(4), 445–472. DOI: 10.13060/00380288.2019.55.4.473. Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2019/04/02.pdf>
- PROKOP, Daniel & Eliška DVOŘÁKOVÁ, 2021. *Odložené zdravotní dopady epidemie: Zanedbání prevence a duševní zdraví*. Report z longitudinálního výzkumu Život během pandemie. Praha: PAQ Research, s. r. o. Dostupné z: <https://www.paqresearch.cz/post/odložené-zdravotní-dopady-epidemie-zanedbání-prevence-i-nárůst-úzkosti>
- Provoz škol a školských zařízení ve školním roce 2020/2021 vzhledem ke covid-19 (manuál)*, 2020. Praha: MŠMT ČR – MZ ČR. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/msmt-vydalo-aktualizovany-manual>
- RIETH, Michèle & Vera HAGEMANN, 2021. The Impact of Telework and Closure of Educational and Childcare Facilities on Working People during COVID-19. *Zeitschrift für Arbeits- und Organisationspsychologie*, 65(4), 202–214. DOI: 10.1026/0932-4089/a000370. Dostupné z: <https://econtent.hogrefe.com/doi/epdf/10.1026/0932-4089/a000370>

- SAMEC, Tomáš & Lucie TRLIFAJOVÁ, 2019. *Rizika reformy dávek na bydlení předložené v červnu 2019*. Centrum pro společenské otázky – SPOT z. s. Praha. Dostupné z: https://centrumspot.cz/wp-content/uploads/2019/07/SPOT_Rizika-reformy-da%C4%81vek-na-bydlen%C4%81-pr%C4%8Cedloz%C4%8Cene%C4%81-v-c%C4%8Cervnu-2019.pdf
- SÁNCHEZ, Alejandra Rodríguez et al., 2021. Gender Division of Housework during the COVID-19 Pandemic: Temporary Shocks or Durable Change? *Demographic Research*, 45, Article 43, 1297–1316. DOI: 10.4054/DemRes.2021.45.43. Dostupné z: <https://www.demographic-research.org/volumes/vol45/43/45-43.pdf>
- SCHMID, Lisa et al., 2021. Changes in Employment and Relationship Satisfaction in Times of the COVID-19 Pandemic: Evidence from the German Family Panel. *European Societies*, 23(1), 743–758. DOI: 10.1080/14616696.2020.1836385. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/14616696.2020.1836385?needAccess=true>
- SocioFactor, 2014. *Analýza sítě služeb pro práci s rodinami a dětmi*. SocioFactor, s. r. o. Dostupné z: <http://www.pravonadetstvi.cz/files/files/Analýza-site-sluzeb-pro-praci-s-rodinami-a-detmi.pdf>
- STEIBER, Nadia, Christina SIEGERT & Stefan VOGTENHUBER, 2022. The Impact of the COVID-19 Pandemic on the Employment Situation and Financial Well-being of Families with Children in Austria: Evidence from the First ten Months of the Crisis. *Journal of Family Research*, 34(1), 193–220. DOI: 10.20377/jfr-721. Dostupné z: <https://ubp.uni-bamberg.de/jfr/index.php/jfr/article/view/721/625>
- STEM, 2021. *Situace samoživitelů a samoživitelek v době koronavirové krize*. Dostupné z: https://www.stem.cz/wp-content/uploads/2021/03/STEM_Samozivitele_fin-3.pdf
- SUNEGA, Petr & Martin LUX, 2018. Rovní v příjmech, nerovní v majetku? Nerovnosti ve vlastnickém bydlení v ČR. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 54(5), 749–780. Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2018/05/04.pdf>
- TAYLOR, Zoe E. et al., 2022. Strengths of the Heart: Stressors, Gratitude, and Mental Health in Single Mothers during the COVID-19 Pandemic. *Journal of Family Psychology*, 36(3), 346–357. DOI: 10.1037/fam0000928. Dostupné z: <https://psycnet.apa.org/fulltext/2022-00838-001.pdf>
- THORELL, Lisa B. et al., 2022. Parental Experiences of Homeschooling during the COVID-19 Pandemic: Differences between Seven European Countries and between Children with and without Mental Health Conditions. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 31(4), 649–661. DOI: 10.1007/s00787-020-01706-1. Dostupné z: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s00787-020-01706-1.pdf>
- TRLIFAJOVÁ, Lucie, 2022. *Čím chudší člověk, tím víc se mu to předhazuje jako jeho chyba, že se dost nesnaží*. IROZHLAS 15. 6. Dostupné z: <https://www.irozhlas.cz/zivotni-styl/spolecnost/trlifajova-cim-chudsi-clovek-tim-vic-se-mu-predhazuje-jako-jeho-chyba-ze-se-dost-2206151625-kac>
- VOHLÍDALOVÁ, Marta, 2010. Kdo podává žádost o rozvod a jaké jsou příčiny rozpadu partnerských vztahů? *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 11(2), 48–57. Dostupné z: <https://www.genderonline.cz/pdfs/gav/2010/02/05.pdf>
- VOHLÍDALOVÁ, Marta & Hana MAŘÍKOVÁ, 2011. Rozpady kohabitací, rozvody manželství: jiné a/nebo stejné sociální fenomény? *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 12(2), 3–15. Dostupné z: <https://www.genderonline.cz/pdfs/gav/2011/02/01.pdf>
- ZOCH, Gundula, Ann-Christin BÄCHMANN & Basha VICARI, 2021. Who Cares when Care Closes? Care-arrangements and Parental Working Conditions during the COVID-19 Pandemic in Germany.

European Societies, 23(1), 576–588. DOI: 10.1080/14616696.2020.1832700. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/14616696.2020.1832700?needAccess=true>

Zpráva o dopadech pandemie covid-19 na vzdělávání, 2021. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/urad-vlady/poskytovani-informaci/poskytnute-informace-na-zadost/informace-tykajici-se-poskytnuti-materialu-192847/>

ŽILINČÍKOVÁ, Zuzana, 2017. Quel est l'effet des enfants sur la stabilité des mariages et des cohabitations? Comparaison européenne. *Population*, 72(4), 677–699. DOI: 10.3917/popu.1704.0677. Dostupné z: <https://www.cairn.info/revue-population-2017-4-page-677.htm>

O autorech

Ing. Sylva Höhne absolvovala magisterské studium na Národohospodářské fakultě Vysoké školy ekonomické v Praze. Od roku 2002 působí ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i., v oddělení Rodinné politiky. Odborně se zaměřuje zejména na sociálně-ekonomické podmínky rodin, systém finanční podpory rodin s dětmi, rodinnou politiku a služby péče o děti.

Mgr. Jana Palonciová, Ph.D. absolvovala Mgr. studium sociologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a Mgr. a Ph.D. studium na katedře Demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Od roku 2001 pracuje ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i., v oddělení Rodinné politiky, které od roku 2021 vede. Tematicky se zabývá především rodinnou politikou, demografií, sociologií rodiny, sociálně-právní ochranou dětí a náhradní rodinnou péčí.

PhDr. Mgr. Kamila Svobodová, Ph.D. vystudovala sociologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a demografii na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Výzkumnou pracovnící oddělení Rodinné politiky Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i., je od roku 2005. Věnuje se především tématům sociologie rodiny, demografickým procesům, sociálnímu znevýhodnění a vzdělávání.

Bc. Dominik Chlapec je studentem magisterského studia oboru Demografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy. Věnuje se především studiu nadúmrtosti spojené s pandemií covidu-19 a spolupracuje na analýzách průběhu této pandemie.

Bc. Ivana Račáková je studentkou magisterského studia oboru Demografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy. Ve své diplomové práci se věnuje vlivu pandemie covidu-19 na plodnost a reprodukční plány žen v evropských zemích se zaměřením na Českou republiku.